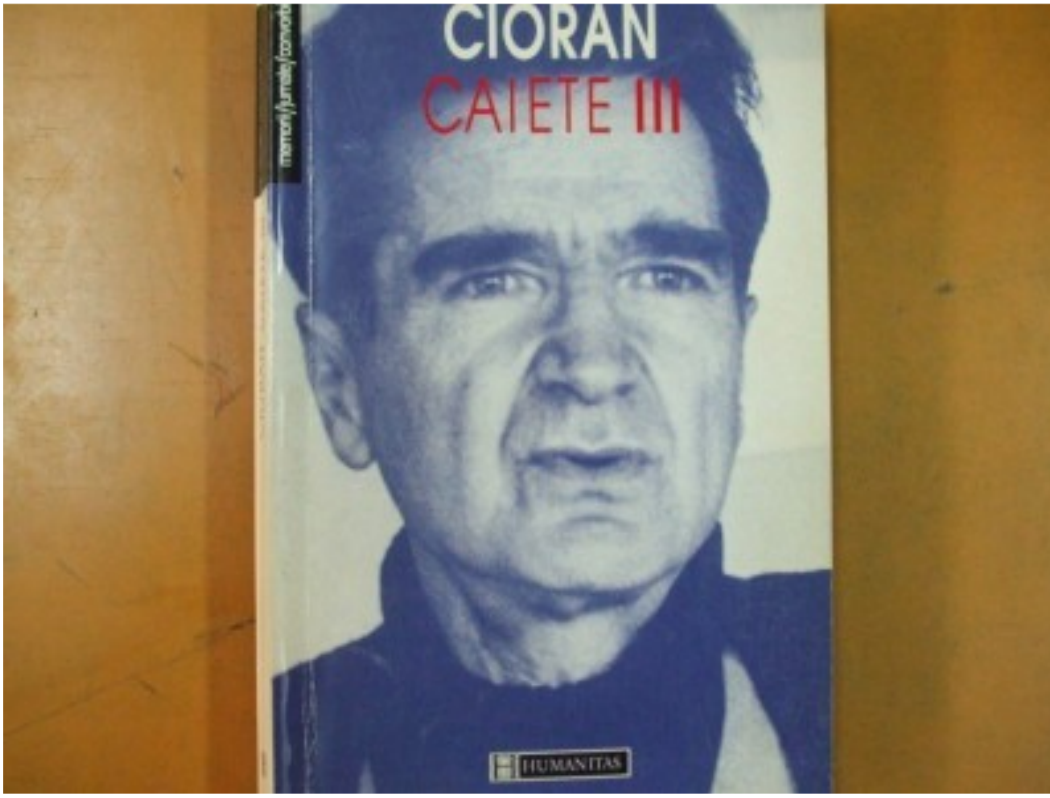
CIORAN
CAIETE III
HUMANITAS

CIORAN
Caiete III
1969 – 1972

Traducere din franceză de
EMANOIL MARCU şi VLAD RUSSO

Ediţia a II-a

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

1 ianuarie 1969

M-am plimbat între Êtréchy şi La Ferté-Alais. Ninsoare şi ceaţă, o ceaţă atât de diafană că arborii păreau un fum încremenit. Rareori am văzut un peisaj atât de poetic. Totul era ireal – în plus, din cauza poleiului, pe drumuri nu era ţipenie.

Am intrat într-un bistrou din Villeneuve-sur-Auvers, unde am auzit un şlagăr american (englezesc?), „Those were the days", care, prin tonul lui elegiac, m-a tulburat mai mult decât era cazul.

Ieri-seară, la familia Corbin, ascultat concertul nr. 3 pentru pian şi orchestră de Rahmaninov. În afară de câteva momente foarte frumoase, multă umplutură ce strică bucata. Devin tot mai puţin capabil să suport lungimile în muzică şi, bineînţeles, în literatură. În afara celor foarte mari, toţi umflă un text sau o bucată muzicală. Nu mai accept nimic din oficiu. Aproape pretutindeni, valori îndoielnice, false. În lume domneşte neesenţialul.

Nu mai pot să-l citesc pe Nietzsche şi nici să-mi păstrez interesul pentru el. Mi se pare mult prea *naiv.* De mult am

încetat să-l admir. Un idol mai puţin. Şi el s-a complăcut în prolixitate, în umplutură, în ceţosul *grandios.*

Acum vreo trei ani, Pierre Oster, un tânăr poet, a venit să mă roage să scriu o prefaţă la volumul al şaselea din *Operele complete* ale lui Paulhan. Am refuzat. M-am gândit atunci că Paulhan îmi devenise duşman şi nu l-am mai întâlnit. Am spus în dreapta şi-n stânga că ne-am certat, că Paulhan e un ins răzbunător.

Or, alaltăieri, mă întâlnesc cu Pierre Oster şi-l fac mai mult sau mai puţin răspunzător pentru această ceartă. Îl întreb în ce termeni i-a prezentat lui Paulhan refuzul meu. Îmi răspunde că nu-i spusese nimic, că Paulhan îi dăduse câteva nume printre care al meu şi că nu fusese informat despre răspunsul meu negativ.

Timp de trei ani am trăit cu gândul la *răzbunarea* lui Paulhan, or această răzbunare nu era decât o idee plăsmuită în mintea mea.

2 ianuarie 1969
„Viaţa mea e şovăiala în faţa naşterii". (Kafka)
...E ceea ce am simţit întotdeauna.

Am o slabă memorie a oamenilor şi locurilor. Atunci cum să le rămân fidel? Fidelitatea presupune o memorie bună. Memoria este condiţia şi temelia vieţii morale.

Se poate spune de asemeni că memoria e baza tuturor sentimentelor rele, începând cu ranchiuna. Cine uită, cine *iartă*? Cel cu memorie slabă, care nu *reţine* toate jignirile.

Fidelitatea şi *resentimentul* au aceeaşi bază. Cine este capabil de una este capabil şi de celălalt. Inapţi pentru ele sunt inşii incoerenţi, frivoli, dezinvolţi *(fluşturatecii*). Ei nu se lasă ucişi pentru nimeni, şi nu ucid pe nimeni.

Când scriam în româneşte, mă gândeam că ar trebui să scriu în altă limbă, în germană sau în franceză. Am optat pentru franceză. Acum, după ce-am folosit-o atâţia ani, aş vrea s-o părăsesc şi să mă îndrept spre engleză...

Îi ziceam adineaori lui Piotr Rawicz[1]: „De îndată ce ai un

[1?] Născut în Ucraina, fost deportat ia Auschwitz, Piotr Rawicz trăia

venit regulat, devii francez”.

Nu e cazul lui, nici al meu – din păcate.

Îi spuneam apoi că este periculos să ai un cămin. Iată, eu, de când am un apartament am încetat să scriu. În condiţii normale, trebuie să fii cel puţin epileptic ca să faci ceva *valoros.*

Nesiguranţa e sinonimă cu dinamismul.

Mi se spune că ar trebui să ţin cursuri la una din aceste facultăţi înfiinţate în ultima vreme. De acord. Dar ce fel de cursuri? De *neurastenie*? Este cam singura specialitate pe care aş putea s-o invoc şi în care am dobândit oarece competenţă.

4 ianuarie

Sunt o natură profund necredincioasă şi profund religioasă: sunt un om fără certitudini şi aş putea spune, precum Celălalt, că împărăţia mea nu e din lumea aceasta.

Mă gândesc la unii sau la alţii dintre cunoscuţii mei. Sunt oameni mai degrabă veseli, plini de viaţă, cel puţin în societate. Dacă însă le dai telefon, îi iei pe nepregătite: auzi o voce cavernoasă, o voce de spectru răguşit. Ce se întâmplă cu ei? Când sunt *adevăraţi*? în societate, sau în singurătate?

Omul care mi-a făcut cel mai mult rău este Valéry. Am avut naivitatea să cred, ca el, că limbajul e totul. O superstiţie franţuzească, de altfel. Nu, limbajul nu e totul, e aproape nimic. Un Dostoievski sau un Tolstoi nu i-au dat nicio importanţă. Dacă ai ceva de spus, o spui, asta-i tot. Căutarea *cuvântului potrivit* e un demers din cele mai vane. Saint-Simon n-a meditat asupra limbajului. Şi totuşi – sau mai curând: de aceea – e poate cel mai puternic scriitor francez. A medita asupra „scriiturii” echivalează cu o castrare. Literatură de eunuci. Obsesia *expresiei* devirilizează.

Indiferent ce influenţă suporţi, dacă ea se prelungeşte prea

Ia Paris din 1947. Romanul său, *Le Sang du ciel* (Gallimard, 1961), scris în franceză, a fost tradus în vreo zece limbi. A publicat de asemeni *Blocnotes d'un contre-révolutionnaire, ou la gueule de bois* (Gallimard, 1969). S-a sinucis în 1982. Vezi şi *Caiete II,* p. 31. (*N.t.)*

mult se dovedeşte sterilizantă şi nefastă. Ura discipolului împotriva maestrului e semn de sănătate. Nu devii tu însuţi decât respingând influenţele, cu condiţia, bineînţeles, ca această respingere să izvorască dintr-o nevoie profundă, dintr-o chemare lăuntrică, iar nu din oboseală sau insolenţă (cum se întâmplă în cvasitotalitatea emancipărilor literare sau filosofice).

„M-ai învăţat prea multe, n-am să ţi-o iert niciodată", murmură discipolul privindu-şi maestrul care se îndepărtează. A suferi o influenţă înseamnă a accepta ca altul să *lucreze* în locul tău.

Kafka: evreu şi bolnav, adică de două ori evreu sau de două ori bolnav.

Dacă aş fi fost francez, cred că n-aş fi dat nicio atenţie stilului. E drama veneticului să se gândească neîncetat că foloseşte o limbă ce nu-i aparţine. Apoi, să trăieşti într-o ţară unde întorsătura frazei contează nu-i de natură să simplifice lucrurile.

„Stilul" este minciuna însăşi.

Oricare cititor e un parazit ce-şi ignoră condiţia.

Oricine poate *face* (ce cuvânt!) o carte. Şi într-adevăr, aproape toată lumea încearcă şi, de bine de rău, izbuteşte.

Însă o carte nu trebuie să expună ori să rezolve o problemă. O carte ar trebui să fie o provocare, o somaţie supremă, un ultimatum. Adresat cui? E un secret pe care doar autorul îl ştie, dacă-l ştie. Cvasitotalitatea cărţilor sunt inutile, căci tocmai acest secret le lipseşte.

Ce este o *operă*? E modul în care X sau Y s-a luat de piept cu universul.

— Dar nu s-a luat de piept câtuşi de puţin!

— Foarte bine. Atunci e vorba nu de operă, ci de producţie. Iar să producă, poate oricine.

Trebuie să fac notiţa de prezentare pentru presă la *Demiurgul cel rău.* Or, tocmai am recitit – în diagonală – primul capitol, care a dat titlul cărţii. O înşiruire de proclamaţii gâfâite, la jumătatea distanţei între, să zicem, o epistolă a Sfântului

Pavel (!) şi un articol de ziar. O teologie de doi bani, dar care totuşi a ţâşnit din adâncul fiinţei mele.

Sângele care se urcă la cap la cea mai mică umilinţă, la cea mai mică ruşine. Aceleaşi simptome ca în dorinţa de răzbunare.

Când trec prin faţa unui cimitir, îmi zic: Iată un loc unde nu mai există nici ambiţie, nici decepţie, nici mâhnire, nici, nici…

Mi se va replica: nici fericire, nici bucurie etc. Dar ce sunt aceste urme ale paradisului în comparaţie cu stigmatele atât de clare, atât de vizibile şi atât de dureroase pe care le lasă orice formă de nefericire?

Orice fiinţă vie este ambiţioasă: acesta e blestemul ei. Dacă simţim umilinţa şi ruşinea e pentru că suntem ambiţioşi. Nu sunt fericit decât atunci când ambiţiile mele dispar, aţipesc. Când se trezesc, neliniştea revine. Ceea ce numim *viaţă* este o stare de ambiţie. Instinctul de conservare e tot ambiţie, la nivelul cel mai de jos, cel mai comun. Cârtiţa care-şi sapă galeriile este ambiţioasă. Ambiţia e pretutindeni, mai puţin pe chipul cadavrelor.

De îndată ce cobori în miezul lucrurilor, totul se face ţăndări. Apoi nu se mai mişcă nimic.

7 ianuarie

Pe rue de l’Ancienne-Comedie se descarcă navete cu sticle de vin. Trece un vagabond şi înhaţă una. Un poliţai îl arestează. Vagabondul e beat criţă şi nu e decât 9 dimineaţa! Când poliţaiul îl numeşte, de faţă cu asistenţa, „acest individ”, vagabondul răspunde ofuscat: „Individ, eu?” – „Acest domn”, reia poliţaiul.

Beţivanul avea un aer atât de decăzut că n-am putut simţi faţă de el nici măcar o *tresărire* de milă.

Când mă simt prea josnic, prea mizerabil, îmi spun în chip de consolare: „Curaj, vino-ţi în fire, ai fi putut – ba chiar puţin a lipsit – să fii beţiv”.

Un istoric observă pe drept că primilor creştini le convenea să fie luaţi drept evrei, pentru că religia ebraică era acceptată

de legile Imperiului roman. Dar în acelaşi timp, notează istoricul, creştinii sufereau efectele marii antipatii fată de tot ce era evreu.

Insomnie. În plină noapte, m-am văzut *producând* senzaţii dureroase.

Distincţia între creştini şi evrei a devenit foarte netă în timpul persecuţiilor lui Nero. Acesta nu i-a persecutat decât pe creştini.

Să asculţi ploaia – o activitate ce-şi este suficientă sieşi. Nu văd de ce ne-am mai gândi la altceva.

Aproape orice experienţă este o experienţă *completă,* adică nu-i niciun motiv ca să mai încerci alta. Asta-i valabil în teorie.

Orice om a avut în viaţa lui o experienţă extraordinară (fericită sau nefericită) care va fi pentru el, din cauza amintirii pe care i-o păstrează, obstacolul major în calea metamorfozei lăuntrice.

8 ianuarie. Citit poeme de Ahmatova, într-o traducere proastă. Nu contează. Importante sunt doar suflul şi forţa. Mă gândesc mai ales la poemele din perioada stalinistă, cele mai disperate. Pe lângă ele, căutările formale ale poeziei franceze de azi mi se par derizorii şi chiar groteşti.

9 ianuarie. Un tânăr inginer din România îmi trimite urări de Anul Nou într-o scrisoare *recomandată!* Doreşte să iau premiul Nobel… În general, compatrioţii mei sunt nişte prăpădiţi. Intuiţia dintâi pe care am avut-o despre ţara mea, despre lipsa ei de destin, mi se pare din ce în ce mai corectă, între timp, mi-am făcut iluzii în urma întâlnirii cu câţiva oameni de calitate.

Un individ, ca şi un popor, nu-şi dă măsura decât când e învins. (Mă gândesc la evrei.)

Un ins, de îndată ce-a reuşit, nu mai prezintă niciun interes. Ceea ce putea fascina la germani, în timpul ultimelor două mari războaie, era cvasicertitudinea că se îndreaptă spre dezastru.

Nici vorbă aici de fascinaţia eşecului pentru sine, ci de acel lucru capital care, în eşec, se dovedeşte a fi esenţa, *adevărul* unei fiinţe. Atunci e cu adevărat ea însăşi, iar nu în iluzia şi aroganţa reuşitei. Iată de ce un erou nu este cu adevărat erou decât în prăbuşire, care e pedeapsa lui glorioasă.

Altfel spus, adevărul se află în suferinţă sau mai curând suferinţa *este* adevăr.

Am citit undeva că, în India, un Rousseau sau un Schopenhauer nu sunt luaţi în serios pentru că au trăit în contradicţie cu gândirea lor. Nietzsche n-ar trebui nici el să fie luat în serios, „idealurile" lui fiind la antipodul a ceea ce era el în fapt. Într-adevăr, Nietzsche n-a avut succes în India. În Occident însă, şi-a datorat triumful tocmai dezacordului dintre viaţa şi gândirea lui. De ce? Pentru că acest dezacord se pretează la analize psihologice interminabile. E ceea ce s-ar putea numi *biografia* unei gândiri, pasiunea intelectuală pentru anecdotă.

Fericirea de a muri fără urmaşi.

Porfir spune că Plotin se împrietenise cu un senator roman care-şi eliberase sclavii, îşi lichidase casa şi bunurile, dormea şi mânca pe la prieteni, pentru că nu mai poseda nimic... Era, senatorul acela, un înţelept? Un sfânt? Sau un *decadent*? Din punctul de vedere al Imperiului, era, neîndoielnic, un decadent, dar punctul de vedere al lui Plotin era, desigur, total diferit, şi este singurul care contează în ochii noştri. Trăiască decadenţa, dacă produce exemplare umane de asemenea *calitate.*

Mareşalul Antonescu era poate nebun, însă a dat totuşi dovadă de înţelepciune şi omenie: a salvat viaţa a cel puţin şase sute de mii de evrei români. Niciun cuvânt de recunostinţă, niciun monument, nicio stradă, în Israel, care să-i pomenească numele.[1]

Citit un poem răscolitor de Nelly Sachs, „Chor der

[1] În realitate, Antonescu nu a încetat deportările masive de evrei în Transnistria decât după intervenţia energică a Reginei-mamă şi a tânărului rege Mihai, cărora li se adresase marele rabin Şafran. (Nota ediţiei franceze)

Geretteten”[2].

G.B. îmi scrie că fratele meu i-a arătat şi i-a încredinţat (?) tot ce am scris şi am publicat, precum şi tot ce s-a scris despre mine până la plecarea mea în străinătate. Mă simt *postum...*

Vidul e dimensiunea metafizică a tăcerii
(sau: vidul este nuanţa extremă a tăcerii).

Heidegger spune *Fiinţă* – cu acelaşi accent cu care se spunea cândva *Dumnezeu.*

De altfel, de un secol, în esenţă, nu facem decât să-l înlocuim pe Dumnezeu.

Toate majusculele îl înlocuiesc pe Dumnezeu.

Traducând o scrisoare a lui Pessoa, traducătorul foloseşte expresia „criză psihică – ar fi trebuit: „criză morală”, căci nu era vorba de o deprimare banală, ci de o schimbare a atitudinii sale faţă de semeni. Pessoa a trăit aproape aceeaşi criză ca Tolstoi. Aşadar o criză de ordin moral.

Am încercat să citesc *Scrisorile* lui Broch. Neinteresante şi prost traduse. Traducătorul nu face nicio transpunere, nu caută nicio echivalenţă, e o germană cu cuvinte franţuzeşti”.

Sunt omul refrenelor la modă, îmi place melancolia puţin vulgară şi chiar sordidă. Asta îmi pune nervii la încercare şi îmi creează stări cum nu se poate mai metafizice.

Toate marile întrebări metafizice încep cu o criză de urât.

Simt nevoia să ies din mine şi să nu mă mai opresc, să depăşesc toate Urnitele care-au fost trecute vreodată, să scap de sub tirania creierului.

Disperare „fără motiv”, fără conştiinţa nefericirii, fără niciun sentiment de decădere – disperare pură –, şi din nou certitudinea – deloc tristă – că sinuciderea e singura soluţie, singura mângâiere, poarta, poarta cea mare. Să treci dincolo

[2] „Corul aleşilor". (*N.t.*)

ocolind moartea.

Disperarea nu mă deprimă, ci mă exaltă. Disperarea e altceva decât deprimarea, disperarea e flacără, o flacără care străbate sângele.

Cu cât mă gândesc la locurile trecutului meu, cu atât îmi piere pofta să le revăd. Aş vrea să evadez din trecutul acesta, dar el se agaţă de mine, mă trage înapoi şi, cu cât fug înainte, cu atât mă apropii de obârşia mea. Astfel, orice viaţă revine la punctul ei de plecare – pe care n-ar fi trebuit să-l părăsească nicicând.

11 ianuarie. În *Match*, o fotografie a Pământului — făcută de astronauţi. Această băşică pe care ne vânzolim, ne chinuim, ne sfâşiem între noi! Cât de infimă pare! Când te gândeşti că pe ea murim şi trăim! La ea, la insignifianţa ei va trebui să ne gândim de-acum înainte, indiferent ce necaz sau mâhnire ne-ar copleşi. Eu de altfel cam asta am făcut mereu, cu un succes cât se poate de relativ.

Un critic american, scriind despre *Ispita de a exista,* mă numeşte un „Beduin al gândirii”.

Oare Pascal era avangardist?

Am observat că semiimbecilii cred în avangardă, iar şmecherii vorbesc despre ea. Niciodată n-am văzut un om serios care să-i dea cea mai mică atenţie.

11 ianuarie. Cocteil oferit de Germaine Bré la Dna Marks, cu care am vorbit despre Moarte, temă a meditaţiilor ei din acest moment. Aş fi vrut să-i spun că din cauza morţii n-am putut să fac nimic cu *convingere.* Întotdeauna am trăit *pe lângă,* niciodată nu m-am identificat cu vreuna din opiniile pe care le-am proclamat. Moartea e marea generatoare de distanţe. Din cauza ei nu ne *implicăm* niciodată, şi, cu orice prilej, facem figură de improvizatori sau de supravieţuitori, de începători şi de —. Ea m-a făcut să irosesc totul, dar în acelaşi timp mi-a permis să suport orice. E destul să te gândeşti la ea ca să suporţi orice *posibilă* mâhnire.

Vorbim de reuşită, de reuşită.

Fiecare clipă care trece e un eşec. Cred că esenţa timpului este eşecul, de aceea timpul e atât de tulburător şi, de asemeni, captivant. Nu ştim ce formă va avea acest eşec, nu-i cunoaştem chipul. Iar această neştiinţă face „farmecul" vieţii.

Niciodată n-am dat multă atenţie ideilor şi credinţelor unui om. Ce *era* acel om, asta mă interesa. Nu ceea ce crezi sau gândeşti, ci ceea ce *eşti,* asta contează.

Poţi fi catolic, protestant, evreu – nu asta contează, ci ceea ce *eşti.* Restul e secundar. Din păcate, doar *restul* acesta e luat în seamă de oameni.

12 ianuarie – Cinci ore de mers pe jos în pădurea Rambouillet. După căderea nopţii, arborii, desfrunziţi şi negri, păreau rugăciuni îngheţate.

În întuneric, pădurea este o implorare mută.

13 ianuarie – Am primit de la Klett extrasele de presă despre *Istorie şi utopie*, ediţia germană.

Nu e nimic de făcut: toţi aceşti intelectuali germani sunt marcaţi de Universitate. Criteriile lor sunt şcolăreşti. Sunt profesori până în adâncul sufletului. O naţie didactică. De unde „prostia", „snobismul" lor ridicol. Pentru că în notiţa de prezentare pentru presă editorul a avut prostul-gust să mă compare cu Nietzsche, toţi încearcă să demoleze această comparaţie, în loc s-o treacă sub tăcere. E facilitatea tălâmbilor, a minţilor greoaie.

Apoi, această manie de a pune etichete. *Nihilismus, nihilismus.* Una peste alta, francezii sunt de preferat.

Două afirmaţii contradictorii mi-au reţinut atenţia: una care susţine că sunt în avans faţă de timpul nostru, alta că sunt un epigon al secolului al XIX-lea.

Ce sunt? — Un „gânditor" al umilinţei. (N-ar trebui să spun: *ce sunt*, ci mai degrabă: *ce-aş vrea* să fiu. Dar poate chiar asta sunt.)

Scriind despre cărţile mele, criticii preiau de regulă

sarcasmele pe care le-am îndreptat eu însumi contra mea. Nimic mai necinstit şi mai stupid decât să exploatezi autoironia… altuia, folosindu-te de ea ca să-l zdrobeşti.

14 ianuarie

„Tod und Verklärung”.[1]

Moartea, într-adevăr, e şi „transfigurare”, dar partea de umilire din ea este mai evidentă, mai frecventă.

A muri: eliberare sau umilire?

La acest Cocteau pe care l-am dispreţuit întotdeauna, în nişte scrisori pe care i le publică o revistă, găsesc această cugetare: „Să nu aspirăm niciodată la glorie, care nu e decât o farsă. (Nu ne putem imagina o floare ce ar visa să sfârşească într-o vază…)”.

Citit un articol despre Armand Robin, care, se afirma acolo, vorbea treizeci de limbi. Or, el putea citi, dar nu vorbea niciuna din limbile pe care le învăţase. Mi-a mărturisit într-o zi că este incapabil să se exprime în alt idiom decât franceza. – în realitate, nu ştia toate limbile astea, dar avea o prodigioasă capacitate de a le intui.

Dacă expresia „Totul *şi* nimic” se potriveşte la ceva, aceea este sexualitatea, să zicem orgasmul.

Detaliu extrem de important: mama lui Churchill, o new-yorkeză, avea sânge indian.

În materie de scriitură (!), mă pot lăuda cu un dublu succes: am reuşit să mă debarasez de jargonul filosofic (germanic) şi de fandoselile literare (Valéry etc. etc.) …

Nu am vocaţie spirituală. Sunt pe lume ca să sufăr şi *atâta tot.*

---

[1] *Moarte şi transfiguraţie, titlul unui poem simfonic de Richard Strauss. (N.t.)*

În istorie există două feluri de răzvrătiri: ale exploataţilor şi ale paraziţilor. A nu fi confundate.

L-am întrebat o dată pe Armand Robin de ce nu-l traduce pe Zhuang zi. Mi-a răspuns că poate îl va traduce cândva, că îl consideră cel mai mare poet al tuturor timpurilor. — Cu ce l-aţi compara? — *Cu peisajele golaşe din nordul Scoţiei.* E tot ce poate fi mai frumos pe pământ, a adăugat el.

I-am spus că le cunosc. A părut mişcat.

16 ianuarie

Orgoliul evreiesc şi orgoliul german laolaltă!

(Această alăturare extraordinară m-a făcut să-i admir atâta pe evreii germani.)

Alaltăieri pomeneam chiar aici de „filosofia istoriei" a lui Hesiod. Da, mi se pare mai „exactă" şi mai „realistă" decât a lui Hegel şi te face să înţelegi *ce nu merge* în evoluţia omenirii mai uşor decât schema hegeliană, aplicată artificial evoluţiei umane şi de un simplism aproape incredibil, în ciuda unei obscurităţi voite.

Un vis lung, de o frumuseţe rară. Privelişti montane cum n-am mai văzut niciodată, paradisul desfăşurat sub privirile mele fascinate – de unde am scos aceste minuni? Şi cum s-au născut ele în creierul meu, unde nu sălăşluieşte decât dezastrul?

Boala te umple de ură. De ce? Pentru că boala este o înfrângere *de fiece clipă.*

Nu sunt nici gânditor, nici om de acţiune (!), nici, nici, nici, nici, nici nimic altceva – sunt un elegiac al sfârşitului lumii.

Tot ce e subversiv frizează poezia.

Pentru mine, cuvintele *a se ruga, a plânge* au încă un sens. Niciodată n-am tratat *conceptul* aşa cum ar face-o un contemporan. Sub mai multe aspecte, aparţin unui stadiu „depăşit" al omului.

Armel Gueme mi-a trimis traducerea nuvelelor lui Stevenson făcută de el. Ieri, pe la miezul nopţii, schimbându-mi hanţele ca să-mi fac plimbarea nocturnă, am avut impresia că sunt Dr Jekyll, deghizat pentru a ieşi să comită o nelegiuire…

Am mult mai mult decât simţul metafizic, am simţul *patologic* al *Vergänglichkeit* [1]-ului. Sunt efectiv bolnav de caducitatea universală, nu pot să mă lipsesc de ea, sunt otrăvit cu ea. Totul e trecător – în mod esenţial, absolut. Sunt atât de convins de acest adevăr încât trag concluzii contrare: o imensă consolare şi o deznădejde nespusă.

Tocmai am ascultat (pentru a câta oară?) *Recviemul* de Mozart, şi, într-un moment de entuziasm, mi-am spus că Mozart este, poate, omul cel mai deplin, cel mai frivol şi cel mai profund, care a ştiut să exceleze în delicateţe ca şi în tenebre, şi care a rămas la fel de pur în veselie ca şi în cea mai neagră deznădejde.

Un *portret* nu este interesant decât dacă înregistrează metehnele. De aceea este atât de greu să scrii despre un prieten sau despre un autor contemporan pe care-l respecţi. Metehnele umanizează un personaj.

20 ianuarie

Mi-am „investit” toate entuziasmele în cauze ce nu puteau sfârşi decât dezastruos.

Am instinctul cauzelor pierdute.

Într-o carte, *Viaţa mea printre brahmani*, autorul, o femeie, povesteşte o vizită la un sannyāsin erudit, care pleca la munte în sezonul ploilor. Femeia merge să-l vadă însoţită de un guru. Se aşază tustrei în veranda unde locuia sannyāsinul. Rămân astfel timp de trei ceasuri fără să-şi spună o vorbă, apoi se despart în acelaşi fel.

Ce lecţie!

Istoria asta, am citit-o azi-dimineaţă şi nu-mi mai iese din minte. Mă obsedează, mă tulbură profund, şi ştiu de ce. Pentru

[1] Efemerul, trecătorul. (***N.t.***)

că tot ce facem, pentru că tot ce fac eu este exact contrariul: cred în virtuţile tăcerii, nu-mi atribui puţină realitate decât atunci când tac, dar vorbesc, vorbesc, şi cu toţii vorbim. Adevăratul contact între două fiinţe, şi între fiinţe în general, nu se realizează decât prin prezenţa mută, prin non-comunicarea *aparentă*, cum este orice comuniune adevărată, prin schimbul misterios şi fără cuvinte ce seamănă cu rugăciunea interioară.

Excesul de clarviziune te face *şarlatan.*

Ieri, de la ora 21 până la 2 noaptea, la nişte prieteni, foarte plăcuţi de altfel, am vorbit fără contenire. Cu o zi înainte, fusesem răscolit de istoria cu sannyāsinul tăcut!

22 ianuarie. Nimic nu-mi pare mai absurd decât să mergi aiurea ca să cauţi înţelepciunea. Dacă n-o găsesc la mine în mansardă, n-am s-o găsesc nici pe culmile Himalayei.

Nu numai că duc o existenţă marginală, dar sunt *marginal* şi ca om. Trăiesc la periferia speciei şi nu ştiu nici cui, nici la ce să mă afiliez.

„Cunoaşterea este mai bună decât exerciţiul (practicile ascetice); concentrarea minţii întrece Cunoaşterea; renunţarea la fructul [faptelor] întrece concentrarea minţii, iar liniştea vine imediat după renunţare”. (*Bhagavad-Gītā*[1])

Nu am putea trăi dacă n-am acorda importanţă lucrurilor lipsite de importanţă.

În viaţa mea, am citit sau am încercat să citesc *Gītā* de vreo zece – douăzeci de ori. De fiecare dată am fost mai mult sau mai puţin dezamăgit. Abia acum am impresia că am reuşit s-o înţeleg, adică să fiu la înălţimea problemelor pe care le ridică. Să le *trăiesc* însă, să le traduc în experienţă, poate voi izbuti în altă viaţă… în aceasta nu, cu siguranţă.

---

[1] *Filosofia indiană în texte, Bhagavad-Gītā,* traducere din limba sanscrită de Sergiu Al-George, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 86. (*N.t.*)

Bhagavad-Gītā. Secretul vitalităţii ei stă în mulţimea contradicţiilor, discordanţelor, incompatibilităţilor pe care le conţine. Există în ea de toate pentru toţi, pentru activi şi pentru indolenţi, pentru sfinţi şi pentru indiferenţi, cu condiţia să recunoască întâietatea lui Brahman şi să nesocotească restul, adaptându-i-se totodată după împrejurări.

Gītā este *extensibilă*; fiecare poate s-o tragă în partea lui.

La fel stau lucrurile cu *Dao de Jing,* cu *Evangheliile,* şi cu orice carte revelată *care nu se demodează,* pentru că se adresează oricui.

Jena pe care o încerci mergând la editor, când eşti un autor fără succes de public. Prezenţa ta în casa *lui* nu are nicio noimă. Te gândeşti la bordel, la curva fără clienţi care se teme de ochiul patronului.

Citit lunga prefaţă a lui Mircea Popescu la *Istorie şi utopie,* ediţia italiană. Sunt numeroase citate din cărţile mele, un şir întreg de paradoxuri, o orgie de formule demonice şi frivole, de calambururi infernale, de flori de stil luciferiene; un estet al Apocalipsei. *„M-am schimbat,* nu mai sunt acelaşi”, mi-am spus citind toate astea. Sunt mai sobru, dar şi mai matur, mai puţin acrobat. Mi-am pierdut acel spirit provocator care constituia „talentul” (?) meu, în schimb am câştigat în demnitate, în plictis, în adevăr.

M-am întâlnit cu Hirsch, directorul comercial de la Gallimard, pe care nu-l văzusem de mult: „Ce mai faceţi?” mă întreabă el. – „M-am retras din lume”, i-am răspuns. — Iar el: „Dar lumea s-a retras din dumneavoastră?”

Azi am meditat la *Gītā* , iar astă-noapte am căutat un bistrou cu tonomat, ca să ascult refrenul la modă şi care-mi place destul de mult, trebuie să recunosc: „Those were the days” cu Mary Hopkins.

Macbeth sau *Demonii* – cartea pe care mi-ar fi plăcut s-o scriu…

25 ianuarie – Mă aflu, în 1969, cam în aceeaşi situaţie în

care mă găseam în 1949, când am publicat *Tratatul.* Nu am nicio revistă în care să pot publica ceva, mă simt complet rupt de lumea „literară”. Un lucru rău pentru unul bun. Dacă vrei să *fii,* trebuie să faci gol în jurul tău. Să cultivăm deci acest gol, să-l sporim, să-l punem în locul a tot ce există.

Fiecare om ar trebui să trăiască şi să moară în locul în care s-a născut. Copil fiind, eram extrem de legat de satul meu, altceva nu iubeam. Nu voi uita niciodată spaima, groaza, *durerea* pe care le-am simţit când a trebuit să plec la oraş, la liceu. Mă văd şi acum în prima zi, după plecarea părinţilor mei, la fereastra acelei pensiuni germane. Ce strângere de inimă, ce sfâşiere! N-am întâlnit ceva asemănător decât la Emily Brontë, neconsolată că părăsise Haworth, şi revenind acolo după episodul de la Bruxelles.

Eşti cu atât mai legat de un loc cu cât este mai izolat. Satul meu era pitit într-o vale: jur-împrejur, Carpaţii. Pentru mine era capătul lumii, sau centrul, mai curând centrul ei.

Acestea fiind spuse, dacă aş fi rămas acolo, problemele *esenţiale* pe care le-aş fi avut de înfruntat n-ar fi fost deloc diferite de cele ce-mi stau în faţă aici. Din clipa în care faci abstracţie de istorie, nu mai există loc privilegiat. Că locuieşti într-un sătuc uitat sau într-o metropolă, e totuna, când e vorba de adevăratele probleme, problemele *fără soluţie.*

Orice nevroză este o meditaţie neîntreruptă.

Tocmai am citit *Gelassenheit*[1] de Heidegger. De îndată ce foloseşte limbajul curent, vezi *ce puţin* are de spus. Întotdeauna am crezut că jargonul este o uriaşă impostură. În cel mai bun caz, s-ar putea spune: jargonul este impostura oamenilor cinstiţi.

Dar să prezinţi lucrurile astfel înseamnă să fii indulgent, în realitate, imediat ce sari din limbajul viu ca să te instalezi în altul, confecţionat, există o voinţă mai mult sau mai puţin conştientă de a înşela.

Violent şi intolerant din fire, eram făcut pentru acţiune. Iată,

[1] Seninătate, traducere franceză apărută în Questions III, Gallimard, 1966. (N.t.)

sunt douăzeci de ani de când mă străduiesc să fiu inactiv şi, pe legea mea, am izbutit.

Un om este interesant doar dacă-şi povesteşte suferinţele, eşecurile, zbuciumul. În *Autobiografia* lui Karl Jaspers, pe care tocmai am citit-o, sunt vii doar paginile consacrate experienţelor sale dureroase din timpul regimului nazist.

Pentru mine, pericolul e să mă las prins de vraja unor formule prea vaste, prea onorabile, precum Izbăvire etc.

... Nu-mi pot rămâne credincios mie însumi decât păstrându-mi fondul de cinism, prin care înţeleg o îndoială *excesivă,* adică implacabilă, *invadatoare.* Şi într-adevăr, la mine îndoiala se întinde, invadează, îmi ocupă spaţiul gândirii.

Aroganţii şi chinuiţii – aş vrea să-i pot pune în aceeaşi oală. Deosebirea ce se face între unii şi ceilalţi generează toate neînţelegerile.

(Deosebirea aceasta e totuşi temelia morală a lumii noastre. Dacă vrem s-o suprimăm, trebuie să suprimăm şi lumea în care trăim.)

Gradul suprem de libertate este atins în extazul vacuităţii. Pe lângă el, totul e lanţ, robie, înfeudare.

Nu poţi face ceva valoros decât dacă eşti *necunoscut.* Nu mă simt *eu* decât atunci când nu *exist* pentru nimeni.

Pot spune de asemeni: nu mă gândesc la Dumnezeu decât atunci când am făcut gol în jurul meu, astfel încât să nu mai existe nimic, în afară de El.

28 ianuarie. Cantata *„Ich habe genug”* – Voioşia lui *„Ich freue mich auf meinen Tod”*[1].

Leacul oboselii? Să alungi gândirea, să te mărgineşti la percepţie. Să redescoperi privirea şi obiectele de dinaintea Cunoaşterii.

Trebuia poate să rămânem la stadiul de larve, să ne

[1] „Mă bucur de moarte." *(N.t.)*

abţinem să evoluăm, să rămânem liberi şi neterminaţi, să ne statornicim în ratare şi să ne istovim la nesfârşit într-un extaz embrionar.

Exasperat de lectura dialogului „Drept comentariu la *Seninătat*e *in Questions III* de Heidegger.

În franceză n-are nicio noimă, iar în germană e un *Wortspielerei.*[1]

Citesc câteva pagini din prefaţa pe care am scris-o la *Ivan Ilici.* Îl atac pe Tolstoi numai în aparenţă. În ce priveşte fondul, aproape totul e îndreptat contra mea.

La drept vorbind, nu mă interesez de *mine,* ci de neliniştile mele. Şi nici măcar de neliniştile mele, ci de ceea ce ele ascund sau dezvăluie, aşadar de fiinţă sau de negarea fiinţei.

Doar drama individuală este universală. Dacă sufăr cu adevărat, sufăr cu mult mai mult decât un individ, depăşesc sfera eului meu, regăsesc fiinţa celorlalţi. De aceea singurul mod de a rămâne în adevăr e să ne ocupăm de ceea ce ne priveşte – şi atât.

29 ianuarie

Nu există faptă sau eveniment din toată istoria lumii căruia să vreau să-i fi fost autor. Nimic să nu-mi poarte numele.

Trebuie totuşi să fie vreo vorbă care să-mi placă s-o fi spus, dar pe moment nu văd care.

Adineaori, am frunzărit cărţoaiele lui Ernest Bloch, la Goethe Institut. M-am gândit să le iau acasă, apoi am renunţat. E prea erudit, prea didactic pentru mine. Tot ce-i german mi-a devenit străin.

În lucrarea lui Kandinsky: *Elementul pictural în artă*, se face tot timpul aluzie la Maeterlinck[2], marele om al epocii (era puţin

---

[1] Joc de cuvinte. (***N.t.***)

[2] Maurice Maeterlink (1862-1949), poet şi dramaturg belgian. A creai drama simbolistă, poetică şi feerică, gen artificial care s-a perimat curând. (N.t.)

înainte de primul război mondial). Cine-l mai citeşte astăzi pe Maeterlinck? Mă gândesc la cutare sau cutare dintre contemporanii mei despre care se vorbeşte peste tot şi care peste zece, peste douăzeci de ani…

Un teolog, Guardini, a spus pe bună dreptate că „melancolia este ceva prea dureros, şi pătrunde prea adânc, până la rădăcinile existenţei umane, ca să ne fie îngăduit s-o lăsăm în seama psihiatrilor”.

„Ein ungewöhnlicher Gedanke auch das gewöhnliche Wort ungewöhnlich macht.”[1] (Th. Haecker)

Haecker îi atacă pe toţi în numele umorului. Dar creştinismul, pe care îl opune tuturor, are umor? E greu de imaginat o religie mai lipsită de umor.

Haecker vorbeşte despre umorul nemţilor! Dovada că-i lipseşte chiar lui.

La englezi, chiar şi umorul nu e decât un tic – cât de meritoriu şi salutar!

Există doar două popoare care au un umor profund, semnificativ, fascinant: *evreii* şi *ţiganii.* Două popoare dezrădăcinate, rătăcitoare. Asta aruncă o lumină asupra esenţei umorului.

Ca să fac mâine un exerciţiu de traducere, cu o englezoaică, am bătut la maşină un text de vreo zece rânduri despre Egipt, de Gabriel Bounoure, om admirabil, spirit delicat. A trebuit să fac eforturi ca să trec de prima frază, atât de indigestă mi se pare proza saturată de poezie.

Şi când mă gândesc că a fost o vreme când îmi plăcea aşa ceva! Trebuie să-i redăm poeziei libertatea alungând-o din proză. Îmi dau bine seama prin ce este Proust vulnerabil.

Dacă aş putea suporta soarele, m-aş duce în ţările calde, căci iubesc acea *intensă* senzaţie de futilitate pe care-o simţi acolo în mijlocul nopţilor. Ibiza!

---

[1] „O gândire insolită (sau extraordinară) face să devină insolit cuvântul obişnuit." (N.t.)

O traducere este proastă atunci când e mai clară, mai inteligibilă decât originalul. Asta dovedeşte că n-a ştiut să păstreze ambiguităţile, că traducătorul a *tranşat*: ceea ce este o crimă.

Mă gândesc la Morante, prietenul din Santander, care adunase o bibliotecă extraordinară, în care a băgat milioane, ca s-o citească mai târziu lângă Palencia, în casa ţărănească ce şi-o cumpărase. A murit la patruzeci şi opt de ani de o criză cardiacă. Un om fermecător, entuziast şi nebun, pe care nu-l voi regreta îndeajuns.

30 ianuarie

Francezul e fiinţa cea mai puţin poetică de pe pământ.

Niciodată n-am întâlnit în Franţa un ţăran care să-mi spună că peisajul în mijlocul căruia trăia este *frumos.* Totuşi, francezul e prin natură pictor! Cum se explică aceste contradicţii?

Nostalgia nu e franţuzească. Or, ea este izvorul tainic al oricărei poezii.

Ar trebui declarată *sfântă* orice măsură ce ar reduce numărul oamenilor.

O problemă ce nu încetează să mă pasioneze: dispariţia speciei noastre. Nimic nu mă înfierbântă mai mult decât să-mi imaginez acest spectacol, să *văd* pământul fără oameni, populat doar de insecte şi de câteva animale supravieţuitoare.

Înainte de comasare, câmpurile erau nişte grădini, cu haturile, cu boscheţii, cu fizionomia lor proprie, cu contururile lor individuale, neregulate, *vii.* Acum te-ai putea crede în America: un desert însămânţat.

După dispariţia calului, asistăm la dispariţia arborelui.

Cea mai nefericită epocă din viaţa mea: de la nouăsprezece la douăzeci şi cinci de ani. Nu înţeleg cum am reuşit să rezist. Insomnie perpetuă. Tensiune nervoasă care mă istovea şi mă silea să stau culcat toată ziua: efectiv, cea mai mare parte a timpului mi-am petrecut-o culcat, ca într-un sanatoriu.

În perioada aceea *am înţeles,* am cunoscut oribilul. Am descoperit atunci nişte adevăruri pe care n-am izbutit să le uit,

oricât mi-am dat silinţa.

În *Eseul de semantică,* Michel Breal scria: „Cuvântul se goleşte rapid de semnificaţia sa etimologică, ce poate deveni un inconvenient şi o constrângere... Cu cât cuvântul s-a desprins de originile lui, cu atât serveşte mai bine gândirii.” 1

Toată filosofia lui Heidegger derivă dintr-o teză total opusă. Ea se întemeiază pe legitimitatea şi chiar necesitatea etimologiei în căutarea adevărului. S-ar zice că pentru Heidegger a gândi înseamnă a reveni la sensul originar al cuvintelor.

Teza lui Breal e bună pentru raţionalişti, pentru „intelectualişti”, cum se spunea cândva. A lui Heidegger se acordă perfect cu exigenţele filosofiei germane.

Ştiu ce anume este forţat la stilul meu. E în acelaşi timp prea nervos şi prea şlefuit. Prima versiune e întotdeauna mai bună, dar în general nu e clară, nemaivorbind că abundă repetiţiile şi ticurile. De altfel, un străin n-ar trebui să se încreadă în „prima versiune”, în care „incompetenţele” sale riscă să iasă la iveală. Nu poate fi cu-adevărat spontan, pentru că scrie într-o limbă de împrumut, *străină* de firea lui, o limbă adăugată, suprapusă. Important e să nu se vadă c-a învăţat-o târziu. E tot ce poate spera în materie de *spontaneitate.*

30 ianuarie 1969

...O analfabetă va avea trăiri spirituale mai profunde decât un ins instruit, căci nu va avea capacitatea de a se gândi la altceva, se va identifica cu ceea ce simte şi va merge până la capăt, pentru că orice posibilitate de a trişa, orice ispită de joc intelectual îi va fi interzisă.

În legătură cu stigmatizata[1] lui, P.N. îmi povesteşte următoarele. Acum treizeci sau patruzeci de ani, a căzut, se pare, de pe o scară şi şi-a rupt şira spinării. I s-ar fi arătat Iisus spunându-i că va fi mântuită dacă acceptă să sufere *pentru el,* să îndure din nou toate suferinţele lui. A acceptat. De atunci, în fiecare joi simte dureri cumplite, sângerează şi urlă ca o posedată. Mai întâi lumea a crezut că a intrat în ea diavolul, dar

[1] Purtătoare a stigmatelor cristice. *(N. t.)*

apoi şi-a schimbat părerea. I-ar fi poruncit preotului ei să creeze lăcaşuri de adunare în care lumea să se roage şi să se reculeagă. Preotul ar fi întemeiat vreo treizeci de asemenea locuri şi se pare că, inspirat de ea, ar fi adunat vreo două miliarde de franci vechi.

P.N. mă întreabă ce cred despre… Dumnezeu; îi spun că-mi este absolut imposibil să mi-l imaginez ca pe o persoană, şi chiar dacă aş reuşi, n-aş putea crede că un spirit atât de puternic, de fapt infinit, se ocupă de viaţa zilnică a trei miliarde de locuitori, iar în curând de două ori mai mulţi. Îi mai spun că ideea de Dumnezeu nu are decât un sens: să născoceşti pe cineva cu care să vorbeşti când nu mai ai cui să te adresezi, şi când eşti singur, singur, singur. — Restul e antropomorfism şi farsă.

Am răsfoit o biografie a lui Kafka (tinereţea). Imaginile din Praga şi moravurile evocate îmi amintesc de Hermannstadt. Am trăit la celălalt capăt al Imperiului austro-ungar.

Dacă vrei să cunoşti o ţară, trebuie să-i citeşti scriitorii mediocri, singurii care îi redau realist defectele, ticurile, virtuţile şi viciile. Ceilalţi scriitori, cei buni, reacţionează de regulă împotriva patriei lor, se ruşinează că-i aparţin. De aceea, îi exprimă incomplet esenţa, adică mediocritatea cotidiană.

Naşterea *fricii.*

La 3 septembrie 1943, la hotel Racine, am primit vizita unui român, înalt, sumbru, sinistru şi prost, pe care-l cunoşteam de mult, dar care nu mă mai vizitase niciodată. Se dă alarma aeriană. Îl văd pe musafir devenind dintr-odată şi mai lugubru decât de obicei. Mi-a spus: „Azi e aniversarea declaraţiei de război. Aliaţii au venit să bombardeze Senatul, unde e Statul-major al aviaţiei germane. De ce am venit să te văd tocmai azi? Vom fi bombardaţi, iar eu am să mor”. — Spunând acestea, a început să plângă. Spectacolul mi s-a părut atât de comic că puţin a lipsit să izbucnesc în râs. Am reuşit să mă stăpânesc şi am încercat să-l liniştesc pe individ spunându-i că totuşi Aliaţii n-or să bombardeze centrul Parisului, că şi-ar ridica în cap opinia publică, că de altfel serviciile germane instalate la Senat nu sunt

aşa de importante etc. etc. Argumentele mele nu-l convingeau. Suspina, se tânguia, încercând totuşi să facă zgomot cât mai puţin. Eram uluit. Individul acela cu o constituţie de atlet, enorm şi serios, devenise o cârpă. Alarma a durat o jumătate de oră, timp în care am trăit lăuntric între râs şi stupoare. Dar vizita asta avea să mă marcheze. Dacă până atunci nu simţisem niciun fel de teamă în timpul alarmelor, după aceea lucrurile s-au schimbat. Nenorocitul mi-a transmis frica lui. Căci nimic nu e mai contagios decât frica…

Am mers la clinica de pe strada Assas ca să-mi desfund urechea. Casieriţa mă întreabă: „Acum lucraţi sau sunteţi şomer?”

Iată-mă deodată aruncat, cufundat în societate. Dacă mă întreba: „Tot asasin sunteţi?”, întrebarea ei m-ar fi indispus mai puţin.

Utopia ţine de infantilism. Ea presupune o metodă de gândire care îmi face greaţă. E tot ce poate fi mai opus firii, ideilor, *senzaţiilor* mele. Asta nu mă împiedică să recunosc că ea reprezintă o constantă a spiritului uman, şi că omul nu se poate lipsi de divagaţii utopice dacă vrea să acţioneze, să educe, să propovăduiască etc. Nu poţi răscoli societatea cu *Maximele* lui La Rochefoucauld.

Îi detest pe înăcriţi, dar le datorez mult: prin reacţie împotriva lor, exasperat de refrenele lor, am izbutit să îmblânzesc pe ici pe colo ideile amare ce mi le-am făcut despre oameni. Dacă aş avea de-a face numai cu ei, aş cădea într-un optimism tembel – într-atât este de insuportabil să regăseşti la alţii caricatura obsesiilor, a zbuciumului, a ticurilor tale.

După o siestă de jumătate de oră, m-am trezit cu o vie senzaţie de oboseală a creierului, plus o şi mai vie senzaţie a imensei realităţi a timpului, a timpului în care n-am ce căuta, în care orice incursiune îmi este interzisă, în care nici măcar libertatea de a mă rătăci nu o am.

În fiecare dimineaţă, după somn, mă regăsesc în faţa timpului, în postură uneori de învins, alteori de indiferent. Dar şi, câteodată, de cuceritor, când mă năpustesc, mă năpustesc

înspre nu ştiu ce.

De îndată ce se dereglează ceva în noi, conştiinţa timpului ne este afectată. Oare de ce?

...„în toată activitatea mea literară, am avut nevoie din ce în ce mai mult, zi după zi de-a lungul anilor, de sprijinul lui Dumnezeu, căci el mi-a fost singurul confident...” (Kierkegaard, *Punct de vedere...)*

căci el mi-a fost singurul confident

E singura formă de credinţă pe care-o pot concepe şi unicul rol ce i se poate atribui lui Dumnezeu.

D. – un ins pe care nu dau doi bani – povestea o anecdotă atât de stupidă încât m-am trezit brusc. Cei pe care nu-i iubim – rareori *strălucesc* în visele noastre.

Îi scriu corespondentului meu american care a rupt-o cu Roma şi care simte o groază adâncă în faţa lumii moderne: „Drama de a trăi şi de a muri este aceeaşi, indiferent că trăieşti într-o cavernă preistorică sau la Cape Kennedy. Omul ar trebui să se elibereze de superstiţia ştiinţei sau mai curând să considere ştiinţa un rău inevitabil şi, ca să fim obiectivi, *interesant*”.

Nu trăiesc în renunţare, ci în *ideea* de renunţare. Ca toţi falşii înţelepţi.

Mă îndoiesc puţin de sinceritatea mea atunci când mi se-ntâmplă să declar că nu există nimic care să merite să existe.

Două titluri care îmi plac: *Retractări* de Sfântul Augustin, *Exclamări* de Sfânta Tereza.

Acum o jumătate de ceas, pe un afiş lipit pe grilajul bisericii Saint-Sulpice şi care anunţa *Arta fugii,* un imbecil a scris cu litere mari: *Dumnezeu a murit.* Iar asta în legătură cu Bach, muzicianul care dovedeşte că Dumnezeu, admiţând că ar fi răposat, poate reînvia în răstimpul cât ascultăm o cantată sau o fugă.

Cretinismul contemporan nu cunoaşte limite. Sunt sigur că un tânăr a scris această formulă tocită, stupidă şi care nu mai

înseamnă nimic. Parcă ar fi un slogan electoral, atât e de tâmpită.

Ateismul agresiv mi s-a părut întotdeauna la fel de odios ca şi intoleranţa religioasă. De altfel nici nu e altceva decât o religie de-a-ndoaselea. Bisericile şi anti-bisericile sunt la fel de suspecte şi provoacă acelaşi soi de rele. Ar trebui să nu fim nici pentru, nici împotriva vreunui zeu. Orice luare de poziţie în acest domeniu este de prost-gust. Asta în cel mai bun caz.

2 februarie. Fontainebleau.
Deşertul din Appremont.

Azi după-amiază îi povesteam lui S. despre întristarea, despre marea mâhnire pe care am simţit-o când am fost dus la Sibiu, la liceu. Aş fi dat orice ca să rămân la Răşinari, de care eram extrem de legat. Nu aveam niciun chef de învăţătură, voiam să rămân în satul meu şi să nu fac nimic, să rătăcesc de-a lungul râului sau să mă caţăr pe munţii din jur. Mergeam desculţ până în noiembrie, şi, în apa îngheţată a râului ce curgea lângă casa noastră, m-am procopsit cu reumatisme ce mă chinuie şi acum.

Să-ţi aduci aminte, şi să nu plângi…

Regretul este automat o stare poetică.

Am prostul obicei de a răspunde la scrisori. Aşa am devenit victima unei mulţimi de pisălogi.

E drept că, pe de altă parte, cine nu-mi răspunde la scrisori a terminat-o cu mine. Nu am nici o încredere în el si nu-i iert bădărănia sau neglijenţa.

3 februarie. „Sentimentul” e depăşit.

Aproape totdeauna, impertinenţa îi serveşte unui ca să-şi mascheze sărăcia sau chiar nulitatea fondului.

Singurii inşi interesanţi din Germania erau evreii. După ce ei au dispărut, n-a mai rămas decât un soi de Belgie uriaşă.

Un popor ce nu mai are o misiune este ca un artist care se

repetă, ba nu, care nu mai are nimic de spus. Căci dacă te repeţi dovedeşti că mai crezi în ceea ce spui. Dar o naţiune istoriceşte terminată nu mai e în stare nici să-şi repete sloganurile de altă dată, care-i asiguraseră supremaţia.

La Paris, cel mai neînsemnat strat de zăpadă este considerat o calamitate. În ţara mea, unde câteodată erau doi metri de zăpadă, nimeni nu se plângea. Există două soiuri de popoare: *răsfăţaţii* şi *resemnaţii.*

Aparţin unei naţii la care eşecul este endemic.

E sigur că întotdeauna am avut o predilecţie *teoretică* pentru lacrimi.

Urâtul la toate nivelurile, de la tangou la Apocalipsă. Asta e atmosfera vieţii mele de fiecare zi.

Pe la 1940, idealul meu era să am bani, să stau într-un hotel luxos, să pun să-mi aducă în cameră un covor gros şi moale, să mă tăvălesc pe el şi să plâng.

Viaţa nu are niciun sens, e sigur. Dar asta n-are nicio importanţă cât eşti tânăr. Lucrurile se schimbă de la o anume vârstă. Atunci chestiunea începe să te preocupe. Nelinişte devine problemă, iar bătrânii, care nu mai au nimic de făcut, îşi bat capul cu ea, fără să aibă nici timpul, nici capacitatea s-o rezolve. Asta explică de ce nu se sinucid în masă, cum ar face dacă ar fi ceva mai puţin ocupaţi.

Misiunea mea e să-i trezesc pe oameni din somnul lor dintotdeauna, ştiind totodată că astfel comit o crimă şi că ar fi de – o mie de ori mai bine să-i las să doarmă mai departe, de vreme ce oricum, când se trezesc, nu am nimic să le propun.

Deodată, îmi imaginez că apartamentul meu e sub apă şi, de frică să nu mă înec, ies în graba mare. Nu e un vis, e o *teamă* între două gânduri. La mine, anxietatea umple golul dintre gânduri.

Primesc şpalturile (de fapt vreo trei sferturi din ele) de la

Demiurgul cel rău. E o cărticică, o broşură. Ce mizerie! Mă cuprinde o disperare subită, nu-mi vine nici măcar să le răsfoiesc. De altfel mi-e groază să mă recitesc.

Să rup pentru totdeauna cu tot ce e şcolăresc, profesoral, pedant, instructiv, la modă, „obiectiv", „profund", „semnificativ", „cunoscut", „reputat", etc. etc. Etc…

De fiecare dată când, într-o carte solemnă (şi vai, aproape toate sunt!), citesc că îndoiala nu e serioasă, că scepticul, spunând că totul e îndoielnic, se îndoieşte de propriile afirmaţii etc. – (de altfel chiar aşa e), îmi vine să strig: „E adevărat, scepticul se contrazice în fiecare clipă – *ei şi?* Propoziţia: «Nimic nu e sigur» e cea mai sigură din toate propoziţiile nesigure. Scepticul îşi recunoaşte vulnerabilitatea nu ca pe o slăbiciune, ci ca pe o forţă. E mai cinstit cu sine decât se poate imagina. Asta e mândria lui".

Corectez şpalturile la *Demiurgul cel rău.* Până acum, singurul capitol serios mi s-a părut „Paleontologie". Dar se citeşte greu şi este agasant.

Aceste pagini m-au costat atâtea suferinţe şi gânduri, iar acum când le văd aici, moarte, zăcând în faţa mea, mi se par jalnice, insuficient gândite, pe jumătate ratate şi deloc clare. Din păcate limpezimea nu-i punctul meu tare! întotdeauna am avut mintea cam înceţoşată, ca toţi cei din neamul meu.

Ascult la radio câteva eşantioane de muzică din republicile sovietice: Turkestan etc. — Sunt frapat de anumite trăsături ce-mi amintesc de muzica populară românească. Fondul oriental al poporului meu este evident. Suntem veniţi din Asia, ca toată lumea de altfel.

Ca să scrii o scrisoare de condoleanţe care să nu fie nici stupidă, nici falsă, e nevoie de geniu.

N-am scris cu sânge, am scris cu toate lacrimile pe care nu le-am plâns niciodată. Chiar dacă aş fi logician, tot elegiac aş rămâne. Izgonirea din Paradis, eu o trăiesc în fiecare zi, cu aceeaşi pasiune şi cu acelaşi regret ca primul surghiunit.

Acum, când nu mai pot retrage *Demiurgul,* când e tipărit, simt o ruşine vecină cu groaza. Încă o carte pe care-aş fi putut s-o fac mai bună. Dar n-am făcut-o şi nu mi-o pot reproşa decât mie. Comedia asta e dintotdeauna: scrupule şi spaime neputincioase.

5 februarie – Sunt bogomil şi budist. Cel puţin aşa reiese din *Demiurgul cel rău.*

Azi după-amiază am fost să-mi plătesc cotizaţia la Societatea Oamenilor de Litere. În răstimp de un an, nu s-a citat absolut nimic din mine, nici la radio şi nici în altă parte, căci contul meu arăta: zero. Boicot? Indiferenţă? M-am instalat în condiţia confortabilă de „filosof necunoscut”.

Expoziţie Baudelaire.

Ieşind, mi-am amintit că am scris undeva, într-una din cărţile mele româneşti, cred: „De la Adam – până la Baudelaire”, dar în legătură cu ce, nu-mi mai aduc aminte.

Baudelaire, deşi nu-i mai citesc poeziile (sunt prea clasice), e unul din spiritele care-au contat enorm în viaţa mea. Figura lui m-a obsedat. Va supravieţui operei sale: Baudelaire e *mare* în sine. Te obsedează chiar şi atunci când nu-l mai citeşti de mult. Doar Pascal m-a *interesat* în aceeaşi măi sură. *Omul* din ei.

6 februarie – Nu pot deschide o revistă fără să dau peste un articol despre limbaj. Până şi în această prăfuită şi inutilă *N.R.F.* A devenit o obsesie. Cred că voi sfârşi prin a mă *retrage* din literatura franceză. S-ar zice că oamenii ăştia chiar nu au nimic mai bun de făcut decât să practice acest soi de masturbare în grup care e flecăreala în jurul cuvintelor. Mă simt absolut *singur* în Franţa, din punct de vedere literar, desigur. E o ţară în care moda hotărăşte totul, de vreo cinci-şase veacuri…

Ahmatovei, ca şi lui Gogol, nu-i plăcea să posede nimic, împărţea în dreapta şi-n stânga cadourile şi tot ce primea. Astfel, un şal pe care îl primise în dar putea fi văzut la altcineva după numai câteva zile.

Îmi place enorm această trăsătură ce aminteşte de

obiceiurile nomazilor, care, din motive evidente, nu pot şi nu vor să agonisească nimic. Totul e provizoriu la ei, din necesitate şi din înţelepciune. Joseph de Maistre vorbeşte despre un mai ştiu ce prinţ rus care se culca la nimereală în palatul său, neavând, ca să spun aşa, un pat *fix,* căci avea sentimentul că e în trecere prin propria-i casă.

Toţi aceşti oameni aveau sentimentul de a fi intrat în viaţă ca o pală de vânt.

Dintotdeauna, unica mea problemă a fost: Cum să nu *mai* sufăr? N-am putut s-o rezolv decât prin subterfugii, adică n-am rezolvat-o deloc.

Sigur, am suferit mult din cauza diferitelor beteşuguri, dar motivul principal al chinurilor mele a ţinut de *fiinţă,* de fiinţa în sine, de simplul fapt de a exista, şi de aceea pentru mine nu există uşurare. Am trăit cu nostalgia lumii de dinaintea lumii, în beţia anterioară Creaţiunii, în extazul fără motiv şi obiect, am fost contemporan cu Dumnezeu pe când îşi ţinea singur de urât, cufundat în propriul său abis, în fericirea de dinaintea luminii, de dinaintea cuvântului.

Principalul atribut al înţelepciunii este dezabuzarea. În ea stă diferenţa dintre înţelepciune şi sfinţenie. Un sfânt nu e niciodată dezabuzat. Şi într-adevăr, ce noimă ar putea avea un sfânt *dezamăgit*?

Citesc un text excepţional de Antoine Berman despre romantismul german. Aproape toate citatele îmi sunt cunoscute, pot spune chiar că am trăit multă vreme cu ele. Novalis, Schlegel. Toate acestea se depărtează, sunt trecutul *meu,* tinereţea mea. Aspectul *literar* al aventurii îmi pare demodat. Dar fondul rămâne, ar trebui să spun reflecţiile de fond, de pildă gândurile lui Novalis despre boală, moarte, sinucidere, sau ale lui Schlegel despre fragment. Dar tot ce e divagaţie despre *eu* mă irită. Are izul filosofiei din epocă.

Am moştenit de la ţara mea nihilismul funciar – trăsătura ei fundamentală, singura ei originalitate. *Zădărnicie, nimicnicie*[1]– aceste cuvinte extraordinare... dar nu, nu sunt cuvinte, sunt

[1] În româneşte în original. *(N.t.)*

realităţile sângelui nostru, ale sângelui meu.

E totuşi uimitor că am putut să scriu o carte despre lacrimi. Nu-mi vine să cred. Cât am putut să sufăr în tinereţe şi mai târziu! Era, neîndoielnic, „vocaţia” mea. Am suferit de plictis, enormul plictis care m-a urmărit din copilărie, am suferit apoi de toate bolile inerente unei constituţii fragile şi unor nervi predestinaţi dezechilibrului. Am moştenit toată melancolia mamei. Dar mama era activă, hotărâtă, întreprinzătoare, ştia să reziste la asalturile răului ei, pe când eu cedez, mă complac în el. Trebuie s-o spun: cu cât melancolia este mai profundă, cu atât îţi place mai mult şi te înfunzi în ea pe zi ce trece. Din fericire, îmi rămâne plăcerea de a citi şi de a merge pe jos. Altminteri aş fi la casa de nebuni.

9 februarie. Şapte ore de mers în regiunea Dourdan. Adorabilul cimitir din Rochefort-en-Yveline, de unde ai o panoramă ce aminteşte de… Uzès.

Când îi spui cuiva *adevărul* verde în faţă, el se supără. Dar se supără şi când i-l spui cu menajamente. Oare de ce?

Pentru că nu vrea adevărul, pe care-l ştie dar nu îndrăzneşte să-l recunoască deschis, ci o minciună agreabilă. De asta îţi cere părerea. Aşteaptă de la tine o iluzie, nu un diagnostic. Căci orice om, mai mult sau mai puţin inconştient, ştie şi singur ce hram poartă.

Am ascultat un disc englezesc: un extras din *Gulliver,* capitolul despre *Yahoos.* Sila de a fi om, dezgustul, repulsia fizică şi morală pe care o inspiră omul n-au fost nicicând împinse atât de departe. Cunoşteam bine textul francez: în englezeşte e şi mai dur. Întors acasă după cinci ani de absentă şi îmbrăţişându-şi nevasta, Gulliver leşină de scârbă. Venea din ţara cailor şi nu suportă *duhoarea* animalului uman.

Omul pute, e un monstru puturos, iată concluzia lui Swift. Nu-i de mirare că a detestat sexualitatea şi că a murit virgin. Niciun ascet, în niciun moment al istoriei, n-a mers atât de departe ca el. Cele mai importante acte ale vieţii devin impracticabile din cauza unui simţ al mirosului prea fin. Sfinţenia însăşi nu e poate decât spaima, decât panica în faţa anumitor

mirosuri.

Elevii de treisprezece – paisprezece ani îl citesc pe Freud. Pornografia cvasiştiinţifică în care s-a distins îmi face greaţă. Dar ea îi pasionează pe tineri, pe cei care taie frunză la câini, pe falşii medici, pe dezechilibraţii de tot soiul, precum şi pe cei ce vor să explice o mulţime de fenomene care, de fapt, n-au nicio explicaţie. Nu-i mai puţin adevărat că suntem cu toţii psihanalişti – pentru că genul de explicaţie pe care-l propune această pretinsă ştiinţă este ispititor, aparent complex şi profund, iar în fond superficial şi absolut arbitrar. Recursul la ea a devenit aproape o nevoie. Explicaţiile teologice erau mult mai interesante, dar nu mai sunt la modă. Când psihanaliza va fi lichidată, vom fi făcut un pas spre libertatea intelectuală.

Eliberaţi-ne de psihanaliză, iar noi ne vom elibera de bolile cu care ea ne împuie capul.

Fragmentul e modul meu natural de a mă exprima, de a fi. Sunt născut *pentru* fragment. În schimb, sistemul este robia, moartea mea spirituală. Sistemul e tiranie, sufocare, fundătură. Antipodul meu, ca formă a spiritului, este Hegel, şi de fapt oricine şi-a erijat gândurile într-un ansamblu doctrinar. Îi urăsc pe teologi, pe filosofi, pe ideologi, pe…

Din fericire, Iov nu-şi prea explică strigătele. (Sunt poate vinovat că le-am comentat prea mult pe ale mele…) Niciodată nu trebuie să insistăm prea mult pe ceea ce iese din adâncurile fiinţei noastre.

Toată viaţa am vrut să fiu altceva: spaniol, rus, german, canibal – orice în afară de ceea ce sunt. Mereu răzvrătit contra sorţii, contra naşterii mele. Nebunia de a te vrea diferit de ceea ce eşti, de a adopta în teorie orice condiţie în afară de-a ta.

Există un singur cuvânt pentru a defini poporul în care m-am născut şi căruia îi rămân credincios pentru că regăsesc în mine toate defectele lui: *minor.* Nu e un popor „inferior”, e unul la care totul devine miniatură (ca să nu spun caricatură), chiar şi nenorocirea.

11 februarie – Am lichidat în mine ideea de misiune şi chiar

pe aceea de datorie.

Sigur, a fost o vreme când credeam în mine, când nu mă îndoiam că am de jucat un rol…

Acum totul îmi este clar. Doar „orbii” au o misiune sau îşi atribuie una. Unica misiune pe care mi-o mai atribui este aceea de a *observa,* de a vedea lucrurile aşa cum sunt: e contrariul unei misiuni.

Acum câţiva ani, la München, cerând o informaţie, insul pe care-l întrebasem mi-a spus: „Faceţi prima stradă la stânga, apoi traversaţi piaţa (nu mai ştiu care) în *diagonală.*’[1] Şi se opreşte ca să mă întrebe: „Ştiţi ce înseamnă *diagonală* sau vreţi să vă explic?”

Iată esenţa Germaniei. O naţie îngrozitor de didactică.

Neîndoielnic, totul e amăgire. O dată afirmată această certitudine, n-am rezolvat nimic. Adevăratele probleme abia încep. Şi totuşi, riguros vorbind, după postularea amăgirii universale n-ar trebui să mai existe probleme, adevărate sau false. Dar fiinţa scapă rigorii. E chiar esenţa ei, e însăşi definiţia fiinţei. Fiinţa este *inimaginabilul* în stare permanentă.

Citesc în amintirile lui Ilia Ehrenburg despre Remizov că acesta avea obiceiul să-şi boteze toţi cunoscuţii sau măcar pe cei cu care se vedea mai des. Nu l-am întâlnit decât de două-trei ori dar, efectiv, îmi dăduse un nume pe care mi-e cu neputinţă să mi-l amintesc.

Demiurgul meu e poate o decepţie; dar cel puţin nu păcătuieşte prin redundanţe prea supărătoare. Numele meu va figura poate cândva într-o antologie a laconismului.

Există la începutul şi la sfârşitul *Variaţiunilor Goldberg* un accent, o *amintire* dintr-o altă lume.

Marthe Robert despre Freud: „eroica trivialitate a lecţiei sale”.

Pe cât mă interesează Freud ca om şi ca scriitor, pe atât îi detest doctrina, ale cărei exagerări monstruoase mă scârbesc.

Freud avea mult spirit şi foarte puţin umor. Vreau să spun

că nu avea suficientă distanţă faţă de opera sa. E un profet, un şef de sectă, un reformator „religios”. Şi-a confundat mereu misiunea cu adevărul, în dauna celui din urmă. Nu se poate imagina un spirit mai puţin obiectiv, printre oamenii de ştiinţă, desigur. Avea în el ceva de fanatic, de om al vechiului Legământ.

Sonate pentru vioară de Bach.

Trebuie să ne eliberăm – nu numai în muzică, ci şi în filosofie şi-n toate cele – de *orchestră.*

Există în începutul *Variaţiunilor Goldberg* un accent de seninătate şi de sfâşiere pe care-ai vrea să-l auzi *după* moarte.

Accept ca viaţa mea să fie, după criteriile lumii, un eşec total.

Atunci pentru ce aceste accese de disperare?

Tiuteev – întotdeauna am presupus că acest poet ar trebui să mă intereseze. Cele câteva poeme ale lui pe care le-am citit mi-au stârnit curiozitatea. Din păcate, erau prea prost traduse. E o figură stranie, în genul lui Ceaadaev.

Scepticul poate fi orice, dar nu şi *revoluţionar.* Vreau să spun revoluţionar sincer, de bună-credinţă. Într-adevăr, cum să-ţi imaginezi un sceptic entuziast?

Mă pasionase utopia. De îndată ce-am aprofundat-o puţin, m-a dezgustat. La fel mi s-a întâmplat cu toate (excepţie: marile îndoieli şi marile sfâşieri). Sunt, sub toate aspectele, la antipodul utopiei. Între ea şi Apocalipsă, am ales; temperamentul meu a ales. Toate opţiunile mele, înainte de a fi intelectuale, elaborate, conştiente, sunt organice, viscerale. *Sunt prizonierul organelor mele.* Credeam că am rupt cu poeţii. Dar îi înţeleg bine, mai bine decât mi-ar plăcea, şi mai ales pe aceia dintre ei care-au avut gustul dezastrului personal.

13 februarie – Azi-dimineaţă m-am gândit din nou că sinuciderea e singura soluţie, că toate celelalte nu sunt decât soluţii de compromis.

Marthe Robert scrie că Freud a găsit adevărul, „un adevăr universal, cel mai simplu şi mai bogat în consecinţe din câte a ascuns istoria spiritului”.

Această afirmaţie monstruos de exagerată, aproape delirantă, încheie studiul „Freud la Viena” care figurează în cartea ei *Sur le papier.* Este ultima frază a cărţii. Deci autoarea a considerat-o foarte importantă. Nu e o afirmaţie făcută în treacăt. Dar să lăsăm această prostie ridicolă. Să atacăm *adevărata* problemă. Freud ura Viena din cauza antisemitismului care domnea acolo. Marthe Robert descrie destul de exact fenomenul. Dar uită să vorbească despre condiţia celorlalte minorităţi. Din punctul de vedere al unui sârb sau al unui român, evreii aveau o situaţie privilegiată sub dubla monarhie. Toate aceste popoare tratate ca nişte sclavi meritau ca şi condiţia lor să fie evocată puţin. Niciun cuvânt. Nu am chef să continui, căci dacă antisemitismul mă dezgustă, văicărelile *de cealaltă parte* nu-mi fac o mai bună impresie.

M-am hotărât să scriu un eseu despre calomnie. Voi încerca să descriu figura calomniatorului. Fiecare cu monstrul pe care îl merită. Individul care te pândeşte zi şi noapte, umbra care te urmăreşte şi căreia îi simţi prezenţa odioasă, malefică, fiinţa otrăvită, sinistră care veghează şi împotriva căreia nu poţi nimic. E la fel de puternic ca demonul, e demonul – căci e omniprezent, indiscret, curios, băgăreţ, şi atât de aproape de tine! Iubirea cea mai pasionată nu apropie două fiinţe mai mult decât o face calomnia: calomniatul şi calomniatorul sunt fraţi siamezi, constituie o unitate „transcendentă”, sunt sudaţi unul de altul pentru vecie. Nimic nu-i va putea despărţi. Unul face răul, celălalt îl îndură. Iar dacă îl îndură, e pentru că s-a obişnuit să-l îndure, pentru că nu se mai poate lipsi de el, ba chiar îl doreşte. El ştie că dorinţele îi vor fi împlinite cu asupra de măsură, că va fi ghiftuit, că nu va fi *uitat,* că e veşnic prezent în mintea ponegritorului.

Se poate spune împotriva ta orice. Toată lumea va crede.

Calomniatorul e mai mult decât un duşman, căci duşmanul atacă *din faţă.* Calomniatorul, pe la spate: te *urmează,* te urmăreşte, loveşte din umbră, e un mişel, o iudă, nu se măsoară cu tine cum ar face-o un duşman, te sapă fără să *rişte,* te ucide

fără să aibă demnitatea unui asasin. E un soi de blestem josnic, de jeg predestinat, de vampir abject care se leagă de numele şi de sângele tău, şi le devoră pe amândouă.

Revin la muzică, am revenit deja, după o pauză de şase-şapte ani. Am impresia că am regăsit tot ce posed, tot ce *ascund* mai preţios. Muzica este *fiinţa* esenţei mele – dacă îndrăznesc să folosesc acest limbaj barbar.

Când stai toată ziua acasă şi vezi puţină lume în general, vizita unui necunoscut devine un eveniment, un viol, o şansă nesperată şi un dezastru. Ce ne va aduce, el, care vine de departe, dintr-o lume căreia nu-i mai aparţinem de mult?

Teologie atee. Teologi care-şi zic teologi vrând totodată să se lipsească de Dumnezeu, şi chiar lipsindu-se foarte bine. E cea mai originală formă de autodistrugere din câte cunosc.

Vreau să fac (!) o carte compusă din fragmente, note, aforisme – şi nimic altceva. Poate că-i o greşeală, dar această formulă e mai aproape de natura mea, de gustul meu pentru lucrul neterminat, bine formulat, decât aceste eseuri sofisticate în care trebuie păstrată o aparenţă de rigoare în detrimentul adevărului lăuntric.

Viaţa este extraordinară, în sensul în care actul sexual este extraordinar: *în timp ce,* iar nu după. De îndată ce te aşezi în afara vieţii şi o priveşti din afară, totul se năruie, totul pare amăgire, ca după isprava sexuală.

Orice plăcere este extraordinară şi ireală şi tot aşa stau lucrurile cu orice act al vieţii.

Nu sunt influenţat de nimeni. Spun ce gândesc cu capul meu. E ridicol să-i citez pe Schopenhauer sau pe Nietzsche sau pe oricare altul pentru a-mi defini propriul „Lebensgefühl”, care îmi vine din străbuni şi din predispoziţia de a-mi converti necazurile în nenorociri, iar nenorocirile în dezastre. Dacă te asaltează gândurile negre, nu e din cauza lecturilor.

Sarcina duşmanilor noştri e să ne *inventeze* un trecut. Şi

izbutesc lesne, având în vedere că ceilalţi abia aşteaptă să-i creadă.

Secolul nostru – sub influenţa criticii istorice a veacului trecut, a maniei biografice, a psihanalizei, a obsesiei „secretului” – se îndârjeşte să „demaşte” pe toată lumea. Poţi însă „demasca” un impostor, nu pe unul care n-a pretins niciodată că e altceva decât este. Or, tocmai, noi nu mai concepem această probitate şi nici, de altfel, această conformitate cu noi înşine. Şi poate că într-adevăr acest gen de fidelitate nu mai e cu putinţă.

N-a fost niciodată în intenţiile mele să las o „operă”, ci să-mi exprim, cât mai concis cu putinţă, sentimentul în legătură cu ceea ce numim viaţă şi moarte. M-am aşezat aşadar în afara artei. Scrierile mele nu sunt ale unui scriitor. Oricum, faptul în sine de a scrie nu mă mai interesează, dacă m-a interesat vreodată.

17 februarie – Colette ar fi spus despre Bach: „O sublimă maşină de cusut”.
Nu există ceva mai otrăvit decât spiritul parizian.

În biblioteca lui Bach se găsea *Istoria evreilor* de Josephus [Flavius]. E firesc la un cititor al Bibliei atât de fervent. Apoi evreii sunt atât de prezenţi în *Patimile* sale!

Anna Magdalena Bach a mai trăit zece ani după dispariţia soţului ei şi a murit în cea mai neagră mizerie. Pe atunci, industria discului nu le asigura văduvelor subzistenţa…

20 februarie – Am terminat o cărţulie despre expediţia din Egipt. Excelentă. Recitit *cu emoţie* scrisoarea lui Bonaparte către Iosefina: „Onorurile mă plictisesc, sentimentul e veşted, gloria searbădă.”…

Bach era avar, reclamagiu, certăreţ, lacom de titluri etc. Ei şi? Ce contează? Schweitzer, citând cantatele în care cantorul îşi alesese drept temă moartea, afirmă că nimeni n-a avut nostalgia ei mai mult decât Bach. Doar asta contează. Restul e…

muzică.

Nenorocirea mea e că nu sunt capabil de stări neutre decât prin deliberare şi cu efort. Ceea ce un idiot are din naştere, eu trebuie să mă zbat zi şi noapte ca să obţin din când în când.

Cele două ierni pe care le-am petrecut la Berlin se numără printre cele mai „blestemate” din viaţa mea. Am refăcut experienţa lui Malte Laurids Brigge[1], dar nu la Paris, ci în glacialul, în sinistrul oraş prusac. O, dac-aş avea cândva curajul moral de a descrie tot ce am trăit acolo! Acolo s-a format viziunea mea despre lume, acolo am suferit consecinţele insomniilor mele începute pe la douăzeci de ani. Mai bine nu mă mai gândesc la asta. Să nu răscolim Infernul.

Când sare-n ochi că gloria şi fericirea sunt incompatibile, cum se face că atâţia oameni aleargă după glorie? Din aceleaşi motive pentru care primul om a ales arborele cunoaşterii, amăgirea, sclipiciul cunoaşterii în locul adevăratei vieţi. Falsa nemurire în locul celei adevărate, aparenţa în locul fiinţei. Omul e superficial şi mizerabil, el vrea să lase urme *vizibile* şi nu izbuteşte decât vânzolindu-se în faţa semenilor săi, în loc să aspire la Dumnezeu şi, asemenea Lui, să se îngroape în sine, să refuze să se manifeste, să se cufunde în fericirea de a nu lăsa nicio urmă, să adopte condiţia de necunoscut, să se piardă în extazul anonimatului.

Doamne, aş vrea să fiu mai necunoscut decât tine, să mă ascund în esenţa esenţei prin care eşti mereu cel-întru-totul altfel, eşti irevocabil *celălalt,* culmea non-comuniunii, intransmisibilul, incomunicabilul ipostaziat, străin de orice geneză, de orice izbucnire *în* fiinţă.

21 februarie – Trebuie neapărat să te eliberezi de origini. Fidelitatea faţă de un neam nu trebuie să degenereze în idolatrie (evreii). Naţionalismul e un păcat împotriva spiritului – păcat universal – din nefericire.

Stoicii nu erau departe de adevăr, iar concepţia lor despre om ca cetăţean al cosmosului rămâne cea mai bună.

Deşi ideea de progres ni se pare ridicolă, creştinismul

[1] Personajul lui Rilke din Carnetele lui Malte Laurids Brigge. (N.t.)

reprezintă un formidabil pas înainte faţă de iudaism: e distanţa de la un trib la umanitate.

Nazismul e spiritul Vechiului Testament aplicat neamului germanic, nazismul este un Yahve german.

Am observat că nu mă pot înţelege cu inşii marcaţi de Universitate. De îndată ce descopăr cel mai neînsemnat element *didactic* în spiritul cuiva, consider inutil să continui discuţia. Îi prefer pe diletanţi, care măcar sunt nostimi. Apoi, având mania cititului, nu simt nevoia să învăţ din conversaţie; o socotesc un divertisment şi nimic altceva. Vai de cei care vor să mă instruiască! Prefer să iau masa cu un monden decât cu un *specialist.*

Macbeth – fratele meu. *(Timpul* a fost pentru mine pădurea Dunsinane.)

22 februarie – M-am culcat după ora 3 noaptea. La trezire, m-am gândit iarăşi că în unele ţări din America Latină se spune despre cel răposat de curând: „A devenit indiferent". Am citit asta în Keyserling, cu ani în urmă, iar de atunci mă gândesc din când în când la vorba asta şi mă „minunez". *Indiferenţa!* Moartea, promovare la starea de indiferenţă. Moartea este o *înaintare.*

Ora 6 seara. Ascult *Variaţiunile Goldberg,* cerni e albastru pal, o pasăre trece rapid, probabil se *întoarce acasă.*

Bach. Atâta virtuozitate şi profunzime – doar Shakespeare a mai întrunit cu aceeaşi forţă aceste două realităţi ireconciliabile.

Aflu că Abelio se scoală la 5 dimineaţa şi scrie până la 9, după care pleacă la birou. Pe când eu... Dar la ce bun?

Nu fac nimic, bineînţeles. *Văd* însă orele trecând – şi poate că-i mai bine decât să le umplu.

Nu pesimiştii, ci *dezamăgiţii* scriu bine.

„... căci nu aspir decât să-mi cunosc neantul" (Pascal).

...Asta am făcut toată viaţa şi totuşi n-am primit răsplata

credinţei. E drept că nici n-am aşteptat credinţa. Or, aşteptarea aceasta e un alt nume al harului.

Am pus în cărţile mele tot ce-i *mai rău* în mine. Din fericire, altfel câtă otravă aş fi strâns! Arţagul, umorile de asasin, ranchiunele din ele dau pe dinafară – dar poate că erau necesare, altfel n-aş fi putut salva o minimă aparenţă de echilibru, de „raţiune". Mă gândesc mai ales la cărţile mele româneşti, în care delirul e peste tot.

Toată viaţa am fost victima unor nedreptăţi. Aş fi putut să le evit ori să le neutralizez. Din masochism, le-am suportat, după cum am suportat calomnii fără a încerca să ripostez, doar din plăcerea secretă de a fi *victimă.*

Înfrângerea din '40, Ocupaţia şi Eliberarea – aceste trei evenimente pe care le-am cunoscut îndeaproape m-au convins că omul e capabil de orice şi că a-ţi face iluzii e un *păcat.*

Întotdeauna am plătit pentru toate erorile mele – şi cel mai sigur pentru aceea de a trăi.

28 februarie

Mi se reproşează anumite pagini din *Schimbarea la faţă,* carte scrisă în urmă cu treizeci şi cinci de ani! Aveam douăzeci şi trei de ani şi eram mai nebun ca oricine. Am răsfoit ieri această carte; mi s-a părut că am scris-o într-o viaţă *anterioară,* oricum *eul* meu actual nu se mai recunoaşte drept autor. Ce încurcată e problema responsabilităţii!

Câte lucruri am putut să cred în tinereţea mea!

Sunt douăzeci, ce zic, treizeci de ani de când sunt calomniat, de când fac figură de blestemat. Gustul tare al nedreptăţii. Într-un sens, nu mi-ar plăcea ca ceilalţi să fi fost echitabili cu mine. E mult mai *fecund* să fii respins şi chiar uitat, decât *acceptat.* Nu ţin să fiu *bine văzut* de semenii mei.

1 martie. Lăsaţi slobodă gura lumii. Până la urmă adevărul iese la iveală. Mai bine orice decât înjosirea. Nedreptatea e necesară spiritului; îl întăreşte, îl purifică. în materie de luciditate, o victimă este întotdeauna *mai presus* de

persecutorii săi. A fi victimă înseamnă *a înţelege.*

Am vorbit îndelung la telefon cu Eugen Ionescu despre Garda de Fier; spunându-i că simt un fel de *ruşine intelectuală* că m-am lăsat sedus de ea, el îmi răspunde foarte nimerit că am „marşat” pentru că mişcarea era „complet nebună”.

Benjamin Fondane mi-a povestit cazul următor: timp de optsprezece ani, un rus (alb, pesemne) şi-a suspectat soţia că-l înşală. Nu i-a spus nimic, dar în ascuns suferea enorm. După optsprezece ani de agonie morală, îi pune marea întrebare: ea îi răspunde cu o sinceritate dezarmantă că temerile lui sunt lipsite de orice temei. Rusul trece imediat în camera de alături şi îşi zboară creierii. Nu putuse suporta ideea că a suferit atâta vreme zadarnic.

L-am întâlnit pe Goldmann la Gabriel Marcel, apoi am ieşit să ne plimbăm, după care am intrat într-o cafenea. M-a însoţit până acasă. Omul ăsta are un anume farmec. Timp de douăzeci de ani, mi-a creat o reputaţie de antisemit şi mi-a făcut o groază de necazuri. Într-o oră am devenit *amici.* Cât de ciudată e viaţa!

Un marxist nu poate înţelege plictisul în sine, anxietatea în sine. I-am vorbit despre ele lui Goldmann, citând din Pascal. El susţine că acum condiţiile economico-sociale în care a trăit Pascal s-au schimbat, că nu mai sunt motive să ne agăţăm de „angoasă”.

Istoria nu e decât o veşnică neînţelegere. Tinerii din Franţa se închină la Mao. Mâine crimele lui vor fi dezvăluite, va fi denunţat la fel ca Stalin. Dar nu se va schimba nimic, îşi vor găsi un idol nou, cât mai departe cu putinţă, ca să nu fie văzut de aproape, ca să nu poată dezamăgi imediat.

Noroc că există vanitatea. Fără ea, nu i-am putea veni de hac nimănui. Cu ea însă, e sigur că putem învinge un uriaş sau un *convins.* Linguşeala e mult mai eficace decât forţa sau fanatismul.

Eugen îmi telefonează. Îmi spune că nu mai poate scrie sau

citi nimic, că ar vrea să-i atace pe „tineri”, dar nu ştie cum…

Încerc să-i explic că n-are nicio importanţă dacă, pentru moment, nu poate scrie, că opera lui e făcută, că există, şi că o piesă în plus sau în minus nu mai contează. Îmi răspunde că simte că mai are ceva de spus. Îi spun că e adevărat, dar că în fond important e că a spus ce avea de spus despre moarte, unica problemă care contează, şi că restul e secundar. El însă îmi spune că e ros de remuşcări, că se zbuciumă.

Cred că am afinităţi profunde cu el, că suntem aproape la fel de anxioşi amândoi, dar că nefericirea lui actuală e mai mare decât a mea. Simt pentru el o durere nespusă, vecină cu disperarea. La ce serveşte averea, gloria, dacă eşti mai nefericit decât cel mai neştiut şi mai mizer dintre oameni?

Voltaire, la sfârşitul vieţii, întrebându-se ce e fericirea, răspunde: „Să trăieşti şi să mori necunoscut”.

Am observat că de când sufăr mai puţin că sunt neglijat, uitat, „necunoscut”, sunt mult mai fericit decât înainte. În tinereţe voiam scandal, voiam să se vorbească despre mine, să fiu influent, puternic, invidiat, îmi plăcea să fiu agresiv, să umilesc oamenii etc. etc., ei bine, atunci eram mai nefericit decât acum. De când admit că pot foarte bine să *nu exist* pentru nimeni, mă simt uşurat *dar nu împlinit* – ceea ce dovedeşte că omul vechi e departe de a fi adormit.

La începutul căsătoriei sale, Tolstoi scria: „Am în permanenţă impresia că am furat o fericire nemeritată, nelegitimă şi care nu-mi era destinată”.

…Eu am avut toată viaţa, pentru orice lucru *bun* ce mi se întâmpla, sentimentul că *nu-mi era destinat.*

Sentimentul meu dominant e că sunt victima unei mari nedreptăţi – dar care anume, mi-ar fi greu să spun.

E blestemat cel care se crede şi se simte blestemat.

7 martie. Aproape totdeauna ai de câştigat dacă suprimi un adjectiv.

Din cauza Pieţei Comune şi a comasării pământurilor, ţărănimea franceză a dispărut în mai puţin de *cinci* ani. Urmările vor fi incalculabile. Când o ţară îşi pierde ţăranii, ea se rupe de

tradiţiile sale, de continuitatea sa istorică, de o clasă din fericire *înapoiată*, căci pune un fel de frână, de piedică utilă, fără de care ar merge din criză în criză. Este nevoie de inovatori, dar şi de neîncrezători, de bănuitori, de *consternaţi.* Teama de schimbare este la fel de inerentă vieţii ca setea de înnoire.

Îmi place la ţară – dar locuiesc într-o metropolă; mi-e groază de stil – dar îmi supraveghez frazele; sunt un sceptic înrăit – dar îi citesc în mod special pe mistici… şi aş putea continua aşa la nesfârşit.

9 martie. Duminică primăvăratică. Plimbare între Dourdan şi Auneau. Pe o cale ferată practic dezafectată – o căsuţă lângă o barieră. Curtea de păsări. Un cocoş roşu se învârte în jurul casei, apoi se opreşte şi scoate, într-un moment convulsiv, un soi de chemare, numită, nu se ştie de ce, cântec. Câmpia se întinde cât vezi cu ochii. La orizont, o clopotniţă. În acest cadru, cântecul pomenitului cocoş mi-a declanşat deodată un acces de disperare.

10 martie – Acum un an, am scris aşadar un text despre Valéry, ce trebuia să figureze ca prefaţă la volumul VIII al *Operelor complete* publicate în America. Prefaţa a fost refuzată pe motiv că e prea negativă, prea aspră.

Noaptea trecută am avut un vis. Valéry, relativ tânăr, mă vizita ca să-mi mulţumească pentru prefaţă, cum nu se poate mai exactă, mai justă… Apoi am mers să jucăm biliard într-un bistrou (?) …

Mă gândesc din nou la povestea de ieri cu cocoşul. La Beauce – fascinaţia şesului. Şi de asemeni, emoţie în faţa acelei imagini de *strigăt în deşert.* Simbol a ceea ce sunt, al existenţei mele marginale, al ineficientei mele. Mila de sine este sursa aproape tuturor emoţiilor sfâşietoare, exagerate, inexplicabile.

Citind un articol al meu apărut în *Hermes*[1]*.* Excelez în *lipsa* de rigoare.

O anume vibraţie nu se potriveşte cu rigoarea.

---

[1] Articol despre vidul mintal; vezi *Caiete* //, p. 257. (*N. t.*)

Cocoşul. Strigătul în deşert. Să gemi, să vorbeşti, să urli poate avea sens într-o cameră, într-o sală – dar în această întindere plată, în acest spaţiu *pur*? – Verbul cere posibilitatea, ideea unei limite, un minimum de hotar, o aparenţă de univers închis. Tot ce poţi face în deşert e *să te rogi.* De ce? Pentru că rugăciunea ar trebui să i se adreseze Cuiva *nemărginit.*

Sunt infinit mai aproape de muzică şi de poezie decât de înţelepciune sau de religie. Căci la mine absolutul ţine de starea sufletească. El cere continuitate, adică tocmai ce-mi lipseşte.

Prea des mă copleşeşte urâtul ca să pot face efortul necesar celui mai mic progres lăuntric. Nu pot fi decât cel care sunt. Ca Dumnezeu…

Mă aflu într-o poziţie echivocă faţă de toată lumea, de vreme ce nu sunt de partea nimănui şi am abandonat pe rând diversele credinţe pe care le-am putut apăra.

Trei ore de discuţie cu Ioan Alexandru (douăzeci şi şase de ani), cel mai adevărat, cel mai profund dintre toţi tinerii români.

Numesc dialog esenţial dialogul pe care l-ai putea avea cu tine însuţi drept singur interlocutor.

Să spui lucruri ce vin din adâncul fiinţei tale, să vorbeşti despre Dumnezeu, despre sinucidere, despre tot ce te priveşte doar pe tine.

Există foarte puţini oameni care-ţi dau senzaţia că într-adevăr caută adevărul, că adevărul *există* pentru ei. I.A. Face parte dintre aceste spirite rare.

Trecutul. Azi după-amiază, scotocind într-o debara din camera mea, am dat peste o scrisoare a lui L. Împotriva lui M. – (o ceartă violentă din cauza unei fete care, un an mai târziu, s-a dovedit a fi demnă de dispreţ).

Citind-o, am resimţit dureros irealitatea tuturor relaţiilor umane. Ceea ce în urmă cu douăzeci de ani era revoltă, febră, acum nu mai este nimic. Douăzeci de ani? O lună, zece zile sunt de ajuns.

În debara s-au adunat o groază de scrisori, unele vechi de treizeci de ani. Nu vreau să le recitesc. Ar fi prea deprimant. Îţi vine să crezi că, în afara *clipei,* totul este ireal. — N-am putea să trăim dacă ne-am gândi că clipa *e* clipă, că abia aşteaptă să devină trecut, că deja e trecut.

Aceste scrisori azvârlite acolo au contat în viaţa mea, le-am aşteptat, au fost cauza atâtora din chinurile mele, iar acum zac acolo şi n-am nicio poftă să le citesc. Iau totuşi una din ele, cu un scris deosebit de frumos; venea de la tata, una din ultimele pe care mi le-a scris. Nici măcar n-am citit-o până la capăt – doar o frază, în care mă imploră să-mi fac *mea culpa* ca să opresc campania dezlănţuită contra mea în presa românească, în urma unor vorbe spuse despre România, în *Ispita de a exista.* Totul e atât de prăfuit, totul e mai mort decât moartea, totul este trecut.

11 martie 1969 Ieri-seară la vernisajul expoziţiei lui Max Ernst. Era acolo nevasta lui Mandiargues, Bona, care purta o pălărie mare. Fireşte, n-am recunoscut-o şi n-am salutat-o. Nu recunosc decât monştrii (printre femei în special). De unde groaza mea la genul acesta de întruniri.

Întâlnit pe E. care-mi spune că nu-i place la ţară, că el e un om al oraşului: „Asta, îmi zice el, e latura mea iudeo-baudelairiană”.

Primăvara şi sinuciderea sunt pentru mine două noţiuni conexe. Căci primăvara reprezintă o *idee* pentru care nu sunt copt, sau mai exact care nu intră în sistemul meu.

Rivalitatea dintre sfinţi, invidia care există între ei te face să crezi că într-adevăr *la pierduta gente* e, fără excepţie, *pierduta.*

Până şi Buddha era detestat de înţelepţii din vremea lui. La toate nivelurile, aceeaşi mizerie. Şi te mai miri că cutare scârţa-scârţa pe hârtie îl detestă pe cutare dintre colegii lui.

Nu există leac pentru această boală. Istoria lui Abel şi Cain rezumă toată istoria, ba chiar o face superfluă. Intuiţiile *originare* sunt aproape totdeauna definitive. Ar trebui să le rumegăm întruna şi să nu ne îndepărtăm de ele decât din gust pentru paradox.

Să concepi un orgoliu cosmic, să te crezi egalul lui Dumnezeu sau chiar superior lui – asta da. Dar să rivalizezi cu oamenii, să fii ceva în ochii lor, nu, nici vorbă.

De aceea îl apreciez pe misticul, oricât de „simplu", care-şi restrânge relaţiile la acelea cu Dumnezeu.

12 martie. Seară minunată cu Octavio Paz şi soţia lui.

Mă gândesc la vizita de alaltăieri a tânărului poet român I.A. Mi-a vorbit despre Iisus de parcă acest zeu abia fusese coborât de pe cruce.

Iată rezultatul propagandei atee. Li se interzice oamenilor religia; ei o descoperă în taină şi îşi închipuie că abia s-a născut, când ea de fapt e terminată şi chiar moartă.

Azi după-amiază, la frizer, am simţit foarte clar că violenţa interioară şi inspiraţia, ca stări *trăite,* ca senzaţii, nu se deosebesc. Dacă însă ar fi trebuit să scriu, să *spun* ceva, probabil aş fi înţeles că febra aceasta violentă n-are în comun cu inspiraţia decât acea fericită stare de anxietate pe care o trăim şi în una şi în cealaltă.

15 martie. Fiecare popor, la un anume moment al istoriei sale, se crede *ales.* Iar atunci îşi dă întreaga măsură, şi în rău, şi în bine.

17 martie. S-a spus despre Talleyrand că era un rebel pentru monarhie, un transfug pentru nobilime şi un apostat pentru Biserică.

E trădătorul cel mai elegant, cel mai rafinat, cel mai onorabil din câţi au fost vreodată.

Adineaori, o româncă, Dna K., m-a întrebat ce cred despre „fericire" şi dacă sunt fericit.

Acest gen de întrebări nu comportă răspuns; totuşi i-am dat unul întortocheat, confuz, deşi mai simplu mi-ar fi fost să-i spun că nici dacă aş fi fericit n-aş fi fericit, primordială la mine fiind *superstiţia nefericirii.*

Nu sunt în drept să mă plâng de compatrioţii mei şi de întrebările lor indiscrete, căci au şi ele avantajele lor: te provoacă, te irită, te pun în mişcare, te... Au acelaşi efect ca anumite procedee brutale folosite în Zen pentru a provoca aşa-numitul „satori”[1]. Chiar şi o tâmpenie, de ce n-ar putea declanşa iluminarea? Face cât un pumn în plină figură.

În articolul meu despre G.M., cel mai greu mi-a fost să vorbesc despre bătrâneţea lui.

Cum să fac aluzie la ea fără să rănesc? Eufemismele sunt şi mai rele decât folosirea brutală a formulelor curente. Poate ar fi mai bine să trec sub tăcere acest capitol delicat. Dar cum? — Mi-e groază când un tânăr îmi vorbeşte de vârsta mea. Mă simt mai *tânăr* decât toţi, nu simt povara vreunei vârste, m-am rătăcit prin timp.

Ştiu de unde-mi vine pasiunea pentru Taueyrand: pentru că toată viaţa lui s-a aflat în *situaţii ambigue,* şi de aceea a putut să-i trădeze pe toţi.

Am întâlnit o tânără romăncă. E neîndoielnic: poporul meu are farmec, ba chiar asta e tot ce are.

Scepticismul şi farmecul.

Asaltat de oameni, încerc să mă desprind de ei – fără mare succes, recunosc, căci locuiesc în inima celui mai mare bâlci din câte există. Totuşi în fiecare zi izbutesc să-mi ofer câteva ceasuri de discuţii cu cel *care aş vrea să fiu.*

Potrivit lui Bossuet, primul oraş a fost întemeiat de *Cain,* ca să aibă unde să-şi *aline remuşcările.*

Extraordinara figură a lui Talleyrand.

A doua zi după ce Napoleon l-a taxat de „căcat într-un ciorap de mătase”, T. S-a dus la Tuileries şi, profitând de un moment când N. se afla lângă el, i-a pupat mâna. Deja complota cu Metternich şi era plătit de curtea Austriei.

T., oportunismul *de calitate.* Niciodată n-a îmbrăţişat o cauză pierdută. A părăsit monarhia, Revoluţia, Biserica, Imperiul

[1] Trezirea conştiinţei la adevăr. (***N.t.)***

de îndată ce a simţit că viitorul e *în altă parte.* Trădând, nu făcea decât să urmeze mişcarea istoriei şi, de fiecare dată, să răspundă la aspiraţiile francezilor. În fond, trăda pentru că aceştia din urmă se schimbau. Geniul lui a fost să ştie *când* să înceapă să trădeze. Niciodată nu aştepta ultimul moment, începea de la primul semn de slăbiciune din partea regimului sau stăpânului pe care-l servea.

Mi-ar fi plăcut să am cinismul lui Talleyrand. Din păcate, prea mulţi străbuni umili şi cinstiţi îmi inhibă ambiţiile şi-mi stingheresc mişcările. Sunt prea slab ca să mă scutur de o atât de grea moştenire.

Fiecare zi e pentru mine o victorie asupra urâtului. Sunt aşadar un *luptător.* Ce este urâtul? E starea prin care se exprimă în cotidian nepotrivirea dintre lume şi noi, e suferinţa unei discordanţe fără leac. Această suferinţă creşte sau scade, dar în oricare din clipele ei, în minte îţi revine aceeaşi întrebare: „Ce caut eu *aici*?”

25 martie. Azi-dimineaţă, exces de activitate: am dat două telefoane.

Demiurgul cel rău apare săptămâna viitoare. El. Gallimard mi-a spus să-l anunţ înainte, ca să dea ordin să fie redistribuite în acelaşi timp şi celelalte cărţi ale mele. Pentru ce să telefonez? Am trecut în revistă toate argumentele *înţelepte* în favoarea abţinerii: la ce bun să te ocupi de „opera” ta… etc… Pe urmă am telefonat totuşi. Am remarcat că, dacă iau o hotărâre pozitivă, o fac fără convingere şi contra voinţei mele.

Frunzărit o biografie a lui Mahomed. Când te-ai apropiat puţin de budism, Islamul pare lamentabil.

E ridicol să spui că toate religiile sunt echivalente. Nu sunt deloc.

Suntem poate egali înaintea lui Dumnezeu, dar fiecare exprimă această egalitate în felul său unic, şi există o ierarhie în exprimarea acestui sentiment de dependenţă.

În fond, nu-mi plac decât religiile care au depăşit ideea de Dumnezeu. De aceea ţin budismul la aşa mare cinste.

Starea de care am cea mai mare nevoie este bucuria. Fără ea, nu poţi face nimic viu. Tot ce facem datorită ei este bun chiar dacă nu-i profund. Dar „profunzimea” ar putea să nu fie decât o prejudecată.

Sunt incapabil de gândirea liberă, detaşată, alertă, care nu se leagă de nimic, pentru motivul că la mine totul e fie capriciu, fie obsesie, adică totul e frivol sau greoi.

27 martie. Am avut ieri o discuţie despre prejudecăţi cu o englezoaică. Ea susţine că cele din Anglia sunt mult mai rele decât cele din Franţa. Îi răspund că fiecare naţiune are prejudecăţi, ba chiar că ele îi asigură coeziunea. Din punct de vedere politic, e la fel. Ce face un nou regim? Introduce noi prejudecăţi în detrimentul celor vechi etc. Etc…

Se poate spune de asemeni că *moravurile* unei ţări sunt tot atâtea prejudecăţi, tot atâtea *tabuuri.* Când o societate nu mai are prejudecăţi, se prăbuşeşte. Ele însă o cimentează. Moravurile sunt aşadar prejudecăţi formate în timp, prejudecăţi *consolidate.*

Mânuirea ideilor cere mai puţin talent decât mânuirea cuvintelor.

Prin exerciţiu, poţi deveni filosof, dar nu scriitor.

Cei care-au scris în America despre *Ispita,* s-au folosit de atacurile pe care le-am îndreptat chiar eu contra mea şi de care *Ispita* e plină. Este un procedeu facil şi aproape necinstit. Şi eu m-am folosit de el în articolul meu despre Valéry. Te face să pari *inteligent…*

Metafizica şi, cu atât mai mult, teologia sunt de un antropomorfism scandalos. Şi una şi cealaltă se reduc la o supremă cochetărie a omului, extaziat în faţa propriului său geniu. De îndată ce-i analizezi puţin divagaţiile, nu rămâne una care să scape de ridicol.

Nu cred să existe plăcere mai deplină decât să calci în picioare ceea ce ai adorat.

Am remarcat că atunci când lucrurile nu merg prea bine, *mintal* vreau să spun, întotdeauna am chef *şi proclam.*

Dureri de cap în care ideile gem, căci ar vrea *să se nască* şi nu reuşesc.

Să te înduri de *spiritul* tău – să cazi în disperarea intelectuală.

Cuvântul luciditate, pe care-l folosesc adesea, se traduce în englezeşte prin „lucidity" – termen rar întâlnit în America şi în Anglia – pe când în Franţa îl foloseşte oricine. Astfel, nu mai departe decât ieri, la radio, un şofer de camion l-a folosit absolut firesc, în legătură cu un accident. Ştiu că nu se gândea la sensul filosofic al cuvântului, dar nu asta contează. Contează că acest cuvânt e familiar şi banal. În ţările de limbă engleză, este un termen aproape *tehnic.* Acest exemplu arată *ci frecvenţa* folosirii unui cuvânt ar trebui să fie primul criteriu care să-l orienteze pe traducător în alegerea echivalenţelor.

Primesc *Demiurgul cel rău,* exemplarul de semnal. Îl deschid, şi primul lucru peste care dau e o greşeală de limbă.

Azi după-amiază mă duc la biblioteca arondismentului VI. Deschid o carte despre indienii din America. Chiar înainte de a citi o frază, îmi vine-n gând că albii vor sfârşi la fel ca ei, că vor fi băgaţi în rezervaţii, cât să se păstreze câteva specimene. Cine vor fi noii stăpâni? Negrii? — Galbenii? Sau şi unii şi alţii? Ce revanşă! Va fi revenirea în forţă a mongolilor! Va fi trezirea tuturor acestor popoare înăbuşite de albi – care, debilizaţi, abulici, măcinaţi de droguri, de o conştiinţă vinovată, idiotizări de remuşcări, abia aşteaptă să fie maltrataţi, alungaţi, striviţi.

30 martie. Creştinismul îmi este inutil. Cu excepţia a două-trei puncte (care?), el reprezintă un regres în raport cu Antichitatea. Douăzeci de secole *pierdute.*

Ieşind de la familia Masui, dau nas în nas cu Salah Stetie, care locuieşte, ceea ce nu ştiam, în acelaşi imobil. Intru aşadar

la el: discuţie cât se poate de fructuoasă de aproape două ceasuri. Postul pe care-l ocupă şi diferitele obligaţii decurgând de aici nu l-au uzat deloc.

1 aprilie. Ieri toată ziua şi azi-dimineaţă – serviciu de presă. Vorbăraie de tot soiul.

Când să termin, un funcţionar între două vârste (şaizeci de ani?), un străin, cu un aer trist, nefericit, îmi spune spre marea mea surpriză: „Ştiţi, *sunt de acord* cu ce scrieţi în cartea dumneavoastră. „Şi îmi cere o dedicaţie. Foarte intrigat, îi spun: „Ştiţi, la drept vorbind eu nu sunt scriitor. Scriu din când în când pentru că simt nevoia". El îmi spune: „Da, trebuie să scoţi ceea ce ai înăuntru. Asta îi ajută şi pe *ceilalţi.* — Te ajută şi pe tine însuţi. — Da, bineînţeles", îmi zice el. Îl cheamă Antonio Sánchez, deci nu e francez. Lucrează la serviciul de expediţie, tot ce poate fi mai „umil" într-o editură. Acolo mi-am găsit adevăratul cititor.

2 aprilie. Ieri-seară, la Ionescu, am revăzut-o după *treizeci* de ani pe L.P. E oare cu putinţă ca timpul să uzeze în asemenea hal? Prima impresie pe care mi-a făcut-o a fost că-i grav bolnavă, în pragul morţii. Părea să nu priceapă nimic din ce se vorbea, punea întrebări stupide, aiurea. Înţeleg că nu era la curent cu ce se petrecuse în toţi anii ăştia. S-a vorbit însă, printre altele, despre păcatul originar. Asta nu cere să fii la curent cu ultimele noutăţi. Dar, cel mai grav, dădea impresia că-i gata să plângă sau că plânge de-a binelea. La cincizeci şi patru de ani, pare o băbuţă smochinită, scâlciată, gârbovită. Mi-e groază să revăd oameni pe care i-am cunoscut în tinereţe. Pentru o femeie, este indecent *să se arate* după un sfert de secol.

Groaza de a-mi revedea vechii prieteni vine din faptul că-mi amintesc brutal că şi eu am îmbătrânit: ştiu asta *la modul abstract;* ei însă vin să-mi confirme şi să ilustreze această certitudine care, fără prea concretul lor exemplu, ar păstra un dram de imprecizie şi de îngăduinţă.

Nu e păcat să fii trist, ci să iubeşti tristeţea. Acest păcat l-am cultivat prin toate mijloacele, la drept vorbind de nevoie şi câtuşi de puţin din cochetărie. Mi-au plăcut refrenele spaniole,

ungureşti, argentiniene, am iubit tristeţea sub toate formele ei, la toate latitudinile, la toate nivelurile, de la cel mai jos la cel mai înalt.

Ascultat la radio muzică ortodoxă rusească, e răscolitor, e profund, e sublim. Te mişcă până la lacrimi.

Nu există popor mare fără anvergură interioară sau, dacă vreţi, fără accente profunde. (Francezii fac excepţie; ba nu, există catedralele, există Port-Royal.)

E sigur că suntem marcaţi de spaţiul „cultural" (?) din care venim. Transilvania păstrează o puternică amprentă ungurească, „asiatică". Sunt transilvănean, prin urmare... Cu cât îmbătrânesc, cu atât îmi dau seama că aparţin, nu numai prin originile mele, dar şi prin temperament, Europei centrale. Treizeci de ani trăiţi la Paris nu vor şterge faptul că m-am născut la periferia Imperiului austro-ungar.

4 aprilie. Ascultat azi-dimineaţă doi critici comentând poezie religioasă (astăzi e Vinerea Sfântă) – unul dintre ei debitează chestii precum „complexificare laicizantă".

Nu sunt scriitor, căci nu-mi place să scriu. Nu caut „adevărul", ci *realitatea,* în sensul în care o poate căuta un sihastru – care a părăsit totul pentru ea.

Vreau să ştiu ce este *real* şi de ce nu putem să-l posedăm.

Începutul *Variaţiunilor Goldberg* nu are niciun raport cu lumea aceasta; e cu adevărat *amintirea* unei alte lumi. Partea care urmează ţine în mare măsură de exerciţiu. Începutul însă!

Trebuie să te scuturi de origini, de superstiţia „neamului". Sunt român, foarte bine; şi totuşi nu suport muzica populară românească (cu excepţia *doinei).* În schimb, muzica ungurească mă mişcă, mă răscoleşte, mă pătrunde până la măduvă. Ungurii sunt duşmanii noştri. Dar într-un sens aceşti duşmani îmi sunt mai aproape decât compatrioţii mei. Ce concluzii să trag de aici?

Demiurgul cel rău nu poate fi *simţit* decât de un ins *bolnav.*

Cărţile mele – asta e scuza lor – aruncă o anume lumină

asupra fenomenului autodistrugerii. În acest domeniu, sub anumite aspecte pot revendica rangul de model.

Nu pot să cred că *Demiurgul* e pe de-a-ntregul prost, cred chiar că spune câteva adevăruri; sau mai curând e o carte ratată *ce are substanţă.* E de asemeni, în afara *Silogismelor,* tot ce am scris mai puţin liric. Mă opresc: ce groaznic e să fii satisfăcut de sine!

8 aprilie 1969

E ziua mea. Uitasem complet de ea. *Cincizeci şi opt* de ani bătuţi pe muchie. Petrecut după-amiaza pe plaja de la Berneval, gândindu-mă la ce? – la nimic, mulţumindu-mă să *simt* elementele. Timp splendid: te-ai fi crezut într-o Ibiza a nordului.

La poalele unei faleze, nu poţi să nu *te gândeşti* la cosmogonie, ba nu, să trăieşti cosmogonic. Cobori fără voie spre isteria originilor, spre contorsiunile primordiale. Vezi pământul pradă demonilor săi, presimţind destinul ce-l aşteaptă. Etc. Etc.

Privind valurile, să rumegi, în felul lor, incredibilul fapt de a exista.

9 aprilie

Gândirea este indiscreţie, *uzurpare.*

Să gândeşti înseamnă să nu laşi lucrurile la locul lor — este un efort de dislocare.

Gândirea e forma cea mai subtilă a agresivităţii.

Chiar dacă vorbeşte despre milă, gânditorul o face ca un spirit *în stare de orice*.

Tensiunea secretă din spatele oricărei gândiri dezvăluie natura ei aventuroasă, implacabilă — brutală. îţi trebuie un suflet *dur* ca să poţi duce o gândire la ultimele ei consecinţe – niciun mare gânditor nu s-a purtat cu menajamente.

Sus pe faleze, la Belleville-sur-Mer, o zi superbă: întâlnirea dintre ceaţă şi soare, falezele fără arbori, deşertul deasupra celui mai frumos abis... îmi amintesc vorba unei englezoaice la Prana, în Corsica, privind marea: „It is just sublime.” Sunt cuvinte pe care ţi-e ruşine să le pronunţi, şi totuşi trebuie să ai curajul s-o faci.

Algebra valorilor morale, de Jouhandeau, a apărut în ediţie de buzunar. O citisem înainte de război, la început cu entuziasm, apoi cu indiferenţă şi chiar cu iritare.

Treizeci de ani mai târziu, aceeaşi reacţie. Nu e uşor să fii *cineva.* M.J. Pare cel mai adesea un personaj rizibil. Se *joa*că cu conceptele moralei şi, mai supărător, cu ale misticii. Aproape niciodată nu găseşti la el o disperare adevărată, ci numai disperări instantanee.

În *La Quinzaine,* o fotografie a lui Nietzsche, probabil din perioada de *Unmachtung*[1]*,* ce seamănă extraordinar cu autoportretul lui Van Gogh în pragul delirului.

Am terminat de citit un articol de Klossowski despre Nietzsche, un text fără nicio noimă, care se vrea profund şi nu e decât îmbârligat. Nu poţi şti ce vrea autorul. Iar ăsta e lucrul cel mai grav ce i se poate reproşa unui scriitor. De altfel vagul şi misteriosul sunt foarte prizate de tineri, care, incapabili de o gândire clară, se bucură inconştient când îşi regăsesc defectele la maeştrii lor.

Marii reformatori religioşi au fost aproape toţi fie epileptici, fie bolnavi de stomac. Primul caz e de înţeles şi nu miră pe nimeni; al doilea pare mai puţin evident. Şi totuşi, nimic nu te incită mai mult să răstorni lumea decât o digestie chinuită.

11 aprilie

Ce plăcere să trăieşti într-un oraş în care nu te ştie nimeni! Eşti în postura unui răufăcător care se ascunde, fără frica aceluia.

Nici telefon, nici tranzistor: ce să-ţi doreşti mai mult?

Mare furioasă. Azi după-amiază am vrut să-mi cumpăr o şapcă de pescar. Mi-am spus însă că nu sunt demn să port aşa ceva, având în vedere primejdiile pe care le înfruntă aceşti marinari. Gândul acesta înţelept mi-a venit citind o inscripţie, lângă far: „Ajutor pentru naufragiaţi”.

---

[1] Alienare mintală. (*N.t.)*

Ce-i datorez *Gărzii de Fier*[2]*.* Consecinţele pe care-a trebuit să le îndur pentru o simplă înfierbântare de tinereţe au fost şi sunt atât de disproporţionate, că după ea mi-a fost cu neputinţă să mai îmbrăţişez vreo cauză, chiar şi inofensivă, nobilă sau Dumnezeu mai ştie cum.

E bine să plăteşti scump o rătăcire de tinereţe; vei fi cruţat, mai târziu, de o mulţime de decepţii.

Naţionalismul e un păcat al spiritului. A aparţine unui popor nu are o semnificaţie profundă (decât poate pentru evrei). Singura comunitate adevărată e cea fondată pe „familia spirituală", nu naţională şi nici ideologică. Nu mă simt solidar decât cu cei care mă înţeleg şi pe care îi înţeleg, cu cei care cred în anumite valori inaccesibile gloatei. Restul e minciună. Un popor e desigur o realitate; – dar o realitate istorică, nu una esenţială. Când mă gândesc ce frenezie trăiam, în tinereţe, din cauza neamului meu! Ce nebunie, Doamne! Trebuie să te rupi de origini, sau cel puţin să le uiţi. Eu am tendinţa să mă agăţ de ele – probabil din masochism, din gust pentru robie, pentru „lanţuri", pentru umilinţă.

Momentele superficiale, momentele isterice din viaţa mea au fost acelea în care Istoria a contat mai mult ca orice – iar aceea a fost perioada rătăcirilor mele.

Nu am trăit în adevăr, în esenţial decât atunci când reacţionam ca şi cum nu exista nimic în afară de mine şi de Tot, nu îndrăznesc să spun Dumnezeu.

Tăcere originară, anterioară Haosului. Te gândeşti că din ea ar trebui să se nască ceva, lumea, de pildă. Departe de vacarmul Parisului, repausul fiinţelor şi lucrurilor îţi pare atât de anormal, că îţi inspiră fantezii cosmogonice.

Dieppe, spre miezul nopţii, sub ploaie: pe străzile pustii, atmosferă de roman negru. Aproape ţi se face frică, şi îţi place să-ţi fie frică, într-atât aceste senzaţii ţin de literatură.

12 aprilie. Din nou la Paris.

---

[2] În englezeşte în origina] *(Iron Guard).* (*N.t.)*

Cu Bach, viaţa ar fi suportabilă chiar şi într-un canal.

P.N., catolic şi de dreapta, nu poate accepta ideea că Iisus a fost evreu. Îi explic că tocmai asta e formidabil. Prejudecăţile însă…

P.N., care a trăit vreo cincisprezece ani în Africa neagră, are nostalgia acelor ani şi nu se poate readapta la viaţa pariziană, pe care o găseşte, pe bună dreptate, oribilă. Îmi spune că toţi francezii care-au trăit în colonii simt la fel. Mi-a spus vorbe teribile despre negri, pe care-i consideră necinstiţi, puturoşi, laşi, corupţi; în acelaşi timp crede în viitorul lor, îi crede viguroşi şi îmi citează declaraţia recentă a episcopului de Dakar, cum că negrii vor veni să-i evanghelizeze pe europeni…

Şi eu cred în viitorul negrilor. De albii ăştia, până la urmă te saturi. De altfel chiar ei sunt sătui de ei înşişi, îşi recunosc lehametea, şi-o zbiară care mai de care.

Şi-au secătuit capitalul de iluzii, nu mai ştiu de ce să se agaţe; sunt lăuntric *învinşi,* occidentalii cel puţin, căci ruşii par intacţi.

Ar trebui să-l citesc pe Gobineau. Are probabil câteva intuiţii care s-au verificat, care au căpătat, astăzi, un caracter de evidenţă. Curios e că ruşii – Soloviov, Blok – sunt cei care-au simţit slăbiciunea albilor, a occidentalilor – în numele pericolului galben, ce-i drept. Dar „pericolul” galben şi „pericolul” negru nu sunt incompatibile: şi unul şi celălalt reprezintă ceea ce trebuie să numim *viitorul.*

Succesiunea generaţiilor, lupta dintre generaţii este mai importantă, pentru a înţelege Istoria, decât lupta de clasă. „Noul”, „schimbarea”, „devenirea” – toate astea nu există decât pentru că fiecare generaţie simte nevoia să repună totul în cauză. Nu-i vorba, aici, de o amăgire, ci de o lege biologică şi spirituală, dacă nu cumva această lege este, chiar ea, expresia unei amăgiri mai profunde.

Toată ziua mi-am reproşat de a fi scris că profunzimea nu avea sens decât în epocile în care călugărul era considerat exemplarul uman cel mai nobil. Astă-seară totuşi, am conştiinţa destul de împăcată: într-adevăr, cum să nu-l preţuieşti pe cel

care a renunţat la *lume*? Mai presus de el nu l-aş pune decât pe cel care a renunţat la *toate* lumile.

Dar, în fond, a renunţa la lume nu înseamnă a renunţa la *această* lume, ci la toate.

Concepţia mea despre sinucidere e foarte simplă: ea mi se pare singura soluţie, dacă vrei să mergi la esenţa lucrurilor. În schimb, la suprafaţa lor, poţi face compromisuri, poţi amâna, poţi trişa, poţi *scrie.*

La suprafaţă, există soluţii câte vrei, provizorii, utile şi atât.

Plouă. Acest zgomot monoton în liniştea nopţii are un strop de supranatural.

Mă întreb ce-aş face dacă toţi oamenii ar dispărea deodată, iar eu aş fi singurul supravieţuitor. Cred că aş *continua.*

Să încerc să extrag esenţa fiecărei zile şi, dacă se poate, a fiecărei ore, ca şi cum timpul mi-ar fi numărat. Şi chiar e numărat – pentru mine ca şi pentru oricine. Dar nu ne gândim la asta suficient şi astfel ne pierdem timpul, îl lăsăm să treacă fără a încerca să-i reţinem substanţa, dacă e vreo substanţă..

Să rânjeşti ori *să te rogi* – restul e secundar.

Misiunea mea e să sufăr din cauza (?), pentru (?) toţi cei care suferă *fără s-o ştie.* Trebuie să plătesc pentru ei, să ispăşesc inconştienta lor, şansa lor de a nu şti cât sunt de nefericiţi.

Nu-mi lipseşte nimic de ordin fizic sau psihic, am tot ce-mi trebuie ca să fiu normal, şi de altfel chiar sunt. Nu-i mai puţin adevărat că am tot ce trebuie pentru a fi *tarat,* şi de altfel chiar sunt.

Cel mai bun mod de a gândi e să te culci în pa, t, să-ţi tragi pătura peste cap şi să-ţi laşi mintea să se bucure ori să se întristeze după voie. Pentru a medita însă, mintea trebuie să-şi impună o temă şi să rămână la ea. Căci a medita înseamnă a-ţi interzice improvizaţia şi aventura. Meditaţia este contrariul aventurii spirituale; este coborâre în sine; or aventura, indiferent

care, chiar şi cea spirituală, implică ideea de extindere, de cucerire interioară cu *mijloace exterioare.*

Adineaori, furie surdă pe un pretins amic – poet, când îl apucă. O! Cum te însufleţeşte furia, ce dinamică este! Dintr-odată, mi-a zdruncinat abulia, mi-a trezit instinctele, m-a azvârlit printre cei vii.

Vremea se îmblânzeşte, se-nmoaie: asta o să-mi aducă nişte crize de urât clasa întâi! Primăvara e duşmanul meu ereditar.

Şi de altfel, ca şi mine, e prea *echivocă.*

Spuneam mai sus că sunt tarat. Tot prin asta sunt şi „religios”. Nu am credinţa, dar îndeplinesc câteva din condiţiile care te împing spre ea, nu mă suport pe mine însumi, nu-mi suport ambalajul *terestru.* Ar trebui să pot atinge o altă formă de nesiguranţă: e tot ce pot spera în faţa certitudinilor credinciosului.

Parisul e un oraş în care-ţi pierzi timpul vorbind o franceză stricată cu străinii în trecere.

Orice carne este o rană potenţială.

„Carne” e o vorbă creştină, căci s-a făcut din ea sediul păcatului.

Detest creştinismul şi totodată-l înţeleg anume prin ceea ce este oribil în el.

Să faci, e greu; să distrugi, e uşor. Fără această uşurinţă, răul n-ar exista. Şi nici moartea.

Când scrii o carte, o scrii pentru toată lumea, mai puţin pentru prietenii tăi. Pentru ei, e un dar otrăvit de care se bucură cu o grimasă.

16 aprilie

Iarăşi chinurile îndoielii de sine. De ce? De unde pot să vină? La ce bun să mă îndoiesc de mine câtă vreme, în principiu, m-am exclus din sfera actelor, deci din sfera valorilor şi a

ierarhiei lor?

În realitate, lucrurile se petrec cam aşa: pe de o parte, omul vechi e foarte vigilent în mine; pe de alta, am făcut un salt în afara sferei lui; – între aceste două extremităţi, nu există nimic, adică nimeni nu ocupă spaţiul care înainte era ocupat de *mine.*

Mă gândesc deodată la Shelley, poet pe gustul meu, vreau să spun că, pentru mine, nimeni n-a fost vreodată mai poet decât el, chiar dacă poemele lui, cu excepţia celor de mici dimensiuni, sunt în cea mai mare parte ilizibile (ceea ce nu se va spune niciodată despre un Hölderlin).

Moartea e soiul cel mai straniu – şi totodată cel mai firesc – de fiasco, de insucces, de eşec.

Nu există *faliment* mai desăvârşit decât moartea.

Ce-ar spune taică-meu, care în timpul primului război mondial a fost deportat la Şopron, dacă m-ar vedea ascultând la Paris, ceasuri întregi, muzică ţigănească maghiară? însă, la drept vorbind, această muzică aparţine atât de organic lumii Europei centrale din care vin, încât orice formă de reacţie şovină faţă de ea ar fi deplasată.

În sufletul meu, mă simt şi român şi ungur, poate mai mult ungur decât român.

Drama mea: sunt un violent pornit pe calea înţelepciunii, un violent care se emasculează, care-şi reprimă toate pornirile. Care-i adevărata mea natură, care-mi sunt poftele? Să trag palme, să-i scuip pe oameni în faţă, să răcnesc, să-mi târăsc victimele pe jos, să le calc în picioare, să urlu, să mă zvârcolesc.

Mi-am impus exerciţiul înţelepciunii ca să-mi reprim furia, iar furia mea se răzbună de câte ori poate.

Cine n-a cunoscut furii teribile nu ştie nimic despre sinucidere, care e un fenomen de turbare.

Întâlnit în parcul Luxembourg pe A.J. Tras la faţă, răguşit (fiind profesor, elevii lui fac gălăgie la ore, iar el trebuie să-şi forţeze coardele vocale că se să facă auzit: de cine? căci nimeni nu-l ascultă. El însă nu ştie că e sabotat de când şi-a început cariera în învăţământ), aer rătăcit, dar mereu pasionat de lucruri

rare, de *dramele sacre* ale lui Calderón, bunăoară. J. este ateu, supărător de laic, dar iată că traduce – *pentru plăcerea lui* – doar lucruri contrare convingerilor sale. Căci în taină e credincios, altfel n-ar fi luat o poziţie atât de tăioasă împotriva religiei.

Azi după-amiază, la telefon, J.W. îmi spune că e de acord cu *Demiurgul cel rău,* dar nu şi cu Vidul, că-i place să se bată, să lupte, şi că tocmai de aceea a ales teatrul. Îmi spune cum i-a venit gustul de a se afirma, de a nu ceda. Când era mică, la şcoală îi spuneau „jidancă". Ea suferea şi se zbuciuma, dar până la urmă a înţeles că nu-i nimic de făcut, că, orice s-ar întâmpla, aşa or să-i spună mereu; că prin urmare, dacă aşa stau lucrurile, n-are motiv să abdice şi că trebuie să se revolte, să-şi urmeze calea, să nu ţină seama de ce spun alţii, să meargă înainte. O încăpăţânare extraordinară, pe care bine-aş face s-o iau drept model, sau măcar s-o maimuţăresc.

Mai mult ca oricând, trebuie să alung gândul sinuciderii, căci am prea multe motive să mă agăţ de el şi să-l traduc în fapte. Să ne debarasăm de el – măcar pentru o vreme.

Pesimistul e omul cel mai puţin înzestrat ca să suporte o nenorocire: a meditat prea mult la *nenorocirea* în sine şi a pierdut acea forţă înnăscută, acele rezerve de vitalitate ce ne permit să înfruntăm dezastrul devenit în fine realitate.

Un lucru pe care l-am consemnat adesea în aceste caiete, l-am scris şi în cărţile mele, dar care e atât de adevărat încât revin asupra lui. O nenorocire anunţată, atunci când în sfârşit se produce, e de zece, de o sută de ori mai greu de suportat decât o nenorocire pe care n-o aşteptam. Căci în spaimele aşteptării am trăit-o cu anticipaţie, iar când se produce, chinurile trecute adăugându-se la ale prezentului, fac împreună o povară de nesuportat.

Nu există decât o problemă: problema morţii. A vorbi despre altceva înseamnă pierdere de timp, a dovedi o incredibilă frivolitate.

...E ceea ce au înţeles, atât de bine, religiile. De unde

superioritatea lor asupra filosofiei.

Am scris zece cărţi: cinci în româneşte, cinci în franţuzeşte. De la prima până la ultima, aceleaşi obsesii revin, dispar, apar din nou. La douăzeci de ani aveam în mine toate elementele ce aveau să ducă la *Demiurg.*

Un bogomil al secolului XX.

Czapski[1], acest om minunat, îmi scrie că *Demiurgul* meu îl şochează pe „cititor" şi îl sileşte să se „ridice *în picioare".*

21 aprilie
Astă-noapte am meditat la viaţă, la aventura, la eroarea prodigioasă reprezentată de ea la suprafaţa acestei materii ostile, şi m-a cuprins mila de ea şi de mulţimea celor vii, de tragica improvizaţie care e orice individ.

„Tot ce se perfecţionează datorită progresului piere din aceeaşi cauză". (Pascal)
Epictet şi Montaigne sunt prolicşi, în special primul. Pascal îşi trage forţa din concizie. Avea geniul formulei.

Fondul meu e, poate, creştin; dar sunt păgân prin toate celelalte.

Azi-dimineaţă, m-am trezit. Apoi, nevăzând niciun motiv ca să mă scol, m-am culcat din nou, mi-am tras pătura peste cap şi... ... ... am pascalizat.

Ioan Alexandru, după ce mi-a citit cartea, îmi scrie că se roagă pentru mine şi că suferă că „sufletul unui transilvănean poate coborî în aşa fioroase tenebre".

Nu mă deranjează mila celorlalţi, iar Ioan Alexandru a dovedit instinct reacţionând aşa. Fiind profund religios, a simţit mai bine decât alţii cât de părăsit sunt de Dumnezeu.

---

[1] Pictor şi scriitor polonez, Josef Czapski (1896-1993) a publicat în 1947 *Terre inhumaine,* una din primele mărturii despre Gulag. Din 1944, a editat revista *Kultura.* (*N.t.*)

Părăsirea, abandonul etc. – dacă aceste stări nu ar juca un rol atât de important în mistică, nu aş fi fost atras de ea niciodată. Dacă o iubesc, e pentru că în ea îmi regăsesc rănile.

Pe vremea când mă chinuiau cel mai rău insomniile (trecusem de douăzeci de ani), mama a plătit, dacă-mi aduc bine aminte, o slujbă pentru mine.

Nu una, ci treizeci de mii ar fi trebuit. E numărul înscris de Carol Quintul în testamentul său. Sufletul lui avea mare nevoie de odihnă. Dar de această „odihnă" avem nevoie în viaţă. Zbuciumul care-o să-mi chinuie sufletul *după,* acela nu mă preocupă peste măsură.

Beckett, apropo de *Demiurg,* îmi scrie: „Printre ruinele tale mă simt la adăpost".

24 aprilie. Primit o altă scrisoare de la Ioan Alexandru, foarte frumoasă, în care-mi spune că *Demiurgul* l-a întristat adânc. Aproape că se simte rănit în sentimentele lui de creştin. Ce pot să-i răspund? Nu pare să poată concepe existenţa, totuşi reală şi legitimă, a *blestematului.* Îmi vorbeşte de *Tatăl* cu o fervoare ce mă depăşeşte. Am sentimentul că sunt Ivan în faţa lui Alioşa.

Cine e în *greşeală,* el sau eu? El crede că adevărul e de partea lui, când de partea lui nu e decât *speranţa. Adevărul* e un lucru mai cumplit decât îşi închipuie el, şi e posibil – lucru ce l-ar uimi grozav – ca eu să fiu mai aproape de adevăr decât el.

Şi credinciosul şi necredinciosul suferă de aceeaşi formă de orgoliu: doar conţinutul e altul. Amândoi cred că deţin adevărul; altfel n-ar putea să trăiască. Însă cuvântul acesta, *adevăr,* n-ar trebui folosit. A recurge la el înseamnă trufie şi chiar neruşinare..

Simfonia a treia de Brahms. Uneori mă întreb dacă în preferinţele mele, după Bach, nu urmează Brahms: unde mai găseşti un suflu tragic comparabil cu al lui? E poate ultimul mare muzician al Occidentului.

Nu-mi plac scrisorile în care e vorba de idei, ci acelea în care-i vorba de necazuri. De aceea citesc scrisorile lui Cicero, le

recitesc, mai exact, căci le ştiam de mult. Cât de viu e omul ăsta, şi cum îşi dezvăluie defectele, în ciuda grijii de a lăsa posterităţii imaginea unui caracter fără fisură. Nu se văd însă decât defectele, şi e motivul pentru care avocatul acesta a supravieţuit.

Nimic mai agasant decât să citeşti scrisori *spirituale* în care e vorba numai de *suflet* şi niciodată de necazurile zilnice, în orice, ca să lase impresia de adevăr, e nevoie de *meschinărie.* Dacă îngerii s-ar apuca să scrie, ce plictiseală s-ar degaja din operele, din scrisorile lor! *Puritatea* e lucrul cel mai puţin convingător, pentru că nu e compatibilă cu viaţa şi pentru că este, în esenţa ei, irealã.

Disperarea e starea mea *normală.* De aceea o suport atât de bine.

Mâhnirea te face teatral.

27 aprilie. Mă gândesc din nou la Ioan Alexandru. Ce idee, să se roage pentru mine! Poate că am nevoie, dar mi se pare că ghicesc o doză de trufie la tânărul ăsta. Ca să *îndrăzneşti* să te rogi pentru un nenorocit înseamnă să te pui cu mult mai presus decât el.

Apoi, rugăciunea lui ar avea vreun sens doar dacă am avea acelaşi Dumnezeu. El însă invocă o autoritate cu care n-am niciun raport.

N-aş vrea să dobândesc credinţa doar pentru că sunt mai nefericit ca oricând. Trebuie să fiu *puternic,* să continui fără sprijin, fără cârje, fără ajutorul nimănui. Nu vreau să recurg la Dumnezeu pentru că sunt încolţit. Omul la care mă gândesc cel mai mult este Marc Aureliu, doar el îmi poate fi de oarece ajutor. Totuşi, deocamdată nu-l citesc, de teama unei decepţii.

Îi ziceam ieri lui Eugen I. că nu ştiu nimic mai adevărat decât vorba lui Voltaire, atât de inspirată: „Să trăieşti şi să mori neştiut”.

Eugen n-a părut prea convins.

28 aprilie. Originea tuturor servituţilor noastre stă în ataşament. Cu cât vrem să fim mai liberi, cu atât mai puţin ne legăm de fiinţe şi lucruri. Însă o dată legaţi, să ne dezlegăm /ce dramă!

Începem să trăim creându-ne legături care, cu timpul, devin tot mai puternice. Vine o vreme când înţelegem că ele reprezintă tot atâtea lanţuri, că-i prea târziu ca să le scuturăm, căci suntem prea obişnuiţi cu ele.

Discuţie de trei ore, extrem de interesantă, la Jardin des Plantes, cu Jean Hemery. Am vorbit mult despre mistică, despre *Dumnezeu,* adică am încercat să-i explic un paradox ce mă caracterizează: de obicei Dumnezeu îmi pare de neconceput, dar în anumite momente pot concepe să mă adresez Lui, fără să cred cu adevărat în el.

Paul Valet îmi spune, apropo de *Demiurgul cel rău,* că e un fel de „budism frenetic".

30 aprilie – După două săptămâni de angoasă insuportabilă, azi-dimineaţă, o ciudată euforie. „Viaţa" se apără şi ea cum poate.

Tot ce mă chinuie, aceste nostalgii de tot felul, aceste sfâşieri de-mi vine să urlu, aceste crize de urât subteran şi aceşti fiori de dincolo de toate lumile – aş fi putut să le exprim prin muzică, şi pe bună dreptate pot să mă declar ratat pentru că nu sunt muzician.

Tainica suferinţă de a nu fi muzician.

Dinu Noica îmi scrie – şi are dreptate – că în „Noii zei"[1] regăseşte poziţia mea de acum treizeci de ani întoarsă pe dos, răsturnată. Şi citează o frază pe care am spus-o la vremea aceea: „Îl invidiez pe Iisus, căci a reuşit să dea lovitura în Istorie."

Expresia românească: *a dat lovitura* are o nuanţă vulgară greu de redat în franceză.

---

[1] Al doilea capitol din *Demiurgul cel rău.* (*N.t.*)

Cu cât citeşti mai multe despre Freud, cu atât te convingi că ai de-a face cu un fondator de sectă, cu un profet intolerant deghizat în om de ştiinţă.

6 mai. Fouad-El-Etr, revenit din Liban, îmi povesteşte că în fiecare zi maică-sa pune pe masă un tacâm pentru membrii absenţi ai familiei. Astfel, are un frate care trăieşte la Berkeley de ani de zile: locul lui la masă este însemnat, tacâmul e pus, fratele e *prezent.*

Orientalii ăştia au foarte mult farmec. Însă Fouad e cam scrântit. Înainte de a ne despărţi, l-am însoţit o bucată de drum. În piaţa Saint-Sulpice (era ora 1 noaptea) mă întreabă care-i zodia mea. Nu înţeleg ce vrea. Luna naşterii, îmi zice el. Îi spun că e aprilie, Berbec. Atunci Fouad îmi spune că e singura zodie pe care-o detestă, ba chiar că-i este groază de ea. Şi, izbucnind într-un râs zgomotos, pleacă fără alt comentariu.

Am citit azi-dimineaţă câteva pagini despre Teroare, care m-au înveselit. Am o nevoie organică de oroare şi nu mă pot lipsi de ea. Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău.

Georges Rodiţi îmi reproşează că am atacat pe nedrept creştinismul şi că prea am lăudat lumea păgână. E drept, am lăudat-o, dar pentru că era *superficială*, iar noua religie am atacat-o pentru că era prea *profundă*, prin asta înţelegând că era mai mult o sursă de tulburare decât de mântuire.

G.R. n-a înţeles că „Noii zei" e un atac politic şi nu religios. Mă acuză că am comis o exagerare „voluntară şi conştientă".

În realitate, nu-i vorba de exagerare, ci de exasperare. Pur şi simplu am fost exasperat de creştinism. În ochii mei, textul era un „certificat de deces" care, fireşte, nu poate decât să-i supere pe credincioşi.

Afirmaţia mea de mai sus: „Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău". Se va spune că-i o provocare, sau o butadă sau Dumnezeu ştie ce. Ce este ea pentru mine? Un adevăr, dar un adevăr de moment, un adevăr umoral, fără caracter de permanenţă, şi care a ieşit spontan în starea în care mă aflam atunci când l-am *simţit.* Căci asta e: un adevăr trăit, simţit, ieşit din „suflet" şi nu dintr-o judecată. Căci, e purul adevăr, trăiesc

în oroare nu prin opţiune, ci din fatalitate. Oroarea e sarea vieţii, oroarea e chin, iar eu am suferit atâta în viaţa mea că nu mai pot trăi fără să sufăr. De aceea m-a obsedat atâţia ani vorba Sfintei Tereza d'Avila: „Să suferi sau să mori" – şi am crezut, în nebunia mea, că am o anume predispoziţie pentru sfinţenie. Îi pot înţelege pe sfinţi, asta e tot; cât despre ideea de a *rivaliza* cu ei (la asta ţinteam acum treizeci de ani, când am scris *Lacrimi şi Sfinţi),* e o pretenţie grotescă. – şi patetică.

Îmi amintesc că am citit, la Sibiu, un text în care se vorbea mult despre infinit, despre viaţa lăuntrică, despre Dumnezeu, cred, iar după terminarea prelegerii Matei C. Mi-a spus în franţuzeşte: „Monsieur, vous êtes un saint".

Cine ar mai putea să-mi spună asta acum?

Simt o enormă sfârşeală – *în minte.* Sufăr de o nostalgie generalizată. Nostalgie după ce? După o ultimă exclamaţie.

7 mai. Noapte cumplită. Aceste vechi, aceste groaznice furnicături în picioare (niciun medic n-a putut să-mi spună ce sunt). Poţi foarte bine să mori în timpul unei nopţi albe atât de chinuitoare.

A publica o carte comportă aceleaşi mizerii ca o nuntă sau o înmormântare. Scrisori de felicitare sau de condoleanţe. Triumf al genului convenţional.

Mi-am amintit adineaori destinul tragic al familiei Barcianu de la Răşinari. De ce nu sunt romancier sau memorialist!

Ieri-seară mă plimbam în jurul grădinii Luxembourg cu un prieten care îmi explica situaţia politică după eşecul generalului[1]. Îl ascultam cu o ureche mai curând distrată când, dinspre liceul Montaigne, am zărit un ins care, cu capul în piept, venea de-a lungul zidului, râdea şi vorbea singur, cu

O mişcare rapidă a buzelor şi total indiferent la lumea exterioară. Nu l-am recunoscut decât când am fost la un metru de el. Am avut o strângere de inimă şi aproape un acces de

[1] Generalul de Gaulle părăsise puterea la 28 aprilie, după ce referendumul privind regionalizarea şi reforma Senatului se soldase cu 54% voturi contra. (*N.t.)*

disperare. A privit spre mine dar nici nu m-a văzut, deşi pe stradă nu era ţipenie la ora aceea târzie (aproape 11 noaptea).

Cunoscându-i lungile internări în diverse ospicii, tentativa de a-şi omorî nevasta şi apoi de a se sinucide, cum să nu fiu asaltat de o angoasă cumplită şi de cele mai negre şi legitime presimţiri? Acum doi ani, când îl credeam la ospiciul Sainte-Anne, l-am întâlnit pe strada Garanciere, după miezul nopţii. M-am cutremurat, iar când a venit spre mine m-am întrebat dacă nu-i un strigoi.

De data asta, sunt sigur că-i în pragul unei noi crize. Numai în casele de nebuni am văzut o asemenea mimică. Ce râs smintit şi *self-sufficient*! Aşa ar râde un zeu dement. Râsul unui om rupt de toate, în afară de fantasmele lui. Cui i se adresa? *Ce* provoca atâta mobilitate a feţei? Când mă gândesc la asta, încă mai simt un fior pe şira spinării.

Doar Bach mă poate reconcilia cu moartea.

Nota funebră e totdeauna prezentă la el, chiar şi în veselie. Notă funebră şi serafică. Să mori *deasupra* vieţii, şi a morţii, triumf dincolo de fiinţă.

În centrul, în inima morţii, să depăşeşti viaţa – şi moartea.

Un muribund care plânge de bucurie – asta e Bach, adesea.

Aveam o vitalitate fără margini; emoţiile mi-au ruinat-o.

Puţin câte puţin, ne obişnuim cu nedreptăţile cărora le cădem victimă, sfârşim chiar prin a le iubi.

Ele fac parte din decorul şi din structura existenţei noastre, se confundă cu ea.

Citit câteva scrisori de Paulhan, în numărul special *N.R.F.* Ce-i este consacrat, scrisori cu un ton intim şi uneori profund care mă fac să regret „ruptura” survenită între noi, în mare parte din vina mea. Am fost ingrat cu el. Ce idee, totuşi, să-mi ceară să scriu despre el. Pentru mine, e o greşeală gravă şi nu-i pot ierta pe cei care-o comit. Mi-e groază să vorbesc despre oamenii care m-au ajutat. Paulhan credea că nu-l pot refuza. S-a înşelat şi, firește, s-a răzbunat.

Ce întâmplare idioată!

În scrisorile lui Paulhan, vedem că un André Suarès făcea

figură de mare om, ba chiar era *marele* om. Ce eroare! Era tinichea solemnă, „sublim” confecţionat. Găunos, infatuat, fals, prolix. Acest Suarès era atât de convins de superioritatea lui, că a sfârşit prin a-şi convinge şi contemporanii. Posteritatea e mai puţin indulgentă.

Dacă ne-am putea mărgini *să privim*! Din nenorocire, ne încăpăţânăm să *înţelegem.*

9 mai – După conferinţa lui Imre Toth[1], la Societatea de Filosofie, ia cuvântul un domn pirpiriu şi plin de ticuri.

I-am spus lui Imre T. că domnul acela mi-a inspirat încredere pentru că avea un aer degenerat.

— Nu-i un degenerat, e un arab, a fost răspunsul.

Conceptul de *Fiinţă* nu se aplică *vieţii.* Sau mai curând: „viaţa” comportă periculos de puţină fiinţă.

Conceptul de fiinţă i se aplică doar lui Dumnezeu, doar celui de neconceput.

E o tâmpenie să pretinzi că renunţi la *eu,* la amorul-propriu, la vanitate şi la orgoliu; toate acestea nu pot fi depăşite, iar de îndată ce-ţi închipui că le-ai depăşit, cazi într-un sir nesfârşit de minciuni. *Eul* este incurabil. Să nu mai vorbim despre asta. De *eu* nu te vindeci.

Dacă vreun om s-a devorat pe el însuşi, acela sunt eu.

Când de Maistre spune că timpul este *„ceva artificial care abia aşteaptă să se termine*”, el exprimă un gând care pentru mine are valoare de sentiment şi aproape de obsesie. Eu chiar aşa trăiesc timpul. Nu încetez să mă întreb: ce mai *aşteaptă*?

A nega înseamnă a suferi.

Nu ştiu pe nimeni care să fi *negat* mai mult ca mine. Am inventat *negaţia cu suspine.*

Nu moartea, ci naşterea e ceasul adevărului.

---

[1] Imre Toth (1921), filozof al matematicii originar din România, stabilit la Paris. (N.t.)

O carte trebuie să provoace o leziune în sufletul cititorului.

A publica înseamnă a risca să fii judecat de oricine; şi nu doar judecat, ci şi *văzut.* Scriitorul este obligatoriu exhibiţionist. Fiecare om ar trebui să poată gândi *pentru sine* şi pentru nimeni altul. Să nu te *arăţi,* să nu te destăinui, să nu-ţi dezgoleşti spiritul. Să ai pudoarea secretelor tale, să nu te joci cu adâncimile tale.

10 mai. Scepticismul nu e poate decât rezultatul lipsei de imaginaţie.

Nu mă înţeleg în profunzime decât cu evreii.
Avem tare comune.

Un gânditor *abandonat.*

Întotdeauna am ţinut la mare preţ conversaţia, din care am ajuns să fac singura *scuză* a faptului că trăiesc.
A.J., pe care l-am întâlnit de cel mult două ori în viaţa mea, îmi telefonează ca să-mi spună că-i îndrăgostit. Urmează câteva detalii. Indiscreţia e, poate, o formă de originalitate. Mie însă îmi plac originalii scrântiţi, care nu aspiră să fie originali, care sunt excentrici în chip inconştient; care-şi fac *numărul* din fatalitate.

La Bach, bucuria şi deznădejdea sunt deopotrivă de adevărate, deopotrivă de frecvente. De aceea e atât de normal, de complet. Asta ar trebui să încerc să fiu şi eu, înmulţindu-mi momentele *bune* astfel încât să fie simetrice cu cele rele. Acestea însă le depăşesc de departe pe primele – în număr, în greutate şi în semnificaţie!

11 mai 1969. În pădurea Dourdan. Zi superbă. În tren, la întoarcere, m-am gândit că nu-i deloc exclus ca soarele să explodeze pe dată şi că, sub multe aspecte, acest eveniment ar fi o soluţie.

Ieri-seară, cină cu Dr. Z. şi cu fiul său, pe care îl adoră şi căruia îi permite orice. Fiul se poartă ca un tiran, îşi dispreţuieşte pe faţă tatăl, care totuşi e un mare specialist în

oftalmologie. Seară penibilă. Cred că un asemenea fiu despot ar fi fost şi al meu, dacă aş fi avut unul, i-am spus S [imonei] după plecarea *cuplului* tragic.

12 mai. Swift îl aprecia pe La Rochefoucauld. Bănuiam, dar nu eram sigur. Autorul *Maximelor* şi patronul tuturor spiritelor amare.

„Istoria ideilor" – iată în ce excelează profesorii. E deci preferabil să ne ocupăm de orice altceva. Să le lăsăm câmp liber acestor paraziţi intelectuali.

Câţi imbecili şi nebuni am putut să admir!

Când mă gândesc la trecutul meu, mă copleşeşte ruşinea. Atâtea entuziasme care mă descalifică.

În 1950, mâneam la Sainte-Barbe; într-o zi, pe când mergeam într-acolo, arunc o privire în vitrina unei librării de pe strada Cujas: se lăfăia acolo o grămadă de oseminte. Când să-mi desprind privirea de pe ele, în vârful acelei grămăjoare sinistre, am văzut *Tratatul de descompunere.* N-am stat prea mult să-l contemplu…

Nu ne place *să vedem* lucrurile la care ne gândim. Imaginea *lăuntrică* ajunge. Astfel, obsedatul de moarte se mărgineşte la obsesie şi ar uita bucuros moartea însăşi…

Citesc, într-o Istorie a Bisericii, pagini despre Jovinian, Sfântul Vasile şi alţi câţiva. Lupta dintre ortodoxie şi erezie, din vremea aceea, nu pare nici mai rezonabilă, nici mai absurdă decât cea dintre ideologiile de astăzi. Tiparul e acelaşi, doar conţinutul se schimbă; – aşa se face că, în fiecare clipă, Istoria este surprinzător de nouă şi ridicol de veche. Forma conflictelor nu se modifică deloc; se schimbă doar pretextele, credinţele şi nebuniile care le declanşează. Indiferent că ne certăm din cauza Fecioarei ori din cauza Revoluţiei, pasiunile care intră în joc, intensitatea şi durata lor seamănă în mod straniu: până şi modalităţile controversei sunt cvasi-identice, atunci când în ambele cazuri e vorba de *credinţe.* Important e să crezi – restul e secundar.

Femeia era *cineva* atâta timp cât avea simţul pudorii. Nu-l mai are, arată totul pentru nimic, distruge iluzia împiedicând imaginaţia să lucreze. Ce lipsă de instinct! Crede că se emancipează, şi nu face decât să se nimicească. Deja nu mai valorează nimic. Una din ultimele mari minciuni care dădeau farmec vieţii s-a risipit.

Este imposibil să fii bun creştin fără un soi de deznădejde *iubitoare.* Eu tocmai această deznădejde n-o cunosc.

13 mai. „Dorinţele ticăloase", viciile, pasiunile suspecte şi condamnabile, gustul pentru lux, invidia, emulaţia sinistră etc. Sunt cele care fac societatea să funcţioneze, mai mult, care fac posibilă existenţa, „viaţa".

Îmi place să ofer rezultate, nu procese. Produc reziduuri. Mâlul gândirii, sau mai degrabă drojdia.
Rugăciunea este reziduul disperării.

Melancolia mea *maghiară.*
De când i-am aplicat bolii mele acest adjectiv, simt o uşurare. E ca şi cum aş şti de ce sufăr.

14 mai. Azi-dimineaţă, la piaţă, mi-am amintit preceptul budist potrivit căruia tot ce mâncăm e sortit putrezirii. Cred chiar că textul e mai clar şi spune că orice aliment nu-i decât putregai.

Budismul nu e „pesimist". Budismul e seninătatea ce urmează unei lichidări generale... beatitudinea non-posesiunii.

Sunt anumite sieste din care ies ca dintr-o tragedie.

Prin 1946, pictorul X m-a invitat la el în atelier, să-i văd lucrările. Le-am văzut şi nu mi-au plăcut. Din politeţe, l-am întrebat dacă vinde mult. — Nimic, şi pictez de douăzeci de ani. Pe perete, am citit o inscripţie scrisă cu litere mari: „L'ennui, fruit de la mome incuriosité."[1] – Baudelaire, providenţa

[1] „Urâtul, rodul amarei nepăsări." Citatul este din Spleen („J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans..."). (N.t.)

învinşilor.

Ar trebui să scriu o carte despre irlandezele (profesoare de engleză) din Paris. *Miss d'Arcy:* când i-am recitat versurile lui Dowson:

„I am not sorrowful but I am tired
Of everything that I ever desired."[1]
ea a comentat: *„The man was crazy*"[2]

Sau cealaltă – cum o chema? – care izbucnea în râs la cea mai mică greşeală pe care-o făceam. Sau alta care nu avea decât „Almighty God"[3] pe buze.

Un popor profund original este original chiar şi în exemplarele lui mediocre.

Un popor fără prejudecăţi este nul. De altfel aşa ceva nici nu există.

Forţa unui popor stă în prejudecăţile sale. Dar trebuie să se scuture de ele puţin câte puţin; altfel, se prăbuşeşte. Un popor terminat e un popor care nu mai are prejudecăţi de lichidat.

16 mai

Ce-i reproşez creştinismului: nu te ajută decât dacă eşti credincios, în timp ce budismul îţi e de mare ajutor indiferent de credinţele tale. — Nu am încredere într-o religie ce implică raporturi atât de complicate, aproape meschine, cu un zeu personal în care nu poţi crede dacă nu ai harul, altfel spus dacă nu ţi-l acordă el – în timp ce budismul nu face apel decât la meditaţie, la efortul întru cunoaştere.

Plătesc scump orice exces de alcool sau mâncare. Starea sănătăţii mele mă condamnă la ceea ce detest mai mult ca orice: la *prudenţă,* la mediocritatea alimentară.

Ieri, în Jardin des Plantes, o focă, în bazinul ei, moţăia la soare. Acel maldăr de grăsime, buimac, prostrat, n-a încetat să mă obsedeze: greu ai putea găsi o mai bună imagine a plictisului stupid, gros, primordial...

---

[1] „Nu sunt trist, sunt doar obosit /De tot ce mereu am dorit." (N.t.)
[2] „Omul ăsta era nebun." (N.t.)
[3] „Dumnezeule Atotputernic". (N.t.)

(Acea focă abulică sunt *eu.* De aceea mă urmăreşte şi mă obsedează.)

Tot ce se află în marginea fiinţelor trezeşte în mine un ecou imediat.

Ieri, cu excepţia unei ore, am vorbit de la 9 dimineaţa până la miezul nopţii, în franţuzeşte, în româneşte şi în nemţeşte, stâlcindu-le pe fiecare după plac. Sfârşeală şi greaţă.

Pentru cel care scrie foarte puţin sau chiar a încetat să scrie, a purta o corespondenţă e o modalitate de a se menţine activ şi de a rămâne fidel meseriei pe care a abandonat-o. De asemeni, îl împiedică să ruginească. Apoi, o scrisoare bine formulată dă mai multă satisfacţie decât o conversaţie, oricât de interesantă.

Am citit un număr special dintr-o revistă sud-americană consacrată lui Heidegger. „Filosofii” ăştia, cu câtă voluptate se gargarisesc cu *Nada*[1]! Trebuie spus că terenul era pregătit de mistica spaniolă; cât despre terminologia autorului lui *Sein und Zeit,* probabil că nu le displace, căci seamănă cu cea a scolasticii, pe care o vor fi studiat în colegiile lor catolice.

Lucrul cel mai greu e să ai o experienţă filosofică profundă şi s-o exprimi fără să recurgi la jargonul filosofic, care reprezintă o soluţie facilă, o escamotare şi aproape o impostură.

Recitit Suetoniu despre Cezar şi capitolul lui Carcopino din *Pro făuri de cuceritori.* Totuşi, nu izbutesc să-mi fac o imagine, nici măcar aproximativă, a omului care a trecut Rubiconul. Motivul e că sunt obişnuit să văd în împăraţii romani nişte monştri; or Cezar nu era – ceea ce-l face mai complex şi mai greu de definit; uneori e chiar foarte normal; da, asta e, un om extraordinar şi totodată normal. Motivul pentru care a fost asasinat: i-a *iertat,* după Pharsala, pe prea mulţi; ceea ce, până la urmă, avea să li se pară insuportabil tuturor prietenilor care-l trădaseră. Îi umilise pe republicani tratându-i fără ranchiună. Nu inspira destulă teamă. Iar dacă l-au ucis, au făcut-o nu pentru că

[1] Nimic. (N.t.)

era tiran, ci pentru că se temeau să nu devină.

Adineaori, pe camionul editurii Seuil, am văzut, scris cu litere uriaşe: *Tout Baudelaire en un volume*.[1]

Dacă Baudelaire ar fi prevăzut o asemenea oroare, sila pe care o simţea pentru lumea modernă ar fi degenerat în furie convulsivă.

Un om ca Cezar pare să fi fost străin de orice sentiment religios profund. De aceea se credea coborâtor din zei sau în stare să se ridice la rangul lor.

Asasinarea lui Cezar era aplaudată în timpul monarhiei (încă pe vremea lui Ludovic al XIV-lea) şi era considerată o nenorocire în timpul Republicii (a treia, din cauza incoerenţelor regimului).

N-aş admira decât un om dezonorat şi fericit. Iată un ins, mi-aş spune, care dispreţuieşte opinia semenilor săi şi care caută în el însuşi fericirea şi mângâierea.

În *Quinzaine,* un document „senzaţional”: tatăl lui Baudelaire ar fi fost preot. Autorul articolului încheie cu un citat din *Jurnalele intime* despre înclinaţia pentru misticism şi despre „dialogurile cu Dumnezeu” din copilăria poetului. — E ridicol. Fiii de preoţi (şi sunt în situaţia de a şti câte ceva) nu sunt mistici deloc. Dar nu asta-i problema. Cum să crezi că o fire atât de aplecată spre provocare şi scandal ca Baudelaire nu ar fi exploatat această anomalie? Un tată preot hirotonisit, apoi răspopit în timpul Revoluţiei – ce chilipir pentru imaginea pe care dorea să şi-o impună contemporanilor şi pentru excentricităţile cu care-i epata! Autorul articolului nu citează decât două mărturii absolut minore potrivit cărora Baudelaire a mărturisit că e fiu de preot. La drept vorbind, chestiunea nu mă interesează. Dar îmi imaginez cum vor profita de-acum criticii de această dezvăluire. Vor fi găsit explicaţia pentru obsesia păcatului şi, de fapt, pentru toate temele din *Florile răului.* Sifilisul *explica* mai mult şi mai bine.

---

[1] „Toată opera Iui Baudelaire într-un volum.” Joc de cuvinte intraductibil: tont Baudelaire poate însemna şi întregul Baudelaire. (N.t.)

Ani de zile, am trăit cu sentimentul că sunt singurul om normal şi că toţi ceilalţi sunt nebuni, nebuni de legat. Viaţa mi se părea greu de suportat sub povara unei asemenea diferenţe, a unui astfel de privilegiu. Mai târziu, am ajuns să-i judec mai nuanţat şi pe ceilalţi, şi pe mine însumi. Totuşi, din când în când, măgulitoarea obsesie apare iar şi-mi strică dispoziţia.

Acum douăzeci şi cinci de ani, poemul *The Garden of Love* de Blake a fost pentru mine un eveniment. Găsisem un tip de decepţie pe gustul meu.

Chiar şi în tinereţe, când eram capabil de entuziasme şi de frenezii, îmi plăceau oamenii amari şi le căutam compania. Aveam deja obiceiul, de nu chiar superstiţia decepţiei.

19 mai – Când cineva nu are nimic de spus, devine critic literar – iar când are şi mai puţin de spus devine critic al criticilor. Sterilitate la pătrat.

Dna Beckett îmi telefonează. Are o voce foarte frumoasă. Au trecut peste doi ani de când n-a mai dat niciun semn. Îmi dă o veste grozavă. Sam e în afara oricărui pericol. Abcesul de la plămân i s-a cicatrizat. Am primit vestea cu o adevărată uşurare. Cum mi se spusese că e de aşteptat un deznodământ fatal, simţeam o angoasă numai gândindu-mă că un om atât de obişnuit cu oribilul mai trebuie să-l suporte şi pe propria-i piele. Sam este un om extraordinar şi totuşi apropiat, singurul contemporan de o incurabilă nobleţe.

Acum vreo douăzeci şi cinci de ani am primit vizita unui tânăr cu părul lung, pe care o vecină cam zurlie mi-l recomandase drept „geniu”. Am vorbit de una şi de alta, de o călătorie pe care acest zbanghiu o făcuse în America, despre proiectele, despre ideile lui etc. În tot ce-mi spunea era ceva ce nu mergea, ceva ce mă neliniştea. Se dădea scriitor dar nu scrisese nimic, voia să scrie dar în acelaşi timp nu simţea nevoia s-o facă şi altele asemeni. La un moment al discuţiei, se ridică, mă priveşte fix, mă ridic şi eu, ochii îi sticlesc, e crispat, halucinat şi înaintează încet înspre mine. Îmi amintesc că m-am gândit: „Geniul ăsta vrea să mă asasineze”, şi m-am dat un pas

înapoi, ferm hotărât să-i dau un pumn în plină figură dacă mai înaintează spre mine. S-a oprit brusc, a avut un gest nervos, parcă şi-ar fi reprimat o pornire şi, ca un alt Dr Jekyll, s-ar fi opus unei sinistre metamorfoze, apoi s-a calmat, s-a întors şi s-a aşezat la celălalt capăt al mesei, a schiţat un surâs crispat. M-am ferit să-i pun întrebări despre ceea ce se petrecuse; din contră, am reluat dialogul de unde îl întrerupsesem şi n-am mai avut decât o dorinţă: să-l văd plecând cât mai repede. Ceea ce a şi făcut. Nu l-am mai revăzut niciodată şi nici n-am dorit să aflu veşti despre el.

Una peste alta, nu trăim decât ca să ne batem joc de univers.

20 mai. Izbăvirea ca „stare de non-gândire”.

Nu poate fi fericit decât un om liber – liber de orice legătură, de orice lanţ, adică omul a cărui viaţă nu are niciun „sens”, după criteriile lumii.

Să înţelegi totul – şi să nu fii amar! – o cvasi-imposibilitate pe care ar trebui să ne-o impunem şi s-o urmărim prin toate eforturile. Să poţi spune: „Nu mă mai amăgeşte nimic” – şi să sfârşeşti în veselie.

După asasinarea lui Cezar, comunitatea evreiască din Roma se adună ca să-l plângă. Căci el era învingătorul lui Pompei, răspunzător de atâtea atrocităţi comise la Ierusalim.

21 mai – Vizită la Port-Royal.

Într-o ţară în care religia a fost luată în serios, când credinţa dispare, triumfă patima ideologică. Francezul *crede* în idei. Ceea ce poate avea urmări nefericite, cum o demonstrează istoria Franţei. Englezii nu-şi dau seama cât sunt de fericiţi.

Port-Royal. În mijlocul acestui rai de verdeaţă, să te zbuciumi din cauza unor subtilităţi teologice! După o vreme, orice credinţă pare de neînţeles sau gratuită ca şi contra-credinţa care a ruinat-o. Rămâne doar îndoiala pe care o inspiră şi una şi cealaltă.

Apropo de povestea cu „fecior de călău” – Versiune nouă.

Nevoie fizică de dezonoare. Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău.

Orice lucru (ca şi orice doctrină) pe care îl (o) aprofundezi prea mult sfârşeşte prin a te steriliza. Asta e valabil în special pentru scriitor; în ce-l priveşte pe specialist, el nu riscă niciun pericol: e steril din născare.

Un debil mintal care *simte* timpul, care e victima timpului, care moare din cauza lui, care-i cunoaşte povara şi nu simte nimic altceva, care e timp în fiecare clipă, realizează ceea ce un metafizician nu atinge decât din când în când, iar un poet doar prin inspiraţie, prin miracol.

25 mai – La piaţă, am rumegat „cugetarea” de alaltăieri, anume că trăim ca să ne batem joc de univers, că poate existenţa nu are alt sens. Să pui la îndoială totul, pe tine însuţi şi lumea, şi să-ţi baţi joc de tine şi de lume. Apoi să-ţi baţi joc de bătaia de joc şi aşa mai departe.

Relaţiile cele mai complicate, mai cumplite, mai ambigue pe care le avem nu sunt cele cu superiorii sau cu duşmanii, ci cu prietenii noştri. Fiecare din ei este un inamic virtual. Prin urmare, ne putem aştepta la orice de la el: trebuie să fim cu ochii în patru. Cu un duşman, în schimb, ştim la ce să ne aşteptăm. În relaţiile noastre cu el, ce-a fost mai rău a rămas în urmă. Iar încurajator este că, într-o zi, ne-ar putea deveni prieten. Această speranţă ne e de cel mai mare ajutor *atâta timp cât nu se realizează.* Căci, o dată realizată, cădem iarăşi în incertitudine şi perplexitate.

Când îmi examinez trecutul ceva mai atent, sunt uluit că am putut cunoaşte entuziasme prelungite şi chiar pasiuni. Şi totuşi e adevărat.

Toată viaţa, am aspirat la detaşare; dar niciodată n-am simţit-o cu adevărat. Oricum, mi-am dorit-o cu patimă, şi, pentru a-mi camufla eşecul, m-am prefăcut că sunt mai presus de orice.

Sunt locul atâtor porniri contradictorii, iar asta în legătură cu orice, încât mă întreb prin ce jonglerie mai izbutesc să schiţez un gest.

26 mai

Ceea ce nu-i în regulă cu Istoria e faptul că e scrisă de profesori, oameni placizi, dar care descriu existenţe tumultuoase. Pe de altă parte, când cei activi, militanţii, se transformă în istorici, sunt incapabili să respecte adevărul sau măcar să aspire la el.

Într-o epocă tulbure, dacă aş juca un rol important, aş semăna mai curând cu Cicero, spirit şovăielnic şi care, abia intrat într-un partid, îl regreta pe cel pe care tocmai îl părăsise.

Ieri-seară, la Grille, cum vorbeam întâmplător de Ştefan cel Mare, Yvonne Lupasco mă întreabă cine e: „Un Napoleon român”, i-am răspuns…

27 mai – Cei care au prea multe talente nu au în realitate niciunul şi orice fac e mediocru.

Doctrinele trec – anecdotele rămân.

Mă deznaţionalizez din ce în ce mai mult. Cum am putut să mă închin atâta originilor mele? Nu aparţin lumii; cum aş putea aparţine unei patrii?

Experienţa nirvānei e la fel de completă, la fel de hrănitoare spiritual ca şi experienţa fiinţei, dacă nu şi mai mult. Căci nirvāna reprezintă mai mult decât fiinţa, e fiinţa parcursă, asimilată şi depăşită, este fiinţa superioară ei înseşi.

Ultima dată când am mers să cinez cu Stuart Gilbert (optzeci şi unu de ani), la întrebarea pe care i-am pus-o în prag: „Ce mai faceţi?”, mi-a răspuns: „Îmi supravieţuiesc”.

Societatea este un sistem, un ansamblu de invidii.

Nu-i uşor să ştii cine te invidiază. În principiu eşti invidiat atunci când reuşeşti un lucru pe care altcineva, *cunoştinţă sau*

prieten, ar fi vrut să-l realizeze. Un necunoscut nu te invidiază, sau numai rareori; condiţia esenţială a invidiei e ca invidiosul să-ţi cunoască mutra. De aceea, cel care nu se arată, care se ascunde, nu este obiectul acestui sentiment eminamente natural şi josnic.

28 mai – De la Gabriel Marcel, căruia Bosquet i-a cerut un articol, aflu că *Le Monde* pregăteşte o pagină dublă despre mine. I-am scris lui Bosquet o scrisoare solemnă rugându-l să nu facă nimic şi să anuleze proiectul. Ideea de a cerşi articole, de a-i mobiliza pe amici mă îmbolnăveşte. Atât de mult am suferit eu însumi din cauza acestei indiscreţii practicate la Paris, care constă în a fi solicitat să scrii despre X sau Y, încât ideea de a-i supune pe alţii aceluiaşi chin, din cauza mea, mă torturează. Îi telefonez lui Piotr Rawicz cerându-i ajutorul. El nu-mi înţelege refuzul şi nici îndârjirea. Îi răspund că un asemenea proiect este în contradicţie cu ceea ce sunt şi gândesc şi că, după ce am scris despre sinucidere, nu vreau să ies ca păduchele-n frunte. El insistă, îmi spune că toate astea ar trebui să-mi fie indiferente. Îi răspund: „Nu sunt chiar într-atât de impostor”. Voiam să spun că scepticismul meu nu e total, că mai cred în demnitate, că mai am prejudecăţi, că încă preţuiesc un lucru ca respectul de sine. Într-adevăr, teoria mea este că, dacă ai înţeles anumite lucruri, tot ce faci *după aceea* e lipsit de sinceritate şi deci frizează impostura. Eu însă n-am înţeles lucrurile până la capăt, nu-mi este totul indiferent, încă mai cred în ceea ce scriu, aşa încât a accepta să mi se aducă omagii ar însemna să reneg esenţa ideilor mele. — A accepta un premiu e altceva, acolo e vorba de bani. Dar elogii adunate, solicitate, nu, nu şi iar nu. Nu pot fi complice la o asemenea dezonoare.

„Ich will meine Ruhe haben, Ich will meine Ruhe haben”[1]– nu voi uita niciodată acest răspuns pe care un nebun îl repeta unui psihiatru care-l chestiona la Berlin, în faţa studenţilor. E drept că nebunul începuse prin a spune că a cumpărat TOT AERUL din lume, ca să fie singur **şi** să trăiască în pace.

Nimic nu este mai umilitor decât să te ştii apreciat, să te gândeşti că „meritele” îţi sunt recunoscute. Nu spun că trebuie

[1] „Lăsaţi-mă în pace, lăsaţi-mă în pace.“ (*N.t.)*

să cauţi nedreptatea, dar când apare trebuie s-o accepţi şi, la nevoie, s-o aştepţi.

Cel mai rău este să fii un blestemat încununat cu lauri.

28 mai. Sinuciderea: să murim înainte de a muri.

Naşterea fiind o catastrofă, suntem cu toţii supravieţuitorii ei.

Roma n-a dat decât doi scriitori: Cezar şi Lucreţiu. Toţi ceilalţi scriitori au venit din provincii.

Faptul de a fi obsedat de naştere, ca şi acela de a o fi pus în cauză este probabil ceea ce m-a apropiat de budism.

Trebuie să ai curajul să nu te sprijini pe nicio religie şi pe nicio filosofie.

21 mai – în „Noii zei", am făcut o apologie a zeilor păgâni. Nu e sigur că am avut dreptate. Epicur (ca şi Lucreţiu) îi detesta; şi nu i-a păstrat decât îndepărtându-i de lume; căci erau nişte pisălogi şi nişte indiscreţi, iar indiscreţia lor era sinistră.

În ciuda resturilor mele de religie, cred că-i mai bine să te descurci de unul singur decât cu ajutorul zeilor.

Gabriel Marcel se declară „dezgustat şi revoltat" de cartea mea.

Această reacţie îmi aduce aminte de cea a părinţilor mei, acum treizeci de ani, după ce au citit *Lacrimi şi Sfinţi.* Mi-au scris chiar că, o asemenea carte, ar fi trebuit s-o public după moartea lor. Lectura ei le-a fost un chin insuportabil: au trebuit să se lungească în pat...

Adineaori, mergând la piaţă, am întâlnit pe drum o tânără însărcinată (în ultima lună, după aparenţe!). Dezgust, greaţă. Şi m-am gândit că maică-mea, purtându-mă în pântece, trebuie să fi semănat cu acea oroare.

(Vorba cumplită pe care mi-a spus-o mama într-o zi: „Dacă aş fi ştiut, aş fi avortat".

Îmi amintesc, era cam ora 14, după prânz. Eu mă

prăbuşisem pe canapea, jeluindu-mă şi spunând că nu mai suport. Să fi avut vreo douăzeci, douăzeci şi unu de ani. Poate mai puţin. Sufeream de insomnie. Cu somnifere, izbuteam să dorm trei, maximum patru ore. De fiecare dată mă trezeam din cauza unui coşmar insuportabil. Ar fi trebuit să ţin jurnalul acelor nopţi cumplite. Toate rezervele mele de poezie s-au dus atunci. *După aceea,* nu mai puteam să fiu decât prozator. Pe măsură ce somnul revenea, pierdeam puţinul lirism ce-mi rămăsese.)

30 mai. La ora 5 dimineaţa, trezit de misterioasele dureri de picioare care mă chinuie de vreo treizeci de ani, la orice schimbare a vremii. Medicii n-au nicio explicaţie. Dar să lăsăm asta… M-am sculat şi m-am plimbat pe cheiuri. La ora aceea matinală sunt puţine maşini şi am sentimentul că oraşul este al meu.

Dar ceea ce mă cufundă într-o stare de fericire *specială* este lumina ce precedă răsăritul soarelui – acea lumină neprihănită, acea *primă* lumină.

Demiurgul cel rău – opera unei vipere melancolice. Se poate spune acelaşi lucru despre tot ce am scris.

În 1936 am întâlnit, pentru prima oară în viaţa mea, un spaniol. Mi-a spus *de faţă cu martori*: *„Iubesc moartea ţi sublimul*

Superba prostie spaniolă.

(Acest spaniol se declara discipol al lui Unamuno. Nu-i de mirare. Maestrul dovedea, nu numai în vorbe dar şi în fapte, un prost-gust şi mai şi.)

Să concepi gândirea ca un venin autodistructiv, ca produsul unei vipere ce se atacă singură.

„În lumea contemporană, a naţiunilor zise civilizate, indivizii sub treizeci de ani nu cunosc surâsul sau râsul şi au privirile goale…” (Armei Guerne, scrisoare din 28 mai 1969)

În Antichitate, se credea că îmbăierea are darul de a risipi mâhnirea. Sfântul Augustin, la moartea mamei sale, a făcut o baie care, mărturiseşte el, s-a dovedit ineficace.

Dintre antici, Crantor a fost autorul unei cărţi de consolare, ce s-a pierdut, în care enumera toate argumentele filosofice imaginabile pentru a birui suferinţa morală. Un soi de *Imitatio* păgână. Cartea lui Crantor se intitula *Despre mâhnire.* Toţi moraliştii ar trebui să se inspire din ea.

...Asemenea carte mi-ar plăcea să pot scrie. Dar trebuie să recunoaştem că subiectul este complet epuizat, din cauza eternei sale actualităţi.

În acest moment *sufăr.* Această senzaţie nu are sens decât pentru mine; ea coincide cu viaţa mea – acum, în orice caz. Acest eveniment crucial pentru mine este inexistent şi aproape inimaginabil pentru restul fiinţelor. Mai puţin pentru *Dumnezeu*, dacă acest cuvânt ar fi mai mult decât un cuvânt. Se vede aici rolul religiei şi ceea ce, în ea, este de neînlocuit, unic.

N-am ştiut niciodată în ce sens sunt religios şi dacă am şi altceva decât un fond religios. Sunt, poate, o natură religioasă *pe dos.* La drept vorbind, nu pot să precizez nimic în legătură cu acest subiect. Sunt „religios" aşa cum este orice fiinţă care se află *la liziera* existenţei, şi care nu va fi niciodată un adevărat *existent.*

Există o anumită formă de dezechilibru ce ţine automat de religie. Dar care e acea formă?

Extraordinarul argument pe care Plutarh l-a folosit ca să-şi ajute soţia după moartea fiicei lor: „De ce să plângi? — Nu erai mâhnită când încă nu aveai copil; acum că nu-l mai ai, te afli în acelaşi punct".

Apropo de optimismul lui Dinu Noica.

Înţeleptul, spunea un antic (care?), e fericit chiar şi în taurul lui Phalaris[1] Cred că această vorbă i se potriveşte cu adevărat lui Noica..

2 iunie. Duminică, plimbare de neuitat. Sermaise, Plateau, Boissy-le-Sec, Sermaise.

---

[1] Taur de bronz în care Phaiaris, tiran al cetăţii Agrigente (570-554 î.Cr.), îşi închidea şi îşi ardea duşmanii. (N.t.)

Ideologia este pentru francez ceea ce este pentru german *Weltanschauung.*

Nu mă mai satur de *Arta fugii,* geometrie duioasă, exerciţiu pe un fond metafizic.

Adineaori, la Gabriel Marcel, l-am întâlnit pe Friedrich Weinreb, matematician şi teolog evreu care mi-a făcut o impresie foarte puternică. Aerul lui de rabin hasidic, remarcile lui despre lumea contemporană, interpretarea pomului cunoaşterii şi a pomului vieţii…

În timp ce vorbeam despre aceste lucruri, şi-a făcut apariţia un episcop din Ruanda (?). A vorbit despre ţara lui, iar lucrul cel mai trist pe care i-a spus a fost acesta: acolo oamenii dau o capră pe un tranzistor.

3 iunie – Nu cunosc ceva mai umilitor decât un vis. Cel la care mă gândesc şi pe care l-am visat acum două ceasuri e atât de stupid şi de absurd încât, numai gândindu-mă la el, îmi piere pofta să mai visez vreodată.

Enorma reputaţie a lui Heidegger. Toată lumea s-a lăsat amăgită de imensa lui impostură lingvistică. Cu toate astea, părerea mea despre el e neclintită. Cele povestite de Ioan

Alexandru despre discuţia pe care a avut-o cu marele om m-a edificat: la întrebările simple şi profunde pe care i le-a pus poetul român, filosoful a răspuns cu banalităţi. Căci, neputând să-şi folosească jargonul obişnuit, nu putea să spună nimic în limba curentă, vie, normală. Nu mai putea să trişeze.

Mă gândesc la *Weinreb* – întrupând întregul *mister* al unui popor.

„În ziua când el [Germanicus] a pierit, s-a aruncat cu pietre în temple, s-au răsturnat statuile zeilor, iar unii cetăţeni şi-au aruncat în stradă larii familiei ori şi-au abandonat nou-născuţii”. (Suetoniu)

Nu cred că în timpul erei creştine, cu prilejul unui doliu public, s-a aruncat cu pietre în biserici. Ce concluzie să tragem?

E drept că bisericile au fost transformate (pe vremea Revoluţiei) în grajduri.

Am discutat îndelung cu D. De R. Despre Par., poet român care trăieşte din expediente şi care nu se dă înapoi de la nimic. Nu e la prima escrocherie. Genul lui de viaţă e de neconceput pentru un occidental. Eu însă recunosc imediat incredibilul nihilism al bucureşteanului şi, la drept vorbind, al vechii Valahii.

Acest Par. S-a dus la Berna unde a rămas şase luni fără să plătească chiria, izbutind, cu felurite minciuni, să-l îmbrobodească pe proprietar. Ce făcea acolo? Nimic, se pare. Rămânea în cameră, nici măcar nu citea. Ciudat. D. De R. s-a dus să-l vadă. Par. îl invită la restaurant şi comandă vinul cel mai scump, fără să plătească un sfanţ, fireşte. Este uluitor. Escrocul e o fiinţă inevitabil misterioasă, căci existenţa lui se sprijină pe o minciună *insondabilă.*

4 iunie. Alaltăieri, în prezenţa lui Friedrich Weinreb şi a lui Fischer-Barnicol, povestindu-le că în ţările primitive (România, de pildă) ţăranii analfabeţi consideră că a citi altă carte decât Biblia e semn de perversitate, Gabriel Marcel îmi răspunde că e de acord cu analfabeţii din ţara mea, de vreme ce toate cărţile lui (are pereţii apartamentului căptuşiţi cu cărţi) nu-i mai servesc la nimic, ochii fiindu-i prea obosiţi ca să mai poată citi.

Tot ce e *stil* mă oboseşte dincolo de orice închipuire. Când mă gândesc că şi eu m-am prosternat atâta vreme în faţa acestui idol!

Filosofia „păgână” încercase să-i demoleze pe zei, dar când a văzut creştinismul înaintând şi gata să învingă, a făcut front comun cu păgânismul, ale cărui superstiţii i se păreau de preferat absurdităţilor creştine. Ironie: atacându-i pe zei şi ruinându-i, filosofia credea că-şi aduce o contribuţie decisivă la eliberarea spiritelor, când de fapt avea să le arunce într-o nouă servitute, mai rea decât cea veche, Dumnezeul care avea să-i înlocuiască pe zei fiind mai rău decât ei.

Se va obiecta: dar filosofia nu e vinovată de instaurarea

acestui Dumnezeu, nu pe acesta îl recomanda ea. Aşa este, însă ar fi trebuit să înţeleagă că nu-i poate demola nepedepsită pe zei şi că în istorie, aproape totdeauna, în locul răului pe care îl combaţi vine un rău şi mai mare. Monoteismul iudeo-creştin e *stalinismul* Antichităţii.

În faţa inevitabilului, ar trebui să nu reacţionăm *în niciun fel.* Eu mă îngrijorez din cauza lui, motiv pentru care nu mă preţuiesc… pe cât aş dori.

Nelinişstea pe care-o simt de fiecare dată (de două-trei ori pe an) când merg la editura „mea". Motivul: întotdeauna mi-e frică să nu întâlnesc acolo scriitori, tagmă pe care o urăsc mai mult decât orice pe lume. Nu le iert păcatele pe care le regăsesc în mine. Un scriitor suportă vanitatea unui pictor, a unui muzician sau a oricui, dar nu pe cea a altui scriitor. Asta e valabil în toate meseriile, şi-i suspectez pe gunoieri că au aceleaşi sentimente de intoleranţă unii faţă de alţii. Cine vrea linişte trebuie să frecventeze oameni cu gusturi şi ocupaţii diferite de ale sale. Îmi place să discut cu un avocat, cu un medic, cu un infirmier, cu un meseriaş, dar am oroare de conversaţia celor ce freacă un condei.

Îndoiala este începutul şi, poate, sfârşitul filosofiei. Carneade[1], cu ocazia celebrei sale solii la Roma, a pledat în prima zi *pentru* ideea de dreptate – iar a doua zi *contra* ei. Începând din ziua aceea, filosofia, până atunci inexistentă în această ţară cu moravuri aspre şi sănătoase, şi-a făcut apariţia. Ce este deci această filosofie? *Viermele din fruct.*

Filosofia, cel puţin în intenţie, nu sapă virtuţile, vrea chiar să le menţină, dar în realitate le slăbeşte; mai mult: nu poate apărea decât dacă ele încep să se clatine. Şi filosofia, fără voia ei, le dă până la urmă lovitura fatală.

E straniu, e de necrezut că acceptăm să trăim ştiind bine că în cel mai bun caz nu vom trăi decât anii sortiţi *unui* muritor. Şi chiar dacă am trăi până la sfârşitul timpului, problema rămâne

[1] Carneade, filozof sceptic grec (213-129 î.Cr.)> conducătorul Academiei din Atena, trimis împreună cu alţi filozofi, în 155, în solie la Roma, unde a avut o influenţă considerabilă. (N.t.)

aceeaşi. E în cauză, aici, chiar *fiinţa,* acea *fiinţă* după care toţi tânjesc, dar care de fapt nu convine nimănui.

5 iunie

Ce este un martir? Un orgolios fără pereche şi un monstru de egoism... intelectual, căci nu vrea şi nici nu poate concepe argumentele celorlalţi. Iar pentru că nu i se face pe plac, preferă să moară decât să cedeze.

Putem *admira* un martir, dar nu-l putem *preţui.*

Preferăm tovărăşia unui sofist decât a unui martir. Martirul nu-ţi admite argumentele, sofistul în schimb ţi le admite pe toate.

Nu se poate *discuta* cu un candidat la martiriu.

Fanatismul e moartea conversaţiei.

Am terminat o carte despre Franz Jägersttitter, acel ţăran austriac care l-a înfruntat pe Hitler şi care a fost executat pentru că refuza să pună mâna pe armă.

Despre utilitatea duşmanului.

Doar cel ce face gol în jurul nostru ne ajută.

Le sunt recunoscător celor care-au făcut să fiu mai singur, care, fără voia lor (dar ce contează?), au contribuit la întărirea mea spirituală.

Apropiaţii noştri sunt cel mai puţin dispuşi să ne recunoască meritele. Sfinţii au fost întotdeauna „contestaţi" de prieteni şi de vecini. Să nu uităm că cel mai înverşunat duşman al lui Buddha a fost vărul său şi abia după aceea diavolul.

Nu preţuim ceva decât în ochii celor ce ne ignoră antecedentele.

Lucrul cel mai greu din lume e să spui ceva care să aibă o aparenţă de realitate, adică să treacă dincolo de cuvinte.

N-ar trebui să scriem niciodată nimic despre nimeni. Sunt atât de convins de asta încât, de fiecare dată când sunt silit s-o

fac, primul meu gând e să-l atac pe cel despre care trebuie să vorbesc, *chiar dacă îl admir.*

După câte decepţii vine amărăciunea? — După una sau după o mie, în funcţie de subiect.

Orice decepţie pe care o înăbuşi, o escamotezi sau o reprimi alimentează în taină neostoita amărăciune. Doar decepţia recunoscută, proclamată nu devine sursă de amărăciune. Când însă vrei să fii „nobil", „decent", salvezi aparenţele dar te macini în adâncime.

Calul nu ştie că e cal. – Ei şi?
Nu văd ce-a câştigat omul ştiind că e om.

Într-o carte de istorie, am nimerit peste această întrebare nimerită: „Ni l-am putea imagina pe Sfântul Pavel venind să predice la Roma pe timpul lui Cato cel Bătrân?"

Tot ce am descoperit, am descoperit consumându-mă. M-am *diminuat* ca să pot pătrunde anumite adevăruri.

7 iunie

Azi-dimineaţă m-am gândit din nou la solia lui Carneade la Roma, în secolul al II-lea înaintea erei noastre. Cato cel Bătrân a asistat la jocurile dialectice ale grecului şi a fost îngrozit. A cerut Senatului să facă voia solilor Atenei, ca să-i vadă plecând acasă cât mai repede, într-atât prezenţa lor i s-a părut de nocivă şi chiar periculoasă. Tineretul roman trebuia ferit de nişte spirite atât de corupătoare. Carneade şi cei doi tovarăşi ai săi păreau, în plan spiritual, la fel de redutabili pe cât erau cartaginezii în plan politic şi militar.

Imperiile născânde se tem mai mult ca orice de contaminarea intelectuală, ce vine aproape totdeauna de la popoarele bătrâne.

Scepticismul nu poate fi reînnoit, dar i se pot găsi mereu noi aplicaţii.

9 iunie. Plimbare în regiunea Dourdan.

Contra stoicilor.

Dacă ne educăm să devenim indiferenţi fată de lucrurile i care nu depind de noi şi dacă izbutim să le suportăm fără să ne întristăm ori să ne bucurăm, ce ne mai rămâne de făcut, / de *îndurat,* având în vedere că aproape tot ce se întâmplă este independent de voinţa noastră?

Stoicii au dreptate în teorie. În practică, totul îi contrazice. De dimineaţă până seara, nu facem decât să luăm poziţie pentru sau contra lucrurilor pe care nu le putem înrâuri. Asta e „viaţa" – o tentativă nebunească de a ne depăşi neputinţa; „viaţa" e cursa în acelaşi timp voită şi inevitabilă către (... a sunat telefonul, şi am uitat ce voiam să spun).

Am redactat o notiţă autobiografică pentru un ziar. Nu ştiu ceva mai chinuitor decât să vorbesc, cu date, despre trecutul meu. Acest gen de literatură seamănă cu arta necrologului. Parcă m-aş îngropa eu însumi într-un... dicţionar.

Îţi sapi mormântul de fiecare dată când vorbeşti despre tine într-un stil de dicţionar.

Ora 2 noaptea. Timp de patru ore m-am plimbat în Paris cu J.F. Am vorbit despre situaţia din România şi despre nenorocirile ei dintotdeauna. Mi-a spus: „În viitoarea mea reîncarnare, n-aş vrea să fiu român".

10 iunie. În continuarea discuţiei cu J.F. De noaptea trecută. A fost îngrozit de ce i-am spus despre om, anume că tot ce face acesta se întoarce până la urmă împotriva lui. J.F. Îmi răspunde că el, personal, se simte solidar cu toate cele; îmi arată o stea şi îmi spune că se simte solidar cu ea. Îi răspund că şi eu am un fel de sentiment cosmic, dar că totuşi mă simt *marginal* în raport cu cosmosul şi că în general trăiesc cu un sentiment cvasipermanent de neapartenenţă. Încerc să-i explic cum am ajuns să trăiesc, să dăinui, în ciuda convingerii profunde că sinuciderea *este* singura soluţie, singura soluţie *rezonabilă.* Aici însă mă încurc... căci nu izbutesc să explic paradoxul în care m-am băgat.

Apropo de acest sentiment „cosmic". — Dacă o râmă s-ar simţi solidară cu... pământul, dacă şi-ar proclama această solidaritate, care ar fi reacţia noastră faţă de ea? Am dispreţui-o

mai puţin? Şi ce semnificaţie *obiectivă* ar putea avea această conştientizare? Râma *aceasta* suntem noi. Şi totuşi refuzăm să recunoaştem cât de „puţină realitate" avem. Căci „conştiinţa" ne face orgolioşi, iar orgoliul împiedică conştiinţa să fie ea însăşi. Orgoliul întunecă minţile.

Amestec de înţelept şi de estet, un blestemat elegant.

Punctualitatea nu există decât în societăţile care-au pierdut orice simţ metafizic sau religios, în societăţile desacralizate. Societăţile anacronice ignoră timpul; acolo întâlnirile au loc când se întâmplă.

11 iunie. Golit după nenumărate ceasuri de flecăreală.
Sunt devorat de *Conversaţie.*

Un cuvânt, disecat, nu mai are nicio semnificaţie, nu mai este nimic. Ca un trup care, după autopsie, e mai puţin decât un cadavru.

12 iunie. Ioan Alexandru îmi scrie că a fost în pelerinaj la Assisi şi că în capela Sfântului Francisc s-a rugat, printre alţii, pentru mine. Osteneală deşartă! Niciodată n-am fost mai departe de creştinism decât acum. Până şi Meister Eckhart mă irită, în ciuda strălucitelor sale talente de scriitor.

J.T., revenit de la Londra, îmi spunea că Anglia i-a făcut impresia unei corăbii pe care mateloţii sunt nebuni iar căpitanul beat. Englezii ştiu că ţara lor nu are viitor şi chiar că e pierdută, dar nu suferă, îşi acceptă decăderea ca pe o evidenţă asupra căreia nu se cuvine să insişti.
Îi spun prietenului meu că este exact constatarea pe care-o făcusem şi eu cu ocazia călătoriilor mele în Anglia, care îmi aminteşte Roma din secolul al IV-lea, sau chiar al V-lea.
(Drama acestor naţiuni fără ţărani, fără rezerve biologice şi cu un trecut prea bogat, prea apăsător.)

Acum câţiva ani, compania teatrală Laurence Olivier a jucat la Moscova *Romeo şi Julieta.* Spectacolul a fost atât de izbutit şi de emoţionant, încât spectatorii, la sfârşit, s-au îmbrăţişat

cuprinşi de un entuziasm spontan, de parcă ar fi fost o slujbă de Paşti.

Unde, în Occident, mai poţi găsi atâta prospeţime, ardoare şi *pietate*?

I-am scris lui Arşavir că fără orgoliul eşecului viaţa ar fi aproape insuportabilă. Iată cheia înţelepciunii, pentru cei care nu sunt înţelepţi. Cu toată sinceritatea, cred că nu există înfrângere mai gravă decât succesul, acceptarea, consimţământul, *aplauzele*, de la oricine ar veni, chiar şi de la singuratici. Nu ştiu mai mare umilire decât aceea de a fi recunoscut. Mai bine pe fundul unui canal decât pe un piedestal.

(De aceea nu mă iert când simt o cât de mică amărăciune din cauza tăcerii din jurul activităţilor mele – *imperceptibile,* trebuie să recunosc.)

Religios în mine e doar dezgustul de lume.

Dar până şi acest dezgust este impur. Aşa se explică relaţiile mele intermitente şi nereuşite cu absolutul.

Acum câteva zile, i-am promis lui Marcel Arland un articol pentru *N.R.F.* Nu ştiam, la drept vorbind, care va fi subiectul. Până să-l scriu, îmi spuneam că voi trata problema „nivelurilor spirituale", dar simt că tema nu-mi convine în momentul acesta. Mergând adineaori la piaţă, am frunzărit la un librar ultimul număr din *Quinzaine.* Un articol răutăcios al lui Gandillac despre *Hermes*[1]*,* unde, printre altele, citează un crâmpei dintr-o frază de-a mea: „tihna de dinaintea naşterii". Ei bine, mi-am spus, o să scriu pentru *N.R.F.* Despre *naştere,* despre ceea ce am numit o dată *catastrofa* naşterii. Am simţit pe dată că am dispoziţia necesară ca să-l scriu, cu atât mai mult cu cât n-ar fi decât o completare la *Demiurg.*

Nu cunosc nimic mai trist decât o *carieră* care începe. De unde groaza mea faţă de căsătorii, faţă de începuturile de tot felul. În faţa fiecărui caz, nu mă gândesc decât la decepţia ce va *încununa* atâtea speranţe şi iluzii.

---

[1] Vezi *supra,* p. 50.

15 iunie în zilele din urmă, mi-am promis să nu mai beau. Ieri-seară, m-am întors acasă turtit.

Paseyro, Hennein, Messadier – tovarăşii mei de ieri-seară mi-au reproşat articolul despre A.B., pe care îl dispreţuiesc cu toţii cu o patimă pentru mine de neînţeles şi în tot cazul exagerată. Am încercat să mă „justific", fără să izbutesc – firește.

Ce oraş oribil unde fiecare îl judecă pe fiecare. Prin reacţie, mă simt înclinat către indulgenţă. Când îi vorbesc de rău pe oameni, chiar dacă sunt nişte „ticăloşi", mă cuprind remuşcările. Ar trebui să-i *iertăm* pe toţi.

16 iunie. Insomniacul este vrând-nevrând un teoretician al sinuciderii.

Petrecut toată dimineaţa într-un subsol, lângă podul Neuilly, unde s-a mutat Biroul pentru refugiaţi. Impresie cum nu se poate mai deprimantă, analoagă celei pe care-o ai în spitale, la circa de poliţie, în gări, în metrou şi peste tot unde trebuie să stai la coadă. Aici însă, pentru că toţi sunt străini, iar majoritatea nu vorbesc franceza, te simţi şi mai respins, şi mai în margine decât în altă parte. Eşti în sfârşit redus la proporţiile tale adevărate, aproape nu contezi, eşti ceea ce eşti, *nimic,* pe când la dineuri etc., unde debitezi impertinenţe în mijlocul unor convivi incompetenţi şi admirativi, pierzi din vedere propria-ţi insignifianţă şi te crezi uşor buricul pământului.

E bine să discuţi cu unul mai decăzut decât tine. Ieri-seară, cu Marion, în timpul unei plimbări cvasifilozofice, am simţit că în comparaţie cu ea sunt iarăşi plin de vitalitate, de avânt, de curaj. Îi explicam că nu avem nevoie, pentru a trăi, de motive teoretice foarte solide, că viaţa se justifică dacă iubeşti arborii, sau pe Bach, sau orice. Vedeam bine că „argumentele" mele nu „prind" la ea, că distanţa dintre noi e mare, chiar enormă şi că, în consecinţă, la fel ca psihiatrul ei, nu pot s-o ajut cu nimic.

Am pe masa de lucru o reproducere a capului lui Buddha din Java, care se află la muzeul din Leyda. Nu cunosc un alt chip care să exprime în egală măsură durerea *asumată...*

Ora 23. M-am întâlnit pe stradă cu Paul Celan. Ne-am plimbat o jumătate de oră. El a fost adorabil.

La radio, A.B. Îmi reproşează că scriu, că public, că semnez dedicaţii.

…Dar Lao zi a scris şi el şi, poate, a făcut câteva concesii ca toată lumea.

Cenzorii cei mai nemiloşi sunt suspecţi. Mă gândesc la B., care se pretează la orice, care abia aşteaptă să vândă o conştiinţă pe care n-o are… şi care totuşi îi este cumpărată – ei bine, dacă stai să-l asculţi, el e un sfânt care nu face niciun compromis, în timp ce ceilalţi simt nişte ticăloşi, mai mult sau mai puţin, desigur, căci, în incriminările lui, catadicseşte să introducă oarece nuanţe.

Adineaori, în faţa vitrinei unei librării, am avut o pornire de – cum să spun? – de furie, gândindu-mă la soarta mea… literară. M-am calmat însă imediat gândindu-mă că aş fi şi mai furios dacă aş avea parte de recunoaştere.

(N-am simţit niciodată o pornire într-un sens fără să simt pornirea contrară *aproape în acelaşi timp.* Atât de mare e la mine grija pentru… obiectivitate.)

Anumite momente din Bacii mă fac să cred că a atins acea extremitate în care *totul* i se părea doar un joc pe care Dumnezeu şi-l oferă sieşi. Acea impresie de *irealitate divină ce* se degajă din *Arta fugii,* din *Variaţiuni.*

Toată lumea*, fără excepţie,* îmi reproşează prietenia cu A.B. Şi trebuie să recunosc că uneori aceste reproşuri sunt de luat în seamă.

24 iunie. În fiecare dimineaţă, aceeaşi poveste: încep prin a nu mă simţi în largul meu. Apoi această senzaţie se îmblânzeşte, dar lucrurile nu se aranjează decât pe seară, mai precis către miezul nopţii.

Din fire, sunt vorbăreţ, dar tot ce pot avea bun în mine datorez *tăcerii.*

27 iunie – Articolul pe care trebuie să-l scriu despre „catastrofa naşterii” – nu-l *văd,* încă nu se conturează în mintea mea. Cum să transform nişte presentimente, nişte senzaţii în probleme? Cum să *formulez* nişte nelinişti?

Ca să-i mulţumesc pentru articolul pe care l-a scris despre *Tratat* şi care avea un titlu amuzant: „Pavane sur une civilisation défunte”[1], i-am scris lui André Maurois că spiritele de care mă simt cel mai aproape sunt Iov şi Chamfort. E poate lucrul cel mai exact pe care l-am spus despre mine însumi.

2 iulie. Ieri-seară, vorbeam cu Jacques Borel despre riscurile folosirii altei limbi decât cea maternă, iar el îmi spunea că, după o şedere destul de lungă în Anglia sau în America, îi scăpau anglicisme. Iar engleza era pentru el o limbă străină. Ce să mai spun de mine, după câteva ore de conversaţie în româneşte! Riscul e şi mai mare, mai ales dacă discuţia are subiecte serioase, cu un caracter mai personal, cum sunt de pildă cele religioase. Astfel, anul trecut, după o discuţie filosofică pe teme de credinţă cu Ioan Alexandru, am avut impresia că am *ieşit* din limba franceză şi că nu-mi rămânea decât să intru iarăşi în ea, adică s-o învăţ din nou.

Zilele trec una după alta, iar eu nu produc nimic. Sunt lovit de sterilitate într-un grad aproape *miraculos.*

Pe de altă parte, în punctul pe care l-am atins în materie de detaşare, această stare de uscăciune ar trebui să-mi pară un semn bun, o ilustrare a împlinirii şi a maturităţii mele.

Nici vorbă de aşa ceva, iar remuşcarea şi furia mă rod văzându-mă mai prejos decât cel ce eram. Iată mizeria omului contaminat de faptă, de cultul faptei.

„Viaţa este o permanentă abatere ce nu ne permite nici măcar să devenim conştienţi de sensul de la care ea se abate”. (Kafka)

10 iulie – Niciodată nu mă îndoiesc mai mult de mine ca

[1] „Pavană despre o civilizaţie defunctă". Articolul a apărut în revista Opéra din 14 decembrie 1949. (N.t.)

atunci când primesc scrisori cu elogii frenetice.

În parcul Luxembourg, cu Gabriel Marcel, care-mi spune că dacă societatea cultivă sentimentul de respect faţă de bătrâni, e poate pentru a le da încredere, pentru a-i cruţa de sentimentul că sunt inutili sau că sunt o povară.

Aristotel, Toma d'Aquino, Hegel – marii tirani ai spiritului, pe care l-au pus în lanţuri prin coerenţa şi teroarea sistemelor lor. Cea mai rea formă de despotism e *sistemul,* în filosofie şi în toate!

Zile de sterilitate cumplită. Nu fac nimic – nici bun şi nici măcar prost. Neant deplin, ruşine absolută.

Enescu, vorbind despre Bach, spunea „sufletul sufletului meu". Această expresie simplă şi aparent naivă exprimă exact sentimentul meu fată de marele Cantor.

Canicula transmite un simţ al misterului: e ca şi cum am fi în vecinătatea deşertului.

E drept că arşiţa pune nervii la încercare şi-i face mai sensibili la imperceptibil.

Freamătul frunzelor în unele zile de vară.

Cea mai mare întâlnire din viaţa mea: Bach. După el, Dostoievski; apoi scepticii greci, apoi Buddha… pe urmă, dar ce mai contează ce vine pe urmă…

E de necrezut că mi se poate cere sfatul, *mie*!

Dar şi mai de necrezut e că-mi place să dau sfaturi, că-l copleşesc cu sfaturi pe primul venit.

24 august. Revenit de la Dieppe. Sinuzită, dureri de cap etc. etc. Etc.

25 august. Am remarcat că nu sunt răutăcios decât atunci când sunt profund nemulţumit de mine însumi.

Din nefericire, mi se întâmplă adesea. Mă supăr pe toată lumea de îndată ce… sunt în dezacord cu mine însumi.

Silogismele amărăciunii au apărut în nemţeşte. Le-am recitit aşadar în această limbă în care, ciudat, par şi mai neserioase decât în franţuzeşte. Totuşi, multe din ele mi-au amintit cutare sau cutare eveniment dureros. E poate cartea cea mai *personală* din câte am scris: totul e confidenţă, de la butadă până la „cugetarea" cea mai sofisticată.

Sunt uluit să văd cât am putut să sufăr în trecutul meu. E de altfel singurul lucru pe care l-am făcut, căci, într-adevăr, ce a rezultat din atâţia ani de muncă? Nimic, doar câteva broşuri.

30 august 1969

Primesc vizita a doi români, dintre care unul îmi spune că mi-e văr (!). Îmi povesteşte că unchiul Tăvi, cel pentru care bătrânul baron îşi dezmoştenise cele şapte fiice, trăieşte într-o rulotă, într-un sat, casa lui din Braşov aparţinând fiului şi fiicei sale, cu care e certat. Totuşi, se pare că-şi păstrează buna dispoziţie şi că, la şaptezeci şi doi de ani, e mai înfloritor ca niciodată. Când mă gândesc că, în 1937, acest unchi care era avocat la Braşov, unde eu eram profesor de liceu, îmi spunea că într-o zi câştigă cât câştigam eu într-o lună!

Era nebun, nătărău şi simpatic. Şi se pare că aşa a rămas.

Defectele compatrioţilor mei sunt pur şi simplu năucitoare. Lipsă de substanţă, laxism inimaginabil, *inconsistenţă generalizată.* Nişte slavi italienizaţi. E necesar un minimum de caracter, altfel treci de la psihologie la gelatină.

Cei doi români care-au venit să mă vadă, transilvăneni fiind, nu vorbesc, firește, franceza. S-au adresat portăresei în germană şi în ungureşte, şi se mirau că ea nu-i înţelege. Mi-au spus chiar că probabil nu voia să le răspundă în nemţeşte din germanofobie...

Cine a spus că „Dumnezeu nu vorbeşte decât despre El însuşi?

Hotărât lucru, suntem făcuţi după chipul şi asemănarea lui!

Ora patru şi jumătate dimineaţa. Cine e obsedat de sine nu

se gândeşte la ceilalţi, dar poate foarte bine să se gândească la Dumnezeu. De aceea putem vedea atâţia credincioşi autentici dar incapabili de altruism. Căci sunt mai mult sau mai puţin modelaţi după Egoistul suprem.

De la 18 la 21, discuţie minunată cu Lavastine. Am vorbit de toate cele... Ce plăcere să întâlneşti un om pe care totul îl amuză, şi cu care poţi vorbi despre Vedānta tăvălindu-te de râs!

Tema naşterii nu e o temă, mi-am ales un subiect greşit şi o cale greşită.

Am conştiinţa vinovată. În loc să mă apuc de articolul promis la *N.R.F.,* mă duc să mă primblu prin Spania! E drept, credeam c-o să-l termin în august, or fişele pe care le-am făcut s-au dovedit inutilizabile şi în afara chestiunii.

Despre naştere ar trebui scris într-un stil oracular, încercând să nu explici nimic, să rămâi în clarobscur, în echivoc; aşa cum facem când scriem despre un subiect pe care nu l-am descâlcit bine, aşa cum fac contemporanii mei.

Azi-dimineaţă, emisiune despre vikingi, cu extrase din câteva *saga,* de o mare frumuseţe, în special pasajele privind America, Vinland, ţara vinului, cum îi spun ei. Când te gândeşti ce au fost scandinavii, care au ajuns până în Persia, apoi când te gândeşti ce au devenit astăzi, trebuie să fii un imbecil patent ca să nu crezi în decadenţă!

Epopeea vikingilor are ceva mai nobil şi, în ciuda pirateriei lor, ceva mai pur decât cea a conchistadorilor, care erau chiar foarte „plebeieni”, pe când nordicii, măcar din cauza staturii lor, aveau un alt stil.

(Cred totuşi că Gobineau a descoperit ceva important şi, în ciuda dizgraţiei în care au căzut ideile sale, ar trebui să am curajul să-l citesc; n-am fost nici măcar tentat să citesc *Eseu despre inegalitatea raselor*, deşi, ciudat, l-am cumpărat la Sibiu prin 1929, deci acum patruzeci de ani!)

Nimeni nu doreşte liniştea mai mult decât mine: ceilalţi sunt cu toţii agasanţi, tocmai pentru că sunt alţii. Toată lumea mă oboseşte, căci mă consum în conversaţie la fel de mult ca un

epileptic în crizele sale.

12 septembrie. Întoarcerea din Spania. O săptămână pe drumul pelerinilor din Compostela, pe jos. Moment suprem: la Estrella, într-o duminică seara, bal în piaţa principală a oraşului: o sută de copii de la trei la zece ani (mai ales fetiţe) încep să danseze, cu o virtuozitate şi o gravitate stupefiante. Spun *gravitate,* căci m-a frapat că dansau ca şi cum nu le-ar fi privit nimeni: – pentru ele însele. Era ceva religios, iniţiatic. Rar am văzut un spectacol mai emoţionant, mai *convingător.* Mă gândesc mai ales la o fetiţă de cel mult trei ani şi care sălta singură, cu braţul drept ridicat în aer şi cu asemenea solemnitate, că nu mi-am putut ascunde emoţia de spectator vrăjit de o experienţă atât de neaşteptată.

Ceea ce este real, dacă există o realitate, nu poate fi exprimat într-o *opinie*| o opinie nu e nimic, nici măcar o construcţie teoretică.

„O construcţie teoretică" – asta e totul, inclusiv *fiinţa.*

13 septembrie. Azi după-amiază mi-am amintit o întâmplare: acum vreo zece ani, în piaţa Odeon, în plină vară, două străine în vârstă, cu pălării mari, şi care păreau să fie olandeze sau elveţience, m-au întrebat unde e Notre-Dame.

— Nu există nicio Notre-Dame., le-am spus. Trăiesc de douăzeci de am la Paris şi, dacă ar exista, aş fi văzut-o şi eu.

La care cucoanele, fără să scoată o vorbă, au plecat cuprinse de panică.

Partea curioasă e că nu era, din parte-mi, o glumă. Din contră, aveam un aer foarte serios, şi de altfel chiar eram. Mă simţeam bizar…

14 septembrie. Am aruncat o parte din scrisorile care se adunaseră într-un colţ al antreului. Printre ele am găsit câteva ciorne şi chiar misive în toată regula, scrise de mine, care erau acolo pentru că, din fericire, am ezitat să le trimit destinatarilor. Este incredibil ce poţi face sub imperiul furiei. Niciodată n-ar trebui să scrii o scrisoare când eşti stăpânit de o emoţie *rea.*

Să culegi, să mănânci nuci pe drumul Compostelei şi să stai

de vorbă cu ciobanii!

Wittgenstein: foarte înfierbântat de scrierile moralizatoare ale lui Tolstoi; de tot ce-i mai rău în opera acestuia.

Răsfoiesc o carte despre Bernard Shaw. Când te gândeşti că înainte de război era comparat cu Shakespeare! Autorii de succes ar trebui, ca lecţie de modestie, să citească acest gen de biografii.

Nu există un dram de poezie în viaţa sau în opera lui Shaw. Era un jurnalist extrem de talentat şi la care umorul era *automat*, aproape reflex.

17 septembrie îi spuneam ieri-seară lui Henri Michaux că ratatul este o fiinţă misterioasă; el se bucură de cel mai mare avantaj: acela de a nu se fi realizat.

Scriu fără pasiune despre lucruri insuportabile.

Adineaori, făcându-mi plimbarea nocturnă, pe avenue de l'Observatoire, o castană îmi cade la picioare. „I-a trecut vremea, şi-a trăit traiul", mi-am spus. Şi este adevărat: la fel îşi încheie existenţa şi omul. Se coace, pe urmă se desprinde de „copac".

Nimic nu-i mai rău decât un imbecil sperios.

20 septembrie. Reîncep şcolile. Sâmbătă după-amiază, pe bulevardul Saint-Michel. Cum să crezi că această mulţime de tineri, buni de nimic, îi vor putea permite „societăţii" să continue ca până acum? De altfel „societatea" e formată din ei. Aceste fete aproape despuiate, băieţii ăştia cu părul lung, ce scârboşenie sinistră! Totul se va duce de râpă, inexorabil!

Compatrioţii mei sunt vampirii mei. Îmi înfulecă… timpul.

Ce nebunie să răspund la scrisorile lor! De-acum gata, s-a terminat. Nu mai vreau să întâlnesc niciunul.

Trebuie să am mintea liberă. Vizitele mă scot din fire, deci mă fac să *ies* din problemele mele.

Omul care nu ştie să-şi apere singurătatea nu are dreptul să

se plângă că e o zdreanţă.

Sunt român: trebuie să plătesc pentru asta. Ei bine, plătesc.

21 septembrie. Recitit câteva pagini din Tacit. Moartea lui Britanicus. Când acesta cade sub efectul otrăvii, cei mai puţin prudenţi fug; ceilalţi însă nu se clintesc şi privesc ţintă la Nero. După o clipă de tăcere, festinul continuă ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

Sunt rugat să ţin nişte cursuri la Chicago. De parcă aş putea vorbi despre altceva decât despre mine!

Buddha, în faţa discipolilor săi, ia o floare de lotus şi surâde. Toţi se întreabă care e semnificaţia acestui gest. Unul singur i-a pătruns sensul: surâde şi el.

Mă simt asediat de toamnă.

Îmi *uzez* sănătatea precară. Ce altceva aş putea să fac?

Sunt oameni care pot trăi şi oameni care nu pot. Dar şi aceştia din urmă trăiesc, dacă a-ţi pune întrebări absurde în legătură cu toate şi cu nimic se poate numi astfel.

V. îmi telefonează. Îmi spune că e mai inadaptat ca oricând. Dar aşa a fost întotdeauna. Cu toate astea trăieşte, numai el ştie cum.

Concert pentru viola şi orchestra de J.C. Bach.

29 sept. Ieri, duminică. *Biserica din Gallardon.* M-am dus acolo pentru că citisem mai de mult că Iorga a mers la Gallardon anume pentru această biserică.

4 octombrie. Am petrecut seara de ieri la Jacoba Van Velde. Mi-a descris pe larg alunecarea în nebunie a prietenului ei Fritz Kuipers, care trebuia să traducă *Tratatul,* dar n-a mai apucat, cred, s-o facă. Prima criză a izbucnit acum unsprezece ani, la ora 6 dimineaţa, cu un urlet. Fritz a început să spună că Iisus nu înseamnă nimic, că adevăratul răstignit este el şi că va lua

asupră-şi întreaga suferinţă a lumii.

Făcea s-o vezi pe Jacoba, cu franceza ei mai mult decât aproximativă, descriind scenele răscolitoare din timpul crizelor ce-l transformau pe Fritz într-un monstru odios, el care, în mod normal, era atât de bun, atât de blând. Într-o zi, l-a zgâlţâit şi i-a strigat: „Fritz, trezeşte-te! *Cine* eşti? *Unde* eşti?" El a privit-o cu ochii ieşiţi din orbite, fără să înţeleagă.

Acum Fritz e într-o decădere totală. Tatăl lui, mama şi una dintre surori s-au sinucis. O altă soră este internată la ospiciu. Alaltăieri, s-a dus la Amsterdam, la morgă, ca să-şi *doneze* cadavrul pentru cercetări medicale. Probabil se va sinucide curând...

13 octombrie – Slujbă de înmormântare. Moartea D-nei Doré. În timpul slujbei m-am gândit că creştinismul nu mai înseamnă nimic. În locul acestor grimase, ar trebui să se citească un text frumos, să se asculte câteva piese pentru orgă, apoi asistenţa ar trebui lăsată zece minute să se reculeagă şi să mediteze în tăcere asupra „evenimentului".

La sfârşitul ceremoniei, mi-a venit în minte vorba lui Renan: „Trăim din parfumul unui vas gol".

Ideea de a te naşte e mult mai cumplită decât ideea de a muri, căci la spaima de moarte se adaugă viziunea inutilităţii naşterii.

Gândul morţii e dublat de sentimentul inutilităţii naşterii.

Pentru că m-am gândit prea mult la moarte, am ajuns să nu mă mai tem de ea; în schimb, nu pot scăpa de sentimentul că este inutil să te naşti.

Cine a depăşit teama de a muri ajunge să nu se mai gândească decât la inutilitatea de a te naşte. Ce-a câştigat?

Compatrioţii mei mă sâcâie dincolo de orice închipuire!

Nu timpul pe care mi-l consumă mă exasperează, cât faptul că mă gândesc la aceste întâlniri adesea penibile. Ca toţi emotivii, mai greu suport *aşteptarea* unui eveniment decât evenimentul însuşi. Dacă am o întâlnire cu cineva, nu pot să nu mă gândesc la ea tot timpul (sau aproape), oricum destul pentru

ca această aşteptare să mă paralizeze şi să mă scoată din minţi.

14 octombrie. Când cineva nu e de acord cu tine asupra unor subiecte esenţiale, el te consideră nesincer, căci nu poate concepe că poţi urma, cu bună-credinţă, un demers diferit de al lui. De unde tendinţa ateului de a-l considera ipocrit pe credincios, iar acesta… etc.

Am remarcat că aproape toţi cei care pun sistematic la îndoială sinceritatea celorlalţi sunt indivizi suspecţi şi chiar impostori.

Ce pretenţie, să crezi că poţi pătrunde în fiinţa intimă a cuiva şi să-l judeci *dinlăuntru,* cum numai Dumnezeu ar trebui s-o facă!

Întâlnit azi-dimineaţă pe Paul Monnet care mi-a spus că la Târgul de la Frankfurt patruzeci la sută din cărţi ţineau de erotism şi pornografie, iar cartea religioasă practic nu ocupa niciun loc.

Realul e ceea ce *credem*; o opinie degenerată în certitudine.

Realul e ceea ce gândim, ce *simţim.* Când suntem copleşiţi de apatie, realul se şterge, se risipeşte. Realul ţine de gradul de sensibilitate, scade şi se estompează pe măsură ce indiferenţa noastră creşte.

Închid ochii: lumea exterioară încetează să existe. Fac un efort ca s-o resuscitez. Izbutesc pentru puţin timp. Cel mai bine e să redeschid ochii…

Nu pot da decât reziduul unei gândiri. Tot ce am scris este drojdia minţii mele.

Alaltăieri, la nişte prieteni, l-am întâlnit pe V., pe care nu-l văzusem de mult. Vorbim de una şi de alta, de fanatismul lui X sau Y, şi îi spun că n-am găsit nimic care să-mi îngăduie să ies din scepticismul meu. „Scepticismul dumneavoastră este o reuşită, îmi spune el: din câţi oameni cunosc, sunteţi singurul care nu s-a schimbat în douăzeci de ani. Sunteţi la fel de tânăr ca atunci când v-am întâlnit prima dată”.

Vorbele lui mi-au făcut plăcere preţ de două-trei minute.

Grav e că această plăcere a fost reală, autentică, resimţită. Pe moment, am reacţionat ca toată lumea, dar mi-am revenit repede, căci nu-mi iese din minte ideea că nu trebuie să te laşi amăgit.

Născându-mă, am rupt un pact. Cu cine?

15 octombrie. „Nu te întăreşte decât ceea ce crezi, nu ceea ce ştii”. (Maine de Biran)

Pe balcon, pe peretele din stânga, au mai rămas câteva frunze de viţă. Vântul le face să fremete. Sunt în pragul unui *haiku.* Mai bine mă abţin.

Am încercat adineaori să-mi închipui imaginea pe care şi-o fac ceilalţi despre mine, ce sunt pentru ei; cu neputinţă să izbutesc. M-am gândit, de pildă, la B.; ei bine, ştiu cine este, cum îl văd ceilalţi, ştiu totul despre el, mai puţin cum se vede el însuşi.

Sentimentul meu obişnuit e că nu exist pentru nimeni; şi totuşi se pare că exist. Când merg undeva, ştiu cine este fiecare şi cum e văzut de ceilalţi; singurul *necunoscut,* pentru mine, sunt eu.

Să te iubeşti pe tine însuţi e un lucru absurd, incredibil, smintit: să-l iubeşti pe unul despre care nu ştii nimic!

Un bonz din secta budistă japoneză Kousha i-a spus unui vizitator occidental: „Meditaţi măcar un ceas la inexistenţa «eului» şi o să vă simţiţi alt om”.

M-am întins pe pat şi am început să meditez pe tema aceasta. Dar la drept vorbind am practicat această metodă toată viaţa: de câte ori n-am meditat la irealitatea a tot ce este, *deci* şi a mea? N-am devenit alt om, dar meditaţia în chestiune mi-a folosit întotdeauna.

20 octombrie. Guturaiele mi-au distrus viaţa.

Ieri, la Versailles, pe aleea ce duce la castel, o pală de vânt a ridicat frunzele moarte ce s-au învârtejit prin aer.

22 octombrie. Doar trei persoane au însoţit pe ultimul drum

rămăşiţele pământeşti ale lui Leibniz.

Nu mai pot să-l citesc pe Nietzsche. Prea face parte din trecutul meu.

Literatura germană a devenit ea însăşi doar în momentul în care s-a emancipat de sub influenţa franceză. *Înainte,* era total lipsită de geniu.

Există o mediocritate care nu e *reuşită* decât în Franţa şi care...
Franţa are geniul mediocrităţii. Mediocritatea franceză are un caracter special care-i permite să ţină loc de geniu.

Plimbare pe valea râului Chevreuse. Cimitirul din Choisel.
Să fii singur într-o pădure şi *să auzi* frunzele căzând în jurul tău.

În cimitirul din Choisel (unul dintre cele mai frumoase din câte cunosc), erau trei cumetre care priveau mormintele.
Una dintre ele era foarte bătrână, dar nu părea tulburată de straniul spectacol pe care-l reprezintă aceşti morţi atât de bine ascunşi.

Toamna e mult mai *elocventă* decât un cimitir. Toamna într-un cimitir e aproape un pleonasm.
Totul e sortit să *cadă.* Este chiar sensul profund al timpului.

23 octombrie
Aceşti studenţi cu sutele de mii.
Şi când mă gândesc ce eforturi a trebuit să fac, atâţia ani, ca să uit ce m-a învăţat Universitatea, ca să şterg urmele pe care le-a lăsat în mine! Nu, nu urmele, ci gunoaiele.

Samuel Beckett. Premiul Nobel. Ce umilinţă pentru un om atât de orgolios! Tristeţea de a fi înţeles!
Beckett sau anti-Zarathustra.
Viziunea post-umanităţii (cum se spune post-creştinism).
Beckett sau apoteoza subomului.

24 octombrie. O.C. Îmi povesteşte sfârşitul lui Sorin Pavel, omul care întotdeauna mă ducea cu gândul la Stavroghin. Vasăzică era la Sibiu, merge la doctor care-i găseşte o pneumonie. S.P. Se duce întins la cârciumă şi bea douăsprezece halbe de bere de la gheaţă. În aceeaşi seară face o criză cardiacă şi moare.

O.C. îmi spune că Sorin Pavel era un „ratat”. Îi răspund că singurii români interesanţi pe care i-am cunoscut fuseseră nişte rataţi, că ceea ce numim „a se rata” e modul autentic, veritabil în care un român îşi poate *da măsura*, că aşa se manifestă geniul propriu al acestui neam.

Toţi românii care-au contat în viaţa mea: iată, Sorin Pavel, Ţuţea, Zapraţan, Crăciunel, şi cel mai mare dintre toţi, Nae

Ionescu, erau „rataţi”, adică se realizau în „viaţă”, fără să se ridice ori să se coboare la o „operă”.

Omul a fost *înşelat* de zei. Altfel nu putem înţelege Istoria.

Naştere şi vină sunt concepte corelative.

Vină *obiectivă,* aş fi tentat să spun: un păcat pentru care nu poţi fi răspunzător, deşi îţi poţi imagina că eşti; – astfel, pot să-mi atribui păcatul naşterii mele, dar nimeni nu mă va considera „vinovat”.

În ce măsură sunt vinovat de naşterea mea? – în măsura în care sunt *mulţumit* că m-am născut.

25 oct. În ce priveşte moartea, oscilez mereu între „mister” şi „nimic”, între Piramide şi morgă.

Anti-Zarathustra.

E aproape sigur că viitorul va aparţine mai curând subomului decât supraomului.

E ridicol să vorbim despre supraom, câtă vreme omul, de când există, nu face decât să se depăşească, să fugă de originile sale; dar nu fuge decât ca să cadă în ele mai rău, iar când va fi cel mai departe de începuturile sale, atunci va cădea mai jos ca oricând. Va plăti scump voinţa de înălţare şi de depăşire.

Văd omul micşorându-se din ce în ce mai mult, până ce nu va mai rămâne nimic din el.

Orice viziune lirică despre lume, în genul lui Nietzsche, mi-a devenit insuportabilă.

Dacă e musai să vorbim de „mister”, naşterea e un mister, unul mult mai adânc decât moartea.

A te manifesta e poate un păcat.

26 octombrie. Plimbare la Vexin. La Villetertre, lângă Chars, clopotele au început să sune la ora 4 şi 1/4. Dangătul lor mi l-a reamintit pe-al clopotelor din Răşinari. M-am oprit tulburat. Cincizeci de ani înapoi!

La sfârşitul războiului de o sută de ani, la Paris erau 24.000 de case părăsite; în 1435, Limoges mai avea *cinci* locuitori.

27 oct. Nu înţeleg de ce mă preocup atâta de mine însumi.

Un Prometeu *prost-crescut.*

Citit eseul lui Kant despre „eşecul oricărei teorii raţionale”. Scrierea este din 1791. Filosoful a trebuit să aştepte bătrâneţea ca să observe părţile întunecate ale vieţii. În amurgul său, se ghiceşte presimţirea infirmităţilor ce aveau să-l asalteze. E aici o latură omenească la care nu poţi rămâne indiferent.
...Alţii au văzut *asta* la douăzeci de ani.

Dintre toate mâhnirile, cea mai cumplită e cea a consacrării.
E de o mie de ori preferabil să mori necunoscut.

Veleităţile mele de înţelepciune... Prea le-am denunţat ca să nu ascundă un dram de realitate.

29 octombrie. Există la Nietzsche o latură juvenilă care mă calcă pe nervi.

La intrarea în Bon Marché, am dat peste Miss d'Arcy, irlandeza care-mi dădea „lecţii" de engleză pe vremea Ocupaţiei. Smochinită în ultimul grad. Altminteri, neschimbată. Mereu aceleaşi poveşti. Îmi povesteşte cum, pe cheiul Senei, i-a spus unui tânăr cu părul lung că e murdar, că trebuie să se spele fiindcă pute etc. – în timpul Ocupaţiei, de fiecare dată când o întâlneam la Mahieu şi se afla acolo vreun soldat sau ofiţer german, îmi vorbea englezeşte ostentativ, ca să fie remarcată şi eventual să provoace proteste din partea ocupantului. Nu s-a întâmplat niciodată nimic, neamţul era indiferent, la fel ca, acum, hipiotul pe care l-a ocărit.

Nevoia ei dintotdeauna de a fi *prezentă,* de a şti totul despre toţi; nemaivorbind că-i o tâmpită, sau aproape.

Când i-am spus că Beckett a luat Premiul Nobel, mi-a replicat pe loc: „Păi e un irlandez!" Iar ochii stinşi i s-au aprins de îndată.

Lebensgefühl

Sentimentul vieţii la mine: *ein vollig unbrauchbarer Mensch*[1]*.*

Nu pot servi la nimic şi nu vreau să servesc la nimic.

Nu ştiu pe nimeni care să fie mai nefolositor decât mine. Iată o evidenţă pe care-ar trebui s-o accept cu modestie, fără să mă împăunez defel. Atâta vreme cât voi fi mândru de ea, nu voi fi făcut niciun pas spre înţelepciune.

Mă depărtez din ce în ce mai mult de exclamaţie. Să fie oboseala, bătrâneţea sau doar bunul-simţ?

Orgoliul e comparabil cu focul, cu sângele, cu respiraţia: el face maşina să funcţioneze.

Nu e deci superficial, frivol, efemer: e substanţă. Unde orgoliu nu e, nimic nu e.

(După o conversaţie cu instalatorul meu, care tot timpul discuţiei n-a încetat să se laude. Şi, pe legea mea, avea dreptate.)

30 oct.

A reflecta înseamnă a cântări lucrurile, a simţi cât

[1] Un om cu totul inapt. (***N.t.***)

valorează. Asta nu-i bine.

De aceea e atât de sănătoasă munca manuală, care tocmai asta ne împiedică: să măsurăm *greutatea* lucrurilor, cu excepţia greutăţii fizice... Dacă le examinăm valoarea intrinsecă, conţinutul, facem operă de reflecţie. Nimic nu rezistă acestui examen.

A reflecta înseamnă mai mult decât a gândi; a gândi nu obligă la nimic; poţi să fii un gânditor profund şi *să nu fi înţeles nimic*; reflecţia se situează la alt nivel: poţi să fi înţeles totul fără măcar să treci drept gânditor. Reflecţia este o calamitate intimă, consubstanţială; şi n-are de-a face cu diversele încercări prin care putem trece. E o *cunoaştere* înnăscută.

Toată viaţa m-am străduit să cântăresc lucrurile, am încercat să văd cât valorează. Activitate *contra firii* prin excelenţă.

Neîndoielnic, Nietzsche e cel mai mare *stilist german.* Într-o ţară în care filosofii scriau atât de prost, trebuia, prin reacţie, să se nască un geniu al Verbului, cum nu are nici măcar *un popor îndrăgostit de limbaj*, *ca poporul francez.* Căci în Franţa nu există un echivalent al lui Nietzsche – în planul expresiei, vreau să spun al intensităţii expresiei.

Din când în când, zăresc pe străzi umbra lui Adamov. Spun bine *umbra,* căci omul acesta fermecător, profund şi fără talent, e un strigoi. Nu ne vorbim de ani de zile. Dar ce contează! îmi amintesc discuţiile noastre, vocea lui, ochii lui de Crist armean şi uluitoarele sale defecte. Pe scurt, o personalitate puternică.

Lupaşcu: probabil omul cel mai *viu* pe care l-am cunoscut vreodată.

31 oct. Azi-dimineaţă, m-am gândit deodată la *mama* lui Kant!!

Cerul vineţiu, *între* asfinţit şi noapte.

În Psalmul 31 se spune: „Ferice de omul [...] în sufletul

căruia nu se află vicleşug!”

Iov, Chamfort şi urâtul unguresc – aşa *m*-aş rezuma.

Un dumnezeu *personal* este absolut de neconceput. Din ce dereglare profundă se poate naşte credinţa!

Azi-dimineaţă, deşi este *La Toussaint*[1]*,* m-am trezit vesel. Când mă gândesc că sunt oameni care au parte zilnic, la trezire, de starea aceasta! Cum de se pot ei despărţi de *această* viaţă? Moartea ar trebui rezervată numai celor copleşiţi de urât.

Mircea Zapraţan, un prieten adorabil, un geniu care şi-a irosit viaţa şi care a spus mii de vorbe de care nimeni nu-şi va aminti niciodată. Pe vremea când mă întâlneam cu el la Sibiu, bea zdravăn. Îl certam aproape zilnic, dar uneori mă îmbătăm împreună cu el. Într-o noapte, era vara, pe la ora 3 noaptea, cum era beat criţă, iar eu îi spuneam că trebuie să-şi schimbe viaţa, a deschis fereastra şi, cu vocea lui răguşită, profundă şi sonoră, a strigat către cer: „Iartă-mă, Doamne, căci sunt român!”

2 nov. Vernon. *Fourgues.* Am descoperit valea râului *Epte.*

„Orice artist vine pe lume ca să spună un singur lucru, un lucru mic de tot, atâta trebuie să găsească el, grupând tot restul în jurul lui”. (Paul Claudel, într-o scrisoare din 10 dec. 1910, adresată lui Jacques Rivière.)

Ar trebui să mă opresc la fenomenul naşterii, să nu cobor mai jos de el. Dar nu pot, revin tot mai în urmă, mă retrag înspre nu ştiu ce, trec dintr-un început în altul. Poate că într-o zi voi reuşi să ating originea însăşi, pentru ca în sfârşit să mă odihnesc ori să mă prăbuşesc în ea.

Nu mă simt cu adevărat eu însumi decât în acele stări de dincolo de disperare.

5 nov. Fenomen absolut nou în Literele franceze: dispariţia

[1] Sărbătoarea tuturor sfinţilor, la catolici. (*N. t.)*

ironiei.

Pedanţi, preţioşi, contaminaţi de tot ce-i mai rău în filosofia germană, spiritele se înfundă în gravitate, chiar dacă le ispiteşte revolta. Sau, dacă nu sunt grave, sunt insolente. Dar insolenţa nu este ironie. Sau mai curând e degradarea, contrafacerea jenantă a ironiei.

O vorbă a lui *Barrès.*

I-a scris unui tânăr care publicase o carte cam prea exuberantă despre un rege al Spaniei: „E foarte colorată, deformată şi exagerată cum se cuvine… căci arta trebuie să fie o caricatură ce nu se lasă recunoscută ca atare”.

N-ar trebui să scriem decât pentru noi înşine, să eliminăm orice didacticism. Le *explicăm* celorlalţi; nouă înşine, cel mult ne sugerăm. Nu există nimic mai supărător decât o *teorie* într-un jurnal intim.

Ludwig Marcuse (a nu se confunda cu omonimul său celebru[1]) vorbeşte, în legătură cu Heidegger, *de Paranoia etymologica.*

Gertrud Kantorowicz, călătorind cu toate ineditele lui Simmel, le-a pierdut pe toate, valiza fiindu-i furată în timp ce ea se afla în vagonul-restaurant. Pastemak îi încredinţase unei prietene, bibliotecară la Moscova, cele vreo sută de scrisori primite de la Ţvetaeva. Cât a durat războiul, bibliotecara, ca să ocrotească o comoară atât de preţioasă, le ducea zilnic în servieta ei; dimineaţa le lua la birou iar seara le aducea din nou acasă. Într-o zi, şi-a uitat servieta în metrou şi n-a mai regăsit-o niciodată, în ciuda nenumăratelor căutări.

Dintre toţi semenii noştri, cel mai mult le semănăm duşmanilor noştri. Nu degeaba le purtăm atâta interes – şi ei nouă.

8 noiembrie. În *La Croix*[2] se spune, despre *Demiurg,* că e

[1] Herbert Marcuse (1898-1979), filozof american de origine germană, autorul lucrării Omul unidimensional. (N.t.)

[2] Revistă catolică din Franţa. (*N.t.*)

cartea unui estet al disperării, că autorul nu e sincer etc.

Este de neiertat să pui la îndoială sinceritatea unui scriitor pentru că nu-ţi împărtăşeşte opiniile. În cazul ăsta, orice adversar e un impostor.

În ce mă priveşte însă, nu sunt adversarul nimănui. Iar acest critic imbecil nici măcar n-a observat că nu sunt câtuşi de puţin ostil religiei, ba dimpotrivă.

Orice pesimist este un umorist.

Tema asta a naşterii e peste poate de sterilă. Am „ales" o fundătură şi mă mir că nu înaintez!

Marile sisteme din secolul al XIX-lea – Hegel, Schelling, Schopenhauer, Hartmann – se înrudesc cu sistemele gnostice.

Toate aceste mari construcţii metafizice nu puteau să apară decât în sânul unei naţiuni vizibil lipsită de ironie şi de bun-simţ.

Ironia este moartea metafizicii.

Recitit Heidegger: caz unic de profunzime şi de impostură.

Lipsa de „probitate" a limbii germane. Aşadar impostura e la origine.

12 noiembrie

Plimbare ieri între Saint-Chéron şi Dourdan. Toţi arborii, ruginii. Seara, traversând o pădure, m-am gândit la Lenau. Erau acolo toate motivele: Waldeinsamkeit, Herbsistimmung, Wehmut[1] etc., numai lucruri cu care poezia actuală n-ar avea ce să facă.

Claudel e personalitatea cea mai puternică din generaţia Valery-Gide. Ce sunt în comparaţie cu el aceşti imbecili de suprarealişti care l-au ridiculizat? Când te gândeşti că Breton vorbea despre el cu dispreţ! Dar ce este Breton pe lângă el? Nu-mi plac nici teatrul, nici *Odele*, nici comentariile lui Claudel despre Biblie; dar figura lui în întregul ei este impresionantă.

---

[1] Singurătatea pădurilor, dispoziţie autumnală, melancolie. (*N.t.)*

Trebuie să suporţi o infamie la fel cum suporţi o infirmitate.

Tot ce ni se întâmplă e suferinţă, binele ca şi răul. Mai ales binele.

Răzbunarea este o eliberare. A nu te răzbuna înseamnă a-ţi otrăvi existenţa.

Este *impur* oricine nu are forţa de a se răzbuna – sau de a depăşi dorinţa de răzbunare.

Melancolia este setea languroasă de insolubil.

Te naşti înţelept – sau devii după ce ai iubit şi apoi ai trădat toate cauzele.

Veselia e masca mea, mântuirea mea.

Un veleitar al violenţei. Toţi cei cărora nu le-am stâlcit mutra sunt tot atâtea reproşuri pe care mi le fac şi care-mi otrăvesc existenţa.

15 noiembrie

Concertul pentru pian şi orchestră de Chopin, scris la nouăsprezece ani! Ce profunzime şi ce strălucire!

La mine, filonul cel mai „autentic" e filonul romantic. Mi-am greşit epoca – şi, aş adăuga, istoria, lumea, universul, *fiinţa.*

Era orgolios, ar fi vrut să verse lacrimile *cele mai preţioase.*

17 noiembrie. Cu excepţia lui *Ecce Homo,* nu-mi mai plac scrierile lui Nietzsche din ultima lui perioadă. Ceea ce mă îndepărtează de el e megalomania la care nu renunţă niciodată. Îmi plăcea asta pe când eram tânăr; acum mi-am schimbat *tonul.*

(Ecce Homo e totuşi scrierea lui cea mai delirantă. Neîndoielnic. În ea însă *depăşeşte* chiar şi grandomania.)

Ceea ce s-a numit „nebunia *credinţei în sine*" e lucrul care-mi lipseşte cel mai mult, care se depărtează de mine pe măsură ce înaintez în vârstă.

Un popor este pierdut când nu mai poate zămisli zei, când şi-i caută în altă parte; asta e valabil în politică mai mult chiar decât în religie.

În tot secolul al XIX-lea, Franţa şi-a imitat propria Revoluţie; în secolul nostru, nu-i mai poate imita decât pe ceilalţi.

Viaţa mea „intelectuală” a început cu credinţa în misiunea mea (epoca *Schimbării la faţă).* La douăzeci şi trei de ani eram profet; pe urmă credinţa a slăbit, şi an de an am asistat la declinul convingerii că am o misiune de îndeplinit, o influenţă de exercitat. Tare mă tem (?) că, până la urmă, scepticul din mine are câştig de cauză. Cu vârsta, am devenit *modest*, adică din ce în ce mai normal. Iar un om cât de cât echilibrat nu poate să-şi aroge o misiune, nici să creadă în el însuşi cu pasiune. Când mă gândesc că în 1936 (?), la München, am ajuns să cred că o nouă religie avea să apară în Balcani – atât de intens trăiam şi într-atât frenezia mea îmi dădea încredere în mine. O încredere care mă îngrozea, căci nu credeam să mai pot suporta mult timp asemenea tensiune.

(Am urmat exact traseul opus celui parcurs de Nietzsche. Am început cu… *Ecce Homo.* Căci *Pe culmile disperării* asta e: o provocare aruncată lumii. Acum orice provocare mi se pare prea infantilă şi sunt prea sceptic ca să mai comit vreuna.)

Misiunea mea e să nu am o misiune. Nu degeaba am frecventat un pic budismul.

A aspira la nirvāna înseamnă a te elibera de ideea misiunii, cu tot ce e demonic, dar şi fortifiant în ea.

18 noiembrie. Dacă omenirea îi iubeşte atâta pe *mântuitori*, halucinaţi care-şi arogă o misiune, care cred în ei înşişi, cu fanatism, e pentru că-şi închipuie că mântuitorii cred în omenire.

Discuţie de aproape trei ore cu un tânăr editor italian, mai ales despre viitorul Europei. Mi se pare că i-am spus nişte lucruri care l-au demoralizat.

Nu sunt apreciaţi decât scriitorii care au influenţă, care au

discipoli, care fac şcoală, care au o posteritate; pe scurt, care au *semeni.*

20 nov. Cine nu dispreţuieşte nu poate să se afirme. Fiecare generaţie minimalizează ce a făcut precedenta; altfel n-ar avea forţa de a-şi elabora o originalitate.

La întrebarea: Ce este nirvāna? Buddha nu răspunde, dar nu primeşte răspuns nici întrebarea lui Pilat: Ce este Adevărul?

21 noiembrie. De când am scris şi *publicat* textul despre sinucidere, obsesia pe care o aveam s-a dezumflat considerabil. Ceea ce dovedeşte că nu e chiar atât de rău să fii autor.

22 noiembrie. Fiecare îşi sapă groapa. Frate-meu, refuzând să se însoare cu fiica preşedintelui Republicii Române, a devenit vulnerabil. Dacă ar fi făcut această concesie (importantă, recunosc), cu siguranţă că n-ar fi stat şapte ani în puşcărie.

Când nu voi mai avea nimic de spus, va trebui să mă retrag ori să mă sinucid. Voi izbuti oare?

Vioiciunea ce depăşeşte anumite limite degenerează în vulgaritate.

Vulgaritatea este vioiciunea lipsită de fineţe, dar nu lipsită de inteligenţă.

Un prost nu e vulgar, e pur şi simplu prost. Vulgaritatea cere un anume nivel, şi de asemeni are anumite pretenţii.

Cel mai adesea, cădem în vulgaritate atunci când vrem să fim mai mult decât suntem. Imitaţia *vizibilă* frizează vulgaritatea.

23 noiembrie. Soarta mea e să sfârşesc ca un câine, mi-am spus azi-dimineaţă la trezire. Neavând forţa să mă scol, mi-am lăsat memoria să rătăcească şi m-am văzut copil, căţărându-mă pe munţii din Răşinari. Într-o zi am dat peste un câine legat de un arbore (de mult timp, pesemne) şi care era atât de slab, de *transparent*, atât de golit de viaţă, încât n-a putut nici să latre, nici să se bucure de prezenţa mea. N-a avut decât forţa să mă privească fără să se mişte – însă era *în picioare.* De când era

acolo? Şi n-ar fi fost mai caritabil să fie ucis decât să fie condamnat să moară de foame? L-am privit câteva clipe, apoi, îngrozit, am fugit.

În orice teamă există un fond de laşitate. Până la urmă, nimic nu poate sfârşi cu bine; ar trebui s-o ştim, şi totodată să avem curajul să nu ne gândim la asta.

Pentru anxios, nu există nicio diferenţă *calitativă* între succes şi eşec. Reacţia lui e până la urmă aceeaşi faţă de amândouă. Amândouă îl deranjează deopotrivă.

Plimbare în pădurea Fontainebleau. Tot timpul, o angoasă difuză, pe care-am refuzat s-o analizez.

Potrivit unuia din discipolii săi, Alain obişnuia să spună:
„Tot ce merge rău merge de la sine”.

O naţiune – iar o civilizaţie cu atât mai mult – dispare atunci când în ea dispar *tabuurile.*

Euforia este ruda săracă a extazului.

Goethe este ultimul maestru în banalităţi. Trebuie să coborâm în Antichitate ca să-i găsim egalii…

Îmi reproşez că n-am făcut nimic ca să evit să mă nasc.

25 noiembrie. Un singur lucru contează: să-ţi urmezi firea, să faci ceea ce eşti menit să faci, să nu fii nedemn de tine însuţi.
Toată viaţa, *de frică să nu mă trădez*, am refuzat toate şansele care s-au prezentat. De aceea, prima mea reacţie în faţa succesului este retragerea.

Dacă deosebirea dintre o limbă vie şi una moartă este că în ultima *nu ai dreptul să faci greşeli*, atunci franceza e o limbă moartă.
Când doi francezi se ceartă, dacă nu trec la violenţe, ei îşi reproşează, ca uium argument, greşelile de limbă. Într-o scrisoare de injurii, evită cu orice preţ orice greşeală, orice

improprietate. Cel mai mult îţi va fi reproşat acest păcat de formă, pe când *fondul* va fi ignorat.

Hudson Review publică textul meu despre Valéry, urmat de al lui Auden. Tonul acestuia din urmă este *bun*, fără sarcasme, fără reproşuri, fără insinuări, fără acea acreală permanentă ce-l caracterizează pe al meu. Nimeni nu are dreptul să se proclame judecător: ce mă îndreptăţeşte să fac pe inchizitorul literar al lui Valéry?

Există un răspuns: nu-l iert pentru că a contat în viaţa mea, pentru că m-a *marcat.* Detest ingratitudinea, dar nu mă pot împiedica s-o simt, mai ales atunci când se situează la o anume înălţime.

Apoi îi reproşez că m-a făcut să cred prea mult în stil, sau, cum se spune azi, în scriitură. Prea mult l-am idolatrizat. Ce risipă de timp pentru nişte *fleacuri*!

Încrederea în sine e bună pentru a produce, nu pentru a descoperi. Adevărurile se dezvăluie dincoace sau dincolo de această încredere, în incandescenta sau în răceala conştiinţei.

Toţi oamenii pe care îi iubesc, sau mai curând îi venerez, au fost incapabili să-şi câştige existenţa…

Singurul lucru ce m-ar putea răscumpăra în starea de mizerie morală în care mă aflu ar fi să scriu o carte care să fie *a mea* mai mult decât celelalte.

La mine, orice dorinţă naşte o contra-dorinţă; în orice caz, dorinţa contrară. Astfel încât, orice-aş face, contează doar ceea ce n-am făcut.

Azi-dimineaţă, în pat, am meditat la motivele pentru care Weininger[1] m-a pasionat atâta în tinereţe. Îmi plăcea, evident, că ura femeia. Dar şi mai mult mă seducea faptul că, evreu fiind, îşi detesta „neamul”, la fel cum mie, român, îmi era groază că sunt român. Refuzul originilor, neputinţa de a te resemna să

[1] A se vedea „Weininger. Scrisoare către Jacques Le Rider“, în Exerciţii de admiraţie. (N.t.)

fii ceea ce eşti, drama de a te visa altul, le cunoşteam pe toate; mi se părea însă că Weininger a mers cel mai departe în acea voinţă, acea căutare a autonimicirii, că reprezenta un caz-limită, *cazul.*

Cine n-a avut curajul să se sinucidă în plină tinereţe şi-o va reproşa toată viaţa.

În cazul meu, nu-i vorba de curaj. Eu am *amânat*: asta-i tot. După o vreme, observi că-i prea târziu, că ai ratat prea multe ocazii şi că trebuie să te resemnezi.

La mine, teama de viitor e altoită pe *dorinţa* de a simţi această teamă, eu doresc să mi se întâmple lucrul de care fug.

De când am încetat să scriu despre Istorie şi, în parte, să mă gândesc la tot ce e absurd sau îngrozitor în ea, sunt mult mai senin decât înainte. Ar trebui să extind operaţia la toate domeniile şi să ajung să nu mă mai gândesc la nimic. Ar fi seninătatea absolută.

Este evident că Dumnezeu era o soluţie, şi că niciodată nu vom mai găsi una la fel de mulţumitoare.

De dimineaţa până seara, scos din fire, inutil. Ce fericit trebuie să fie un arbore! Dar o piatră!

Aceste violenţe lăuntrice, care nu duc la nimic, mă consumă prosteşte şi mă împiedică să mă concentrez asupra unei probleme personale. Ele mă reduc la starea de vulcan grotesc.

Niciodată nu reacţionez pe loc la calomnie: o las să se răspândească, şi intervin abia atunci când toţi au acceptat-o, sau când nimeni nu mai e dispus să mă asculte. *Ich bin nun einmal so*[1]!

28 noiembrie. Am remarcat că nu pot accepta un dar (s-o spun de-a dreptul: în bani) decât dacă, într-un fel sau altul, această acceptare e legată de o umilinţă din partea mea. E preţul pe care îl plătesc, pe care trebuie să-l plătesc ca să mă

[1] Aşa sunt eu! (***N.t.***)

spăl în propriii mei ochi de ruşinea de a cerşi *în chip onorabil.*

Am trăit toată viaţa ca un cerşetor. Un cerşetor căruia i s-a dat, dar care n-a cerut.

Am înţeles de mult că nu am nimic de învăţat de la filosofi şi nu ştiu de ce mă încăpăţânez să le răsfoiesc cărţile. E drept că îi prefer pe teologi, care, faţă de filosofi, au avantajul de a evolua în straniu şi neverificabil: superioritatea lor asupra filosofului este superioritatea viciosului asupra virtuosului.

Două lucruri care au contat enorm în viaţa mea: muzica şi mistica (deci *extazul)* – şi care se îndepărtează…

Între douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani, *orgie* a amândurora. Pasiunea pentru ele era legată de insomniile mele. Nervi incandescenţi, întinşi să plesnească în fiece clipă, pofta de a plânge dintr-o fericire insuportabilă…

Toate au fost înlocuite de acreală, de zbucium, de scepticism şi de anxietate. Pe scurt, o scădere a temperaturii lăuntrice – singura explicaţie că mai sunt în viaţă. Căci dacă era să rămân în starea aceea de ebuliţie, de mult mi-aş fi ieşit din minţi.

Sunt tipul negatorului însetat de ceva diferit, de un *da* catastrofal.

…şi care e disperat că nu l-a găsit de partea aceasta a naşterii.

Groasa tămâiere românească. Un scriitor de acolo îmi trimite ultima lui carte cu următoarea dedicaţie: „Divinului E.C., admiratorul său febril”.

Hiperbola e viciul nostru naţional. Nu sunt ferit de el, vai! Tot auzindu-i pe ceilalţi cum exagerează, exagerezi şi tu puţin câte puţin, iar imitaţia devine obicei. Trebuie spus de asemeni că în exagerarea lor există un soi de căldură şi chiar de generozitate, pe care uneori ai vrea s-o găseşti la francezi, atât de calculaţi, de reci în complimentele lor. Atât de mult îşi calcă pe inimă şi par atât de stingheriţi atunci când le scapă vreunul, că parcă ar slăbi cu zece kilograme! Nu le place să facă ceea ce ei înşişi aşteaptă.

Originalitatea nu e un criteriu. Paganini e mai original decât Bach.

Citesc o cărticică destul de abilă şi foarte răutăcioasă a lui Gracq. Îl atacă pe Cocteau şi pe alţii de acelaşi soi, morţi încă din viaţă. La ce bun să iroseşti atâta vervă de pomană?

Mă gândesc la articolul meu despre Valéry, atât de nedrept, atât de inutil agresiv şi de sarcastic. Am adevărate remuşcări că l-am scris. E un lătrat de cotei. Ce ruşine!

Portretul Margueritei Jamois făcut de Julien Gracq în *Lettrines* este o capodoperă. Ea jucase cu multă strălucire rolul *Mayei*[1]– „Iar acest rol, cum rareori se întâmplă, o împlinise, o făcuse să înflorească fizic – nu cum se împlinise Ludmila Pitoeff în rolul Jeannei d'Arc, ci aşa cum văzusem, în timpul războiului, steaua galbenă conferind deodată ţinută, nobleţe şi nu ştiu ce lumină vrăjită în ochii anumitor evreice".

3 dec. Adineaori la radio, J.L. Barrault, vorbind despre Artaud, spunea că în teatru trebuie să te înalţi fără a pierde contactul cu publicul, cu mulţimea, dar că Artaud îl pierdea, pentru că era *bolnav.*

Observaţia e foarte justă: boala te face să pierzi contactul cu mulţimea. Boala merge la esenţă, la Unul.

Nu poţi crede că un bolnav nu se gândeşte la Dumnezeu, la ceea ce rămâne când totul a dispărut.

Dumnezeu este ceea ce supravieţuieşte evidenţei că nimic nu merită să fie gândit.

Minut de reculegere: să savurezi voluptatea de a nu te gândi la nimic, să te odihneşti în conştiinţa unei nulităţi calme, a unui popas în suprem.

În magazinul cu alimente de regim la care sunt client de ani de zile, vânzătoarea, o fată bătrână urâtă şi antipatică, mă calcă pe nervi. Azi, la o remarcă a ei răutăcioasă, i-am răspuns pe

[1] Piesă de Simon Gantillon (1887-1962) apărută în 1924 şi care a cunoscut un succes considerabil; eroina piesei, Maya, este o prostituată. (N.t.)

acelaşi ton, fără să fac totuşi scandal, din cauza oamenilor care erau acolo. — Când deteşti pe cineva de mult timp, este omeneşte imposibil să eviţi o ieşire. Ar trebui totuşi să încercăm. În cazul meu, ştiam că într-o bună zi, pentru un fleac, mă voi înfuria pe această cumătră. Dacă n-ar fi fost nimeni, aş fi făcut un tărăboi care m-ar fi otrăvit pentru mai multe zile. De ce nu pot să fiu englez, măcar un pic! Ar trebui să port melon ca să-mi amintesc la orice întâlnire că trebuie să urmez un model total diferit de firea mea.

Citit câteva pagini din Schopenhauer. Recitit mai curând. Nu ceea ce spune Schopenhauer, cât pasiunea cu care o spune face să-l mai putem citi. Un filosof pasionat e ceva atât de rar încât trebuie mai degrabă omagiat decât urmat. Îmi plac la Schopenhauer maniile, capriciile, butadele, extravaganţele şi acel amestec de gravitate şi rea-credinţă, condimentate cu umor, care fac din el cel mai mare moralist german după Nietzsche.

(Faţă de Nietzsche, Schopenhauer are avantajul umorului, de care poetul lui *Zarathustra* este complet lipsit. Nietzsche era prea pur, trăise prea puţin în contact cu oamenii, apoi prea era mânat de ton suflu tragic ca să fie capabil de acea formă de scepticism pe care o presupune umorul.

Apoi Schopenhauer avea ceva de „pramatie” şi era mult mai aproape de Voltaire decât Nietzsche, care se credea moştenitorul lui.)

Aş putea spune despre mine ceea ce a spus despre sine, cu mai puţină îndreptăţire, Sainte-Beuve: „Nu i-am permis nimănui să spună: *E de-al nostru.*”

„Prefaţa” mea la Valéry a apărut în *N.R.F.* – Ce-i reproşez lui Valéry e *lipsa de modestie.* Nu ai dreptul să-ţi atribui un statut ce nu se justifică prin nimic, şi cu atât mai puţin să-i dispreţuieşti pe cei care au avut probitatea să-şi recunoască Urnitele. Mă revolt împotriva grandomaniei altora pentru că nu mai am şansa de a-i simţi avantajele. Într-adevăr, sunt lecuit de toate delirurile şi, în ascuns, regret amarnic. Pizmuiesc nebunia lumii întregi.

Aş vrea să scriu un eseu despre *conştiinţă,* temă care mă obsedează dintotdeauna şi pe care am abordat-o, fără s-o adâncesc, în tot ce am scris.

Gradele conştiinţei.

Blake: „Mai bine sugrumi un copil în leagăn decât să porţi în suflet o dorinţă neîmplinită”.

Aici se află, deja, esenţa psihanalizei.

Papa Inocenţiu al IX-lea comandase un tablou în care era reprezentat pe patul de moarte şi pe care-l privea de fiecare dată când trebuia să ia o hotărâre importantă.

Ar trebui să-mi procur cartea lui Rank despre *Traumatismul naşterii.*

Acea criză de plictis pe care am avut-o la cinci ani (1916), într-o după-amiază pe care n-am s-o uit niciodată, a fost la mine prima şi adevărata trezire a conştiinţei. Din acea după-amiază datează naşterea mea ca fiinţă *conştientă.* Ce eram înainte? O fiinţă şi atât. *Eul* meu a început cu acea fisură şi totodată revelaţie, ce exprimă bine dubla natură a plictisului. Am simţit deodată prezenţa nimicului în sângele meu, în oasele mele, în respiraţia mea şi în tot ce mă înconjura, eram vid ca obiectele. Nu mai era nici cer, nici pământ, doar o nesfârşită întindere de timp, de timp mumificat.

Fără plictis n-aş fi avut identitate. Prin el, şi din cauza lui, mi-a fost dat să mă cunosc. Dacă nu l-aş fi cunoscut niciodată, m-aş ignora total, nu aş şti cine sunt. Plictisul e întâlnirea cu sine – prin perceperea nulităţii sinelui.

M-am născut în acea după-amiază când aveam cinci ani şi când mi-a fost dat să asist la golirea universului săvârşită sub ochii mei.

Plictisul este morbid dacă se repetă adesea, dacă devine cronic. Plictisul poate fi o criză sau o aventură organică, o fantezie, un episod metafizic; în aceste ipostaze, el nu contează; dacă însă se *organizează*, dacă devine cronic, înrobeşte toată

fiinţa.

Am citit un text în care C., spirit riguros, ultraclasic, face exerciţii în genul fantastic. Este fals, pare o pastişă. N-ar trebui să intrăm niciodată într-un domeniu pentru care nu suntem făcuţi. Greşeala intelectualului, în Franţa, e de a crede că se poate ilustra în orice domeniu, că e destul să fii abil pentru a excela, şi că poţi suplini talentul prin inteligenţă. De fapt, n-ar trebui să ne aventurăm acolo unde nu avem chemare. Vocaţia nu se inventează, nu se confecţionează. Trebuie să ai curajul să-ţi urmezi legea şi să nu te depărtezi de la ea, cu gândul ascuns de a-ţi spori patrimoniul, de a te înnoi. Nu te înnoieşti, nu sporeşti făcând piruete. Nu faci decât să-ţi dezvălui limitele şi veleităţile.

8 decembrie 1969

Ieri, duminică, pe şesul de lângă Dourdan, zăpada acoperise totul. Mare calmă, îngheţată. Un cocoş înainta singur. Mersul lui ţanţoş, ţinuta mândră, pe fundalul acela de infinit feeric şi mohorât, m-au făcut să pricep că de la ridicol la fantastic poate fi doar un pas.

Solul alb şi pădurea cenuşie combină feeria cu sinistrul care-o înnobilează şi o complică.

Ascultându-l astăzi, la radio, pe Ruggiero Ricci interpretând Partita nr. 1 de Bach, am simţit că nu trebuie să renunţ, că nu am dreptul să mă las în voia curentului şi că, în ce mă priveşte, am datoria să-mi revin în fire.

În eseul său *Poe şi Franţa,* Eliot scrie: „O totală ignorare a stilului poate însemna că poezia încă nu şi-a făcut apariţia; o totală indiferenţă faţă de subiect poate însemna că poezia a ajuns la sfârşitul ei”.

9 decembrie. Citit cu plăcere *Découvertes* a lui Eugen. Tonul e detaşat şi uneori aproape senin, aşa cum se cuvine pentru cineva care se înstrăinează din ce în ce mai mult de viaţa şi chiar de opera sa.

Nu ştiu nimic mai prostesc decât să ai o „operă” şi s-o invoci. Cei care n-au scris şi n-au publicat nimic nu-şi cunosc fericirea şi extraordinara libertate. O operă e un lanţ, poate cel mai rău, pentru că nu-l poţi *uita.*

De regăsit în *Naşterea tragediei* povestea lui Midas şi a lui Silen – despre fericirea de a nu te fi născut.

Peste cinci ani, tinerii, deveniţi şomeri, vor întoarce lumea cu susul în jos. Acum sunt pensionari de douăzeci de ani, care trăiesc pe banii părinţilor sau ai statului. Când însă vor vedea că pentru ei nu există nicio soluţie, se vor răzvrăti. *După aceea*, teroarea va fi inevitabilă, şi va fi dezlănţuită împotriva lor.

Doar agresivitatea, nevoia de a turti mutra cuiva îţi dă sentimentul că exişti.

(Tinerii de azi umblă în găşti; or, găştile nu au raţiune de a exista şi nu pot să dureze decât dacă tind să se distrugă unele pe altele.)

De îndată ce adopţi un ton profetic, oamenii încep să se adune. Când însă te îndoieşti, cine vrei să alerge? îndoiala nu e o goarnă.

Grandiosul prost-gust al lui Claudel, pe care-l întâlneşti în toată opera lui şi mai ales în epitaf:

„Aici zace sămânţa lui Paul Claudel”.

Imensul orgoliu al celor care n-au reuşit, care nu sunt recunoscuţi şi care nu-şi uită o secundă meritele. Mai suportabil e orgoliul omului care şi-a dat măsura şi care, foarte adesea, sătul de succesul lui, încearcă să-l minimalizeze!

12 dec. — Nu cunosc ceva mai trist sau mai patetic decât, bunăoară, viaţa lui Nietzsche la Sils-Maria, unde făcea pe galantul pe lângă nişte babete, englezoaice şi rusoaice, şi le implora să nu-i citească scrierile. Avea un respect special pentru femeile cucernice. – în toată istoria filosofiei, nimeni altul n-a mai trăit în asemenea contradicţie cu, nu spun ideile, dar cu morala sa. Era un miel care se visa lup.

A scrie despre sinucidere înseamnă s-o fi depăşit.

Bunătatea este calitatea supremă pe care o putem poseda. Din păcate, niciodată nu e dobândită; te naşti cu ea, iar în decursul vieţii se poate accentua sau atenua, dar nu poţi ajunge la ea prin efort, prin altruism voit sau generozitate. Dacă nu eşti bun din fire, nu vei deveni bun niciodată; şi, foarte grav, cel mai adesea această calitate nu se întâlneşte la marile inteligenţe. E ca şi cum ar fi incompatibilă cu funcţionarea spiritului. S-a tot repetat că-i mai frecventă la oamenii simpli. E, din păcate, adevărat, deşi, când se întâmplă ca oamenii simpli să fie răi, sunt mult mai răi decât firile complexe şi, minune! de o manieră mai rafinată, mai ingenioasă.

Aş vrea să fiu bun, oricum mai bun decât sunt. N-aş putea reuşi decât dacă aş renunţa să-i judec pe oameni. Dar asta e cu neputinţă, căci sunt un om pătimaş, adică simt o pornire viscerală să-i judec, deci să-i urăsc pe semenii mei, mai toţi odioşi, s-o recunoaştem. Întotdeauna am crezut că omul nu a fost o *reuşită* şi că Dumnezeu sau Natura nu putea izbuti, că era un fel de fatalitate să iasă ce a ieşit.

Ca orice individ condamnat la introspecţie, urăsc omul. Căci prea l-am cunoscut în profunzime ca să-mi permit, în ce-l priveşte, luxul celei mai mici iluzii. — Cu toate astea, rămâi stupefiat la ideea că dintr-un spermatozoid a putut ieşi, câteodată, un *sfânt.*

Văzut ieri *Umbrele mării* de Yeats. Sala goală. Tineretul de azi nu poate aprecia o piesă atât de fundamental, de radi cal poetică. Îl înţeleg. E nevoie de un minimum de cinism care să tempereze excesul de poezie; altfel riscăm să cădem în searbăd, în pueril, în sublim, în livid. Beckett, de fiecare dată când riscă să cadă în lirism sau metafizică, îşi pune personajele să scoată un râgâit, iar această autoderiziune, prin care „eroul” îşi recapătă controlul de sine, e cum nu se poate mai nimerită şi mai actuală. Yeats este un mare poet, dar teatrul lui nu e decât

o bună producţie gen Maeterlinck[1].

Expoziţie Giacometti.[2]

Pictor şi sculptor supraevaluat. Ar fi trebuit să se facă o selecţie şi să fie expus într-o sală sau două, în loc să fie *diluat* în tot muzeul.

Creaţia ultimilor ani e admirabilă. Dar de ce a trebuit scoasă opera de dinainte de război? Giacometti nu este original şi impresionant decât începând din momentul când s-a *găsit* pe sine, adică anii când *girafizează,* când subţiază trupurile şi capetele până ce nu mai au grosime, masă, greutate. E un atentat din cele mai subtile împotriva materiei, a greutăţii. Giacometti avea geniul subţierii; chiar şi atunci când e grandios, e grandios în… diminutiv.

Este ceva ridicol să vrei să „faci" o operă. Dar cum să numeşti refuzul de a o face atunci când ai mijloacele?

14 dec. Într-un articol despre India, Béguin se miră că hinduşii sunt incapabili să-şi dateze cu exactitate monumentele. Un ghid, spune el, „va face erori de Datare de trei-patru secole".

Te întrebi ce importanţă poate avea, pentru nişte oameni care trăiesc în afara Istoriei, să ştie că templul cutare datează din cutare secol, că e vechi de cinci sau de nouă veacuri. Punctul de vedere istoric nu are nicio valoare când e vorba de realităţi spirituale.

Predicile lui Buddha datează, pare-se, din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Când le citeşti din nevoie interioară şi nu din curiozitate filosofică, te gândeşti oare că au fost concepute într-o epocă atât de îndepărtată? Oare *durerea,* de care este vorba în primul rând, reprezintă o realitate situată în timp? Suferim mai puţin decât se suferea atunci? Suferinţa nu are dată; se schimbă doar felul de a o exprima.

---

[1] Vezi nota de la p. 24. *(N. t.)*

[2] Cuprinzând sculpturi, picturi şi desene, această mare expoziţie a fost deschisă la muzeul Orangerie, între 5 octombrie 1969 şi 11 ianuarie 1970. Alberto Giacometti a

Orice opţiune ca atare este obligatoriu greşită? în teorie nu, în practică da. În afară de asta, s-ar cuveni adăugat, ea este inevitabilă. Căci nu putem să nu optăm, iar această lipsă de opţiune este opţiunea prin excelenţă.

Violenţa mă defineşte. Iar pentru că nu pot s-o traduc în act, pentru că trebuie s-o reprim, s-o strâng în mine, simt că-l *trădez* pe cel care sunt cu adevărat. *Nerealizat* din prudenţă, laşitate, „înţelepciune", deliberare, atavism. — *Explozia,* ba nu, *nevoia de explozie,* iată ce simt, dar cum ştiu că nu pot exploda, mă consum regretând, mă istovesc urându-mă, îmi reproşez că sunt sub posibilităţile mele – aş vrea să-mi stâlcesc mutra, într-atât mă exasperează compromisurile, concesiile, resemnările mele. Nu mai suport să mă stăpânesc. Va trebui să urlu în sfârşit – să urlu ca să nu mai urlu.

Nietzsche, în primele zile de nebunie, nu înceta să ceară femei… Reacţia unui mare inocent.

Erwin Rhode, vorbind despre o vizită pe care i-a făcut-o lui Nietzsche cu doi ani înainte de prăbuşire, spune: „Părea că vine dintr-o zonă unde nu locuieşte nimeni".

15 decembrie. Niciodată nu m-am lovit de atâtea dificultăţi în tratarea unui subiect ca acum, când scriu despre naştere. Poţi pune în discuţie viaţa, moartea, orice – sunt suportabile, sunt subiecte normale. De ce nu e la fel de simplu să vorbeşti despre naştere? De ce, atunci când o fac, simt această jenă, de ce am acest aer lipsit de convingere, ba mai mult, vinovat? — Pentru că este antinatural, antitu-însuţi să-ţi judeci începuturile, să-ţi pui în cauză originile. E ca şi cum toate punctele unui parcurs ar fi infamante, în afară de primul: parcă ar fi de neatins şi chiar sacru. Poţi să te lepezi uşor de Dumnezeu, de *origine*, dar nu de propria-ţi naştere, de originea ta. De aceea, de fiecare dată când vorbesc despre naştere am sentimentul de a comite o crimă fără egal, şi în acelaşi timp de a mă elibera de toate şi de mine însumi: o eliberare fără precedent, plină de riscuri, cea mai importantă de care e capabil un muritor.

Lui Christoph Schwerin, care sub titlul „Iov printre moralişti"

a scris într-un ziar german o cronică interesantă despre *Silogisme*, i-am scris că iubesc, întocmai ca Iov, „lepra şi sintaxa”.

În fiecare clipă ar trebui să ne gândim că nu ne-a mai rămas mult timp, şi să *muncim*, să ne realizăm, să încheiem ce avem de terminat; da, sigur – însă la fel de bine putem să ne spunem că, dacă tot nu ne rămâne mult timp (ce contează că e o lună, un an, zece ani sau mai mult!), nu are rost să ne grăbim, că e mai înţelept să abandonăm totul, că o operă nu valorează mai mult decât absenţa unei opere.

Cele două atitudini îşi au eroii lor. Trebuie însă precizat că doar reprezentanţii celei dintâi sunt cunoscuţi; ceilalţi, nelăsând urme, posteritatea nu are cum să-i cinstească.

Ce contează că trăiesc sau că mor sau că… – dar asta-i tot. Altă opţiune nu există. Ce sărăcie!

18 dec. *Şi ce dacă*| – e vorba care-mi vine cel mai des în minte când sunt cuprins de perplexitate. E, dacă vreţi, un tic, dar unul edificator, nu un automatism.

Marea şansă a lui Nietzsche de a sfârşi aşa cum a sfârşit.

Mă cunosc – aşa cum este intolerabil să te cunoşti.

Nietzsche, în ultimii ani de *Unmachtnng*[1]*,* mut, apatic, îşi privea fix, ore în şir, mâinile.

Ca Macbeth după crimă.

Libertatea, fantezia, preafericita relaxare de dinainte de a te naşte.

Naştere şi cătuşe sunt pentru mine sinonime.

Naşterea ca jug, ca lanţ – nu e încă sentimentul curent, general; dar poate deveni; e suficient să ne gândim la ea îndelung, să medităm la ea mai mult decât se cuvine (e cazul meu, vai!).

---

[1] Nebunie. (***N.t.***)

19 dec. Azi-dimineaţă, m-am înfuriat dincolo de orice închipuire pe instalatorul „meu”, care, cu o întârziere de două luni, a venit să isprăvească o lucrare pe care n-o terminase când a instalat un radiator cu gaz.

(Mi-e atât de ruşine de ieşirea mea că n-am decât o idee în cap: să-i cer scuze acestui instalator obraznic.)

S-a făcut, i-am telefonat instalatorului.

Lucrul cel mai grav e să-ţi pierzi controlul de sine.

A fost o vreme când îmi plăcea să insult oamenii. O mai fac uneori, fără să vreau, şi întotdeauna am vii remuşcări după aceea.

Tânăr fiind, aveam voluptatea de a-mi face duşmani – acum nu ştiu ce să fac nici cu cei pe care abia îi târăsc după mine.

Sunt un obsedat, deci ar trebui să fiu un fanatic, dar nu sunt.

Nu se poate spune că satisfacţia de a fi creat o operă ce nu interesează pe nimeni e pură. Oricum, ea există, şi, chiar şi impură, este o sursă de orgoliu iar uneori de voluptate.

În Japonia feudală, vendeta era permisă legal – căci nu aveai „dreptul să trăieşti sub acelaşi cer” cu ucigaşul unui tată sau al unui frate – cu condiţia să anunţi autorităţile judiciare după tipicul legii, fixând o dată-limită pentru împlinirea răzbunării.

Când te simţi batjocorit şi te gândeşti la nedreptate, totul devine Amărăciunea Amărăciunilor.

Bucuria nu e un mister: e pur şi simplu o senzaţie pură – pe care o ai doar în acele rare momente când dispare obsesia că eşti victimă, când nu invidiezi pe nimeni, când îi ierţi pe toţi, când eşti pizmuit de un zeu.

Bucuria: nimic din ceea ce mi se întâmplă nu mă mai atinge, şi de altfel nimic nu se întâmplă, nici nu s-ar putea întâmpla. E o lumină ce se devoră pe sine, la nesfârşit; e soarele *la începuturile sale.*

Nu există bucurie decât atunci când victoria altuia, chiar şi contra noastră, nu e o înfrângere pentru noi: bucuria e un moment de supremă invulnerabilitate.

Nevolnicii, bolnavii, muribunzii ce *îndrăznesc* să propună omenirii un nou crez: Nietzsche, cel mai jalnic şi mai *optimist* dintre ei.

Nietzsche a trecut de la pesimism la delir; de aceea a avut atâţia discipoli, groteşti în cea mai mare parte.

22 dec. Plimbare minunată ieri în pădurea Rambouillet.

De sus, de pe stânca de la Angennes (?), învăluită în ceaţă, aveai impresia că te afli undeva în munţii Jura.

Citit *Jurnalul Doctorului Faustus* de Thomas Mann. Tomi e banal, afară de cele trei-patru pagini despre Gerhart Hauptmann. E ciudat să vezi un om la sfârşit de carieră, atât de vanitos. La ce bun să citezi toate complimentele pe care ţi le-au făcut amicii? Când ştii că nicio laudă nu este intrinsec sinceră, cel mai bine e să nu faci caz de ele vreodată.

Franceza e mai frumoasă poate decât engleza, dar o voce engleză e întotdeauna mai melodioasă, mai emoţionantă decât una franceză.

Aceste voci piţigăiate, ce coşmar!

Orice furie împotriva mea sau a celorlalţi sfârşeşte la mine în furie contra naşterii mele; mai mult, tot ce mi se întâmplă ţine de furie, astfel încât această naştere nenorocită, care ar trebui să-mi fie indiferentă, pe care ar fi trebuit s-o uit, cum fiecare şi-o uită pe a sa, se aşază în centrul preocupărilor mele, înlocuindu-mi viaţa şi chiar fiinţa.

Numai o „cură” m-ar putea vindeca, m-ar putea elibera de naşterea mea. Dar care, Doamne, care? Prea des am folosit ca leac sarcasmul pentru ca acum să găsesc uşurare în vreo terapeutică naivă.

Nu iubesc decât explozia, şi cred că singura perioadă din

viaţa mea pe care o pot califica drept eroică e cea a primei cărţi scrise în româneşte, *Pe culmile disperării*; în fiecare clipă simţeam că momentul următor putea foarte bine să nu mai vină niciodată. Dacă există ceva inexplicabil în viaţa mea, e faptul că mai trăiesc după atâta febră, extaz şi nebunie. Nicio cămaşă de forţă n-ar fi fost destul de solidă ca să reziste delirului meu. Aveam puteri supranaturale şi în acelaşi timp eram făptura cea mai slabă. Tremuram zi şi noapte, iar vorbele şi gesturile mele îmi trădau nesomnul, zbuciumul şi spaimele.

23 dec. Cea mai mare schimbare intervenită în viaţa mea constă în atitudinea mea faţă de duşmani, presupunând că mai am vreunul.

Tânăr fiind – de fapt până la patruzeci de ani! – simţeam o nevoie profundă, aproape organică să-mi fac duşmani: voiam, ţineam cu orice preţ să am duşmani şi mi-i făceam prin toate mijloacele. Mergeam într-un loc? Aveam grijă să-l execut pe insul ale cărui vorbe – sau mutră – mă călcau pe nervi. Îmi plăcea să provoc scandal peste tot, şi de asemeni mă străduiam să fiu nedrept. Izbuteam cu uşurinţă, şi mă simţeam mai bine.

Acum, orice conflict mă indispune, iar dacă-mi fac un duşman, primul meu gând este să mă împac cu el, oricine-ar fi şi oricât l-aş dispreţui. Nu mai am destulă vitalitate, nici încredere în mine sau orgoliu ca să mă mai pot *ocupa* de un duşman. Povara mea îmi ajunge, n-o mai pot duce şi pe-a altora. Or, ca să ai duşmani îţi trebuie un foarte dezvoltat simţ al responsabilităţii. E ceea ce-mi lipseşte din ce în ce mai mult, dacă nu chiar de tot.

24 dec. M-am gândit la A.B., cu acea imensă uşurare pe care-o simţi când lichidezi o prietenie bazată pe o neînţelegere.

Ideea bizară de a nu mă putea imagina fericit decât dacă aş fi trăit înainte de apariţia omului sau după dispariţia lui. Traiul alături de *semenii* mei e pentru mine o înfrângere de fiecare clipă, un coşmar insuportabil.

Să ai *semeni,* şi să fii nevoit să trăieşti lângă ei e un coşmar insuportabil. Nu-i doar o toană să nu te poţi imagina fericit decât înaintea apariţiei omului sau după dispariţia lui.

Îmi fac o idee atât de înaltă despre obligaţiile ce-i revin unui credincios, că mi-ar fi teamă să am credinţa.

Mi se pare aberant şi ridicol să-l invoci pe Dumnezeu şi să te porţi ca restul muritorilor. E totuşi ceea ce se întâmplă. E mult de când credinciosul a încetat să fie un fenomen straniu, misterios, excepţional. Când există, credinciosul e la fel ca toţi ceilalţi. E ca şi cum n-ar exista deloc.

Afinităţile mele cu Swift. Mă întreb câteodată dacă nu e *nefericitul* pe care l-am admirat cel mai mult.

Crăciunul – Linişte extraordinară. Acest fapt ar trebui, şi singur, să mă facă pe deplin fericit. Îmi ştiu fericirea, dar nu am forţa s-o trăiesc.

Ce-i drept, nu pot să nu mă gândesc la revenirea oamenilor.

26 dec. Claudel, în *Jurnalul* său, cu câteva zile înainte de moarte, spune că Dumnezeu trebuie numit nu infinit, ci inepuizabil. Ca şi cum n-ar fi totuna! Oricum, această grijă pentru exactitate, acest scrupul teoretic atunci când notează că „contractul” lui cu viaţa e pe sfârşite are ceva frumos şi reconfortant, şi mai ales nobil.

Regret că nu am forţa de a mă dezinteresa complet de „opera” mea (dacă pot numi astfel cele câteva opuscule pe care le-am scris).

27 decembrie. Vis interminabil.

Se făcea că frate-meu era la Paris. Împărţeam un apartament spaţios cu familia C., proprietarii clădirii în care locuiesc. Frate-meu, într-o după-amiază, s-a culcat în patul soţilor C., care au venit *cu umilinţă* să se plângă la mine.

Neîndoielnic, visul este revanşa pe care şi-o ia fiecare, nepedepsit. În vis, aproape totdeauna eşti *cineva,* chiar şi într-un coşmar. În vis triumfă orice amărât. *Dacă visele ar fi suprimate, revoluţiile s-ar ţine lanţ.*

Hegel – filosoful cel mai citat şi cel mai puţin citit..

Ideea de a trece pe pământ fără să laşi nicio urmă este, în sine, cât se poate de exaltantă. În răstimpul în care o gândeşti te simţi mai pur şi mai înţelept decât ceilalţi.

În chiar acest moment, niciun reproş venit din partea oamenilor sau a zeilor nu m-ar putea atinge: am conştiinţa atât de împăcată, că parcă n-aş fi existat niciodată.

Duminică – Vernon, Vétheuil pe drumul ce urmează cumpăna apelor. Zăpadă şi ceaţă, *aşadar* fericire, fericire aproape deplină.

La un moment dat, învăluit în ceaţa acestui drum ce domină Sena, mi-am repetat acea vorbă supremă a lui Valéry: „sentimentul de a fi tot şi evidenţa de a fi nimic”, fără să simt niciun fior de disperare. Din contră, o mare. Siguranţă, sentimentul unei certitudini absolute.

29 decembrie. Ascultat azi-dimineaţă o discuţie despre primul război mondial între nişte generali bătrâni şi câţiva istorici la fel de bătrâni – care vorbeau cu-atâta patimă de parcă războiul se terminase ieri.

Viaţa este viitorul; tot ce face parte din trecut pare arbitrar (?), stupid şi absolut zadarnic. În plină angoasă, să-ţi aminteşti că lucrul de care te temi îşi va pierde cândva orice realitate şi orice sens, că trecutul pândeşte tot ce se întâmplă, că trecutul e mai rău decât moartea.

Naţiunile. O naţiune se afirmă prin orgoliu şi aroganţă. Cât timp are conştiinţa superiorităţii sale, ea constituie un pericol; pe de altă parte, datorită acestei megalomanii, creează valori şi se defineşte. Vine apoi un moment când acest proces de dilatare şi de conştientizare descreşte, când trece din înfrângere în înfrângere, până încetează să mai creadă în sine. Atunci se umanizează, *îţi pierde orgoliul, nu mai contează.* Imperiul roman la sfârşitul său, Anglia de azi, Franţa de după primul război mondial etc.

— Care e sensul Istoriei? Să permită popoarelor să-şi

manifeste şi să-şi lichideze geniul.

Adineaori, un general, vorbind despre Foch, spunea că acesta era dublat de un diplomat, pentru c-a înţeles că trebuie să menajeze sensibilitatea americanilor. Astfel, în loc să-i verse pe soldaţii americani în unităţi franceze, a înţeles că e mai bine să accepte principiul unei contribuţii independente; aşa s-au constituit diviziile americane…

Treizeci şi cinci de ani mai târziu, nu mai exista armată franceză… Să se compare forţa americană cu debilitatea franceză. Prima naţiune a lumii a devenit o naţiune provincială…

Istoria universală *asta* e, nimic mai mult: energii, forţe care-şi iau locul una alteia. Vine *rândul* unei naţiuni sau >»

alteia. Există însă unele cărora nu le vine rândul niciodată, care sunt condamnate să se târască în penumbra istoriei. Nu neapărat spre nefericirea lor.

Dintotdeauna, toţi oamenii au trăit zadarnic şi au murit zadarnic. Aşadar, marea greşeală e într-adevăr naşterea.

Adevărul, trebuie s-o spunem, este insuportabil, omul nu e făcut ca să-l suporte; de aceea fuge de el ca de ciumă. — Ce este adevărul? E ceea ce nu ne ajută să trăim. Este exact contrariul unui *sprijin.* Prin urmare adevărul nu serveşte la nimic, sau doar ca să ne pună într-un echilibru instabil, prielnic tuturor formelor de vertij.

Simt imediat dacă o carte e *necesară* sau nu, dacă o admiraţie e sinceră sau nu.

Mă gândesc la Jean Guitton, portretist admirabil. Toate portretele lui sunt *izbutite,* mai puţin cel al papei Paul al VI-lea. Aici, hotărâtoare a fost profesiunea modelului. În spatele portretului se simte meseria, efortul; e o acumulare de detalii puţin semnificative, o peltea penibilă. Apoi, să scrii despre cineva fără să poţi exprima nici cea mai mică rezervă! într-o zi, musafirul este invitat pe o terasă, invizibilă din exterior, de unde papa priveşte oraşul fără să fie văzut. Şi unde începe, deodată, să se roage, cu mâinile împreunate, ca şi cum ar fi fost singur. Nu era musai s-o facă şi Guitton o simte prea bine, dar, pentru că scrie o apologie, trebuia să găsească o justificare pentru un

gest atât de neaşteptat. — Ba nu trebuia să caute nicio justificare, trebuia doar să-şi exprime jena şi să nu-şi ascundă uimirea.

Iată deci o carte *lipsită de necesitate.*

(O carte lipsită de necesitate este o carte care ar fi fost mai bună… dacă nu era scrisă.)

Beethoven – geniu impur.

Istoria omului şi a lui Dumnezeu este istoria unei decepţii reciproce.

31 dec. — O operă nu are greutate decât dacă-i sacrificăm viaţa noastră. O carte ar trebui să fie un vampir: să ne sugă sângele.

(Două din cărţile mele corespund întrucâtva acestei exigenţe: prima pe care am scris-o în româneşte şi prima scrisă în franţuzeşte. *Pe culmile disperării* şi *Tratatul.* Celelalte m-au costat mai puţină substanţă.)

Când te gândeşti că pe Pământ, care de pe Lună se vede ca o băşică, miliarde de *subiecţi vorbitori,* ca să folosesc jargonul lingvisticii, suferă şi se chinuie unii pe alţii!

Sunt uluit că există astronauţi care-şi iau în serios suferinţele.

Mă simt atât de mic că-mi vine să miorlăi. Cum e posibil să fim atât de puţin?

Explozia unei umbre.

Bilanţul lui 1969

Descurajarea mea în faţa oricărei fapte. An după an, am trăit în beţia imposibilului.

1970

1 ianuarie

Azi-dimineaţă, în pat, senzaţie fizică, *vizuală* chiar, a timpului ca un torent ce ne duce cu el…

„Cuvântul pe care nu l-ai spus ţi-e sclav.

Cuvântul pe care l-ai spus ţi-e stăpân”. (Cine a spus asta?)

A analiza înseamnă a desface; a cunoaşte, a aprofunda, a cerceta înseamnă a face un efort de distrugere. E ceea ce face uneori filosoful, iar criticul aproape totdeauna. Orice cunoaştere este un atentat la integritatea fiinţei.

Când încerci să te birui, suferi, dar suferinţa îţi este uşurată de satisfacţia inerentă oricărui efort – inutil – de a te învinge.

S-a spus că un filosof creştin nu poate fi, în adevăratul sens al cuvântului, un filosof, pentru că el nu mai caută, pentru că a găsit.

Da, sigur. Însă un filosof creştin, crezând că posedă credinţa, *riscă* oricând s-o piardă, iar acest risc, alimentat de neliniştea lui, face să nu fi găsit niciodată cu adevărat.

2 ianuarie. Cinci telefoane. Cinci *opinii* diferite; cinci lumi închise. Este imposibil ca opiniile să te ducă la adevăr; orice opinie îmi apare ca un punct de vedere *absurd,* asupra realităţii.

Orice prezenţă umană îmi inspiră, în funcţie de dispoziţie, jenă sau groază. Niciodată nu mă simt *normal* înaintea unei fiinţe umane.

Dacă mi-ar fi luate, una după alta, toate dorinţele pe care le-am putut zămisli, în adâncul fiinţei mele tot ar rămâne, intactă, inveterată: nostalgia deşertului.

Dacă, acţionând, ne-am putea vedea acţionând, fărâmă de materie agitându-se în infinit, ne-am opri de îndată. Orizontul limitat este condiţia faptei şi chiar a aventurii. Nu ne-am putea mişca dacă ne-am vedea, şi cu atât mai puţin dacă ne-am vedea în „infinit”.

De fiecare dată când trec pe strada Servandoni, şi trec adesea, nu pot să nu mă gândesc, în faţa casei în care s-a ascuns Condorcet în timpul Terorii, că acolo şi-a scris eseul despre progresul infinit al spiritului omenesc. Ce ironie, să celebreze, exact în momentul acela, „progresul”! De fapt el e primul teoretician explicit şi profet al progresului.

(Mă gândesc la cazul prietenului meu Dinu Noica, care,

ieşind din puşcărie, aproape că le mulţumeşte călăilor săi pentru favorurile cu care l-au gratificat. La moarte să fi fost condamnat, şi tot ar fi scris un eseu despre fericire. E poate aici un gust pentru paradox, admirabil deghizat.)

4 ianuarie 1970. Se simte la fiii lui Bach voinţa de a se distanţa de tatăl lor, nu aprofundând, ci înmulţind diferenţele ostentative. Originalitatea e totdeauna mai comodă decât profunzimea. *A inventa* este un artificiu; orice dereglare te duce într-acolo; pe când a coborî în miezul lucrurilor sau al propriei fiinţe presupune o concentrare, o forţare, nu atât a minţii, cât a sufletului.

Îi spuneam ieri-seară Sandei Stolojan, care-mi vorbea despre negaţie, despre negaţiile *mele,* că nu trebuie să te laşi impresionat de cuvinte, că o negaţie pătimaşă este o afirmaţie şi că în fond totul e afirmaţie.

Diavolul afirmă, afirmă *împotriva* lui Dumnezeu. O negaţie pură, totală, ar fi aceea care nu s-ar defini *împotriva* cuiva sau ceva. Dar nu există negaţie în sine. E deci adevărat că a nega înseamnă a afirma pe dos. Negaţia este o afirmaţie răsturnată. De aceea negatorul nu e obligatoriu un disperat; i se întâmplă chiar să trăiască la fel ca toată lumea.

Chiar şi ultimul ratat, mai ales el, are dreptul să spună: „Încă n-a venit ceasul meu”.

Dacă vine cu adevărat, puţin contează; dar această speranţă e fondul oricărei aventuri. Chiar şi moartea: este un mod de a te afirma, de a te manifesta, de a crede că, de data asta, s-a *întâmplat.*

Prefer să fiu obiect de critică decât de solicitudine. Succesul îmi face rău, mă diminuează în propriii mei ochi, îmi macină încrederea în mine, pe când eşecul e afrodiziacul meu.

După fiecare înfrângere, îmi revin, recapăt gust de viaţă. Autoflagelare permanentă, ancestrală – izvor de energie.

Freud e Sfântul Toma d’Aquino al tinerei generaţii. O nouă dogmatică.

Una peste alta, moartea e un soi de izbândă.

Socrate era probabil un mare pisălog – sau în tot cazul aşa le va fi apărut celor care nu-l admirau, adică marii majorităţi a atenienilor.

Pe prima pagină din *Herald Tribune,* o fotografie: într-o şcoală din sud, din Statele Unite, nişte copii albi, în jurul unei mese; la o altă masă, o mică negresă singură, cu o privire nespus de tristă. Şcolarii albi o resping, nu vor să-i vorbească. America va trebui cândva să plătească scump această prejudecată cumplită, explicabilă dar inadmisibilă.

Mă înţeleg mai bine cu evreii români decât cu românii „propriu-zişi". La fel era încă în urmă cu treizeci şi cinci de ani, înaintea neînţelegerii create de *Iron Guard*[1]*.* Cu evreii, totul e mai complex, mai dramatic şi mai misterios decât cu aceşti ciobani şi ţărani înglodaţi în soarta lor nefericită şi totuşi oarecare.

Nimic nu e mai rău decât o dramă neînsemnată, decât o suferinţă nesemnificativă. E cazul tării mele.

Dar în definitiv e şi cazul Pământului, dacă-l privim de pe Sirius, sau pur şi simplu de la… Paris.

Trebuie deci să reţinem că orice valoare e o chestiune de distanţă: de *unde* mă priviţi?

E drept că proximitatea fizică nu înseamnă nimic, dacă lăuntric eşti mai departe decât dacă ai locui pe altă planetă. Poţi să fii la mii de kilometri de un lucru fiind chiar lângă el. Astfel, puterea cea mai importantă a omului este aceea de *a se izola mintal,* de a nu fi acolo unde este. De aceea judecata sa asupra lui însuşi poate să fie atât de obiectivă şi atât de pustiitoare.

Fotografia cu mica negresă mă obsedează. Mai mult decât articolele, cărţile sau manifestaţiile antirasiste, această imagine m-a lămurit în privinţa unei drame pe care nu o cunoşteam decât la modul abstract.

---

[1] *Garda de Fier* (în engl. în original). (*N.t.*)

„«Ai prefera, scumpul meu Apollodor, să mă vezi murind pe drept mai curând decât pe nedrept?» şi el [Socrate] îşi însoţi vorbele cu un surâs”. În Xenofon.

E replica pe care i-a dat-o Socrate, după condamnarea sa, lui Apollodor care-i spusese: „Sunt foarte mâhnit să te văd murind pe nedrept”.

E poate cea mai frumoasă replică a lui Socrate, *din cauza surâsului.*

Prietenilor săi, care şi înainte şi după condamnare îi propuneau să evadeze, Socrate le aducea argumentul că îi convine să moară în acel moment, în pragul bătrâneţii şi al decăderii, şi că nu va avea o ocazie mai bună ca să dispară. Orice i se părea preferabil umilinţelor vârstei. Ce lecţie pentru moderni care nu mai ştiu cum să-şi întârzie moartea.

Ar trebui inventată o nouă ruşine: aceea de a îmbătrâni.

Astăzi Socrate ar accepta planul de evadare al amicilor săi şi, chiar dacă nu s-ar umili, oricum s-ar înclina în faţa judecătorilor săi. Mereu aceeaşi poveste: am uitat arta de a dispărea la timp. Vom trăi până la capăt ruşinea de a îmbătrâni. Bălăceala în decrepitudine – e ceea ce defineşte societatea de mai multe secole.

Incredibilul, stupefiantul orgoliu al lui Socrate în discursul din faţa judecătorilor. Cum să nu-i scoată din fire pe nişte oameni care nu concepeau că cineva ar îndrăzni să se considere, în asemenea măsură, mai presus de ceilalţi cetăţeni?

În loc să scriu, fac fapte bune. Îmi uşurez conştiinţa ca să evit remuşcări şi mai mari, fiind vorba de însăşi fiinţa mea şi de puterile pe care le poate avea.

9 ianuarie

Am trei prieteni octogenari care-au fost dezgustaţi şi revoltaţi de eseul meu „Paleontologie”. Făceam acolo, ce-i drept, apologia scheletului.

Le spuneam, ieri-seară, unor prieteni că în viaţa mea există trei evenimente: naşterea, renunţarea la tutun şi moartea.

Pot spune că există două perioade în viaţa mea: înainte şi

după ce m-am lăsat de fumat. *Înainte,* treizeci de ani de nicotină, de febră, de „inspiraţie”; *după,* dezintoxicare, deci sterilitate. Ultima ţigară am fumat-o acum şase ani. De atunci nu mai pot scrie, sau numai cu efort, cu căutări, cu silă. Înainte de a renunţa la fumat, am dus o luptă zilnică, timp de cinci ani, împotriva robiei care era pentru mine ţigara. Trei pachete pe zi! Nu mai puteam. Prima dată când m-am lăsat, am rezistat cinci luni în timpul cărora mă consideram ultimul om. Trebuie să faci orice ca să nu devii sclavul unui năravat atât de funest. De când nu mai fumez, mă simt total decăzut, dar *liber*! Iar când mă dispreţuiesc, îmi spun că totuşi am izbutit să renunţ la cea mai mare plăcere pe care o aveam pe lumea asta: să aprind o ţigară. E singurul triumf adevărat obţinut împotrivă-mi, singura mea victorie.

Dovadă certă că sunt total dezintoxicat: într-o noapte, într-un vis, se făcea că fumez. M-am trezit imediat cu o senzaţie de greaţă.

Obsesia naşterii nu e în fond decât obsesia trecutului, omniprezenţa trecutului. Dar cu această obsesie nu poţi să fii, abia dacă poţi să *exişti.*

Obsesia naşterii se naşte dintr-o exacerbare maximă a amintirii. Şi de asemeni dintr-o dorinţă: cea a impasului, va *primului* impas. Nu există deschidere, nici bucurie care să vină din trecut: ci numai din prezent, şi dintr-un viitor eliberat de timp.

13 ianuarie. Criză de urât insuportabilă. M-am dus la Gibert[1] să frunzăresc nişte cărţi. Ce m-aş fi făcut într-un colţ uitat de lume? Mă îndoiesc că „natura” îmi poate fi de vreun ajutor în asemenea clipe.

Dacă aş fi credincios, m-aş ocupa de Dumnezeu. Nefiind credincios, mă ocup de mine…

Carol Quintul nu putea sta într-un loc. Filip al II-lea, fiul său, s-a zidit între pereţii Escurialului.

Moştenim o tendinţă spre exagerare, nu o formă de exagerare.

[1] Librărie din Cartierul Latin, la Paris. (N.f.)

Geniul politic al Franţei este un geniu verbal, geniul eufemismului. Deficitul e numit *impas,* războiul *pacificare* sau *evenimente* (evenimentele din Indochina, din Algeria), nu se spune că guvernul este proarab, ci se vorbeşte de politica *mediteraneană* a Franţei.

Un scriitor nu-şi poate găsi pacea decât dacă încetează să se gândească la destinul operei sale.

Conştiinţă înseamnă *povară.*

Partea de conştiinţă dintr-o senzaţie e partea de senzaţie care se amputează.

O carte are realitate doar dacă va mai putea fi citită peste cincizeci sau o sută de ani. — Dacă nu, autorul s-a ostenit degeaba. Era mai bine să facă orice altceva. Dar din fericire sau din nefericire, fiecare, scriind, crede inconştient că lucrează pentru eternitate. Poate că fără această iluzie implicită, nedeclarată, însă oricum simţită, nu s-ar mai apuca nimeni de treabă.

Pentru mine, mulţumirea şi aproape fericirea e să mă plimb şi să privesc fără a da o expresie intelectuală impresiilor mele, fără *să formulez* nimic.

E ora 1 noaptea. Această linişte supranaturală ar justifica şi singură adeziunea la o formă oarecare de *speranţă.*

Naşterea – ce surghiun!

Ar trebui să ne spunem în fiecare zi: sunt unul din *miliardele* ce se vântură pe pământ. *Unul,* nimic mai mult. Această constatare poate duce la orice concluzie şi îndreptăţeşte orice: desfrâu, virtute, sinucidere, crimă, lene sau frenezie.

De unde trebuie să deduci că până la urmă fiecare are dreptate să facă ceea ce face.

17 ianuarie

„Voi muri la Paris – într-o zi de care-mi amintesc deja”. Ca

să sfârşim mâine... Pentru asta murim întruna? Murim în fiecare clipă pentru ca până la urmă pur şi simplu să murim?

César Vallejo[1]:
„Decha tan desgraciada de durar”.
(fericire atât de nefericită de a dăinui).

Să fim ceva în chip absolut – iată la ce ar trebui să aspirăm.

Să fii viu este desigur un mare avantaj; să fii mort e un alt avantaj, şi mai mare.

17 ianuarie — Ieri m-am gândit din nou la legitimitatea sinuciderii, dar fără urmă de emoţie sau măcar de sensibilitate: aşa cum te gândeşti la o evidentă care nu cere nicio participare afectivă. Şi ca şi cum orice altă soluţie ar trebui exclusă din capul locului.

18 ianuarie – Ieri m-am gândit din nou la legitimitatea sinuciderii, dar fără urmă de emoţie sau măcar de sensibilitate: aşa cum te gândeşti la o evidenţă care nu cere nicio participare afectivă. Şi ca şi cum orice altă soluţie ar trebui exclusă din capul locului.

19 ianuarie
Nu naşterea *mea* mă interesează, ci *naşterea.* Obsesia mea este cosmogonică. Sunt obsedat de *origine.* Ea mă tulbură, pe ea o iubesc şi o urăsc.

20 ianuarie
Deschid *Poeziile* lui Álvaro de Campos (Pessoa) şi dau peste *„Seja o que fôr, era melhor naoter nascido”.*
Orice-ar fi fost, era mai bine să nu mă fi născut.

Este o eroare să credem că există o relaţie directă între sentimentul nefericirii şi punerea în cauză a naşterii. Incriminarea faptului de a ne naşte are rădăcini adânci: şi s-ar produce chiar dacă n-am avea să-i reproşăm nimic existenţei. Fenomenul naşterii ca atare este atât de derutant pentru

[1] César Vallejo (1892-1938), poet peruvian. *(N. t.)*

raţiune. Are atâtea consecinţe şi e atât de straniu în sine, încât mai uşor îl acceptăm ca pe o anomalie decât ca pe o evidenţă. Sunt uluit că m-am născut. De altfel, faptul că un altul s-a născut nu mă uimeşte mai puţin. Toţi cei *născuţi* mă înspăimântă.

21 ianuarie
Să *simulăm* că credem, că sperăm, că existăm – e maximum de realitate pe care îl putem atinge.

Mă gândesc la seara petrecută, ieri, în compania lui Sorin A. Dacă m-am simţit oarecum stingherit e pentru că, prin fizionomie şi gesturi, îmi aminteşte de Mircea, unchiul lui. Acest aer de familie mă stinghereşte întotdeauna. E o reacţie ridicolă din partea mea, dar nu mi-o pot reprima. Poate că de aici vine atitudinea mea faţă de-ai mei, teama de a-mi revedea mama, iar acum fratele.

23 ianuarie – Ieri, alegerea lui Eugen la Academie. Mi-a spus, îngrozit: „E pentru totdeauna, pentru veşnicie”. – îl liniştesc: „A, nu, gândeşte-te la Pétain, la Maurras, la Abel Hermant şi la alţii. Au fost daţi afară. Poate o să ai şi tu prilejul să comiţi vreun act de trădare”. — El: „Mai rămâne deci o speranţă”.

O ceremonie de consacrare seamănă obligatoriu cu o înmormântare, orice glorie este funebră. În timpul vieţii scriitorului, cel puţin.

26 ianuarie
Expoziţie Klee[1].

O oră de desfătare. În acelaşi timp graţios şi profund, poetic şi elaborat. Puţine expoziţii m-au făcut mai fericit.

Atâta timp cât cauţi un ţap ispăşitor, rămâi prizonierul omului vechi. Când cineva îşi asumă răspunderea pentru propriile eşecuri, abia atunci începe să fie un om liber. Dar

[17] Prima expoziţie publică a lui Klee în Franţa, deschisă la Muzeul Naţional de Arcă Modernă, între 25 noiembrie 1969 şi 16 februarie 1970. (N.t.)

această formă de responsabilitate este în contradicţie cu tendinţele cele mai puternice ale naturii noastre.

Ascultat mult Chopin în ultimele zile. E singura muzică la care Nietzsche, nebun fiind, mai reacţiona. Nu-i de mirare. Uneori ai sentimentul că, mort să fii, şi tot te va emoţiona.

(Îmi propun să fac o plimbare la Nohant, luna viitoare... Nu încetez să mă gândesc la Valdemosa.)

Primesc o scrisoare de la Yvon Belaval în care-mi spune că e întru totul de acord cu articolul meu despre Valéry. Scrisoarea e foarte bine scrisă. Şi m-a convins! Într-adevăr, am recitit câteva pagini din articol. Miracol! – mi s-a părut bun şi chiar just...

În ce măsură judecăţile noastre despre alţii şi despre noi înşine depind de sugestiile exterioare şi de circumstanţe!

Cu cât îmbătrânesc, cu atât mă obişnuiesc cu realităţile cele mai sumbre (sinuciderea, oroarea naşterii etc.), fără umbra vreunui gând de mâhnire şi deznădejde. Concep ireparabilul fără tristeţe. Sunt până la gât în neconsolare obiectivă, evidentă, impersonală. Plâng cu ochii veşnic uscaţi.

„Sfârşitul lumii creştine, cu Judecata de Apoi şi cu împărţirea în drepţi şi nedrepţi, este patetic. Un sfârşit al lumii provocat de o bombă enormă e spectaculos, ce-i drept, dar e grotesc. Un asemenea sfârşit al lumii, atât pentru creştini, cât şi pentru marxişti, este inacceptabil. Ar fi un sfârşit al lumii ridicol. „(Jan Kott, *Shakespeare, notre contemporain,* p.124)

Acest raţionament este fals; căci bomba atomică e rezultatul întregii *ştiinţe* omeneşti; este o împlinire şi de asemeni un simbol. Dacă ar fi fost inventată *din întâmplare* şi ar fi fost un simplu exploziv ca oricare altul, atunci da, sfârşitul prin ea ar fi fost grotesc; ea însă, prin chiar apariţia sa, a devenit emblema Judecăţii de Apoi. Nu văd ce poate fi grotesc în asta.

De ce e sinuciderea o „soluţie”? Pentru că e singurul răspuns personal la o naştere pe care nu am ales-o; un act personal opus unui act la care n-am avut nicio contribuţie.

Sinuciderea este revanşa supremă a „eului”.

Un Iov anemiat de scepticism.

Îndoielile mi-au măcinat forţele şi este de mirare că mi-au lăsat destulă energie ca să mai pot să mă gândesc la sinucidere.

„Melancolie *haotică”,* cum se spune în limbajul mistic – asta e boala mea şi nimic altceva.

Ea vine din faptul că „adâncim lucruri ce n-ar trebui adâncite”.

„Prezenţa morţii este amară, dar cel puţin pune capăt tuturor amărăciunilor”. (Suso)

Adevărul este că totul e putred de la-nceput. În fiecare copil văd un viitor Richard al III-lea.

În timpul nopţilor lungi din caverne, Hamleţi nenumăraţi au bântuit probabil de colo-colo, căci avem motive să credem că epoca eroică a zbuciumului metafizic se situează cu mult înainte de această mediocritate generală, ce a urmat după irupţia Istoriei.

Orice ataşament e suferinţă şi izvor de suferinţă. *Atâta timp cât nu ne eliberăm de oameni, suntem total vulnerabili.*

De la obsesia sinuciderii am trecut absolut firesc la obsesia naşterii. Aceasta din urmă e mai înfricoşătoare decât prima. Căci în orice *joc* cu sinuciderea există întotdeauna un dram de cochetărie; în schimb, o maximă gravitate domneşte în dezbaterea lăuntrică privind evenimentul naşterii.

Recitit episodul despre Francesca da Rimini[1]. De fiecare dată, la fel de răscolit.

Resursele poetice ale italienei sunt mai bogate decât ale francezei. Ca să mă exprim simplu, franceza e prea abstractă ca să se adreseze sufletului; e un idiom *ne-însufleţit,* care şi-a pierdut sufletul din cauză că s-a controlat, s-a supravegheat prea mult.

[1] Dante, *Infernul,* cântul V. (*N.t.*)

Tora – Potrivit tradiţiei evreieşti, Dumnezeu ar fi creat-o cu două mii de ani înaintea lumii!

N-a existat un alt popor care să se creadă atât de *importanţi* – Să atribuie cărţii sale sfinte asemenea vechime, să creadă că *precedă* Creaţiunea! — Aşa se creează un destin.

3 februarie – La radio, azi-dimineaţă, fragmente din *Arta fugii* – Să-ţi începi ziua cu această operă supremă e o adevărată binecuvântare.

Refuzul creştinismului de către evrei nu poate fi calificat decât ca genial.

(Mai trebuie spus că blestemul care-i apasă pe evrei este un blestem *genial,* vreau să spun *unic.)*

Budismul, suprema tentativă de a pune un capăt naşterii. Nirvāna asta e.

„De-acum înainte nu va mai fi naştere", aşa ar glăsui îngerul apocalipsei budiste.

Să fii original e uşor; reuşeşti cu ajutorul trucurilor (Borges, bunăoară); să fii profund e greu, chiar imposibil. Pentru asta e nevoie, printre altele, de infirmităţi… pe care le-ai depăşit, şi de mii şi mii de secrete nemărturisite.

8 februarie

Vizită la Luvru. Am privit pânzele lui Rembrandt, apoi am trecut rapid prin faţa pictorilor francezi din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea şi din perioada napoleoniană. Pictura, ca şi poezia, nu începe în Franţa decât în a doua jumătate a secolului trecut.

Am fost impresionat de *Bătrânul* lui Rembrandt, căci surprinde *esenţa* vârstei şi, aş spune, a *ridurilor.*

Ştiu de ce m-a iritat enormul antrepozit care e Luvrul. Azi-dimineaţă, am închis furios volumul doi al corespondenţei dintre Martin du Gard şi Gide. Găseşti acolo, e drept, câteva scrisori excelente ale celui dintâi. De ce n-au fost adunate într-un volumaş? De ce să impui cititorului corvoada de a citi sau răsfoi două volume groase, când o selecţie judicioasă era atât de

simplă? Orice om de gust ar fi putut s-o facă uşor.

La Luvru, ceea ce lipseşte e tocmai selecţia. Pare în acelaşi timp muzeu istoric şi bazar.

Toată după-amiaza, am fredonat în gând refrene ungureşti. „Sensibilitatea” mea este maghiară, dar viziunea mea despre lume, *năravul* spiritului meu este „valah”.

12 februarie

Trei zile departe de Paris. Beaune, Autun, Semur-en-Auxois.

(Judecata de Apoi pe frontonul catedralei din Autun.)

În fiecare dimineaţă, la trezire, tata avea obiceiul să-i povestească mamei visele de peste noapte. Îmi era groază de acest ritual şi nu-i vedeam rostul. Când mă gândesc că, după Freud, acest exerciţiu este practicat peste tot, şi mai ales de cei care ar fi trebuit să-l respingă, „intelectualii”!

(Azi-dimineaţă, la telefon, Michaux mi-a vorbit îndelung, cu multă gravitate, despre visele lui şi despre vis în general. Şi încă el se numără printre puţinii care nu împărtăşesc ideile extreme ale psihanaliştilor, aceşti *naivi* nărăviţi la subtilitate, care trăiesc din ea.)

Să fii metafizician sau spion, două condiţii cu adevărat interesante: ceilalţi…

A medita prea mult la un mister înseamnă a-l depoetiza – nu a-l pătrunde.

„Nimic nu consolează, pentru că nimic nu înlocuieşte”. (Marie Leneru)

13 februarie

Nu voi fi un cerşetor *ingrat.* Singurul mod de-a suporta o binefacere este s-o *uiţi.* Altfel este o otravă fatală.

Cei care au talente prea numeroase şi prea diverse sunt incapabili să creeze o operă care să *lase urme.*

Nimic n-ar putea să-mi schimbe viziunea despre lume: dacă

mi s-ar oferi pe tavă Pământul şi chiar Universul, eu tot aş continua să văd naşterea aşa cum o văd.

Citit o scrisoare a lui Étiemble despre Brasillach, atât de otrăvită de ură, că aproape-ţi vine să te rogi din *dezgust.* Într-atât de oribil e spectacolul oferit de cel care împinge ranchiuna până la delir.

16 februarie în timpul Terorii, când s-a făcut o descindere la domiciliul marchizei de Condorcet, aceasta, bună desenatoare, a schiţat rapid portretul celor veniţi s-o aresteze, toţi membri ai Comitetului revoluţionar. Rezultatul: au lăsat-o în pace…

Ieri, duminică, plimbare splendidă în Beauce.

17 februarie

Ieri-seară la teatrul Récamier (s-a jucat *Oh les beaux jours* de Beckett), Jacqueline Piatier îmi cere un articol pentru o pagină consacrată lui Caillois[1] în *Le Monde.* Ca-ntotdeauna, prima mea pornire e negativă. Totuşi, în antract, îi dau un răspuns pozitiv. Motivul pentru care m-am răzgândit e dintre cele mai simple: Caillois, pe care Bosquet îl rugase să contribuie la pagina dublă ce mi-a fost consacrată în iulie trecut, refuzase. Dacă aş fi refuzat la rândul meu, mi-aş fi părut meschin *în propriii mei ochi.* Am crezut că-i bine să accept ca să nu am probleme de conştiinţă…

19 februarie. Ieri, la cină: vorbe, vorbe, vorbe. Azi-dimineaţă, o asemenea oboseală că m-am surprins pizmuindu-i pe morţi.

Bucătăria proastă şi flecăreala, una mă ucide, iar cealaltă mă goleşte.

Ieri, îmi telefonează E., cam afumat. Îmi spune cât se minunează când se gândeşte la cariera lui, de profesoraş în România, apoi de lucrător la Ripolin şi de corector la foaia Primăriei: pentru ca acum să ajungă la Academie. Îi răspund că nu-i nicio diferenţă esenţială între noua lui condiţie de academician şi cea de odinioară, când era aproape un vagabond, că nu trebuie să ia în seamă promovările şi că cel mai bine ar fi să uite de ele.

[1] Articolul, apărut în aprilie, va fi reluat în *Exerciţii de admiraţie. (N.t.)*

20 februarie – Ieri, seară cu familia Beckett. Sam era în formă şi chiar în vervă. Mi-a povestit că a ajuns să scrie teatru din întâmplare, ca să se destindă, după ce scrisese romane. Era doar un amuzament sau o încercare şi nu-şi imagina că va căpăta asemenea importanţă. A adăugat, e drept, că scrierea unei piese implică o serie de dificultăţi, pentru că trebuie să te *limitezi,* şi că asta îl făcea curios şi-l ispitea după marea libertate, arbitrară şi nelimitată a romanului, în care chiar nu sunt limite. Pe scurt, teatrul comportă convenţii: romanul nu mai are aproape deloc.

23 februarie

Slujbă de înmormântare, la Saint-Sulpice, pentru o bătrână din imobilul meu.

Am urmărit „textele" pe care le-a citit preotul. Niciunul care să mă convingă. Impresie de fals de la un capăt la altul.

Iar acest Crist – judecător şi împărat – ce deriziune! Să spui că Iisus şi îngerii o aşteaptă în Paradis pe baba asta, care ani de zile m-a călcat pe nervi cu aparatul ei de radio, ce tupeu!

Nu doar grimasele catolicismului trebuie respinse, ci aproape toată „mitologia" creştină.

24 februarie

Din nou, obsesia naşterii. Cât timp nu voi fi terminat şi *publicat* eseul pe care l-am început despre acest subiect imposibil, îmi va fi imposibil să nu mă gândesc la el din când în când şi chiar adesea.

Miezul nopţii. Mă simt *singur* în prezenţa unei disperări pe care nu o pot învinge. Şi iarăşi mă refugiez *înainte* de naşterea mea.

Locul meu, patria mea este, ca pentru mistici, acel nimic care îl *precedă* pe Dumnezeu.

Ieri, la ţară, mi-a venit acest gând, pe care de fapt îl am în fiecare zi, dar care în oraş durează mai puţin decât în mijlocul unui peisaj: sunt o insectă ce are foarte puţin de trăit şi nu pricep de ce, *ştiind asta,* mă bucur de tot ce văd, de ce sunt

încântat să privesc arborii, să contemplu norii, un râu sau o floare.

La sfârşitul lui 1939, cu câteva zile înainte de izbucnirea războiului, m-am întâlnit, pe bulevardul Saint-Michel, cu un anume Bernard care făcea parte din misiunea franceză în România. Mi-a împărtăşit neliniştea şi groaza pe care i le inspirau ideea de a merge pe front: Ce vrei, îmi place viaţa, îmi place să citesc o carte, îmi plac femeile, îmi place să privesc o catedrală…

Catedrala era cu adevărat neaşteptată, şi acest cuvânt, în gura unui personaj oarecare şi în asemenea împrejurări, m-a emoţionat profund.

3 martie – Caracterul eruptiv al anxietăţilor mele.

Cel mai mic motiv de angoasă provoacă în mine o angoasă *totală.* Şi nu mă pot împotrivi, nu pot opri acest proces automat, izbutesc doar să-i atenuez efectele ascultând vocea raţiunii, repetându-mi că nimic, dar absolut nimic nu merită să ne facă să suferim.

Niciun trapist, nici cel mai înrăit, n-a trăit mai mult decât mine în intimitatea lui *Memento mori.* N-am uitat niciodată că simt muritor; or, ca să te poţi agita, trebuie să te gândeşti la asta numai din când în când, la fel ca toată lumea.

În articolul despre Caillois, am scris că neantul e o versiune *mai pură* a lui Dumnezeu, şi că de aceea misticii preferă să se cufunde în el.

Jacqueline Piatier a citit în întregime *Căderea în timp.* Adesea, în discuţiile noastre, a făcut aluzie la ea şi am văzut că efectiv o cunoştea. Credeam de asemeni că i-a pătruns adevăratul spirit. Eroare. Ieri, la *Le Monde,* spunându-i că există o parte de acrobaţie la Caillois, mi-a replicat: *Ba nu, la dumneavoastră,* căci *Căderea* se termină exact cu contrariul a ceea ce susţine la început.

Aşadar a luat drept *joc* revirimentul de la sfârşit! N-a înţeles nimic, sau nu mai mult decât un jurnalist *inteligent.*

6 martie 1970

Berdiaev spune pe bună dreptate că Soloviov, ca personaj, e mai interesant decât opera sa. Şi adaugă că Soloviov nu era o făptură a pământului, ci a văzduhului.

7 martie. La T.N.P.[1]– *Dansul morţii* de Strindberg.

Un scriitor pe care l-am citit atât de puţin şi cu care simt atâtea afinităţi. Unul căruia îi plăcea să se tortureze mai mult chiar decât o fac eu.

Putem fi siguri că omul nu va mai atinge vreodată profunzimi comparabile cu cele pe care le-a cunoscut în timpul veacurilor de dialog egoist cu Dumnezeul *său.*

Dumnezeu e cineva care *se sfâşie* dintotdeauna – nu pot să mi-l închipui altfel. Universul nu e decât spectacolul unei supreme sfâşieri.

Prânz cu Christophe Schwerin şi cu Hélène. Mă înfierbânt şi le explic viziunea mea despre Istorie. Lichidez epocă după epocă, le „demonstrez" superioritatea revolutului şi le spun că, una peste alta, trebuie să revenim la Adam ca să găsim o formulă de viaţă acceptabilă.

— Chiar şi după Cădere?

— Da, chiar şi după Cădere. Căci Adam încă era aproape de paradis şi îi păstra o amintire intactă.

8 martie

Momentul de supremă luciditate pentru un autor este acela când percepe valoarea exactă a operei sale, fără să-şi facă iluzii. Când se poartă cu sine aşa cum ar face-o *un duşman cinstit.*

Ar trebui să ai forţa şi curajul să nu te citezi niciodată şi cu atât mai puţin să faci vreo aluzie la propriile tale producţii.

Să nu-i imiţi niciodată pe francezi: pentru nimic în lume să nu vorbeşti despre succesele tale, oricât de modeste ar fi, iar dacă altcineva face aluzie la ele, să schimbi subiectul pe loc.

---

[1] Théâtre National Populaire, teatru din Paris. (***N.t.***)

Plătim scump orice laşitate – dar şi orice act de curaj.

11 martie

Ieri-seară, *Aşteptându-l pe Godot.* Piesă desăvârşită. După cincisprezece ani, a rămas la fel de proaspătă.

12 martie

Fluctuaţii – aş vrea să scriu o carte cu acest titlu.

Mă simt *exterior* problemelor omeneşti. În fiecare zi, la trezire, primul lucru la care mă gândesc este că totul se petrece în afara mea, şi că acest *totul* este o vânzoleală lipsită de sens. — Pe vremea când umblam cu bicicleta, mergeam adesea lângă Saint-Cloud şi, de sus, priveam oraşul. Ideea de a fi cineva, de a-mi face un nume la Paris mi se părea absurdă: simpatică mi se părea mai curând perspectiva de a nu fi nimic.

Dar în afara acestor reacţii pur subiective, ceea ce mă izbea era *absurdul* acestui conglomerat uman, unde fiecare îl chinuie pe fiecare – furnicar grotesc şi osândit.

Alaltăieri am făcut o intervenţie la Robert Gallimard în legătură cu cărţile mele ce nu se mai găsesc nicăieri, nici măcar în cele două librării ale editurii, unde spun că s-au epuizat. Intervenţia mea, fireşte, n-a avut niciun rezultat. Mi-e ruşine că am făcut-o. Căci a manifesta cea mai mică nemulţumire în legătură cu cărţile mele şi mai ales cu soarta lor înseamnă să mă pun în contradicţie flagrantă cu mine însumi şi cu ceea ce cred în general.

Este puternic cine priveşte în faţă nu pericolul, ci disperarea, acest pericol amplificat, acest pericol de două ori, dar ce spun? – de o mie de ori mai mare.

Când ai trăit zile în şir cu spaima unei primejdii teribile, dacă până la urmă ea se dovedeşte neîntemeiată, nu ai forţa să te bucuri, căci ţi-ai epuizat toate rezervele de energie în lupta cu disperarea şi teama.

Un înţelept scriind… îţi poţi imagina o asemenea oroare? Şi totuşi, scumpul meu Marc Aureliu…

Rāmana Maharshi n-a scos niciun cuvânt timp de trei ani.

Eugen mă anunţă că Adamov a murit. Nu ne mai vorbeam. Acum zece am sau mai mult, nu mai ştiu din ce cauză, a început să-mi întoarcă spatele. Nu are importantă.

El m-a făcut să merg la Girolata[1], pe care el o considera locul cel mai frumos din lume.

O amintire de „neuitat”: în plină vară, pe o căldură toridă, îl găsesc în pat, cu Jacky. El era probabil gol şi, cu o pătură cenuşie trasă până la jumătatea trupului, părea un Crist bizantin.

Farmecul lui „armenesc”, profund nefrancez. A fost o vreme (1950 – 1955) când faptul de a-l şti pe Adamov în Cartierul Latin şi de a-l putea întâlni oricând îmi dădea un fel de siguranţă şi chiar de consolare. Ieşeam în oraş şi mergeam prin toate cafenelele în care l-aş fi putut găsi.

În anii în care nu ne-am vorbit, îl zăream adesea, iar chipul lui, marcat de boală, de o culoare pământie, aproape neagră, mă umplea de spaimă.

Ieri, plimbare la Chantilly.

La muzeu, un portret ciudat al lui Molière. Al lui Talleyrand de asemeni; parcă era o bătrână frumoasă, cu un rictus *reprimat.*

Azi, ziarele sunt în grevă. Drept care Eugen îmi spune că Adamov n-are noroc. Ca şi cum, *acolo unde este* (această expresie e de o nepotrivire, de o stupiditate îngrozitoare), Adamov ar mai fi sensibil la elogii! Avantajul morţii e că te pune obiectiv în situaţia unui cinic absolut. Nimic nu mai contează: cel mai mare cinic, chiar dându-şi toată silinţa, nu se ridică nici la genunchiul unui cadavru.

Orice atitudine a unui om viu, chiar şi a celui mai detaşat, mai desprins de toate, e o farsă pe lângă supremaţia celui mai modest hoit. Nu există înţelepciune deplină decât acolo unde orice strop de viaţă a fost lichidat.

De aici sentimentul de indispoziţie filosofică şi chiar de inferioritate pe care îl încerci în faţa unui mort.

[1] Localitate în Corsica. (***N.t.)***

Citit concluzia-testament a lui Bertrand Russell[1]. Câtă naivitate din partea unuia care, toată viaţa, s-a declarat sceptic.

Scotocind într-un sertar în căutarea unei fotografii, am găsit un teanc întreg, vechi de douăzeci, treizeci de am. E cu putinţă ca acest tânăr, cu un aer întrucâtva romantic, să fiu *eu*? Iar prietenii mei, cum să cred că ăştia sunt ei? Ce face timpul din noi! Identitatea noastră prin ani nu este garantată decât de *nume*! Ar trebui să ni-l schimbăm la fiecare cinci ani. E cu adevărat imposibil să crezi că eşti cel care-ai devenit.

Pe stradă, adineaori, agitaţia oamenilor mi s-a părut ridicolă, grotescă. „Adamov a devenit indiferent la toate astea", mi-am spus. E ceea ce-mi repet la moartea unui prieten.

Prin 1950 (?), Adamov a fondat o revistă, din care, după ştirea mea, n-a apărut decât un număr: *L'Heure nouvelle.* Purta un moto: *Ora cea nouă e pe puţin foarte severă.*

Cu ce ton îl cita A. pe Rimbaud! Ajuns la *sever,* privea către un cer imaginar, cu un aer de credincios ofensat.

Dovada că cineva a contat pentru tine: te simţi *diminuat* când respectivul moare. Suferi o pierdere de realitate – dintr-odată exişti mai puţin.

Adamov era cu siguranţă înăuntrul orizontului meu, şi în felul meu am participat la lunga lui agonie.

18 martie – Azi după-amiază, în pat, am încercat să mă apropii de starea în care se găseşte scumpul nostru Adamov. Am închis ochii şi m-am lăsat invadat de toropeala de *dinaintea* somnului. La un moment dat, am putut percepe acel nimic, acea realitate infinitezimală ce încă mă lega de conştiinţă (de conştiinţa de a fi viu). Eram *în pragul* morţii? O clipă după aceea, nu mai eram nimic, mă prăbuşeam în fundul unui hău, *fără să simt nici cea mai mică spaimă.* Poate că a muri este la fel de simplu.

(Da, poate, dacă moartea ar fi doar o experienţă; dar moartea este Experienţa însăşi. Ce idee, de altfel, să

[1] În Autobiografia sa, apărută în 1967. Bertrand Russell murise la 2 februarie 1970, la vârsta de nouăzeci şi opt de ani. (N.t.)

experimentezi moartea, să t*e joci* cu un fenomen ce are loc o singură dată! Se experimentează ceea ce se repetă, nu unicul. Nu-i mai puţin adevărat că simulăm moartea, fie prin contaminare creştină, fie dintr-un gust morbid, fie în fine din solidaritate cu prieteni dispăruţi.)

Nu-l vei auzi pe un creştin să strige: „Scăpaţi-mă de naşterea mea!” Acesta însă e vechiul strigăt al întregii Asii şi al tragediei greceşti, în fond al oricărei tragedii.

19 martie. *Syllabes* – de propus ca titlu de revistă.

Un lucru îşi pierde orice realitate de îndată ce se realizează. Imensa presiune a viitorului. Un eveniment care se prefigurează, pe care-l aşteptăm sau de care ne temem este un univers; de îndată ce se petrece, îşi pierde capacitatea de a fascina sau de a îngrozi.

Toate acestea sunt truisme, însă truisme capitale. *Ar trebui să putem reacţiona faţă de viitor cu detaşarea pe care o avem faţă de trecut, să dobândim o atotştiinţă fără iluzii, pe scurt să-i întrecem pe morţi.*

20 martie. Înmormântarea lui Adamov.

Ridicarea trupului.

Ce odios poate fi un sicriu!

Aici duce naşterea! Motiv suficient ca s-o urâm.

Ieri-seară, în metrou, o fată (şaisprezece – şaptesprezece ani) mi-a oferit locul ei. Am refuzat, firește. Să-mi ofere locul, mie, care abia făcusem douăzeci şi cinci de kilometri pe jos! Părea mai degrabă plăpândă, şi mă îndoiesc că ar putea face măcar jumătate din această distanţă. Cum-necum, în ochii ei eram un bătrân – şi chiar sunt, cu mutra mea de ocnaş *odihnit.*

Că sunt bătrân, o *ştiu;* dar n-o *simt,* în mod normal mă port ca un ins de cel mult treizeci de ani, şi nu m-aş simţi ridicol dacă ar fi să-i fac curte unei fete de douăzeci de ani. Această iluzie de vigoare, această insensibilitate „instinctivă” la trecerea timpului face să ne credem feriţi de ravagiile vârstei.

27 martie. Toată seara trecută, până la ora 1 noaptea, discuţie extrem de interesantă cu Marie-France Ionesco.

Cvintet pentru coarde în do major opus 163 de Schubert.

Le dăruim prietenilor noştri cărţile noastre, le scriem dedicaţii afectuoase, credem că ne vor citi, că se vor înduioşa pentru noi sau ne vor admira. Eroare. Nu facem decât să-i indispunem. Pe scurt, exemplare sacrificate.

...În timpul ăsta, undeva, un necunoscut ne va citi cu un respect religios şi va aştepta ani în şir înainte de a îndrăzni să ne spună ceva.

O idee, de îndată ce se întrupează, devine grotescă. La fel se întâmplă cu înseşi fiinţele. O, dacă ne-am putea menţine într-o eternă virtualitate, fără să cădem niciodată în naştere.

31 martie. Mers la *Le Monde* să corectez şpalturile articolului meu despre Caillois; e cules cu litere atât de mici, că m-au durut ochii citindu-l. Apoi, în păienjenişul acestor cuvinte minuscule, toate nuanţele de limbă şi de gândire dispar. Nu m-am înfuriat, din fericire!

1 aprilie. Ieri am mers la *Le Monde* să-mi corectez articolul despre Caillois. J.P. Mi-a spus că a făcut tăieturi. Nu am avut, pe loc, decât o slabă reacţie de nemulţumire, repede reprimată. Apoi nu m-am mai gândit la asta. Ieri-seară însă, la culcare, şi azi-dimineaţă, la trezire, acea nemulţumire aparent depăşită a izbucnit, transformată în furie. Ce prostie!

Nimeni nu se *frământă* ca mine, şi pentru orice. Căci orice este motiv ca să mă zbucium. Şi nu pot face nimic. De aceea Orientul m-a fascinat întotdeauna – Orientul, adică budismul.

Calle de la Amargura – la Valdemosa.

Cine şi-ar putea imagina, în Franţa, o stradă a Amărăciunii?

Mă gândesc de asemeni la *Paseo de los Tristes,* la Granada.

3 aprilie. Exprimând o obsesie, te descotoroseşti de ea ca să-i faci loc alteia. Astfel, mă gândesc mai puţin la sinucidere de când am vorbit, despre ea în *Demiurgul cel rău*, în schimb am căzut într-o obsesie vecină: obsesia naşterii. Oricum, schimbarea este salutară, este izvor de înnoire, îmi îngăduie să

respir.

Are loc aşadar un catharsis – purificare şi uşurare prin expresie. Dacă o idee ne urmăreşte şi ne supără – putem să scăpăm de ea formulând-o. A formula un rău înseamnă a-l expulza, a-l scoate *în afara* noastră, înseamnă a-l goni din substanţa noastră, înseamnă să exorcizăm demonul. Or, obsesiile sunt *demonii* unei lumi fără credinţă. (Trebuie să le exorcizăm, cum se făcea şi cu demonii.)

Heidegger – creator de limbă, inovator abuziv.

Nietzsche n-a înnoit limba, ci doar a deschis o carieră anumitor cuvinte.

„A fost un timp când timpul nu exista", citim într-un text antic.

Refuzul naşterii coincide cu nostalgia acestui timp de dinaintea timpului.

Refuzul naşterii nu e nimic altceva.

3 aprilie

Ca să combată astrologia, Sfântul Augustin aduce contra-argumentul *gemenilor:* iată doi oameni, născuţi în acelaşi moment, şi ale căror destine sunt atât de diferite.

Trebuie să-i reproşăm psihanalizei faptul că pentru ea totul este semnificativ, totul are un sens; or, activităţile noastre, începând cu visele, comportă o considerabilă parte de zgură. Ei bine, pentru psihanalişti nu există zgură, există numai simboluri.

4 aprilie – Simbol al neantului: un articol ce nu durează decât o zi.

De îndată ce o speranţă este împlinită sau înşelată, intrăm în ireparabil, adică alunecăm în trecut.

Ce grămadă de clipe moarte, ce morman de trecut trebuie să târăsc după mine!

Azi după-amiază am dormit o oră. Trezindu-mă, am simţit cum mă apasă imensitatea momentelor pe care le-am străbătut până acum. Senzaţie de strivire vecină cu disperarea. Cred că am scos un horcăit chiar în clipa trezirii, atât eram de

înspăimântat.

10 aprilie

Fontenelle, aproape centenar, este întrebat într-o zi cum a reuşit să aibă numai prieteni şi niciun duşman.

— Urmând două axiome: totul este posibil şi toată lumea are dreptate.

Ştiu de ce mă interesează atâta scepticismul: din cauza negaţiei pe care o presupune, şi de asemeni din cauza cruzimii – o cruzime atât de abil disimulată. Mă îndoiesc, deci distrug.

De zile în şir, indiferenţă pentru orice, dar în special pentru „opera" mea. Nu mai cred în ea, e ca şi cum nu aş fi scris nimic. Nu mă mai interesează ce sunt, de ce m-ar interesa ce am scris? Trebuie să mă despart de trecutul – ca şi de viitorul meu. Să-mi inventez un soi de prezent.

Azi după-amiază, mi-am amintit de experienţa, de *senzaţia* cea mai fantastică a vieţii mele. Era la Berlin (în 1934?), într-o dimineaţă, era 11 fără câteva minute, voiam să iau metroul în staţia *Belvedere,* când deodată am simţit un fior „supranatural", certitudinea că *tot* timpul dintotdeauna se concentrase în mine, culmina în mine, şi că eu eram cel care-l face să înainteze, că eram în acelaşi timp creatorul şi purtătorul timpului.

Această senzaţie n-a durat mult: o străfulgerare, dar de o strălucire şi de o intensitate abia suportabile, deşi era asociată cu o impresie de fericire nemaipomenită.

(Cu anii, acest gen de experienţă a devenit foarte rar. Căci stările extatice (sau cvasi) pe care le-am trăit în viaţa mea erau legate de insomniile mele, de otrava veghilor, de nebunia şi delirul nopţilor albe, care-mi dădeau, în timpul zilei, o stare febrilă, istovitoare peste poate. Dacă aş fi continuat să trăiesc la asemenea extremităţi, n-aş fi ajuns să trăiesc atât de mult. Cu siguranţă nu treceam de treizeci de ani.

Trăim doar pentru că am fost nevrednici de o anume febră.)

16 aprilie – Văzut ieri un doctor. Mi-a găsit tensiunea mărită. Boală de familie.

21 aprilie – Marţi –

La ora 3 noaptea, mă trezesc. Imposibil să dorm. Dureri de stomac. Medicamentul, sau mai curând otrava pe care M. mi-a dat-o pentru tensiune, mă dărâmă. La ora 4 m-am sculat, m-am îmbrăcat, apoi am făcut un tur prin oraş până la 6. Parisul este minunat înainte de ziuă şi în momentul când se face ziuă. Lângă Notre-Dame, păsările se manifestau destul de zgomotos, începând de la 5 fără un sfert.

24 aprilie

Azi-dimineaţă am deschis o antologie de texte religioase şi-am dat direct peste această zicere a lui Buddha:

„Niciun obiect nu merită să fie dorit."

Impresie extraordinară. Am închis cartea, căci, după asta, de ce să mai citesc? Şi ce?

E un adevăr ce mi-a săgetat inima, deşi trăiesc cu el de ani de zile şi mi-l repet în fiecare zi (mi-l şoptesc mai mult sau mai puţin conştient). Însă oricum, să nimereşti peste el dintr-odată, într-un moment când simţeai nevoia *să vină* din exterior şi să fie rostit de cineva pe care-l pui mai presus de toţi oamenii – e altceva!

Singurul mod de a fi superior tuturor este să nu doreşti nimic.

Când îţi învingi dorinţa, ce beatitudine! Deci beatitudinea nu poate fi decât victoria asupra tuturor dorinţelor!

Ce este paradisul? E lumea de *dinainte* de dorinţă.

Şi într-adevăr, dorinţa a distrus paradisul.

25 Ajunul Paştelui

Cei care ne-au umilit, care ne-au făcut rău, nu ne mai duşmănesc defel; au uitat umilinţa la care ne-au supus.

Doar victimele au memorie. De aceea ranchiuna e atât de stupidă. Ea nu-l atinge decât pe ranchiunos. Dacă am putea ierta cu adevărat, paradisul s-ar instaura pe pământ de îndată.

(Apropo de uitare. Pamfletarii care de dimineaţa până seara ocărăsc pe toată lumea se miră să constate că au duşmani. După ce pur şi simplu şi-au vărsat acreala pe X sau pe Y, nu pricep ce au ceilalţi cu ei.

Niciodată n-ar trebui să luăm în serios o insultă, o calomnie. De fiecare dată când am făcut-o, m-am simţit rău şi am regretat.)

A exista: – un ocol destul de lung ca să mă lepăd de naştere.

26 Pastele. Nicio semnificaţie.

Francezii care-au cunoscut români nu-i iubesc. E de înţeles: au defecte apropiate.

Vinerea trecută, un actor irlandez, MacGowran, a interpretat singur, timp de peste două ore, părţi din opera dramatică şi romanescă a lui Beckett. Am fost surprins de afinităţile dintre *Weltanschauung*-ul lui Sam şi al meu. În chip fundamental, aceeaşi imposibilitate de a fi.

Nu mă mai gândesc la sinucidere, într-atâta mi se pare de naturală, de acceptabilă. Altă dată, ideea ce mi-o făceam despre sinucidere era întotdeauna precedată sau însoţită de o anume amărăciune. Nu şi acum. Sinuciderea ţine de evidenţă, de toate lucrurile pe care *uităm* să le facem.

27 aprilie

Toată viaţa m-am gândit la moarte, iar acum când mă apropii de ea constat că nu mi-a folosit la nimic, şi că eram cu mult mai câştigat dacă nu-mi băteam capul cu ea. Căci gândul morţii nu te ajută să mori.

Nimeni n-a iubit mai mult ca mine lumea şi cu toate astea, dacă mi-ar fi fost oferită pe tavă, chiar şi copil fiind, aş fi strigat: „Prea târziu, prea târziu!”

Până şi suferinţa, o dată consumată, pare la fel de ireală ca un vis. Ce rămâne din ceea ce pare să fie?

Atâta timp cât suferim, nu putem concepe că *ceea* ce simţim poate să dispară sau că, încetând, din ea nu rămâne nimic. E totuşi ceea ce se întâmplă, afară, bineînţeles, de cazul că un lung şir de suferinţe provoacă *deformarea* opticii noastre.

Boala *lasă urme* în spirit, dar ea însăşi dispare ca şi cum n-ar fi fost niciodată, ca euforia, de pildă.

Mă simt vinovat de a fi. (Dar această vinovăţie mă stimulează, îmi place...)

Azi după-amiază, am mers la spital. Sala de aşteptare. Ce aşteaptă toţi oamenii ăştia? Să mai trăiască un pic, să nu moară *normal.*

Şi mă gândeam la un spital pentru muşte, în care muştele ar primi îngrijiri ca să trăiască până la sfârşitul anotimpului, sau o sală de aşteptare pentru efemeride, ca să obţină o oră sau un minut în plus.

30 aprilie. Petrecut seara de ieri cu Christophe Schwerin şi cu fiica lui H. Von Hofmannsthal, văduva lui Heinrich Zimmer.

H. V.H. Avea şaptesprezece ani. Într-o zi primeşte la liceu (*Gymnasium)* un buchet mare de trandafiri roşii din partea lui Ştefan George. S-a simţit foarte încurcat, din cauza colegilor care l-au luat peste picior.

În *Mituri şi simboluri,* Zimmer spune că India este Viaţa care meditează la ea însăşi.

Lovecraft scrie o povestire ce nu e decât relatarea unui coşmar. Într-o scrisoare către un prieten, se întreabă dacă are dreptul să fie plătit pentru o producţie a cărei paternitate nu şi-o poate atribui integral...

Dacă tot ce am scris e sinistru în chip atât de evident, e pentru că nu înnegresc hârtia decât atunci când îmi vine să-mi trag un glonţ în cap.

Expoziţie Czapski[1]. Un om entuziast: se vede bine că nu-i de aici. Aproape toţi sunt polonezi. Aproape. Se vede după surâsul *sincer* pe care-l au oamenii când îşi vorbesc.

3 mai

Lângă Saint-Sulpice-de-Favieres, există un sătuc,

[1] Vezi *supra,* p. 69. (*N.t.*)

Mauchamp, cu o bisericuţă din piatră ce mă emoţionează. Ce mângâiere, s-o regăsesc de fiecare dată! Azi însă, oroare, văd că s-a construit un soi de şopron în prelungirea unui antrepozit, deschis de curând. Biserica e strivită de el. Nu se poate imagina profanare mai cumplită. Din fericire, mi-am *propus* să nu mă mai înfurii niciodată în faţa barbariei civilizaţilor.

Omul spurcă tot ce a creat. Rămân din fericire câţiva arbori, împotriva cărora încă nu poate face nimic.

Pe vremea când era nevasta lui Scarron, Dna de Maintenon scrisese, sub pseudonimul de Fanchon, un tratat de erotism, primul de acest gen publicat în Franţa (aşa se zice).

5 mai. Ce înseamnă o răstignire unică pe lângă aceea, infinit repetată, a insomniei.

Laşitatea poate fi o formă de delicateţe.

„Absolut" – cuvânt ce nu trebuie folosit decât atunci când nu avem încotro, în cazurile cu adevărat disperate.

Am recitit, alaltăieri, două pagini din *Tratat,* cu o detaşare totală şi, de asemeni, cu dezgust pentru patetismul ce se lăfăie în el. Poezie proastă, inspirată de o nefericire autentică. Ce păcat că n-am ştiut să folosesc alt ton! Cu mai multă răceală, aş fi făcut o carte bună. Cu mania mea de a ridica vocea, nu puteam decât s-o ratez.

Cine ar vrea să *mă* cunoască ar trebui să ţină cont de slăbiciunea mea pentru Regent, în care, adesea, m-am regăsit, m-am recunoscut. Latura mea frivolă, o văd realizată în el, şi dusă la o expresie supremă. Era, ca şi mine (!), „născut plictisit" (Saint-Simon) – şi nu putea nici iubi, nici urî cu adevărat. O existenţă din bucăţi.

Întotdeauna mi-am făcut o înaltă idee despre înclinaţia mea pentru frivolitate. Sunt însă mai puţin frivol, vai, decât îmi închipui că sunt.

A exista e felul meu de a fi frivol.

Orice existentă este o concesie făcută frivolităţii.

7 mai. Paul Celan s-a aruncat în Sena. I-au pescuit cadavrul lunea trecută.

Acest om fermecător şi insuportabil, feroce cu accese de blândeţe, la care ţineam şi de care fugeam, de teamă să nu-l rănesc, căci totul îl rănea. Ori de câte ori îl întâlneam, eram atât de atent şi mă supravegheam atâta, că după jumătate de oră eram istovit.

8 mai. Orice adevăr este insuportabil. Orice adevăr este, în ultimă instanţă, distructiv. S-ar spune că misiunea lui este să facă rău.

Dacă toate aparenţele sunt echivalente, dacă sunt la fel de ireale, de ce am mai face vreun gest, când orice gest e aparenţă şi irealitate? Viaţa este dragostea de aparenţe şi nimic altceva.

Dar atunci când, uneori, ne smulgem acestor aparenţe, *unde* ne aflăm, dincolo de viaţă sau pe lângă ea? Sau poate regăsim altceva, mai *important*?

Dar poate exista ceva *important* care să nu semene deloc cu viaţa?

9 mai – Citit câteva scrisori ale lui Proust în care solicită decoraţii. Altă dată, acest gen de slăbiciune m-ar fi îngreţoşat, acum însă face ca interesul meu pentru scriitor să sporească. Căci aceste slăbiciuni sunt ale unei fiinţe vii, *concrete,* nu ale unei măşti sau ale unui simbol. Apoi, în cazul lui, aceste demersuri n-au nimic anormal, Proust nu propovăduia detaşarea.

10 mai. Ieri-seară, Christiane Vaubourg mi-a arătat câteva compuneri şcolare ale nepotului ei (treisprezece ani), elev într-un liceu de provincie. Una mai ales, în care trebuia să descrie zăpada, m-a uimit. În chip de preambul, puştiul anunţă că va folosi până la capăt pronumele *on,* preferabil lui *je* sau lui *nous,* iar asta, zice el, ca să amelioreze calitatea stilului. La treisprezece ani!

Ce-i de mirare că toată literatura franceză de azi e obsedată de limbaj şi că e gata să-i cedeze! În ţara asta se trece direct de la biberon la scriitură.

O, dacă aş putea să spun ceva unic, teribil, definitiv despre naştere!

11 mai – Noapte cumplită. M-am gândit la *înţeleaptă* hotărâre a lui Celan.

(Celan a mers până la capăt, şi-a consumat şansele de a rezista nimicirii. Într-un sens, existenţa lui nu e prin nimic fragmentară sau ratată: s-a realizat pe deplin.

Ca poet, nu putea merge mai departe; se apropia, în ultimele poeme, de *Wortspielerei*[1]*.* Nu cunosc o moarte mai patetică, nici mai puţin tristă.)

Lui Klee îi plăcea să citeze: „Arta desenului este arta omisiunii". (Liebermann) La fel s-ar putea defini arta aforismului.

Pentru mine, a scrie înseamnă *a omite.* Asta e secretul laconismului, şi al eseului ca gen.

12 mai. Cimitirul din Thiais. Înmormântarea lui Paul Celan.

În autobuz, de la Porte d'Italie până la cimitir, urâţenia periferiei mi s-a părut atât de îngrozitoare încât, ajuns la cimitir, care e frumos, am avut o senzaţie de eliberare.

Ieri-seară, Michel Random mi-a povestit istoria următoare: maimuţele care trăiesc în grup le resping pe acelea dintre ele care-au avut de-a face cu oamenii. Au făcut totuşi o singură excepţie, pentru cea care se ataşase de Rāmakrishna.

Cei care caută – şi găsesc – mister peste tot nu merg neapărat la esenţa lucrurilor; cel mai adesea, „misterul" corespunde unui tic al spiritului mai curând decât unei investigări şi unei adevărate căutări.

Trebuie să-ţi deteşti secolul tău sau toate secolele?

Oare Buddha părăseşte lumea *din cauza contemporanilor săi)*

Hermetismul, în literatură, e uneori semn de subtilitate, şi aproape totdeauna de neputinţă (şi de şarlatanism).

---

[1] În germană, „joc de cuvinte". (*N.t.*)

13 mai. Să ne ardă de făcut proiecte, când prietenii noştri sunt în pământ!

Vai de binefăcătorul care a abuzat de capitalul nostru de gratitudine.

Aproape zilnic primesc o carte pe care n-am nicio poftă s-o citesc şi care mă dezamăgeşte aproape întotdeauna, căci toţi aceşti oameni nu au nimic de spus; mestecă din nou ce-au spus alţii, care, şi ei, erau mai înţelepţi dacă tăceau.

Singurul lucru profund, extraordinar pe care l-a descoperit omul e tăcerea, şi tot ea este singurul lucru la care omul nu se poate limita.

Dacă aş putea să tac un an, la sfârşitul experienţei m-aş declara zeu…

Însuşi faptul că trag de aici nişte concluzii de flecar dovedeşte că nu sunt demn de tăcere.

(Apoi, ar trebui să nu mai vorbim despre zei, nici de bine şi nici de rău. Căci nu ne ajută nici în cunoaşterea vieţii, nici în purtarea pe care trebuie s-o avem în faţa ei.)

Hermetismul este acceptabil la X sau la Y, în cazuri extrem de rare. Ca modă, este ridicol.

Nu există ceva mai rău decât obscuritatea ca procedeu. E ceea ce se întâmplă în Franţa de azi.

În literatură, ceea ce nu e fatalitate e simplu exerciţiu.

Îmi place mersul pe jos, dar nu-mi place gimnastica.

18 mai. Ascultând adineaori Bach, memoria mea, în loc să se purifice, a început să dezgroape vechi ranchiune pe care le credeam îngropate, uitate, amintiri umilitoare la culme, reacţii josnice, odioase şi tot ceea ce în trecutul meu e susceptibil să-mi provoace sila completă de mine însumi.

Am observat adesea acest efect nefast pe care muzica îl are asupra mea. Are darul să ne răscolească adâncurile, deci şi drojdia depusă acolo. Nu totul e metafizică în ea. Departe de aşa ceva!

Mă interesează unele aspecte ale actualităţii, e adevărat. Dar de fiecare dată când sunt atent la ele, îmi spun că e stupid, că mă pun în contradicţie cu mine însumi, cu convingerile mele, şi că cine deplânge faptul de a se fi născut nu se ocupă de situaţia politică din cutare ţară sau de ce a spus X sau Y. Totuşi, asta e situaţia, şi nu pot face nimic.

La o repetiţie a piesei *Ultima bandă*[1], când i-am spus D-nei B. Că Sam e cu adevărat disperat şi că sunt uimit că poate continua, „trăi" etc. – ea mi-a răspuns: „Există în el şi o altă latură".

Acest răspuns, păstrând proporţiile, mi se potriveşte şi mie.

19 mai. Sciatică.

20 mai. Tot sciatică.

Bolile mele duc o politică ce-mi rămâne de nepătruns. Uneori se pun de acord şi înaintează împreună, alteori fiecare îşi urmează calea, foarte adesea se înfruntă, dar, fie că se-nţeleg, fie că se sfădesc, întotdeauna o fac pe socoteala mea.

22 mai. La perceptor. O cucoană cu privire rece, aproape rea. Găseşte că nu câştig destul, sau mai curând că nu am declarat destul.

— Sunteţi bine îmbrăcat. Purtaţi un costum nou.

— De la nişte prieteni.

— Şi mâncarea?

— Am avantajul că am o gastrită. Ţin regim. Nu merg niciodată la restaurant.

31 mai. Inundaţiile au devastat România. O tară lovită de Natură şi de Istorie.

Am mers să duc nişte lucruri la ambasadă.

M-am dus la *Le Monde* să corectez şpalturile articolului meu despre Beckett[2], care mi s-a părut slab.

Nu scrii cu pasiune, cu autenticitate, decât când eşti

---

[1] Piesă de teatru de Beckett. (*N.t.)*

[2] Articolul, „Beckett, câteva întâlniri", va fi reluat în Exerciţii de admiraţie. (N.t.)

încolţit. Spiritul lucrează sub presiune. În condiţii normale, stă degeaba, se plictiseşte, plictiseşte.

11 iunie. Sonata a doua pentru vioară de Bach, în interpretarea lui Szeryng (?).

De fiecare dată când mă dispreţuiesc, ar trebui să mă gândesc la ecoul pe care îl trezeşte Bach în mine, şi să-mi spun că nu sunt atât de nul, sau golit.

12 iunie. Azi-dimineaţă în pat, îmi ziceam că mi-a lipsit o condiţie esenţială ca să mă realizez pe deplin: să fiu evreu.

Astfel, o experienţă capitală a nefericirii mi-a fost inaccesibilă.

13 iunie. Seară cu Suzanne B. Am sentimentul că articolul meu despre Sam i-a displăcut acestuia. Şi într-adevăr, nu e bun. Oricum, mă simt vexat ca în faţa unui refuz... Revenit acasă, istovit, disperat.

Hotărâre „importantă”: să nu mai scriu niciodată în „ziare”.

Ceea ce am căutat dintotdeauna a fost un mijloc de a suporta viaţa. Evident, nu am găsit nimic, dacă nu cumva acel mijloc a fost chiar căutarea...

„Vidul trădător al oglinzilor ce nu uită nicicând”. (Arthur Symons)

Apropo de articolul meu despre Beckett, discuţie la telefon cu Paul Valet. Am căzut de acord că supraomul lui Nietzsche este ridicol (pentru că e teatral), pe când personajele lui Beckett nu sunt niciodată ridicole.

Personajele lui Beckett nu trăiesc în tragic, ci în incurabil.

E vorba de mizerie, nu de tragedie.

În plină zi, trag storurile, astup ferestrele şi mă culc cu pătura peste cap. Acest contact cu noaptea şi această somnolenţă îmi fac bine: e o stare în care regăsesc ceva foarte primitiv, foarte apropiat de materie şi în tot cazul de origini. Cură supremă. Tot ce diminuează activitatea conştiinţei e salutar.

Recitit poeme de Trakl. Fără entuziasm. Mă uimeşte detaşarea mea progresivă de orice poezie în general. Văd în ea un funest semn de maturitate, de oboseală şi de îmbătrânire; dar şi de cunoaştere, de *trezire.* Nu mai caut imagini, nici limbaj (căci poezia, vai, e în primul rând asta), ci senzaţii extreme şi cât se poate de reci.

Discuţie telefonică foarte utilă cu Paul Valet, doctor fără clienţi, la fel cum eu sunt scriitor fără cititori. Amândoi marginali înrăiţi şi total inutilizabili.

Înţelegere profundă cu toţi aceşti evrei profunzi şi clarvăzători. Din ce în ce mai mult, sunt singurii cu care izbutesc să mă înţeleg.

Dacă „probitatea" este, cum spunea Rivarol, calitatea dominantă a limbii franceze, în schimb germana este complet lipsită de ea. Căci este o limbă pe care nu te poţi *bizui,* care-ţi scapă, care se ascunde şi în care trişeria şi impostura îşi pot da frâu liber, căci este o limbă, în toate sensurile cuvântului, *elastică.*

Mi-ar plăcea să fiu dezastruos de liber. Liber de tot. Liber ca un prunc născut mort.

Părinţii greci ai Bisericii spuneau despre călugăr că e ferit de *curiozitate.* E ceea ce am încercat toată viaţa fără niciun succes.

Faptul că am scris o întreagă carte despre lacrimi (şi sfinţi) are cu siguranţă un sens profund.

Tot ce am scris se reduce la asta, la nişte lacrimi *agresive.*

Un troglodit şi un estet.

Dacă am putea pătrunde taina euforiei. Ea vine într-un mod mai straniu – şi mai rar – decât mâhnirea, are ceva de-a dreptul divin.

La începutul şi la sfârşitul oricărei bucurii stă un zeu.

23 iunie

Friedemann Bach
Fantezie în mi minor.
(Să caut cartea abatelui de Nys.)

Într-un sens, Friedemann este un *inovator* mai mare decât tatăl său. Şi totuşi!

Important e să *aprofundezi,* nu să inventezi forme noi. În artă, a inventa înseamnă a distruge formulele generaţiei precedente.

Să inventezi înseamnă să posezi geniul distrugerii. Să arunci în aer o formă rigidă, *consacrată.*

Când te ridici puţin deasupra lucrurilor omeneşti, observi că sunt total lipsite de sens şi că este imposibil să le iei în serios şi să participi la ele.

Pur şi simplu nu ştiu de ce mă agit, de ce fac tot ceea ce fac ceilalţi.

Aş putea probabil să-mi fac felul. Ba nu, asta ar însemna că mai am îndoieli în ce priveşte futilitatea universală – o evidenţă, pentru mine, absolută. Nu te poţi sinucide când e atât de *clar* că nu există niciun motiv de a acţiona. Ceea ce poţi să mai faci e să „trăieşti", să savurezi existenţa în afara oricărui act.

Nu mă mai interesează sinuciderea, pentru că am depăşit căutarea unei *soluţii.*

Am un „Lebensgefühl" infinit mai apropiat de păgâni, de greci, decât de creştini. În creştinism nu-mi plac decât câteva *excese,* şi isteria ce decurge din ele.

În faţa oricărei forme de nenorocire, reacţionez precum corul în tragedie. N-am ce să fac cu Providenţa.

Cum să-ţi iubeşti semenii când ei sunt miliarde!

Aş putea iubi omul când va fi dispărut de pe faţa pământului – nu înainte. Să dispară deci, ca să-l putem regreta!

Îmi amintesc acea discuţie de după miezul nopţii, când Michaux îmi spunea cu oarece naivitate că totuşi omul a realizat nişte lucruri şi că se gândeşte cu o anume tristeţe la soarta neamului omenesc. „Era cineva, totuşi", părea el să spună.

Şi e adevărat.

Asemenea discuţii nocturne, nu trebuie să le evoci ziua; sunt chiar incompatibile cu adevărurile diurne. Aceste discuţii au întotdeauna ceva sincer, profund şi *deci* naiv.

Vorbeam despre om *la trecut,* iar asta în mod absolut firesc. Michaux e totuşi un „optimist”. La vorbele lui despre „mintalizarea” progresivă a omenirii, viziune aproape teilhardiană, am rămas perplex. Un om atât de lucid să se amăgească în asemenea hal! Avea însă accese de „scienticitate”. Ciudat! Mergeam împreună să privim documentarele ştiinţifice de la Grand Palais! El *credea* în ştiinţă. De altfel Michaux era, este, riguros ca un savant. Opera lui ar fi putut să fie scrisă de un entomolog angoasat, cu spirit muşcător!

Avea în el *ceva ce amintea de Swift.* De aceea nu e un poet adevărat. E un *observator,* nu un *vizionar.* Între document şi halucinaţie.

Nu există om mai puţin smintit, mai puţin nebun. Un halucinat *într-un laborator.* Gândindu-mă la el, mi-a venit în minte vorba răutăcioasă a lui Foram: „Un sihastru la curent cu mersul trenurilor”.

„At orice terrifying and boring”[1], scria un critic englez despre una din cărţile lui M. Despre mescalină.

26 iunie 1970

Compatrioţii noştri, din cauza lipsei totale de principii în viaţa practică, seamănă cu arabii: laşitate, nepăsare, arbitrar, nerespectarea cuvântului dat, „bramburească”…

Acea româncă tânără, al cărei tată, ţăran de optzeci şi doi de ani, i-a spus: „A fost la noi Nixon şi n-a ieşit nimic, pe urmă de Gaulle, şi tot nimic. Singura speranţă rămân ruşii, care vor şti să ne «pună în genunchi» pentru totdeauna”.

Vechii greci şi evreii – cele mai înzestrate dintre toate popoarele.

Soluţia? *Inconştienţa.* Odihna în inconştienţă.

Spre asta se orientează „procesul cosmic” (!).

Omul aspiră, în străfundul fiinţei sale, să revină la condiţia

[1] „Deopotrivă terifiantă şi plicticoasă." (*N.t.*)

iniţială, de *dinaintea* conştiinţei.

Poate că Istoria nu e decât ocolul pe care-l face ca să-şi regăsească originile.

Se poate imagina că omul se îndreaptă spre un grad mai înalt de conştiinţă. Dar până unde? Trebuie să fie o limită dincolo de care nu poţi trece nepedepsit.

Un teolog (Festugière) notează absenţa cuvântului „bucurie" la Marc Aureliu.

Frumoasa cugetare pe care am citit-o undeva, cum că timpul e o „distracţie a sufletului".

„Dear Barbarian Sovereign" – aşa i s-au adresat chinezii reginei Victoria, pe la 1840, căci pentru ei barbar era oricine trăia în afara hotarelor chineze. „În 1858, anul tratatelor de la Tien-Tien, s-a stipulat că termenul de *barbar* nu mai trebuie folosit în documentele oficiale chinezeşti pentru a desemna guvernul sau pe supuşii Maiestăţii sale britanice". *(Vie et langage,* nov. 1968)

Numeroşi teologi creştini din primele veacuri vedeau în Iisus pe cel care a eliberat omenirea de teroarea *astrelor.* E adevărat, cu condiţia să adăugăm imediat că în locul ei creştinismul a adus teroarea Infernului: caldeenilor le-au urmat predicatorii.

28 iunie – *Marx şi Gobineau* – doi profeţi, cei mai actuali.

A coborî la origini, la origine înseamnă a constata, a analiza un *viciu de fabricaţie.*

Să creezi o operă *demnă* de Dumnezeu. (Ascultând o cantată de Bach.)

Sunt înclinat să văd orice fenomen ca pe un aspect morbid al altui fenomen, mai vast. Astfel, timpul îmi apare ca o boală a eternităţii, Istoria ca o boală a timpului, iar viaţa ca o infirmitate a materiei.

În aceste condiţii, ce e *sănătos*? Eternitatea? Dar în ea văd

o *scădere* a lui Dumnezeu.

De ani de zile, singurul meu scop se reduce la acesta: să nu mă mai *agit.* — Să trăiesc fără agitaţie, şi aproape fă*ră faptă.*

Pentru Heraclit, lumea era „veşnic vie”.

Ţelul meu: să exist pe *lângă* acest „foc veşnic viu”. În afara acestei fierberi cosmice. Imperativul de a mă răci.

1 iulie

Ieri-seară, cină cu Michaux. Aduce în discuţie articolul meu despre Beckett şi-mi spune că nu e de acord cu mine în ce priveşte „viaţa”, care, după părerea lui, este un lucru extraordinar.

Nu-i prima dată când sunt surprins de „optimismul” lui Michaux. Dar nu mă deranjează defel şi mi se pare foarte frumos ca, după ce atâta timp ai fost încrâncenat şi nefericit, să ajungi la o viziune senină asupra lucrurilor. O „bătrâneţe” frumoasă (deşi e greu să-ţi imaginezi un ins mai puţin „bătrân” ca Michaux).

Îmi vorbeşte despre călătoria lui la New York, făcându-i un portret terifiant. Un oraş de ucigaşi. Nimic din ce există acolo nu găseşte îngăduinţă în ochii lui. Îmi plac aceste reacţii umorale, atât de reconfortante pentru ascultător. Michaux mă acuză de limbuţie. Dar toată seara n-am apucat să scot un cuvânt. Cu-atât mai bine, de obicei nu mai tac din gură. M-am gândit de asemeni că M. Este adesea singur şi că simte, din când în când, nevoia să se „defuleze”.

Fado-ul mă farmecă la fel de mult ca muzica ungurească. Ce nostalgie! N-o simţi decât atunci când trăieşti în străinătate. Căci nostalgia presupune o patrie pierdută. Nostalgia mea e religioasă. Căci pentru patrie, deşi mi-am pierdut-o, nu mă încearcă nostalgia.

Nu mă simt în largul meu în fiinţă, chiar dacă mă leagă de ea legături nespus de puternice.

2 iulie. Acum o lună, a trebuit să corectez traducerea americană a *Căderii –,* iată acum şpalturile, pe care trebuie să le citesc de la un cap la altul.

Nu cunosc un supliciu comparabil cu acela de a te reciti şi, mai rău, de a-ţi corecta propriul text într-o limbă pe care nici n-o ştii bine.

Să te gândeşti la un text pe care trebuie să-l scrii, să-l elaborezi lăuntric, să fii cu gândul la el zi şi noapte, asta da, e o plăcere; apoi, să-l redactezi, e mai puţin plăcut; iar să-l citeşti şi să-l reciteşti în alt idiom, ei bine, asta-i pedeapsa pentru că l-ai conceput.

Numesc *muncă* orice efort lipsit de plăcere, sau mai curând: un efort care te umileşte în propriii tăi ochi.

Când am o neplăcere, oricât de mică, îmi spun că dacă n-aş fi existat, n-ar fi trebuit s-o înfrunt. Astfel, în fiecare zi, sunt obsedat de avantajul de a nu fi fost niciodată.

Trebuie să te porţi ca şi cum n-ai fi în viaţă, ca o umbră dezinvoltă.

Ar trebui să aflu motivul pentru care munca manuală e singurul lucru care încă îmi face plăcere. Mi se pare că am revenit la punctul de plecare al omului, că sunt pe cale să regăsesc timpul preafericit de *dinaintea* creierului.

8 iulie

Sunt surprins câtă viaţă adevărată intră în toate sentimentele josnice. Când le încerci, te simţi revigorat, readus la viaţă, la unison cu zoologia universală.

Sunt mâhnit să fac asemenea constatare, s-o verific mai degrabă, iar asta cu atât mai mult cu cât pun detaşarea mai presus de orice.

Platon, Kierkegaard, prea prolicşi pentru gustul meu. La fel au fost aproape toţi filosofii. Cu excepţia lui Pascal.

Îmi pierd timpul scriind scrisori – destul de convenţionale, trebuie să recunosc. — Să fii *adevărat* înseamnă să răneşti şi să *te* răneşti. Pot foarte bine să-mi fac rău singur, şi îmi dau toată silinţa, dar nu-mi place să-i *ţintesc* pe ceilalţi, cel puţin nu direct.

„Metafizicienii sunt muzicieni fără talent muzical”. (Carnap)

„... Pentru a-i fixa gândirii o limită, trebuie să poţi gândi amândouă părţile pe care le desparte acea limită”. (Wittgenstein)

Discuţie lungă, ieri-seară, cu un poet ungur (Pildusky) despre Simone Weil, pe care el o consideră o sfântă. Îi spun că o admir deopotrivă, dar că nu era o sfântă, că avea prea mult din patima şi intoleranţa pe care le detesta în Vechiul Testament, din care provenea şi cu care se aseamănă chiar dacă îl dispreţuia. S.W. este un Iezechil sau un Isaia feminin. Fără credinţă, fără reţinerile pe care aceasta le implică şi le impune, ar fi fost de o ambiţie neînfrânată. Iese în evidenţă voinţa de a-şi impune punctul ei de vedere, cu orice preţ, bruscându-l şi chiar violentându-l pe interlocutor. I-am mai spus poetului maghiar că S.W. Avea în ea tot atâta energie, voinţă şi încrâncenare ca un Hitler... Aici, poetul meu a făcut ochii mari şi m-a privit fix, ca şi cum ar fi avut o revelaţie. Şi spre uimirea mea, îmi zice: „Aveţi dreptate...”

Îi urăsc pe oamenii care fac spirite, şi îi urăsc la fel de mult pe cei care nu sunt capabili să facă.

Să încerci să spui cu cuvinte ceea ce cuvintele nu pot spune.

Scriu scrisori. E aproape singura mea activitate. Măcar dacă ar valora ceva, dar sunt pline numai cu scuze, cu pretexte, cu rugăminţi şi cu plângeri, scrisorile unui amărât. Şi când mă gândesc cât mă chinui ca să le însăilez. Scriu fleacuri care mă vlăguiesc. Nu am răbdarea să mă reped asupra unui gând, apoi să mă fixez la el. Mă plictiseşte imediat, iar dacă revin la el, o fac ca un obsedat, nu ca un spirit care meditează.

(Sunt un obsedat, nu un gânditor. Nu meditez decât la obsesiile mele.)

Mi-ar plăcea să scriu variaţiuni la „Insula Preafericiţilor”[1]. Dar asta ar însemna să recad în Utopie. Poate că subiectul încă

[1] În *Timaios* de Platon. (*N.t.*)

m-ar atrage, dar cu condiţia să-l privesc sub un alt unghi.

12 iulie. *Arta fugii.* Când ascult Bach, *cred.*

Văzut expoziţia despre expresionismul european[1]. Nu mi-a plăcut decât Kandinsky.

Am văzut două pânze de Ludwig Meidner, despre care am scris un articol în 1932!

(Uneori înclin să cred că sunt un copil al expresionismului.)

Edvard Munch te duce cu gândul la Strindberg.

„Pictorii mei preferaţi: Kandinsky şi Klee.

După douăzeci şi trei de ani de serviciu, menajera lui Gabriel Marcel se retrage, obosită, bolnavă, în Bretagne. Înainte de plecare, îi scrie o scrisoare de mulţumire, căci consideră că vorbele sunt insuficiente pentru a-şi exprima recunoştinţa faţă de o slujnică atât de devotată. Gest frumos în spiritul „Vechii Franţe" şi care, dacă ar fi cunoscut, li s-ar părea de neînţeles francezilor de azi.

În materie de filosofie a istoriei, nimeni nu-l va depăşi vreodată pe Hesiod.

Istoria ca marş înspre dezastru.

Sunt luni şi ani de când tot iau calmante – ce-i de mirare că mintea mea s-a stins? Nu poţi combate nepedepsit nebunia.

Variaţiunile Goldberg.

Toate zilele din urmă, regândit la vorba lui Enescu despre Bach: „sufletul sufletului meu".

Adineaori, Walter Kirschberger, răspunzându-i neveste-sii care mă califica drept „pesimist", a făcut o observaţie interesantă, precizând că nu sunt pesimist, ci *dezabuzat.* (Cum se traduce acest cuvânt în germană? N-am găsit decât *enttaücht.* Dar nu e chiar acelaşi lucru.)

În materie de limbaj, contrar contemporanilor mei, mă

[1] A avut loc la Muzeul Naţional de Artă Modernă din Paris, între 26 mai şi 27 iulie 1970. (N.t.)

îndrept din ce în ce mai mult spre simplitate şi o transparenţă *voită, cucerită.*

Sentimentele false dau naştere unui limbaj fals. Îmi dau seama de asta după scrisorile pe care trebuie să le scriu. Cele care lungesc o corespondenţă ce şi-a pierdut de mult raţiunea de a fi trădează această indispoziţie de la primele rânduri; altele, chiar dacă sunt lipsite de interes, au ceva viu, din cauza plăcerii pe care o simt gândindu-mă la destinatar.

Am depăşit vârsta la care se scriu scrisori pasionate, nedrepte, agresive sau duioase. Cu alte cuvinte, nu mai pot să scriu decât misive incolore şi rezonabile. Ce decădere! în fond, am ajuns să meditez pe tema înţelepciunii din cauza unei scăderi progresive a capacităţilor şi talentelor mele.

Furia de a nu putea să scrie o carte l-a adus pe Lavastine în pragul nebuniei. Dacă nu va scrie nimic, vom putea să spunem despre el în continuare – şi pe drept – că e un om extraordinar; dacă din contră, ca toată lumea, va izbuti să termine una, nu vom mai putea exprima judecata respectivă.

27 iulie

O săptămână la proprietatea familiei Nemo, lângă Nantes. Ideea de fericire este inseparabilă de ideea de grădină.

M.N. Toată viaţa a trăit în iluzie; a venit boala: nu ştie cum s-o suporte, o ascunde sau reacţionează la ea cu toane de bătrână cochetă. Mi-a zis: „Am trăit destul”. În clipa aceea, era sincer, dar am simţit că încă nu era destul de copt pentru asemenea mărturisire, că i-ar fi plăcut să nu o facă niciodată.

Yvonne N. Mi-a spus că atunci când a citit articolul meu „Oroarea de a te fi născut”, M. Era într-o stare din cele mai proaste. Am fost cât pe ce să-i răspund că era lectura cea mai potrivită unui asemenea moment, sau cea mai deplasată.

Orice om care, împovărat de ani, îşi recapitulează viaţa poate la fel de bine să-şi spună: „Sunt mulţumit că am existat” ca şi „Ar fi fost mai bine să nu mă fi născut”. Cele două reacţii sunt la fel de legitime, şi la fel de *profunde.*

Foarte sugestivă comparaţia pe care o face Berdiaev între

Neceaev şi Ignaţiu de Loyola. Revoluţionarul ca ascet...

Dacă ar trebui să aleg între asceză şi desfrâu, aş înclina către cel din urmă.

De altfel desfrâul este, şi el, o luptă împotriva „cărnii"; căci abuzează de ea, o istoveşte şi o sărăceşte. Astfel ajunge la acelaşi rezultat ca şi asceza, prin metode diametral opuse.

„Cel înclinat spre desfrâu este uman şi milostiv, cei înclinaţi spre puritate nu sunt". (Sfântul Ioan Scărarul)

Ascetismul e curată nebunie. Nu încetez să mă mir că altă dată l-am putut ţine la aşa mare preţ. Decât să te lupţi cu „animalul", cu „carnea", mai bine te sinucizi pe loc.

Tot ce are raport cu sexualitatea este nelimitat, şi decepţionam. Este un fals infinit. Dar totuşi infinit.

Dorinţa seamănă cu o boală de care nu vrem să ne vindecăm.

Acum un an, la Dieppe, ascultam o emisiune la BBC în care un romancier englez, Ellis (?), întrebat de o ascultătoare care e sensul vieţii, răspundea că el ar fi preferat să nu se nască. Şi adăuga că n-are nimic contra existenţei, că fusese mai degrabă răsfăţat de viaţă, că e mulţumit de cariera lui etc. Dar, absolut în treacăt, a mai spus că în tinereţe, timp de *cinci* am, zăcuse la pat din cauza nu ştiu cărei boli de care izbutise să se vindece. Cum de n-a înţeles ca acea judecată despre naştere, exprimată pe un ton foarte convins şi chiar emoţionant, o datora tocmai celor cinci ani de mizerie fiziologică? Niciodată, fără o asemenea experienţă, nu s-ar fi putut ridica la acel *înalt* refuz. Cum pot fi oamenii inferiori propriei lor experienţe!

De câte ori n-am rămas, eu însumi, *mai prejos* de negaţiile mele! De câte ori n-am fost nedemn de mine însumi!

Dacă vrei să neutralizezi un duşman, dacă vrei să te scapi de el, cea mai bună metodă e să-l vorbeşti numai de bine. Se va găsi cineva să i-o spună, iar el n-o să mai aibă forţa de a-ţi face rău: de-acum înainte va fi incapabil să-ţi aducă vreun prejudiciu;

i-ai sfărâmat resortul, l-ai scos din luptă.

Adineaori, la un post englezesc, ascultat o emisiune despre C.M. Von Weber. Anglia îi comandase o operă. Weber acceptă şi începe să compună *Oberon,* dar boala lui, tuberculoza, s-a agravat. Medicul i-a spus că dacă acceptă să ducă o viaţă liniştită şi renunţă la orice efort, poate să mai trăiască ani de zile; dacă nu, nu o mai duce mult. Weber continuă să lucreze la opera lui, pe care-o termină la Londra, unde şi moare la scurt timp după aceea.

Şi m-am gândit cât sunt de mizerabil, eu, care în loc să mă apuc de treabă, nu fac decât să mă oblojesc, ţin un regim pe bază de tranchilizante care mă deprimă, iau medicamente care-mi taie şi puţinul avânt pe care-l mai am. Nu sănătatea, nu durata (anii) contează, ci opera. Groaza mea, teoretică şi practică, de a *făptui* mi-a jucat o mulţime de renghiuri.

Pe la 1935, P., general român, îmi spunea că ţăranul român nu duce pâinea la gură, ci se apleacă la ea, îşi lasă capul în jos ca şi cum, de fiecare dată când mănâncă, aduce un omagiu şi se închină în faţa acestei hrane pe jumătate sacră pentru el.

Câte veacuri de mizerie au dus la acest respect cvasireligios pentru pâinea *cea de toate zilele*!

Dieppe – Sunt într-un salon imens cu vedere spre mare şi care evocă un interior de roman englezesc sau rusesc din veacul trecut.

30 iulie

Nemulţumire de sine frizând delirul.

Nu detest viaţa, nu doresc moartea, vreau doar să nu mă fi născut.

Vieţii şi morţii le prefer ne-naşterea. Voluptatea de a nu te naşte. Cu cât trăiesc, cu atât preţuiesc voluptatea de a nu te naşte.

Inşi ca mine n-ar fi trebuit să existe niciodată. Sunt produsul unei erori, nu eram prevăzut în legile Creaţiunii.

E ciudat şi întristător: pe măsură ce îmbătrânesc, interesul meu pentru teologie creşte, iar cel pentru mistică scade. E un

început de degradare spirituală, pe care îl constat fără să ştiu cum l-aş putea îndrepta.

Limbajul pietăţii mă calcă pe nervi, iar dacă îi citesc în continuare pe teologi e pentru că sunt de-o uscăciune admirabilă: dialecticieni aproape cinici de-atâta abstracţiune şi de-atâtea acrobaţii, pentru care Dumnezeu contează mai puţin decât demonstraţiile şi subtilităţile cărora le serveşte de pretext.

Nu-i ţin la mare cinste pe cei care se lipsesc uşor de Păcatul originar.

Mărturisesc că am apelat la el în toate împrejurările vieţii şi că, fără această idee, nu ştiu cum aş putea evita o permanentă stupoare.

(Fără ideea Păcatului originar, stupoarea ar fi singurul sentiment în faţa a tot ce se întâmplă şi ni se întâmplă. Această idee este un principiu explicativ de valoare universală, ce ne permite să înţelegem toate mizeriile care ne copleşesc şi în special acelea care sunt legate de faptul de a fi om. Căci cine spune om spune Păcat originar întrupat, actual, mai viu ca niciodată. Un scandal iniţial guvernează destinele noastre, iniţial şi inepuizabil...)

Plimbare la Offranville. Aici, în vara lui 1947, m-am hotărât să rup cu limba română. Îl traduceam atunci pe Mallarmé, îmi aduc bine aminte; la un moment dat, am *înţeles* absurditatea şi inutilitatea efortului meu. Patria mea încetase să existe, limba mea de asemeni... La ce bun să mai scriu într-un idiom accesibil unui număr infim de compatrioţi, în fapt cel mult vreo douăzeci? M-am hotărât pe loc să-l abandonez şi să mă *consacru* francezei. Doi ani mai târziu, *Tratatul de descompunere* era terminat, nu fără o trudă considerabilă.

Cer albastru (o excepţie) şi un litoral prea verde. Între Varengeville şi Pourville, m-am gândit la sejurul de acum (aproximativ) zece ani la Ciotat. Nimic nu se compară cu un apus pe Mediterana.

Acest verde intens nu mă inspiră. De ani de zile visez deşertul, şi iată, sunt strivit de un cer verde, de o mare verde, de un peisaj înecat în verde. Păşunile astea nu-mi spun nimic.

Prin ce aberaţie Paradisul, aproape totdeauna, a fost imaginat în această culoare normandă?

Într-un sat la câţiva kilometri de Dieppe, Aupegard (?), discuţie cu brutăreasa. Ne spune că se mută la Sainte-Geneviève-des-Bois, lângă Paris, că e sătulă de satul ăsta în care oamenii sunt neprimitori (ea şi bărbatul ei vin din Touraine) şi unde încă n-au intrat într-o casă. Localnicii îţi vorbesc i din pragul uşii, nimeni nu te pofteşte înăuntru. Sunt ciudaţi, normanzii ăştia. Vikingi domesticiţi, îndobitociţi de abuzul de lapte şi de alcool.

1 august

Noapte chinuită. Am încercat să meditez la nişte subiecte serioase dar n-am izbutit. Totuşi, de îndată ce mi-a pierit somnul, am înţeles că eram *conştient,* că ieşeam dintr-o stare de *plenitudine* şi de *neant:* căci somnul nu e altceva decât această contradicţie. Eşti *smuls* din somn, eşti izgonit din el: conştiinţa este un exil. Doar inconştienţa este o patrie.

Acceptăm fără prea mare spaimă ideea somnului veşnic; în schimb, o trezie *veşnică* (nemurirea, dacă ar fi posibilă, asta ar fi) este insuportabilă, în gând ca şi în fapt: îţi dă fiori.

Să nu te fi născut nicicând: să-ţi imaginezi viaţa *de dinainte* de naştere ca pe un somn *fără început*, oricum coborând la o origine unde nici gândul nu ajunge, ca pe un somn „infinit” din care eşti supărat că ai fost smuls. Nostalgia acestei infinităţi anterioare nu e decât regretul că a fost întreruptă o stare în care presimţea! conştiinţa fără s-o doreşti… în care non-manifestarea era o voluptate, tulburată din păcate de imanenţa fiinţei.

Pentru mine, nostalgia nenăscutului se reduce la o dorinţă de non-manifestare. Mi-e groază de tot ce se *manifestă.* Aş vrea să dispar în non-manifestat – să dispar? nu, să-l regăsesc, căci mă trag din el.

Idolatria virtualului, iubirea aproape morbidă pentru ceea ce scapă actualizării. *Fetişismul pentru ceea ce precedă orice act.*

Tot ceea ce gândesc îmi slăbeşte „caracterul”, „vitalitatea”, capacitatea de a înfrunta dificultăţile şi necazurile, într-un

cuvânt viitorul.

Mi-am dat silinţa să demolez, unul după altul, motivele ce-i fac de obicei pe oameni să se împlinească, să-şi *golească* destinul, să fie ei înşişi. N-am dat decât o idee vagă despre adevărata mea imagine. Am vrut să fiu *incomplet.* Mi-am ratat şansele din fidelitate faţă de mine însumi.

2 august – La începutul Ocupaţiei, îl întâlneam adesea pe Pierre de Lapparent, un ins ciudat, inteligent, dogmatic şi bolnav (avea să moară de tuberculoză într-un sanatoriu, în 1943). Retrospectiv, îi reproşez că m-a făcut să-l dispreţuiesc pe Claudel, a cărui operă o rezuma într-o formulă pe cât de şocantă pe atât de idioată: „Sunt un cretin, sunt un cretin, sunt un cretin”. Repeta această formulă ori de câte ori numele lui Claudel era citat în prezenţa lui. Cum era un om de gust, i-am împărtăşit din oficiu prejudecăţile, mai ales pe aceasta. Recitind însă prin 1950 (?) *Introducere în pictura olandeză,* am avut revelaţia lui Claudel prozatorul.

Să nu te încrezi în cel care exprimă un refuz categoric, fără nuanţe.

Prostia pe care am făcut-o – ca atâţia alţii – de a crede în tineret. Eu cel puţin am priceput. De aici neîncrederea mea în toţi cei care-i fac curte, care îl măgulesc (Sartre etc.), care, din calcul sau instinctiv, se agaţă de el, cu gândul că tineretul îi va salva de la uitare. Cine vrea să fie la modă riscă să se demodeze. Problemele trebuie abordate independent de orice idee de actualitate, de orice superstiţie a momentului istoric. Metoda cea mai sigură de a te demoda e să fi fost la modă, să fi contat prea mult într-o epocă dată.

Oricum, nu-mi plac decât autorii care-au trăit în umbră, care-au avut puţină influenţă asupra epocii lor, care n-au fost şi nu vor fi *importanţi* niciodată, autorii *uitaţi* care vor avea întotdeauna cititori discreţi şi pasionaţi, dar de o pasiune stăpânită, care vor trezi întotdeauna fervoarea, dar o fervoare solitară, o adevărată fervoare.

Citesc *Ceea ce cred* de Teilhard de Chardin, cu un viu interes, suscitat în primul rând de stupoare: cum poate cineva să fie atât de naiv? Această gnoză aparent grandioasă e în

realitate puerilă şi sunt uluit că, în plin secol XX, lumea o ia în seamă! Părintele afişează un optimism... halucinant. Crucea dănţuieşte prin Cosmos, e un soi de Carnaval universal! Unde o fi văzut el acest marş către Perfecţiune, către Plenitudine (hotărât lucru, prin extraordinarul abuz de majuscule, acest iezuit m-a scârbit de ele pentru tot restul zilelor), către supreme împliniri? Lectura Evangheliilor şi a lui Bergson de către un vizionar a permis elaborarea unui sistem care există, în măsura în care delirul există.

14 august. Această credinţă cosmică a lui Teilhard nu e lipsită de un anume suflu. Dacă aş fi credincios, aş subscrie la ea. Căci îi aduce ceva creştinului care vrea să-şi *împrospăteze* iluziile.

Turul portului într-o după-amiază însorită.

Fericirea stă în percepţia pură. Nicio judecată nu trebuie să intre în ea, mei o reflecţie de niciun fel. Fericirea este *pasivă* prin excelenţă.

Citind trei pagini despre Sfântul Pavel într-o Istorie a Bisericii, nu m-am putut împiedica să mă gândesc la Marx. E sigur că între cei doi există afinităţi şi că aparţin aceleiaşi „familii spirituale”.

15 august – Nimeni n-a fost mai pătruns decât mine de futilitatea a toate cele, şi nimeni, de asemeni, nu a luat în tragic atâtea fleacuri.

„Nivelul nostru spiritual” este proporţional cu înfrângerile noastre. Cine spune *„viaţă lăuntrica* spune obligatoriu eşec în „viaţă”.

Ieri, la Saint-Valéry (Osmoy), lângă Neufchâtel, o biserică părăsită, foarte veche, cu o clopotniţă lăsată într-o rână. În cimitir, câteva morminte vechi, acoperite de ierburi.

Îmi plac aceste cimitire normande în mijlocul satului. La Răşinari mai mult ca oriunde, cimitirul domina totul; era centrul comunei. Acolo morţii erau prezenţi printre vii, ca peste tot aici, în Normandia, ca, de asemeni, la Haworth.

Mă gândesc deodată la „Lines written în dejection ne-ar

Naples”, acest poem de Shelley ce rezumă singur mai mulţi ani din viaţa mea şi, poate, viaţa mea. Într-un sens, *Tratatul* nu e decât o variaţie pe marginea acestui poem. Doar *Rugăciunea unui dac,* de Eminescu, a mai jucat pentru mine un rol analog.

Numesc *urât* o stare ce produce spontan gânduri de sinucidere şi de crimă.

Urâtul e o sinucidere sau o crimă *netradusă în act.*

Ascultând *Mesia:* oare cum e posibilă o asemenea izbândă a inspiraţiei de la început până la sfârşit, fără cea mai mică scădere? E un miracol. În plus, un fel de voioşie şi chiar de veselie ce nu există la Bach. În ce operă literară poţi găsi o reuşită la fel de constantă, un nou univers *în fiecare capitol*?

Ce-mi place la Claudel este violenţa, violenţa puternică şi sănătoasă. (Nu o găseşti nici la Gide, nici la Valéry.)

Incredibila subţirime a poeziei franceze. Partea lui „ţărănească” l-a ferit pe Claudel de pericolul anemiei.

Claudel este o *personalitate*; ceilalţi sunt doar scriitori.

Să te cramponezi de foaia albă până ce-o vezi roşie şi reacţionezi ca un taur…

21 august – întoarcerea de la Dieppe.

Suzanne B., ieri-seară, îmi povestea că Sam pierde o groază de timp cu oameni de mâna a doua şi că se ocupă de problemele lor. Am întrebat-o de unde n putea veni această ciudată solicitudine. — De la maică-sa, mi-a răspuns ea, care avea plăcerea de a îngriji bolnavi sau de a se ocupa de sărmani, lăsându-i baltă de îndată ce le mergea mai bine sau erau scoşi din necaz.

Să scriu un comentariu despre Hesiod.

Remuşcări pentru că am scris răutăţi despre Valéry. Tocmai am citit un mic text despre el. E vorba de amintirile lui d’Aubry, care spune că n-a cunoscut un om mai adorabil.

Cu ce drept l-am judecat de pe o poziţie de superioritate?

Nu l-am iertat niciodată că m-a împins spre idolatria limbajului (şi a *retuşurilor).* El m-a învăţat să refac la nesfârşit un text. Gustul nefast pentru perfecţiune.

De ce nefast? Pentru că duce la sterilitate.

25 august

Omului îi place să se chinuie, chiar şi căutarea mântuirii nu-i decât un altfel de chin – cel mai subtil şi mai bine mascat dintre toate.

O studentă italiană care face o teză despre „mine" a venit să-mi pună întrebări, timp de trei ceasuri. Răspunzându-i, aveam impresia că vorbesc despre altcineva. Dintre toate activităţile, cea mai neplăcută e să te comentezi singur, să te explici, să te diseci. O gândire prea limpezită e obligatoriu o gândire banală.

Italianca, o calabrează, mi-a spus că e de acord cu viziunea mea despre lucruri. Atât că studenta ştie foarte puţine lucruri. N-a auzit de *Demonii* şi mă întreb dacă a citit măcar o carte a lui Dostoievski. Dar e deşteaptă şi pare să priceapă destul de bine demersul întortocheat al unui spirit atras de îndoială şi de extaz.

26 august. Sanda Golopenţia îmi povesteşte că universitatea americană din Bloomington, unde a petrecut un an, are patruzeci de mii de studenţi, iar oraşul cu acelaşi nume doar treizeci de mii de locuitori.

O asemenea anomalie prevesteşte dezastre.

În aceste societăţi zise avansate, în care instalatorii sunt la fel de rari ca geniile, proliferează doar falsul intelectual, universitarul nul şi arogant, care se erijează în revoluţionar ca să-şi disimuleze neantul.

27 august

Ascultat o emisiune literară. Mereu acelaşi cusur: vanitatea afişată, viciu franţuzesc prin excelenţă. Hotărât lucru, englezii au mai multă clasă.

J.D. povesteşte că în 1956, la un dineu dat de consulul Franţei la Washington, era un domn bătrân care purta o

redingotă uzată, o cămaşă din celuloid (?) şi care stătea acolo fără să scoată o vorbă. Era, zice el, Saint-John Perse. — Totul e fals în acest portret. Saint-John Perse e vorbăreţ, se îmbracă bine, iar când l-am văzut pentru ultima oară, în 1965, deci la aproape zece ani după anul indicat de J.D., nu părea să aibă mai mult de şaizeci şi cinci de ani. Avea părul negru *(vopsit,* e adevărat, dar ce contează?).

Nu ştiu nimic mai otrăvit decât spiritul parizian, care se reduce la a străluci pe socoteala celorlalţi. Bârfă sistematică din vanitate, resort al geniului francez.

Orice pasiune este un mijloc de autodistrugere.

Aş adăuga: mijlocul cel mai sigur şi cel mai direct.

N-am fost un pasionat, ci un înfierbântat.

Numai că, din cauza epocii, am trecut drept fanatic, şi am suportat consecinţele capriciilor mele ca şi cum ar fi fost convingeri.

28 august. Dureri peste tot şi disperare permanentă.

În plus, am auzit la un post de radio german o emisiune despre felul în care americanii şi englezii i-au predat lui Stalin pe refugiaţii ruşi, civili şi militari. Scene demne de Treblinka şi de Auschwitz. Emisiunea era făcută de un anume Eckstein, evreu german naturalizat american. Şi când te gândeşti că anglo-saxonii se simt cu conştiinţa împăcată. Auzind ororile comise de aceşti blonzi spălăciţi care n-au decât Biblia pe buze, îţi spui că e stupid să preferi un popor altuia, şi că dispreţul pentru om în general este unica atitudine înţeleaptă.

29 august

Să fii ignorat, neînţeles, solitar – nu văd ce-ţi trebuie mai mult ca să fii fericit.

Singura formă de cruzime pe care o pot înţelege şi practica – cruzimea din disperare.

Am un temperament de pamfletar şi cu toate astea orice abuz, deci orice nedreptate pe care-o comit, mă face nefericit, oricum mai nefericit decât cel pe care l-am rănit.

30 august. După treizeci de ani, am revăzut-o pe Sorana Ţopa. Stricând mereu cheful celorlalţi, punând mereu întrebări anapoda şi, trebuie spus, creând o jenă destul de penibilă. Ieri-seară avea – mai mult decât de obicei – aerul unei ţărănci ruse, rătăcite într-un oraş. Dacă ar fi rămas la ţară, ar fi fost negreşit sufletul unei secte oarecare de la ea din sat.

O pisăloagă pasionată de metafizică. Toată viaţa a vorbit despre moderaţie, despre depăşirea eului, iar în realitate nu şi-a putut ascunde niciodată „ambiţiile" neclintite, dorinţa de a domina, temperamentul tiranic.

N-am întâlnit vreodată o femeie mai aptă să-ţi strice buna dispoziţie.

Prezenţa Soranei la Paris mă indispune cumplit: e ca şi cum o întreagă parte a trecutului meu ar fi aici, în faţa mea.

Aş vrea să-i lichidez pe toţi martorii vieţii mele – toate aceste reproşuri ce-mi apar în faţă. Iar acum huiduma asta de Sorana, ca un spectru greoi ieşit din hăul anilor (vocea ei are o blândeţe de dincolo de mormânt, sau mai curând: blândeţea unei alte lumi).

„Eroarea de a te naşte" e poate cel mai slab text din tot ce am scris şi în acelaşi timp cel care mi-a cerut cea mai mare trudă. De ce? Pentru că nu există subiect mai opus pornirilor noastre celor mai naturale. Asta înseamnă să „gândeşti împotrivă-ţi". Să scrii despre sinucidere era relativ uşor, pentru că trebuia să comentezi o tendinţă profundă şi pe care oricine, *măcar într-o măsură minimă*\ *o cunoaşte.* Dar ce noimă are refuzul naşterii? Poţi muri, poţi să te sinucizi, dar nu poţi anula un fapt asupra căruia nu ai nicio putere. E însuşi tipul falsei probleme; cu toate astea, puţine obsesii m-au stăpânit cu asemenea forţă.

În timpul inundaţiilor din România, cineva de acolo i-a spus unui ziarist de la radioul parizian că toată istoria României este un şir de urgii.

O prietenă de aici, de stânga de felul ei, s-a arătat şocată că un reprezentant al unei ţări progresiste poate vorbi în felul

ăsta. — Dar este chiar limbajul ţării mele şi în el se exprimă sentimentul pe care l-a încercat mereu în faţa Istoriei – a fost răspunsul meu.

31 august. Nu m-a interesat religia, vreau să spun mistica, decât în perioadele mele de isterie, de febră, de nebunie. Puteam atunci să înţeleg toate formele de exces, religioase ca şi de alt soi. La rece, niciun zeu nu rezistă.

Cum poate o durere să se transforme în idee?

Alaltăieri, am auzit la radio *First Construction in Metal* de John Cage, care mi-a plăcut.

Dumnezeu, marele Străin.

Micul poem de Emily Dickinson care începe cu:
„The Soul selects her own Society Then shuts the Door…”[1]
Recitindu-l astă-seară, m-am gândit la acel Frechtman care mi-l recitase chiar aici, într-o seară, cu mult sentiment.
Bietul Frechtman s-a spânzurat acum câţiva ani.

În afară de trăire, adică de durere, totul e de mâna a doua, ba nu, de a treia. De aceea sunt atât de puţine cărţi *adevărate.*
Întotdeauna am citit doar pentru a găsi în trăirile altora ceva care să mi le explice pe ale mele.
Trebuie să citeşti nu ca să-l înţelegi pe altul, ci ca să te-nţelegi pe tine însuţi.

Citit într-o carte de Montehrulski un extras din Jurnalul Suslovei, privitor la relaţiile ei cu Dostoievski; scena se petrece la Baden-Baden, în camera tinerei fete: clară impresie că D. suferea de tara lui Mâşkin: impotenţa. De unde stranietatea relaţiilor lui cu studenta. Dacă în romanele sale bărbatul şi femeia nu se *întâlnesc,* dacă se chinuie unul pe celălalt, e pentru că la D. sexualitatea se reduce la *viol* sau la *angelism.* Personajele sale: desfrânaţi şi îngeri, aproape niciodată *bărbaţi.* Cu siguranţă, D. nu era unul. Aproape toţi oamenii „complicaţi” în dragoste sunt deficienţi sexuali.

[1] „Sufletul îşi alege compania care-i convine /Apoi închide uşa." *(N.t.)*

Din ce în ce mai mult, problema mea nu mai e să creez, ci să înţeleg. O „operă” nouă? La naiba cu ea! Vreau să descopăr un adevăr nou.

Sorana mi-a spus că vorbesc prostii când afirm că nu sunt avantajat decât atunci când mă îndoiesc.

Dar eu nu sunt un ins care se îndoieşte, ar fi trebuit să-i răspund, sunt un nebun care se îndoieşte, un pătimaş fără convingeri, un delirant fără transe, un fanatic zdrobit.

O carte trebuie scrisă într-un acces de febră. Altfel nu e *contagioasă.*

Ce nebunie din partea mea – să vreau să maimuţăresc tonul rece al înţelepţilor! înţelepciunea – sau în orice caz ideea pe care mi-o fac despre ea – este mormântul meu. De ani de zile mă paralizează, mă împiedică să-mi pun în valoare instinctele rele, „talentele”.

Mă aruncă într-un echilibru păgubos.

Doi oameni au asupra mea un efect stimulant şi mi-au făcut întotdeauna poftă să lucrez, să fac ceva, să vreau cu orice preţ să las o urmă: Napoleon şi Dostoievski. (în paranteză fie spus, doi epileptici!)

Adineaori, telefon de la Sorana care-mi vorbeşte în franceză: are o voce de o mare blândeţe. E absolut imposibil să nu fie reflexul unei armonii interioare sau cel puţin al unei dorinţe de pace şi de seninătate. Oricât de cabotină ar fi, n-ar putea simula chiar atât de bine puritatea (în voce cel puţin). Mania ei de a străluci, de a fi prezentă, de a influenţa, de a *tulbura* – iată de ce o ocolesc ceilalţi. Nu mai suntem tineri ca să ne placă să fim tiranizaţi.

M-am gândit adineaori că Marie-France Ionesco este o fiinţă superioară.

Francezii au fost un mare popor atâta timp cât au avut prejudecăţi puternice, cât timp au trăit strâmtoraţi şi au adunat. Avariţia a fost la ei un semn de grandoare. Au adunat bani şi în

acelaşi timp virtuţi.

Ţărănimea franceză e pe cale de dispariţie. Este o lovitură fatală dată Franţei, care astfel îşi pierde chiar rezervele, *fondul* ei. Nu-şi va mai reveni niciodată.

Avariţia a fost pentru ea o salvare.

3 sept.

Cuiva care îi reproşa că are prejudecăţi şi resentimente, Mauriac[1] i-a răspuns: „Cum să nu ai antipatii, când ai un suflet?”

G.D., ziarist mărunt, a găsit cu cale să facă praf romanele lui Mauriac fără niciun pic de indulgenţă. E doar retorică, mereu acelaşi lucru, mi se părea de necitit încă de când aveam douăzeci de ani etc. etc. Cum poţi vorbi pe acest ton când eşti un nimeni? Mă gândesc şi la mine, la dezinvoltura cu care l-am tratat pe Valéry, privindu-l de sus, taxându-l de spirit monden, văzând în poet un simplu versificator şi aşa mai departe. Aş fi avut dreptul să fiu exigent dacă m-aş fi ocupat de domeniile în care s-a remarcat el. Eu, care n-am scris nici măcar un vers, desfiinţez dintr-o trăsătură de condei *Cimitirul marin*! Ce impostură! Ar trebui să ne ferim să fim nedrepţi şi mai ales să scriem despre ceilalţi în momentele de indispoziţie.

Trupul mă lasă baltă.

I-am scris de curând fratelui meu că tot ce mi-a rămas este să mă strecor printre beteşuguri vechi şi beteşuguri mai noi, să găsesc în fond un *modus vivendi* cu moartea.

Furnicăturile aproape neîntrerupte în picioare mă fac să mă simt aproape de Marat care, din pricina mâncărimilor permanente, stătea ore întregi în cadă.

4 sept. L.B. se gândeşte tot timpul la pensie, dacă o să aibă din ce să trăiască etc. I-am spus că nu trebuie să privim aşa departe, că ar trebui să ne rânduim viaţa pe un an cel mult şi că ar trebui să lăsăm viitorul în pace, în loc să-l stârnim gândindu-ne mereu la el. Ar fi trebuit să adaug că cel mai bine ar fi să nu ne zbuciumăm prea tare, iar pentru situaţiile fără ieşire să luăm

[1] François Mauriac murise la 1 septembrie (1970). *(N. ed. fr.)*

în calcul ipoteza unei sinucideri mai mult sau mai puţin „frumoase”…

L.B. mi-a spus la sfârşit că mă găseşte „tonic”. Fireşte că sunt tonic cu oameni mai dezumflaţi decât mine.

Îmi vine mereu în minte imaginea folosită, în chip de omagiu, de André Frossard ca să-l caracterizeze pe de Gaulle după căderea acestuia: „Din profil aduce cu un animal din deşert copleşit de scârbă”.

Oficial, fac parte din ultima categorie socială. Nu mă împăunez cu asta. Sunt modest în eşec.

5 sept. La radio, slujba de înmormântare a lui François Mauriac de la Notre-Dame.

Franceza e o limbă desacralizată peste măsură. Când arhiepiscopul Parisului a pronunţat adineaori expresia „adorabilă Trinitate”, am tresărit de dezgust. Şi pe urmă refrenul acela de implorare a lui Dumnezeu, „Te rugăm”, are ceva ridicol: e un limbaj de conversaţie. Abolirea latinei este o lovitură mortală dată catolicismului (cel puţin în Franţa).

Cum să te rogi în franceză? I te poţi adresa lui Dumnezeu în orice limbă, afară de franceză.

Creştinismul este iremediabil pierdut dacă până la sfârşitul secolului nu va fi supus la cumplite persecuţii. Biserica ar trebui să unelteascâ pentru ca la putere să ajungă ateii – singurii care ar mai putea-o salva.

Îmi place o voinţă puternică într-un trup debil. Spre nefericirea mea, n-am ştiut să-mi domin mizeriile fizice; dimpotrivă, le-am îndurat tirania. Dostoievski (sau Calvin) mi se pare cel mai bun exemplu de triumf al spiritului asupra „fiziologiei”.

Spre sfârşitul secolului trecut, Meredith i-a spus lui Valéry: „Nu creierul, ci stomacul este atins cel dintâi la un scriitor”. — Ce adevăr!

Admiraţia maladivă pe care am purtat-o Germaniei mi-a

otrăvit viaţa. E cea mai mare nebunie a tinereţii mele. Cum am putut să închin un cult unei naţiuni atât de puţin interesante în fond? Mediocri încăpăţânaţi peste poate, fără nicio independenţă de spirit. Mi-e ciudă pe filosofie, căci ea m-a împins la această veneraţie morbidă. Dacă sunt lecuit de vreo boală, cu siguranţă asta e. De-ar fi s-o descriu cândva în amănunt, aşa cum am trăit-o, aş fi închis într-un azil de nebuni, aş fi pedepsit *pentru că am fost nebun.* Ar fi singurul caz de acest gen, iar eu aş fi primul care aş subscrie la această internare.

Să ai tăria „morală”, inima oţelită a unui mare asasin.

Doamne!

(De-aş putea descrie cu exactitate starea în care ne aflăm când scoatem această exclamaţie, acest apel care nu este un apel, acest strigăt fără ecou!)

7 septembrie. Pe canalul Loing, între Moret şi Nemours, la o ecluză aproape de Grez. Un băiat (paisprezece ani?) se apropie cu undiţa de care atârnă o găinuşă de baltă care muşcase din momeală. Trebuie omorâtă ca să nu sufere prea mult, spune o cucoană. Unei fete foarte tinere i se face milă de mica vietate, o mângâie şi îi sărută penele. Propun să fie aruncată în apă, înecul fiind cel mai agreabil fel de a muri. Fata o aşază la marginea canalului. Cucoana spune însă că trebuie omorâtă; fata o readuce în simţiri şi o dă omului de la ecluză, o brută. Acesta o ia şi, cu un gest violent, îi zdrobeşte capul de-o piatră, aruncând-o apoi. Fata se cutremură de groază.

Amănunt important. Dostoievski l-a citit mult pe Voltaire. Voia chiar să scrie un *„Candide* rusesc”.

Sunt chinuit de compatrioţii mei, de indiscreţia lor, de proasta lor creştere, de lipsa de delicateţe.

O femeie pe care abia o cunosc mă întreabă tam-nisam, când îi spun că nu merg mâine, duminică, la biserica românească: „Eşti ateu?”

Schimbasem cu ea doar câteva cuvinte într-o seară petrecută la familia I.

Sunt apatrid în toate sensurile, şi din proprie voinţă. Am consacrat neamului meu prea multe gânduri – şi prea multe mâhniri! dacă se poate spune aşa – ca să-i mai pot purta vreun interes. Stirpea asta nefericită m-a desfiinţat. Iar descendenţii ei sunt vampirii timpului meu. Mi-l consumă minut cu minut.

Garda de Fier? *Demonii* de dreapta, adepţi ai ortodoxiei aflaţi ideologic la antipodul celor pe care i-a denunţat Dostoievski, dar psihologic foarte asemănători.

Fenomen neromânesc. Aşa se face că şeful G. de F. era slav. Un soi de Hatman.

Când am atacat utopia[1], deşi intenţia mea era s-o apăr, mi-am dezvăluit opţiunile profunde, convingerile inconştiente.

Vorbeam cu S.T. despre vechii greci, subtili, „avocaţi", alunecoşi, sofişti etc., dar care aveau în acelaşi timp şi o altă dimensiune.

— Ce-ar fi fost grecii fără ea? mă întreabă S.T.

— Români – a fost răspunsul meu.

Disperarea colectivă e cel mai puternic agent al ruinei. Poporul care e cuprins de ea nu-şi mai revine niciodată în întregime.

Disperarea distruge „moravurile". Este ceea ce se întâmplă în România, unde puţinele tradiţii care existau au fost măturate într-o clipă.

Disperarea duce la eroism sau laşitate. La laşitate mai cu seamă.

Ioan Alexandru, tânăr poet român, foarte credincios, a fost la Heidegger, căruia, după o discuţie destul de lungă, i-a sărutat mâna îngenunchind. H. A fost întors pe dos de acest gest şi i-a spus lui Ştefan T. Că poporul român are cu siguranţă un viitor religios... Şi-a propus chiar să scrie ceva despre asta.

...Să fim mai mult ca niciodată sceptici.

Colegul meu Ion Bălan a publicat înainte de război un volum de poeme cu titlul *Febre cereşti,* iar de atunci a colaborat din

[1] Vezi Istorie şi utopie (1960). (N. ed. fr.)

când în când la reviste literare. Astăzi are o pensie de 2000 de lei. Hotărât lucru, „socialismul” are avantajele lui.

Nu ştiu să existe ceva mai rău decât o lungă conversaţie cu cineva care îţi dă impresia că n-are un suflet, mai precis că este materie *neînsufleţită.*

Spun bine: care n-are un suflet, şi nu care n-are suflet, căci expresia din urmă vizează lipsa de bunătate. Or, e vorba despre cu totul altceva: să ai în tine o flacără sau măcar cenuşă caldă încă.

11 sept.

În prima tinereţe, faptul că aparţineam unei naţiuni fără menire, fără destin, condamnată să joace un rol neînsemnat,mă chinuia şi mă umilea; astăzi, accept această evidenţă, nu spun cu indiferenţă, ci cu o minimă amărăciune.

Contactul cu compatrioţii mei, din aceşti ultimi ani, m-a lecuit de orice chin şi mi-a spulberat orice iluzie. E imposibil, cu o atare materie umană, să nutreşti vreo speranţă nemăsurată. Or, înclinaţiile şi gusturile mele m-au făcut întotdeauna să caut şi să apreciez lipsa de măsură.

Singura mea constantă: înclinaţia spre lipsa de măsură, înclinaţie doar, nu pasiune. Nu-i mai puţin adevărat că, fără ea, plictisul m-ar fi preschimbat în pulbere.

12 sept. Îi spuneam ieri lui Vasko Popa[1] că literatura franceză de azi e dominată de *Mallarmé şi Lenin,* două spirite care n-au absolut nimic în comun, o figură rafinată şi sterilă şi un tătar vizionar şi erudit.

Azi, vreme de două ore fără întrerupere, Sorana mi-a vorbit despre tăcere ca unic adevăr. Mi-a spus că singurul lucru care i-a plăcut într-adevăr în cărţile mele este: „Orice cuvânt e un cuvânt de prisos”. Contradicţiile ei sunt atât de evidente şi de totale că devin interesante. Deşi nu-i poate suferi pe ruşi, cu greu îţi poţi închipui pe cineva mai scit decât ea. Propovăduieşte retragerea, absenţa eului, depăşirea individualităţii, dar personalitatea ei e cum nu se poate mai prezentă, mai

[1] Vasko Popa (1922-1991), poet sârb, adept al suprarealismului. (N. ed. fr.)

invadatoare. Mi-a vorbit mult despre conflictul ei cu regimul, şi totuşi este de-o incredibilă prudenţă şi nu face nimic care ar putea s-o compromită. La ce bun să enumăr însă aceste anomalii, când ele o fac atât de vie? Câtă vitalitate, şi totodată cât cabotinaj! Ba chiar câtă vanitate! N-a uitat nicio clipă să-mi vorbească despre producţiile ei literare, şi s-a citat de nenumărate ori pe sine, cum ar face-o un autor parizian! Atâta doar că nu-i poţi purta pică, fiindcă este o *natură,* şi ce inteligenţă alertă, ascuţită!

La sfârşit m-a întrebat dacă cred în *despărţire*[1]*.* Am spus *nu,* dar fără convingere. — Deci nu crezi în moarte, care e singura despărţire. Încerc să dau înapoi şi-i spun ca să închei că oscilez, că recunosc etc., etc. Nu, îmi zice ea, moartea nu este o despărţire; şi spunând asta, închide ochii şi ia o expresie pătrunsă, voluptuoasă.

Dacă ar fi fost frumoasă, ar fi avut o carieră extraordinară, în toate sensurile cuvântului. Vorbeşte în legătură cu orice bărbat despre „frumuseţea" sau „urâţenia" lui, şi, în câteva rânduri, mi-a reamintit care au fost primii ei amanţi, cu toţii mai mult sau mai puţin celebri.

În fine, e cineva; cât de ridicol am fost acum doi ani când am refuzat s-o revăd!

14 sept. Sorana mi-a telefonat adineaori ca să-mi vorbească despre *Demiurgul cel rău,* pe care l-a citit ieri. Observaţiile şi criticile ei sunt extrem de pertinente, sunt de departe cele mai pătrunzătoare care s-au spus despre cartea mea. Se înşală însă când crede că a depăşit poziţia mea, că a ieşit din mlaştina în care mă bălăcesc eu. În realitate, e foarte vie, deci funciarmente impură. Ce nenorocire că l-a întâlnit pe Krishnamurti! Ar fi trebuit să rămână fidelă propriei ei naturi şi nu să încerce s-o falsifice prin religia iubirii universale şi a triumfului asupra eului. Cu toate astea, mi-a sesizat bine contradicţiile şi neputinţele, ca şi latura „religioasă" a „fiinţei" mele (ce cuvânt!).

Iluziile Soranei. Mi-a reproşat azi-dimineaţă un gest de nerăbdare pe care l-am făcut sâmbătă la cafenea. Eram în toiul conversaţiei, când un scripcar bătrân a venit să ceară bani. I-am dat. Atunci, ne-a întrebat dacă vrem să ne cânte ceva. Îi răspund că suntem prinşi într-o conversaţie urgentă şi că nu

[1] În româneşte, în original. (***N.t.)***

trebuie să ne cânte nimic. A fost încântat de refuzul meu şi s-a pierdut în mulţumiri. Câştiga timp. Or, Sorana a găsit că l-am umilit, că am făcut un gest inuman!

Luciditatea şi orbirea pot merge mână în mână şi pot chiar face casă bună.

Altă trăsătură a Soranei. A hotărât să nu mai „judece" pe nimeni. Foarte bine. Numai că, fiind pătimaşă, simţi că nu se poate abţine s-o facă şi că, de fiecare dată, emite o judecată, adesea extrem de severă, despre persoana aflată în discuţie, chiar dacă retractează imediat repetând că nu trebuie să exprimi nicio opinie nedreaptă despre aproapele tău etc.

Nu trebuie să te împovărezi cu vreo doctrină sau cu un „ideal" contrar naturii tale. Ceea ce i se întâmplă Soranei cu „teosofia" ei mi se întâmplă mie cu pretenţiile la înţelepciune. Aspir câteodată la ea, e adevărat, dar n-o ating niciodată, iar faptul de a mă raporta mereu la ea nu face decât să sporească intensitatea indispoziţiilor mele. Trebuie să te laşi în voia înclinaţiilor fireşti, dacă vrei să rămâi autentic. Dacă eşti monstru, rămâi monstru; dacă eşti înger – deci tot monstru –, la fel.

Jocul de-a măcelul de Eugen Ionescu. N-am impresia că am ieşit de la un spectacol, ci dintr-un loc în care am fost stâlcit în bătaie. Piesă puternică şi derutantă, un Dans macabru în care comicul nu prea e prezent. Oare se poate face o piesă despre un bombardament? Apocalipsa e frumoasă din cauza limbii, a poeziei. Niciuna, nici alta nu se pot vedea în acest *Joc de-a măcelul.* Dar în fine, piesa, sau mai degrabă spectacolul, *există.* Şi ieşi într-adevăr zdrobit de la el.

În *Regele moare*, murea *cineva.* Aici, e moartea anonimă, impersonală, de vreme ce oamenii care mor sunt simboluri sau tipuri, ce ţin la urma urmei de statistică.

N-ar trebui să confundăm tragedia cu oroarea. La Shakespeare, cei care omoară sau sunt omorâţi sunt *indivizi.* În cazul de faţă, personajele nu au nici măcar nume, sunt o *gloată* ce moare. Nu-i nici măcar o melodramă terifiantă, e un coşmar intens şi uneori grotesc. Dar încă o dată, un coşmar care există.

Figura lui Gobineau mă fascinează – fără îndoială din pricina

peceţii tragice a viziunii sale despre istorie, ca şi a nenumăratelor neînţelegeri legate de numele lui.

Ceea ce-mi place la Dostoievski e latura demonică, distructivă, obsesia sinuciderii, epilepsia în fond.

E târziu. Aud ploaia. Mi-e totuna dacă exist sau nu. De altminteri, nu ştiu dacă exist, vreau să spun că nu ştiu încă. Curând, senzaţia de jenă caricaturală pe care ţi-o dă o bătătură mă recheamă la ordine, la conştiinţa existentei.

Mereu aceeaşi teribilă comedie a stârvului pe care-l târâm după noi.

De-a lungul întregului secol al XIX-lea, intelighenţia rusă a fost atee, vreau să spun că se emancipa şi se afirma prin ateism. Astăzi, dat fiind că ateismul a biruit, e credincioasă, adică vrea să se smulgă din necredinţă şi să se emancipeze *prin credinţă.* Ce ironie!

Scrisorile lui Céline. Singurul scriitor pe care-l vorbeşte de bine este... Paul Morand (era să-l uit pe Henri Barbusse). Pentru el, Proust e aproape un nimeni. Hotărât lucru, un autor nu poate recunoaşte vreo valoare decât acelora pe care-i dispreţuieşte.

Ar trebui scrisă istoria opiniilor pe care le au scriitorii unii despre alţii. N-am putea-o citi fără să ne cuprindă un dezgust... definitiv.

18 septembrie

Hindus, „prieten” cu Céline, spune că evreii n-ar trebui să-i poarte pică lui Céline: îi poartă oare femeile pică lui Strindberg?

Nu, desigur. Numai că n-a existat un Hitler misogin, care să se fi apucat să extermine femeile. Femeile n-au suferit din cauza lui Strindberg. Evreii însă ar avea dreptate să socotească grav faptul că a scris împotriva lor în momentul când Hitler făcea ravagii.

Eroarea lui Céline este că nu a scris *în favoarea şi împotriva* evreilor, ci doar împotrivă.

Motivul profund al antisemitismului: evreii fac să se vorbească prea mult despre ei, sunt prea prezenţi, nu te lasă să-

i uiţi, nici măcar din motive tactice, din şiretenie. Îmi amintesc cuvântul pe care l-a folosit, în ce-i priveşte, doctorul Druard, tipul de francez moderat, „demodat”: *nu ai loc de ei.*

Orgoliul lor nemăsurat, ce le răscumpără talentele. Au în comun cu nemţii tocmai *lipsa de măsură...* Nu ştiu niciodată să se oprească la timp şi merg în toate până la capăt cu o *pasiune a excesului* unică în istorie. (Mă gândesc aici mai cu seamă la Freud, care s-a comportat, atât în scrierile, cât şi în gesturile sale, ca un întemeietor de sectă. Psihanaliza nu este o metodă, ci un simulacru de religie. Aşa că nu degeaba îl înlocuieşte psihanalistul pe confesor.)

Zeii antici îşi băteau joc de oameni sau, când aceştia erau bogaţi şi fericiţi, le provocau căderea. Dumnezeul creştin e mai puţin zeflemitor şi mai puţin pizmaş. De aceea oamenii nu au nici măcar mângâierea de a-l putea acuza pentru propriile lor nenorociri; aici ar trebui căutat motivul ultim al absenţei (sau imposibilităţii) unui Eschil creştin. Dumnezeul cel *bun* a ucis tragedia. *Zeus* a avut merite mult mai mari în literatură.

Cantitatea de real din literatura franceză scade văzând cu ochii. De ce? Fiindcă un popor care nu mai vrea să joace niciun rol, care se complace în abdicare, care îşi află desfătarea în demisie nu poate fi fecund pe plan spiritual – temei al oricărei cuceriri, spirituale sau de alt ordin, temei al progresului sau al realizării. Când ai de-a face cu hedonişti, baţi pasul pe loc, adică *alergi* către fericire, iar această alergare nu e decât o fugă pe loc.

Îmi telefonează Paul Valet; îmi citează proverbe evreieşti, foarte frumoase; dar proverbele arabe sunt şi mai frumoase; îmi citează unul: *„Nu-l dispreţui decât pe cel ce înţelege*”.

19 sept.

Aseară, vreme de o oră, plimbare pe jos şi discuţie cu Jerry Brauer, din Chicago. Ultima oară când ne-am văzut (sunt patru sau cinci ani de atunci) dialogul a fost mai dificil, căci optimismul foarte american al lui Jerry nu putea accepta viziunea mea asupra viitorului. Acum, suntem pe aceeaşi lungime de undă. În câţiva ani, Jerry, un american atât de tipic,

a înţeles. Şi odată cu asta, şi-a pierdut iluziile. Deduc de aici că şi ţara lui începe să vadă altfel lucrurile şi că nu e vorba despre o „convertire” strict individuală.

„Nu-l dispreţui decât pe cel ce înţelege”. — Proverbul e admirabil; – „cugetarea” însă ar putea fi luată drept un paradox gratuit.

Să luăm cazul celui care „înţelege”: el *ştie,* adică nu mai caută; sau: a înţelege înseamnă să faci abstracţie de „mister”, să nu te mai poţi deschide către el, să fii superficial în chip organic… Omul profund nu înţelege… Ideea fundamentală este că *adevărul* nu rezidă în *cunoaştere.*

Ceea ce se numeşte „pesimism” nu e nimic altceva decât „arta de a trăi”, arta de a savura gustul amar a tot ce fiinţează.

B.Ţ. spune cui stă să-l asculte că nu poate trăi decât la Răşinari şi la Paris.

Cât aş vrea să-i pot spune că-şi face iluzii despre locul ăsta şi că e poate mai privilegiat decât mine! A trăi acolo unde s-a născut ar trebui să fie legea oricărei fiinţe. Ce am eu în comun cu acest oraş? O anume febră, asta-i tot, dar e de suprafaţă. Să te naşti şi să mori în acelaşi loc, să-ţi faci iluzii şi să le pierzi frământând sub picioare acelaşi lut. Îmi vine deodată în minte culoarea pământului din acel cimitir din Răşinari în preajma căruia mi-am petrecut cea mai mare parte a primilor mei ani. Să fie vorba oare de literatură proastă? Orice amintire nostalgică are obligatoriu ceva desuet şi provincial, ceva îndoielnic din punct de vedere literar. Dacă n-ar exista literatura, blestemata asta de literatură, toate sentimentele ar fi *adevărate.* Şi nimic nu s-ar demoda vreodată. Totul ar fi actual, etern, viu, şi nimic n-ar cădea sub ucigătoarea tiranie a bunului şi a prostului-gust. Scapă-ne.

Doamne, scoate-ne din această împărăţie în care stăpâneşte monstrul fără pereche numit Gust!

20 sept. Aflu dintr-o scrisoare de la Ştefan Ţincu, care răspunde la o scrisoare a mea în care era vorba despre fratele său, Petre, decedat recent, că acesta, cu câteva luni înainte să moară, strângea scrisori scrise de mine în tinereţe celuilalt frate

al său, Bucur, ca să scrie ceva despre „începuturile” mele. Ce ironie! Adolescent fiind, nu admiram pe nimeni cum îl admiram pe acest Petre, romantic şi cinic, nepăsător şi ambiţios, înzestrat cu toate darurile necesare pentru o carieră excepţională (una de revoluţionar mai ales), dar care nu avea să-şi ţină făgăduielile. Ce contează! La urma urmei, există un soi de frumuseţe într-un mare orator devenit un slujbaş mărunt, şters, necunoscut, aproape mizerabil.

În tinereţe, îmi plăcea să scriu scrisori. S-au pierdut aproape toate. Sorana, care avea treizeci de scrisori de la mine, le-a pus pe foc, de frică, în perioada stalinistă. Toată lumea trebuie să fi făcut la fel. N-o să ştiu deci niciodată cum eram cu adevărat acum patruzeci de ani! îmi pare totuşi rău, căci mi se întâmplă uneori să cred că nu sunt decât un palid reflex, ba chiar caricatura celui ce eram în anii aceia îndepărtaţi, de febră şi de nebunie. Căci eram nebun şi ştiam enorm de multe lucruri…

21 sept. Ieri am admirat la muzeul Carnavalet portretul lui Talleyrand. Extraordinara fineţe a chipului şi zâmbetul imperceptibil – exact aşa cum mi-l închipuiam.

Pe lângă el, Napoleon are un aer plebeu, iar capetele Revoluţiei, un aer de-a dreptul vulgar (Danton, ce mutră!).

La Robespierre, în schimb, o distincţie căutată, scrobită, o anemie voită, studiată.

Văd în psihanaliză fenomenul care dezvăluie cel mai bine degringolada spirituală a omului.

Miezul nopţii. — Adineaori, în minusculul parc din faţa Senatului, o pală de vânt a făcut să cadă atât de brusc frunzele dintr-un copac, încât n-am avut timp să încerc emoţia pe care-o trezesc întotdeauna primele semne ale toamnei.

22 sept. „Tu erai în mine, în vreme ce eu eram în afara mea”. (Augustin)

Cu cât îmbătrânesc, cu atât mi se pare că sunt mai a-creştin. Cu vârsta, ar fi trebuit să fie pe dos. E oare o scădere a forţei lăuntrice, sau dimpotrivă, o maturizare? Nu ştiu.

E sigur însă că mă apropii din ce în ce mai mult de înţelepciunea precreştină şi că tragicii greci trezesc în mine un

ecou mai adânc decât o pot face Evangheliile.

Ierusalimul se îndepărtează în beneficiul, n-aş spune chiar al Atenei, ci al întregii lumi păgâne.

Nu înţeleg cu adevărat, nu *simt* decât limbajul Fatalităţii.

Ştiu de ce prefer viziunea greacă celei creştine. Pentru că, în epoca tragediei, grecii vedeau în zei forţe nemiloase, *lipsite de îndurare*, mânate de un singur gând: acela de a-şi satisface capriciile pe seama muritorilor, aşadar mai răi sub toate aspectele decât aceştia din urmă. Această viziune mi se pare mai întemeiată, în orice caz mai potrivită cu ceea ce se întâmplă, decât concepţia creştină a unui dumnezeu bun şi milostiv, a cărui ineficacitate, trebuie spus, sare în ochi. Zeus era un ticălos atotputernic: te puteai aştepta la orice din partea lui, căci era în stare de orice. Când se întâmpla o nenorocire, oamenii implorau divinitatea, dar nu-şi făceau nicio iluzie despre ajutorul pe care-l puteau obţine de la ea. „Ideea că zeul ar fi bun nu şi-a făcut niciodată loc în mintea unui grec înainte de Platon, fiindcă mai puţin chiar decât ideea de justiţie, ideea bunătăţii divine nu e cuprinsă în noţiunea de putere”. (Festugière)

Dumnezeul creştin ne dezamăgeşte doar: face făgăduieli pe care nu le poate ţine, în vreme ce Zeus şi acoliţii săi, nefăgăduind nimic, nu puteau nici să dezamăgească. Erau deopotrivă protectori şi duşmani, care nu le tolerau oamenilor decât o singură formă de exces: în nefericire. În toate celelalte, erau pizmaşi, iar fericirea insolentă a sclavilor lor le stârnea neîntârziat o invidie sălbatică. Toate astea par adevărate, se potrivesc cu „realitatea” – în timp ce în creştinism ne aflăm în plină minciună, sublimă desigur, dar nu mai puţin minciună.

Îi povesteam azi după-amiază lui Piotr şi soţiei sale că de câţiva am mă ocup de cei trei copii ai nepotului meu, că le trimit haine primite de la cea mai bogată femeie din Paris... Aşa se face că la un moment dat aceşti nefericiţi erau cel mai bine îmbrăcaţi din Sibiu. Fără un ban în buzunar, părăsiţi de toată lumea, erau îmbrăcaţi după ultima modă. Numai că asta s-a întors împotriva lor, li s-a suit la cap, în vreme ce dacă nu m-aş fi îngrijit de ţinuta lor vestimentară, s-ar fi străduit să fie decenţi sau ar fi fost mai conştienţi de ceea ce sunt. De altminteri, orice

binefăcător nu poate decât să facă rău. Mă gândesc cât rău mi-au făcut toţi cei care m-au ajutat. Fără sprijinul lor, ar fi trebuit să mă descurc singur, să fac un efort suplimentar, să mă afirm etc., aş fi scris mai mult, dar aşa, ori de câte ori am fost ajutat, am profitat ca să nu fac nimic. E de înţeles sterilitatea feciorilor de bani gata. De ce s-ar zbate să facă ceva? Animalele de lux nu fac doi bani... ca animale. La fel omul care nu e încolţit; n-are nevoie să se supună la eforturi sau să se *confrunte* cu ceilalţi, se lasă pe tânjală, iar anii îi trec în zadar. Imoralitatea filantropiei!

Douăsprezece şi jumătate noaptea. Încordare lăuntrică extrem de puternică şi fără motiv. Ar trebui să-mi îndrept atenţia asupra unui subiect, în loc să-mi las facultăţile să se anihileze una pe alta într-o meditaţie care vagabondează.

Neajuns – unul din cuvintele la care ţin cel mai mult. Şi e foarte adevărat că nu văd decât latura negativă a lucrurilor. Nu atât negativă cât dureroasă. Un răstignit fără credinţă. Un calvar păgân!

24 sept. Fac tot mai multe greşeli de neatenţie (sar câte o literă) sau greşeli pur şi simplu, care vădesc o dereglare profundă în sistemul de transmisie care e creierul. Exemplu: chiar astăzi, într-o scrisoare, după ce scrisesem „vous aurez", am corectat scriind „vous *aurais"* – ceea ce este o inepţie, căci nu e vorba de-o inadvertenţă, ci de o eroare *deliberată,* o eroare atât de grosolană că devine îngrijorătoare. E drept că genul acesta de neplăceri apare mai cu seamă după o noapte proastă. Insomnia produce harababură în mintea mea, înclinată în chip firesc către dezechilibru. Frizez ramolismentul după nopţi nedormite. *Somnul sau nebunia,* iată între ce am de ales de vreo... patruzeci de ani.

Trahinienele (Sofocle)

Hylos, fiul lui Herakles, spune la sfârşitul piesei: „Fiţi îngăduitori cu mine, fraţilor, fiindcă ceea ce trebuie să fac e din porunca zeilor. Zeul care l-a zămislit pe-acest erou, zeul pe care Herakles îl numea tată, îl lasă să sufere atât!" şi conchide: „... atâtea morţi cumplite, atâtea suferinţe neînchipuite, toate de la Zeus".

Cine îşi poate imagina o tragedie creştină (e aproape o contradicţie în termeni) în care Dumnezeu să fie făcut vinovat de suferinţele nemeritate ale eroilor?

Trecerea timpului – timpul în sine, redus la esenţa lui care e curgere, fără discontinuitatea clipelor – o percepem, o înregistrăm şi o trăim în nopţile albe. Totul dispare. Liniştea devine necuprinsă. Asculţi şi nu auzi nimic, nu vezi nimic. Simţurile nu mai sunt îndreptate în afară. Căci nu mai există *exterior.* Rămâne să plutească deasupra acestui naufragiu universal ceea ce trece prin noi şi e una cu noi, ceea ce nu va înceta decât odată cu somnul sau cu lumina zilei.

Adineaori, când ieşeam din casă, dând să traversez strada Racine, mi-a venit brusc în minte mormântul lui Celan. Şi atunci am înţeles că-i mort, că nu-l voi mai vedea, adică, niciodată.

(Asta înseamnă să „realizezi" moartea cuiva. Căci înţelegem c-a murit nu atunci când aflăm că nu mai e sau când luăm parte la înmormântarea lui, ci când ne gândim brusc la el, fără cauză aparentă, după luni sau ani de zile de la moartea lui.

Nu-l iubeam în chip deosebit pe Celan – susceptibilitatea îl făcea adesea odios, apoi, într-o împrejurare, s-a purtat scandalos faţă de mine, era în stare chiar şi de cruzime –, dar, în fine, avea un zâmbet cum rar mi-a fost dat să văd în viaţă, iar dacă adineaori am avut o oarece emoţie gândindu-mă brusc la el, înseamnă că *exista* pentru mine.)

24 sept. 1970 – Se spune: cei vechi n-aveau simţul păcatului. Poate. Problema însă este următoarea: ştiau sau nu ce e aceea remuşcare? Ar fi absurd să susţinem că nu. Iar dacă ştiau, aveau desigur în felul lor acel simţ cu care atâta se mândresc creştinii.

În *Troienele,* Hecuba spune că Troia trebuia să piară fiindcă era prea fericită. Asta era concepţia antică. Herakles e pedepsit fiindcă a izbândit în toate muncile (mai e şi gelozia Herei, căci Zeus, soţul ei, îl concepuse cu o muritoare, Alcmena).

(Câteodată, când mă poartă gândul la această viziune comună tragicilor greci, nu mă pot împiedica să gândesc că lumea occidentală, moleşită de bogăţii nemaivăzute, alcătuită

din sibariţi care strâmbă din nas, nemulţumiţi în chip absurd de soarta lor, va cunoaşte soarta Troiei, căci zeii sunt geloşi, şi, faţă de restul lumii, „fericirea” (şi căutarea fericirii) a atins aici cota de alarmă.)

„Ultimul sfânt”, aşa îşi intitulase Merejkovski un studiu despre Serafim din Sarov scris înainte de războiul din 1914.

Aş vrea să scriu un articol cu acelaşi titlu despre Ramana Maharshi. Întotdeauna există, întotdeauna o să existe un ultim sfânt. (Lui Rāmana Maharshi, occidentalii i-au pus mereu întrebări privind problemele sociale. De parcă ar fi treaba unui sfânt să le rezolve. Un sfânt nu e nici progresist, nici reacţionar, e mai presus de asemenea dispute. Nu se interesează de mizeria imediată a omului, ci de mizeria lui intrinsecă; pe aceasta se străduie s-o corecteze, dacă se străduie în vreun fel, căci cea mai mare parte a timpului nu face decât s-o constate şi s-o facă cunoscută. În fond, deschide ochii celorlalţi: luptă cu orbirea spirituală. Atâta tot. Nu are nici soluţii, nici răspunsuri. Propune un exemplu… inimitabil.)

25 sept. Nervozitate, frenezie. Am ieşit să mă plimb – soluţie înţeleaptă. Din păcate, m-am oprit la prima librărie ce mi-a ieşit în cale şi am adus de acolo o grămadă de cărţi de care mă puteam lipsi.

Dacă aş fi stăpânul lumii, gândul meu statornic ar fi să abdic. Carol Quintul e poate omul pe care-l înţeleg cel mai bine. Un cuceritor scârbit de lume – iată modelul meu de om, singura variantă a eroismului pe care o accept.

Evreul armean Milton Hindus, cea dintâi fiinţă umană care s-a arătat interesată de Céline aflat în refugiu în Danemarca, nu înţelege frenezia şi isteria acestuia din urmă, nu ghiceşte cauza lor exactă. Céline însă îi repetă întruna că suferă de insomnie, că uneori ia un somnifer la fiecare ceas. Aici trebuie căutată explicaţia unei furii înfrigurate şi necontenite. „Oricum nu pot să dorm”, îi repetă mereu Céline, iar el, exegetul, se pierde în conjecturi, neînţelegând nimic.

Când m-am ocupat de de Maistre, în loc să încerc să explic personajul acumulând o grămadă de date, trebuia pur şi simplu

să le amintesc eventualilor cititori că dormea cel mult trei ore pe noapte. Informaţie suficientă pentru a explica extravaganţa, patima, neliniştea şi violenţa unui scriitor sau a oricui altcuiva. Am omis să dau acest amănunt esenţial, cu siguranţă cel mai important. Scăpare regretabilă, dacă ne gândim că omenirea se împarte în două categorii ireductibile: *cei care dorm* şi *cei care veghează,* cu adevăruri şi constelaţii atât de diferite că alcătuiesc două lumi ce nu pot comunica.

Ori de câte ori aştept o vizită, simt cum năvălesc în mine gânduri care se cer exprimate, care se îmbulzesc şi, în cele din urmă, se anihilează, copleşite de nerăbdarea şi iritarea mea.

Mă surprind adesea pe cale să comit câte un gest generos; apoi, mă răzgândesc, fiindcă a-i face bine cuiva înseamnă să-l inviţi să fie băgăreţ şi pisălog. A dărui înseamnă să fii victima viitoare a celui care crede că totul îi este îngăduit fiindcă ai arătat o oarecare solicitudine faţă de el.

Să ne deprindem deci cu o meschinărie metodică, pentru a ne salvgarda singurătatea.

26 sept. Minunată seară petrecută ieri cu Sam şi cu Suzanne. Dacă adjectivul „nobil” are un sens, atunci i se potriveşte lui Sam, e făcut pentru el.

Ţara mea: nu e o patrie, ci o suferinţă, o rană care nu se poate închide.

(Un evreu ar putea spune la fel: a fi evreu nu e o stare, ci o rană.)

Un lucru împlinit nu mai prezintă niciun interes, afară de cazul în care poate evolua în continuare în chip tragic. Cu alte cuvinte, orice eveniment lipsit de dimensiunea dezastrului îşi pierde repede caracterul de eveniment.

(Sau: numai dezastrul transformă un fapt într-un eveniment. Dacă Memoria, aşadar Istoria, ar trebui să-şi rostească cel de pe urmă mesaj, l-ar formula astfel: „Vai de evenimentul care nu e funest, căci va pieri fără urmă!”)

Permissive society. Totul e permis în domeniul moravurilor:

slăbire generală a chingilor. La fel în domeniul limbajului: prăbuşire a sintaxei, a „rigorii” – lucru nou în Franţa. Triumf al ambiguităţii, al aproximativului, distrugerea nuanţelor.

Îi spuneam ieri unui compatriot, T., că astăzi te poţi exprima oricum, dar dacă încerci să-ţi redactezi testamentul, vei vedea că nu te poţi lipsi de *vechea* rigoare. Lucrurile importante cer întotdeauna un minimum de migală şi de competenţă, când interesele tale sunt în joc. Poţi fireşte să delirezi, dar în literatură delirul trebuie să rămână între anumite limite. Altminteri…

Nenorocirea mea, în cărţile mele franţuzeşti, este că am vrut să am… stil. Reacţie de metec – de înţeles, însă de neiertat.

La Yuste, Carol Quintul a cerut să nu i se mai spună *Sire* şi să nu mai fie tratat ca un împărat. „Nu mai sunt nimic”, spunea el.

Ideea de a se lepăda de putere izvora de departe. Cu mulţi ani înainte, îşi exprimase această dorinţă în faţa ducelui de Gandia, viitorul Francesco Borgia, care, aidoma lui, avea să se lepede de toate însărcinările şi de toate titlurile.

De neînchipuit în cazul lui Carol Quintul e însă lăcomia lui extremă. Bolnav de gută, continua să mănânce, şi încă vânat. Medicul lui italian îl implora să renunţe la bere; el răspundea că nici nu se gândeşte. Toate astea se combinau – în chip destul de straniu, evident – cu marele lui dezgust şi cu voinţa de detaşare.

Toată viaţa am fost un fanatic al abdicării. Atâta doar că n-aveam de la ce să abdic. Cu toate astea, am practicat o sumedenie de mici renunţări, care împreună fac cât o lepădare în stil mare.

Gegen den Tod ist kein Kraut gewachsen.[1]

Seară plicticoasă la culme, adormitoare. Plictis vecin cu disperarea, cu furia.

Există oameni a căror simplă prezenţă emană plictiseală; iar când mai şi vorbesc!…

Adevăratul torţionar nu e cel care te loveşte, ci cel care te plictiseşte.

---

[1] Împotriva morţii nu există remediu. ***(N.t.)***

Când te plictiseşti în prezenţa cuiva, trebuie să-ţi spui că eşti supus unei cazne, că, împotriva voinţei tale, vizitezi o cameră de tortură.

Una dintre cele mai precise şi mai sfâşietoare amintiri din copilăria mea. Aveam nouă sau zece ani. Eram dus la Sibiu într-o căruţă. Stăteam în spate, pe paie. Am zărit clopotniţa unei biserici din oraş. Mi s-a strâns inima. Eram smuls din paradisul satului meu natal pe care-l idolatrizam.

29 sept. Acum aproape zece ani, plângându-mă unui doctor de proasta mea digestie, acesta mi-a spus: „Trebuie să mâncaţi cu bucurie. — Dacă aş putea mânca cu bucurie, n-aş fi venit să vă consult”, a fost răspunsul meu.

Mi-a venit în minte povestea asta în legătură cu vizita pe care S. Beckett i-a făcut-o recent lui Jean Menetrier, medic cam neortodox, care i-a pus pe şleau întrebarea: „Sunteţi optimist?”

Să-l întrebi aşa ceva pe autorul *Sfârşitului de partidă!*

Nimeni nu are dreptul să se joace cu timpul nostru. E mai grav decât dacă s-ar juca cu propria noastră viaţă.

Nu înţeleg cum poate dori un credincios să se întreţină cu altcineva decât cu Dumnezeu şi să fie ştiut de oameni, când intimitatea *Celui ce este* ar trebui să-i fie de-ajuns.

Reputaţie, notorietate, glorie etc. – toate aceste fleacuri n-ar trebui să aibă sens decât pentru necredincioşi. Credincioşii reacţionează totuşi la fel, ceea ce dovedeşte cu prisosinţă că nu putem scăpa de vechiul om.

Se poate închipui un Dumnezeu arbitrar, vindicativ, capricios aşa cum e Iahve sau Zeus, nu însă şi un Dumnezeu-tată, bun, săritor, aşa cum se spune că e cel al creştinilor.

Dacă există un miracol, acela e că o atare figură ideală a Tatălui – pe care realitatea n-o justifică nicio clipă – a putut fi justificată vreme de două mii de ani. „Teismul” e la drept vorbind un model de sistem delirant.

Credinţa este un lucru extraordinar, cu condiţia să nu încerci s-o traduci în concepte. Orice formulare îi e fatală.

Fără catolicism, Spania n-ar fi avut istorie: ar fi fost o „debandadă” permanentă, un haos neîntrerupt. Biserica a ştiut să îndiguiască nebunia acestui popor şi să-i dea un chip. Mizeria şi Dumnezeu – o naţiune care s-a *hrănit* cu Dumnezeu.

Cum să explicăm faptul că Pascal a cheltuit atâta inspiraţie şi atâta timp ca să scrie *Scrisorile,* al căror interes pare azi minim sau chiar nul? Orice polemică se învecheşte, orice polemică purtată cu oamenii. În *Cugetări,* dezbaterea are loc cu Dumnezeu. Asta ne mai priveşte încă întrucâtva.

Când citim una după alta câteva tragedii antice, ne dăm seama cu stupoare (deşi o ştiam bine…) că e vorba de un gen literar şi că toate respectă canoanele şi „chichiţele” lui.

Fără îndoială. Dar *suflul* e prezent şi te cutremură de parcă n-ar fi vorba de literatură.

În legătură cu „vechiul om”.

Adineaori, stând lungit din pricina caniculei (sfârşit de septembrie), am început să mă gândesc la întâmplări de demult, când, deodată, chipul lui P., un român de origine ţigănească, s-a ivit din trecut. Individul mi-a făcut cândva mult rău. Pe moment, mi-a fost cu neputinţă să mă răzbun, între timp a murit. Cu toate astea, ura subită ce m-a cuprins pe dată împotriva lui m-a surprins prin caracterul ei violent. Dacă era de faţă, îi tăiam gâtul. E drept că furia n-a fost de durată, de vreme ce după cinci minute m-am sculat ca să consemnez ridicola dezlănţuire. Important e însă că a putut avea loc, douăzeci şi cinci de ani după incident! Dacă l-aş fi pedepsit pe ticălos la timpul potrivit, nu mi-ar mai fi gândul la el şi l-aş fi iertat de mult.

Cine se naşte angoasat *caută,* angoasa, caută tot ce i-o poate provoca, stimula, înteţi; – la fel, cine are gustul „păcatului” nu va pierde nicio ocazie care i-ar putea alimenta acest gust satisfăcându-i înclinaţia. E deci imposibil să vindeci o angoasă naturală („constitutivă”, cum se spune), fără să zdruncini *echilibrul* pacientului, adică exact angoasa lui, temei al existenţei şi al sănătăţii sale. Să nu se atingă de anxioşi ar

trebui să fie primul articol al crezului oricărui psihanalist. Confesorii ştiu în schimb foarte bine lucrul ăsta, iată de ce îşi păstrează credincioşii mai bine decât reuşesc ceilalţi cu clienţii.

Nu ştiu să existe ceva mai sterilizant decât pozitivismul anglo-saxon. Curentul acesta, care reduce gândirea la o anatomie a propoziţiei, s-a născut, ca o reacţie, în ţările unde sectele religioase apar ca ciupercile după ploaie, unde e lesne să crezi, iar credinţa e generalizată. Antimetafizica sistematică e la fel de obositoare ca şi metafizica cu orice preţ.

Nu se poate face metafizică cu acea distanţă ironică pe care o presupune analiza logică practicată cu un strop de scepticism.

Am inventat o formă aparte de scepticism: scepticismul gâfâit, frenetic, combinaţie de febră şi raţionament, cu preponderenţa celei dintâi.

30 sept. — Oricât aş crede în libertate, îmi vine totuşi greu să accept că are mai multă realitate decât necesitatea. Suntem liberi în chip superficial, nu însă şi în profunzime. În mod normal, totul se petrece ca şi cum aş fi stăpân absolut pe actele mele şi chiar pe „destinul” meu; îndată ce mă cercetez mai serios, îmi dau seama că nici vorbă de aşa ceva.

Libertatea nu are înţeles decât pentru un om sănătos; pentru un bolnav aproape că n-are niciun înţeles.

Suntem oare liberi să nu murim?

S-a spus, în legătură cu repulsia rusului de a accepta Dreptul şi Statul, că în Rusia existau mai mulţi sfinţi decât oameni de lume.

„Vai vouă, când toţi oamenii vă vor vorbi de bine”. (Luca 6, 26)

Ce vorbă extraordinară! Prin ea însă, Cristos îşi profeţea propriul sfârşit. Toată lumea îl vorbeşte de bine, chiar şi anticreştinii, chiar şi necredincioşii cei mai înrăiţi, *mai ales ei.* E aşadar ameninţat, ba chiar mai mult, e deja lichidat, împărăţia lui a trecut. Ştia în ce fel avea să fie îndepărtat prin aprobarea

universală.

„Tăcerea îl apropie pe om de Dumnezeu şi îl face, pe pământ, asemeni îngerilor”. (Serafim din Sarov)

Sfântul are dreptate să spună că tăcerea ne apropie de Dumnezeu. Abia când totul tace în noi, suntem în stare să-L zărim, pe El, adică pe acel cineva sau pe acel ceva care nu rezistă la analiză, dar ne umple totuşi tăcerea.

Orice tăcere de care suntem conştienţi, pe care o cultivăm sau pe care o dorim se reduce la posibilitatea unei experienţe mistice.

Tăcerea merge mai departe decât rugăciunea, căci nu e niciodată mai adâncă decât în neputinţa de a ne ruga…

Sfântul Serafim din Sarov a petrecut cincisprezece ani într-o recluziune totală. Uşa chiliei sale nu se deschidea nici măcar pentru episcopul care vizita din când în când sihăstria. Abia după această lungă perioadă de singurătate şi tăcere a început să facă minuni.

30 sept. — Despre unul din compatrioţii mei, Gabriel Marcel îmi spune că i s-a părut cam „aspru”.

Minunat eufemism ca să spui despre cineva că-i prost-crescut.

A face minuni înseamnă să te substitui lui Dumnezeu. (Lucru nu întru totul adevărat, căci totuşi cu ajutorul lui Dumnezeu încearcă orice sfânt – sau taumaturg – să înfrângă legile naturii. În orice caz, nu crede c-ar putea reuşi singur. Chiar şi şarlatanii contează inconştient pe supranatural.)

Sfinţenia n-are niciun sens dacă o asimilăm smereniei. Ea este, dimpotrivă, un fenomen de orgoliu incandescent.

Orice analiză lichidează. La naiba cu filosofia! Totul e impulsul, elanul, delirul, „dansul” – tot ce te împiedică să gândeşti, tot ce sare peste momentul reflecţiei.

Revolta este un semn de vitalitate şi totodată de sărăcie

metafizică. O dată ce ai coborât, nu spun în adâncul lucrurilor, ci al unui *singur* lucru, te mai poţi revolta dar nu şi crede în revoltă.

Sartre este pentru mine un mister. Cum poţi să fii lipsit în aşa hal de simţul ridicolului? Originea lui alsaciană are cu siguranţă un cuvânt greu de spus aici. Un om care roagă fierbinte tribunalul să fie arestat, care-l imploră la toate procesele în care este martor, care a declarat de curând că nu e un „om de paie" al stângismului, că-i aprobă ideile, nu pe toate dar aproape – iar tribunalul rămâne insensibil la rugăminţile lui. Filosofia nu pare să fie compatibilă cu umorul. Şi mă gândesc aici la un prieten al meu, filosof, care spune despre toţi oamenii pe care-i cunoaşte îndeaproape: *mă admiră.*

Zi buimacă.

Buimăceala comportă un travaliu de gestaţie filosofică. E un soi de abrutizare profundă, de *aşteptare* a ideilor.

1 octombrie – Seară petrecută la familia D.

Ce palavragiu pot să fiu!

(Dacă am reuşit să rezist până acum, e graţie talentelor mele de palavragiu – ar trebui să scriu o carte: *Arta de a pălăvrăgi* – un saltimbanc dublat de un om de nimic.)

Era filosof, nu se temea că-i ilizibil, aspira de-a dreptul la aşa ceva.

R. Abellio acordă prea mare importanţă femeilor, atât în sistemul său, cât şi în viaţă: dovadă clară că ceva nu e în regulă… Consideraţiile sale despre „femeia *ultimă**, opusă femeii… (cum îi spune oare? să zicem *superficiala)* sunt puerile şi înduioşătoare; dovedesc o gravă lipsă de experienţă sau o deficienţă. În cel mai bun caz aparţin unui ins nesatisfăcut.

Cu toate astea, omul are farmec; e de neînţeles, aşadar, de ce-i atât de generos cu celălalt sex. (E drept că oricine devine suspect îndată ce vorbeşte despre femei, oricare ar fi modalitatea adoptată pentru a le defini. Parcă ar fi un subiect rezervat adolescenţilor, ramoliţilor şi impotenţilor de toate vârstele.)

Visul meu: să am o „proprietate” la o sută de kilometri de Paris, unde să pot munci cu mâinile mele timp de două-trei ore pe zi. Să sap, să repar, să dărâm, să construiesc – orice, numai să fiu *absorbit* de un obiect oarecare – un obiect pe r / care să-l mânuiesc. Sunt ani de zile de când pun această – activitate mai presus de toate celelalte; doar ea îmi dă o mulţumire deplină, doar ea nu-mi lasă un gust amar, în vreme ce munca intelectuală, pentru care nu mai am nicio plăcere (chiar dacă citesc încă foarte mult, fără cine ştie ce folos însă), mă decepţionează fiindcă redeşteaptă în mine tot ce-aş vrea să uit, reducându-se acum la o întâlnire sterilă cu probleme pe care le-am abordat la nesfârşit fără să le rezolv.

În loc să vină în Occident, compatrioţii mei s-ar duce mai bine în Rusia, unde ar întâlni mai degrabă interlocutori care să aibă aceleaşi probleme cu ei. Cum de nu-şi dau seama că acolo se află centrul lor spiritual, că acolo se caută lucrul la care nădăjduiesc ei şi că tot acolo întrebările spirituale au cea mai mare acuitate şi cea mai mare urgenţă? Ei însă vin aici, unde găsesc acele lucruri de care fug şi unde nimeni nu le poate da un răspuns, un sprijin real, o nădejde în fine. Ce eroare!

3 oct. Să-ţi impui tăcerea vreme de ani şi ani, să nu vorbeşti nimănui, şi asta prin hotărâre personală şi fără nicio constrângere exterioară – cel care ar reuşi aşa ceva, chiar dacă ar fi lipsit de orice „vocaţie” religioasă, ar dobândi puterile supranaturale ale unui sfânt.

Cum să iei însă această hotărâre fără predispoziţii religioase, fără o înclinaţie mai mult sau mai puţin conştientă către sfinţenie?

Senzaţie de sfârşeală ieri-seară, la nişte prieteni pe care-i iubesc nespus. Cât a durat cina, abia dacă am deschis de două ori gura rostind nişte banalităţi lamentabile. M-am plictisit, în ciuda vervei lui R.C., dar îmi dădeam bine seama că plictiseala mea avea o bază organică, se datora unei oboseli ciudate (trăsesem totuşi un pui de somn după-amiază), şi, cu toată buna mea voinţă, mi-a fost imposibil să mă înviorez. Eram stins. Plictisul are aproape întotdeauna cauze interne, pe care

reuşeam să le neutralizez pe vremea când beam; de când sunt abstinent, mă domină, sunt la cheremul lui, e ca o formă impersonală care mă subjugă şi mă striveşte. Are o esenţă diabolică. Ca să scap de el, am făcut puţinul pe care l-am „realizat”; dar enormele lacune, cantitatea însemnată de absentă ce-mi defineşte „cariera” – lui i le datorez. Simt asta în măruntaiele mele, în întreg organismul meu, în adâncul fiziologiei mele. Răul inextirpabil prin excelenţă. Omul care se plictiseşte poate muta munţii din loc, mai bine decât credinciosul, ceea ce nu e în stare să împiedice însă e faptul de a se plictisi.

Cum să defineşti plictisul? Un amestec de digestie proastă şi catastrofă cosmică.

Ei bine, voi *lucra.* Hotărârea e luată, aşa-mi trebuie.

Ce rău îmi pare că mi-am scris cărţile în stilul „constipat”, nobil, echilibrat, artificial. Nici urmă de lirismul greţos, fără de care nu e nici viaţă, nici suflu! Am urlat, cu

O gramatică înmâna! Tragedia metecului!

În materie de plictis, nu am rivali. Nici măcar… cine? Baudelaire sau cutare împărat roman?

Să fi fost pustnic, sigur mi-aş fi pierdut credinţa. Sunt făcut să mă aflu în contradicţie cu condiţia mea: un trădător al propriului destin. Şi totuşi, n-am făcut nimic ca să-l evit pe-al meu. Mă cufund în el dintotdeauna. Ce e ciudat este că nu i-am dat de fund. Poate că n-are, e gol, se vede treaba.

Nu pot să produc decât într-o dispoziţie pătimaşă; de cum sunt stăpân pe mine însumi, nu mai fac două parale. Să fugim de înţelepciune, de toate înţelepciunile. Calmantele mă duc la pieire.

5 octombrie – „Religia catolică va distruge religia protestantă, iar apoi catolicii vor deveni protestanţi”. (Montesquieu, *Caiete,* I, p. 420)

Lucrul s-a petrecut. — Montesquieu e spiritul cel mai *solid* din secolul al XVIII-lea francez, şi din toate secolele poate.

Cu câteva excepţii, toţi cei care s-au interesat de producţiile mele m-au abandonat. A cui e vina? Câteodată cred că vinovaţi sunt ei; alteori, eu. Ce contează! Nu trebuie să ne plângem că asistăm la rărirea rândurilor acestor cenzori deghizaţi în tămâietori. Extraordinara indispoziţie resimţită în prezenţa unui „admirator”. Senzaţia de a fi supravegheat, pândit, ameninţat. În schimb, ce libertate să nu fii observat de nimeni!

Boredom, Langeweile, aburrimiento, plictiseală[1] – nu au valoare poetici; doar *l’ennui*[2] a reuşit să-şi păstreze multiplele funcţiuni.

Lucien Goldmann a murit. E omul care mi-a făcut cel mai mult rău pe lumea asta, care a răspândit în Paris vreme de *douăzeci* de ani calomnii cumplite pe socoteala mea, care a dus o campanie sistematică împotriva mea, cu un succes total, de vreme ce a reuşit să facă gol în jurul… numelui meu. Oricine, în locul meu, ar fi avut reacţiile unui Céline. Eu am reuşit să depăşesc o ispită pe cât de josnică, pe atât de explicabilă şi de omenească. M-am împăcat cu el şi l-am iertat chiar. Acum zece ani, moartea lui m-ar fi bucurat; – azi, îmi inspiră sentimente contradictorii în care se găsesc de toate, chiar şi păreri de rău.

(Nu i-am purtat niciodată pică cu adevărat. În sinea mea eram bucuros că m-a făcut să par odios; fără calomniile lui, aş fi fost acceptat, adoptat şi, în loc să mă concentrez, m-aş fi risipit. Fireşte, e supărător să ai un duşman activ; dar, pe de altă parte, e avantajos, căci te împiedică să aţipeşti în senzaţia de confort şi securitate. Fără el, viaţa mea de după 1950 ar fi luat un alt curs. Cred chiar că aş fi putut face o carieră… universitară. El însă mi-a barat calea pretutindeni, căci era puternic şi omniprezent. Dacă intram la C.N.R.S.[3], făceam o teză, obligatoriu ilizibilă, ca orice teză. Nu ştiu câte parale fac cărţile mele; dar cel puţin sunt *ale mele,* şi le-am scris doar pentru mine; iată ce le-a dat dreptul să-şi găsească câţiva cititori. Trebuie să ştim întotdeauna să-i fim recunoscători unui duşman

[1] În româneşte, în original. (N.t.)
[2] Plictisul. (N.t.)
[3] Centrul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, instituţie care guvernează cercetarea în Franţa, atât în domeniul ştiinţelor exacte, cât şi în cel al ştiinţelor umaniste. (N.t.)

fiindcă ne redă nouă înşine, fiindcă ne scapă de risipire şi de diluare, fiindcă lucrează totuşi pentru binele nostru. Şi a ajuns aici supunându-ne la încercări, la umilinţe şi la suferinţe fără număr, prin care spera să ne distrugă. Dar s-a întâmplat pe dos. De aceea el este adevăratul învins.

Ceilalţi găsesc că e normal să-ţi ierţi duşmanii. Grozav aş vrea să-i văd urmând precepte atât de frumoase. Poţi ierta un duşman; dar, cum spunea Mauriac, nu poţi *uita,* că l-ai iertat. Nimic mai impur decât iertarea.

Tânăr fiind, aveam ranchiune vii şi fecunde: mă stimulau; acum, la bătrâneţe, sunt lipsite de vigoare şi nu mai apar decât sub formă de *accese,* frecvente sau rare, după caz. Nu mai au continuitate, permanenţă. Un fenomen de devitalizare.

Acreală – îmi place acest cuvânt. Mă trimite cu gândul la o *bucurie care a sfârşit prost.*

La capătul ultimului război, toată lumea semăna cu Hitler, chiar şi învingătorii, mai cu seamă ei. De altminteri, nu l-au putut învinge decât imitându-l din ce în ce mai mult, *identificându-se* cu el. Niciodată nu l-ar fi putut strivi cu metode democratice, umane, liberale. Au terminat războiul fără milă, fără menajamente, fără discernământ – exact în felul în care l-ar fi sfârşit el, dacă l-ar fi putut câştiga. Vrând să doboare un monstru, Churchill şi Roosevelt l-au imitat, cu greu la început, apoi în chip absolut firesc. Stalin, în schimb, n-a avut nicio dificultate: a reuşit de la bun început, ba chiar l-a depăşit. Când învinşii şi învingătorii utilizează aceleaşi procedee, niciunul nu e mai bun decât celălalt şi niciunul nu are autoritatea morală să vorbească în numele Binelui.

Trebuie să iertăm, pentru simplul motiv că e un lucru greu şi aproape imposibil. Toată lumea e meschină şi nu se gândeşte decât la răzbunare. *Să nu te răzbuni* este singura ispravă morală, cel mai frumos gest pe care-l putem face. Ori de câte ori simţim nevoia să ne răzbunăm, ar trebui să ne gândim că răzbunarea aparţine altora, că e facilă, de vreme ce le reuşeşte tuturor, şi că nu există nobleţe decât în singularitatea iertării, fie

ea şi impură.

Înclin către regret şi nu către căinţă. Iată care e diferenţa între un spirit literar şi un spirit religios, creştin mai cu seamă.

Ceea ce vor duşmanii noştri nu e atât înfrângerea, cât umilirea noastră. Lucrul pare mai puţin sălbatic, pare să comporte un vag aer de umanitate. Nici vorbă de aşa ceva. Căci o înfrângere e ceva clar, ireparabil, sfârşit, te resemnezi cu ea, te obişnuieşti, apoi o iei de la început; în vreme ce o umilire n-o uiţi niciodată: e pentru toată viaţa.

Céline a început prin a fi scriitor, un mare scriitor, şi a sfârşit prin a deveni un caz, nu mai puţin mare.

N-am scris niciodată o operă de mare respiraţie şi nu voi scrie probabil nici în viitor. O spun cu uşurare mai degrabă decât cu amărăciune. (Amărăciunea intră în dozajul celor mai multe senzaţii ale mele, ea alcătuieşte când ingredientul lor major, când drojdia. Drojdia mai cu seamă.)

Nu putem admira pe cineva decât dacă e pe trei sferturi nebun. Admiraţia n-are nimic de-a face cu respectul.

Două spirite rebele vor fi marcat acest secol, prin metode diametral opuse: Lenin şi Gandhi. Primul este idolatrizat de continente întregi, al doilea de indivizi izolaţi, de solitari. Ar fi trebuit să se întâmple pe dos. Dar nonviolenţa, oricât ar părea de incredibil, nu cucereşte masele.

Geniul specific al tragediei antice: în cadrul ei eroul nu e liber, dar nici nu e un automat. Zeii hotărăsc totul, şi totuşi el e declarat vinovat. Caz particular de fatalitate. Nu este deci adevărat că libertatea e condiţia primordială a tragediei, în ea, eroul e mânat de forţe care-l depăşesc; cu toate astea / îi urmărim peripeţiile ca şi cum ar putea să le schimbe cursul. Pe fundalul necesităţii absolute, iluzia salvatoare a libertăţii.

Ce personaj din era creştină ne inspiră o milă asemănătoare celei pe care o simţim pentru Oedip?

Îmi place acel: *nu-i nimic de făcut* care se desprinde, în chip de concluzie supremă, din finalul oricărei tragedii antice. Şi, într-adevăr, ce altceva să presupui sau să rosteşti în legătură cu un deznodământ, oricare ar fi el?

Pierzând sensul profund al fatalităţii (în locul căruia a pus superstiţia progresului), omul modern a pierdut totodată înclinaţia pentru tânguire. La teatru ar trebui să reînviem neîntârziat Corul, iar la funeralii şi alte mari ocazii, bocitoarele.

Un secol de impietate sistematică a dat naştere Revoluţiei franceze; acelaşi lucru s-a petrecut în Rusia. În ambele cazuri, ateismul era inevitabil şi necesar, după abuzurile Bisericii şi epuizarea credinţei. Şi tot în ambele cazuri, după excesele regimului revoluţionar, nu mai puţin inevitabilă era întoarcerea la religie. Istoria nu are legi; în schimb, are constante, care sunt un gen, un simulacru de lege.

Franceza a devenit o limbă provincială. Resimt această decădere ca pe o suferinţă. O pierdere pentru care nu reuşesc să mă consolez. Moartea Nuanţei.

6 octombrie

Două „evenimente" răscolitoare în viaţa mea: *Regele Lear* cu Werner Kraus – şi relatarea, făcută de vagabondul Magny, a scenei petrecute într-o duminică dimineaţă, când în prezenţa lui şi a tatălui său, mama lui s-a apucat să danseze goală, după o ceartă care a adus-o în pragul nebuniei, îmi amintesc că a trebuit să mă reazem de zid în clipa când Magny mi-a povestit cum maică-sa şi-a scos pălăria, paltonul, bluza, fusta şi tot ce avea pe ea şi a început un dans lasciv în faţa soţului şi a fiului său, lipiţi de perete, pradă unei inexprimabile senzaţii de groază. Era să uit sfârşitul scenei: trezită brusc din acest somnambulism în plină zi, mama s-a prăbuşit într-un fotoliu şi a izbucnit în plâns.

Hegel, Fichte – şi Nietzsche – procesul de „Selbstrergötterung”[1] a omului.

Ceea ce mi se pare cel mai izbitor în filosofia germană este

[1] Autodeificare.(N.t.)

lipsa de modestie. *Geist* poate totul. Dar acest *Geist*[2] nu e nimic altceva decât omul. E o atitudine orgolioasă, şi ce orgoliu! E de înţeles că-i seduce pe adolescenţi sau pe profesori, fiindcă nici unii, nici ceilalţi nu s-au lovit de adevăratele probleme ale existenţei.

Marile sisteme metafizice germane sunt *alături* de realitate. Nu se poate recurge la ele în momentele grave, în momentele marilor încercări. Două excepţii: Schopenhauer şi Nietzsche – fiindcă sunt mai degrabă moralişti decât filosofi.

Fapta cea mai gravă comisă de nazişti nu sunt lagărele de concentrare, ci steaua galbenă. E mai puţin grav să fii ucis decât să fii umilit.

În timpul războiului, urmam cursuri de engleză. O tânără care-mi plăcea, dar pe care n-o cunoşteam personal, a venit într-o zi purtând pe rochia neagră cumplita stea galbenă. După câteva luni, nu s-a mai arătat. A fost deportată? A fugit?

Da, moartea e de o mie de ori preferabilă umilirii.

(La drept vorbind, în lagăre existau şi una, şi cealaltă, căci umilirea preceda în chip necesar moartea, de vreme ce nu erai omorât de la bun început. La fel şi în viaţa „normală": ce altceva e boala, înainte de *deznodământ,* decât o umilire punctată de câteva pauze mai lungi sau mai scurte?)

Îi spuneam, azi după-amiază, unui scriitor maghiar că franceza este o limbă juridică, că li se potriveşte perfect notarilor şi că e făcută pentru redactarea contractelor (căci e ostilă echivocurilor).

Îi mai spuneam că numai ea ştie să speculeze nuanţele şi că, în fond, fără ea conversaţia n-ar avea niciun sens.

7 oct.

Patricia Blake, tânără americancă venită dintr-o călătorie în România, mi-a spus ieri că românii se complac toţi într-o perpetuă *self-hatred:* îi numeşte în chip straniu evreii din Sud-Est, fiindcă, după ea, ura de sine e trăsătura fundamentală a evreilor. (Da, i-am replicat, însă trăsătura asta se însoţeşte la ei cu un mare orgoliu, explicabil şi legitim, inexistent la român, care nu are drept compensaţie decât naţionalismul, un

[2] Spirit.(N.t.)

naţionalism disperat şi pe care nu-l cunoaşte decât intermitent, în accese de febră...)

Ieri pe vremea asta, pălăvrăgeam la cafenea. Azi, savurez tăcerea, sunt conştient de avantajul de a nu vorbi, de superioritatea automată pe care o ai asupra celui care se risipeşte în vorbe. Ceea ce se numeşte *viaţă spirituală* nu e poate decât o *aşteptare mută.*

Sunt unul din cei mai mari palavragii din câţi există. *Ar fi trebuit* deci să descopăr virtuţile tăcerii. Păcat că mi-am dat seama atât de târziu de acest lucru.

Dovada că „civilizaţia" e un eşec este că omul nu are senzaţia că regăseşte paradisul decât acolo unde ea nu a lăsat urme. Veţi spune însă: Se prea poate, dar omul nu poate trăi fără tot ce-a dobândit această civilizaţie. Lucru fără îndoială adevărat, dar care dovedeşte, dacă mai era nevoie de dovezi, că este iremediabil *pierdut* şi că soarta lui, orice ar întreprinde acum, e pecetluită.

Petru Comarnescu moare de un cancer la plămâni. I-am scris o scrisoare, la care n-a răspuns. Are dreptate să tacă. Cele câteva cuvinte pe care i le-am trimis erau, sigur, amabile, dar în fond indiscrete, căci nu erau decât un adio mascat. Pesemne că a simţit lucrul ăsta şi poate chiar mi-a purtat pică. La ce bun să-i aminteşti unui muribund că va muri? Ştie şi singur, iar ceea ce doreşte e tocmai să uite.

Cum să explic vechea mea pasiune pentru filosofia religioasă rusă? Iată o formă de gândire care, în conţinutul ei, nu mi se potriveşte, la care nu subscriu, dar care mă fascinează totuşi, cum mă fascinează tot ce e extrem, aventuros, neverificabil. Mai trebuie spus că am găsit în ea observaţii care mi-au permis să înţeleg anumite lucruri; oricum, nu mă putea lăsa indiferent, de vreme ce, în mare parte, se revendică de la Dostoievski. Aşadar...

Sunt un necredincios care nu citeşte decât gânditori religioşi. Motivul adânc este că doar ei s-au apropiat de anumite

abisuri. La care „laicii” sunt refractari sau de care sunt incapabili.

A fost o vreme (în tinereţea mea) când îmi făcusem o faimă de om rău. Vorbeam de rău totul şi pe toţi, detestam cerul şi pământul. Cu toate astea, niciodată n-am mai avut accese de milă atât de intense, atât de autodistructive ca atunci.

Să nu dramatizăm. Omenirea a cunoscut angoase incredibil mai puternice decât cele pe care le trăim astăzi – să ne gândim la ciumă, la aşteptatul sfârşit al lumii, la năvălirile barbare. Da, fără îndoială. Dar nu avea mijloacele de a grăbi ea însăşi „sfârşitul lumii”. Zeii mai puteau încă să intervină şi, de altminteri, sfârşitul de la ei trebuia să vină. Astăzi ştim că acest sfârşit se pregăteşte în laboratoare şi că poate surveni în orice moment, fie din calcul, fie din greşeală. Tocmai asta face ca aventura umană să fie atât de interesantă. Căci înainte de orice, e o aventură.

Ruşinea care ne copleşeşte după ce am spus sau am scris o banalitate.

Nimic nu e mai dezolant decât un truism, mai cu seamă în literatură.

Un truism este un gând *fără viitor.* De ce? Fiindcă e acceptat. Doar gândurile care derutează sau fascinează au un viitor.

De ce se agravează oare cusururile şi viciile odată cu vârsta? Fiindcă se uzează mai puţin decât virtuţile şi fiindcă sunt mai ale noastre, mai individuale, în timp ce virtuţile par – şi sunt, de altfel – mai impersonale, mai abstracte şi mai convenţionale. Nu au un *chip,* în timp ce viciile şi cusururile poartă pecetea unicităţii, fiind totodată atribute universale ale omului.

A fi român: o dramă *lipsită de semnificaţie*; în timp ce a fi evreu – e pe dos: o dramă încărcată de prea multă semnificaţie.

Péguy ar fi spus că Dante a vizitat infernul „ca un turist”.

— E adevărat.

Adineaori am stins lumina şi m-am lungit. Lumea exterioară, de la care-mi parvine doar rumoarea indistinctă, a încetat să existe. Nu mai subzist decât eu şi... Aici e aici. Nu contează. Sunt pustnici care au trăit treizeci, patruzeci de ani în acest exces de tăcere şi de dialog mut cu ei înşişi.

Ce n-aş da să am curajul să repet zilnic o asemenea şedinţă, în care îţi eşti superior ţie însuţi, în care eşti aşadar departe de orice senzaţie de acreală şi de decădere! Ceea ce contează e această trecere de la eu la sine, care n-are valoare decât dacă o poţi relua în fiecare clipă, astfel încât eul să sfârşească prin a fi complet resorbit în celălalt, în versiunea sa impersonală.

Am vorbit adineaori cu Sanda S. despre Nenea. Ea spunea că-i păcat că în cei patruzeci de ani cât a stat în Germania n-a dat nimic. Ce contează, i-am replicat. E *un personaj;* şi asta face mai mult decât să fi scris un cărţoi despre Aristotel sau despre vreun alt filosof. Dacă ar fi produs o operă sau dacă s-ar fi „realizat”, n-am mai sta să vorbim despre el de peste un ceas. Avantajul de a avea o viaţă e un avantaj rar. E singurul pe care-l au compatrioţii noştri. Dar în cele din urmă contează.

Nenea nu e un ratat, căci nu e acrit, nu le poartă pică celorlalţi, celor care au realizat ceva: *opera* pe care n-a produs-o nu-l obsedează, nu ştie ce-i aia remuşcare. N-are habar de toate acele tare care-l transformă pe ratat într-un jupuit de viu. Lui Nenea îi place să bea, să mănânce, să-i asculte pe alţii cum debitează tâmpenii. Un cinic care a exploatat la sânge naivitatea germană.

13 octombrie. Ora cinci dimineaţa. Tăcere extraordinară, care-mi dă o senzaţie de securitate, mai mult: de *suveranitate.*

E ceea ce ne lipseşte cel mai mult, în orice caz ceea ce-mi lipseşte mie cel mai mult: iată de ce, când o regăsesc, chiar şi în toiul unei nopţi albe, mă simt alt om, jubilez, nu regret inconştienţa reparatoare a somnului. *Tăcerea* este marea justificare a insomniei, singura compensaţie pe care o oferă. Trebuie spus că e de anvergură.

Cea dintâi răzvrătire e cea a îngerilor. (Omul a venit după aceea: un epigon.) Deci chiar şi în preajma lui Dumnezeu nemulţumirea stătea să izbucnească. E de presupus că la toate nivelurile „fiinţei” se suportă greu o situaţie de inferioritate şi că superioritatea nu-i este iertată nimănui. Invidia domneşte poate şi printre termite, în orice caz în întreg regnul animal. Se poate chiar închipui o floare *invidioasă.* Cu toate că...

În anumite reprezentări picturale ale Patimilor, în Evul Mediu, la picioarele lui Cristos răstignit figura ţeasta lui Adam. Potrivit unei legende, Iisus a fost răstignit în chiar locul unde Adam a fost izgonit din Paradis.

Un text poate fi socotit definitiv, sau măcar terminat, atunci când orice îndreptare ce i se aduce se dovedeşte, când reflectezi asupra ei, o eroare, o ameliorare dezastruoasă.

14 oct. A.A. îmi trimite *Jurnalul* lui Vlasiu, în care se vorbeşte mult despre mine, aşa cum eram în 1938 – 39.

Degeaba mă străduiesc, nu reuşesc să-l regăsesc pe cel care eram, pe cel despre care vorbeşte Vlasiu: îmi scapă, are consistenţa unui spectru. E adevărat că nu-i prea limpede cum ai putea să te regăseşti când eşti evocat de un tip neserios, de un escroc plin şi de fiere, şi de farmec, ţăran şmecher şi cabotin cum nu e altul.

Jurnalul lui Vlasiu ar trebui să mă dezguste pe vecie să ţin eu însumi un jurnal. Genul este într-adevăr odios: aproape întotdeauna, o adunătură de bârfe. Dacă şi eu notez aici câteva asemenea bârfe, e numai ca să-mi întreţin iluzia că scriu, că fac ceva.

15 octombrie – Un fluviu imens pe care pluteam. Eliade mă implora să nu mă las în voia curentului, să nu mă las tras la fund. I-am răspuns că, de vreme ce sunt atins de nu ştiu ce rău incurabil, e mai bine să dispar pe dată şi că mi-e groază să mor ca toată lumea. Trezindu-mă, îmi stăruia vie în minte amintirea acelui fluviu de o extraordinară maiestate, care întruchipa pentru mine moartea ideală.

E oare cu putinţă ca un amărât ca mine să-i fi făcut invidioşi pe atâţia? — Este pe cât de sigur pe-atât de neînchipuit.

Fiecare anotimp îmi apare ca o modalitate specifică de agresiune a cărei principală victimă sunt.

„Într-o dimineaţă, pe când călugărul Macarie se întorcea în chilia lui cu un braţ de frunze de palmier, diavolul îi ieşi înainte înarmat cu o seceră de cules spice. Vru să-l lovească pe pustnic cu ea, dar nu putu. Atunci exclamă: «îndur din parte-ţi o cumplită nedreptate, o, Macarie; vreau să te corup, şi nu pot. Şi totuşi, tot ce faci tu eu fac mai bine: tu posteşti uneori, eu nu mănânc niciodată. Tu veghezi adesea, pe mine nu mă fură somnul niciodată. Mi-o iei înainte într-o singură privinţă, mărturisesc.» Macarie întrebă care-i aceea. «Umilinţa, răspunse diavolul, şi numai ea m-a învins.»” *(Vitae Patrum* III, 124, citat de I. Hausherr)

În textul din pagina de mai sus, diavolul e foarte bine definit: un ascet, poate cel mai mare dintre toţi (nici nu mănâncă, nici nu doarme!), şi totuşi un învins. Deşi domină pământul, nu are un regat al lui, fiindcă nu are decât un singur gând: să i se opună lui Dumnezeu, iar această obsesie îl împiedică să fie autonom, să domnească în pace, să profite de puterea lui. E invidios, deci este la cheremul celui pe care-l invidiază. Iar această servitute, el însuşi a creat-o.

16 oct. I-am trimis lui M.A. Un text despre „Naştere” care nu mă mulţumeşte: de ce ar mulţumi pe altcineva? Aştept un cuvânt de aprobare, ca toţi cei care nu sunt siguri de ceea ce au făcut. Grav e însă în cazul de faţă că, deşi nemulţumit de „munca” mea, mi-a fost cu neputinţă s-o ameliorez. Singurul lucru pe care puteam să-l fac era să scap de ea, s-o dau la tipar. Ba nu, mai exista o posibilitate: s-o distrug.

Mă gândesc la fata pe care am întâlnit-o într-o seară pe bulevardul Saint-Michel, la începutul şederii mele la Paris, care mi-a spus că era atât de singură, că-şi privea ceasul deşteptător ca pe o fiinţă vie, ca pe o prezenţă: face un pic de zgomot,

înregistrează timpul, se mişcă aproape.

Singurătatea din marile oraşe.

Cred că mi-a spus chiar că-l mângâia câteodată. Şi mi-a mai spus: „Singurul meu contact cu viaţa are loc prin deşteptător”.

Cine are simţul echităţii trebuie să aleagă pustiul.

Imposibil de găsit la Paris pe cineva a cărui originalitate să nu fie livrescă. Unde să găseşti *naturi*? Céline a fost ultimul care n-a pornit de la *literatură.*

Lucrul pe care am să mi-l reproşez în cea mai mare măsură din trecutul meu e aroganţa intelectuală.

Dar, la drept vorbind, o regăsesc la toţi tinerii de azi care se agită. E vorba aşadar de o constantă, de un viciu al vârstei.

E uşor să scrii şi să vorbeşti pe un ton peremptoriu. Căci e mai lesne să-l imiţi pe Jupiter decât pe Lao zi.

Cutare care-şi închipuie că gândeşte nu face de fapt decât să decreteze. Îşi asumă un rol de legislator sau de zeu: e mai comod şi face mai mult efect.

La începutul unei cariere intelectuale, oricare ar fi aceea, ar trebui să facem un stadiu obligatoriu într-un aşezământ în care se predă scepticismul. Ar fi o *iniţiere* în misterul şi umilinţa îndoielii.

Modestia nu cade niciodată pradă deznădejdii. Acesta e privilegiul şi tara orgoliului.

Marea schimbare survenită în viaţa mea în 1941, când am încetat să mă mai interesez de ceilalţi. Înainte, orice trecător, şi mai cu seamă *trecătoare*, îmi stârnea curiozitatea. Voiam să ştiu totul despre ea, şi nu ezitam s-o abordez. De atunci, curiozitatea asta a scăzut mereu. *Celălalt* nu mai este treaba mea.

Nu-i adevărat că dispreţul celorlalţi e mai greu de îndurat decât dispreţul de sine, aşa cum susţine Nietzsche. În frunte se află dispreţul de sine; e totodată cel mai rar, cel mai dificil, căci

facem totul spre a-l evita; când însă e mai tare decât noi, când izvorăşte din adâncul nostru, e infinit mai apăsător decât celălalt, care se abate asupra noastră din exterior şi pe care reuşim să-l uităm din când în când, câtă vreme cel care vine din noi înşine se menţine mult timp într-o stare de acuitate şi de omniprezenţă.

Moartea calomniatorului

Te simţi mai singur. Te obişnuiseşi cu prezenţa lui, aşteptai ecoul ororilor pe care le debita, aproape că-ţi plăcea atmosfera de infamie pe care se străduia s-o creeze în jurul tău şi care avea avantajul că te izola un pic mai mult de semenii tăi. Şi iată că dintr-odată nu mai e. Nu mai există nimeni care să vegheze asupra ta, să se gândească doar la tine!

Am văzut o grămadă de compatrioţi de-ai mei care au făcut ani şi ani de închisoare. Nu aveau despre asta nicio amintire, nici bună, nici proastă. La drept vorbind, încercarea asta n-a fost pentru ei o încercare, de vreme ce nu i-a marcat profund. Nicio operă nu a luat naştere din ea. C.N., filosof, nu scrie niciodată despre ea, nu face nicio aluzie. Şase ani de puşcărie nu l-au transformat lăuntric. S-ar spune că trecând de la o închisoare la alta a făcut turism fără voie. Cum poate fi explicat acest fenomen? Să fie vorba de insensibilitate? De o *psyche* debilă, sau pur şi simplu de acea pasivitate – urmare a unei robii seculare? Cred mai degrabă că trebuie incriminat frivolul scepticism naţional, care refuză să aprofundeze, să interiorizeze senzaţia.

Simţi, şi pe urmă nu te mai gândeşti la ce-ai simţit. Asta a dat un popor de descurcăreţi, refractari la metafizică şi la mistică, incapabili de ataşament şi de resentiment. Cutare, ieşit din închisoare, strânge mâna fostului său temnicer, când se iveşte prilejul. Nu există nimic mai superficial şi nici, să recunoaştem, mai „uman”.

Cu cât îmbătrânim, cu atât defectele de familie se accentuează. Regăseşti în tine cutare trăsătură a părinţilor, şi chiar mai vie decât la ei, iar această „regăsire”, demoralizantă la culme, te face să înţelegi că „libertatea” e o vorbă goală. Ceea ce corespunde celei mai exacte definiţii a *necesităţii.*

(Nu ne alegem destinul, suntem aleşi de el. Nu putem fi ceea ce nu suntem; putem, fireşte, să ne străduim. Cât despre reuşită, asta-i altă treabă. Ca să crezi că eşti liber şi că poţi face din tine ce vrei, trebuie să nu fi trecut prin nicio experienţă profundă. Degeaba vrea un bolnav incurabil să fie sănătos, nu va fi niciodată. La fel, omul nu are de ales decât un singur lucru: să vrea să fie liber. Din fericire pentru el, îl confundă pe *a vrea* cu *a reuşi...* E marea lui şansă, iluzia lui salvatoare.)

Bussotti[1]

Muzica contemporană lasă impresia unui *coitus interruptus.* Pare că vine, dar nu vine. *Climax*-ul e mereu ratat, escamotat, la drept vorbind imposibil. E cea mai bună demonstraţie de neputinţă, de care totuşi autorii nu sunt vinovaţi: stadiul la care a ajuns muzica explică această gâfâială tragică, această dorinţă de a face şi imposibilitatea de a reuşi să faci... Ceva care nu se poate *lega.*

A fi în pas cu moda reprezintă trăsătura unui spirit care nu urmăreşte nimic personal, incapabil de obsesie, adică de o problemă *fără sfârşit.*

Marele stareţ de la Optima Pustâna, părintele Ambrozie (fără îndoială modelul lui Zosima din *Fraţii Karamazov),* i-a spus într-o zi cuiva venit să-i ceară sfatul: „Trebuie să-mi daţi ascultare de la primul cuvânt. Dacă discutaţi cu mine, sunt în stare să cedez, şi n-ar fi spre binele dumneavoastră”.

Nu au succes decât teoriile care, în aparenţă, explică totul (ca psihanaliza), dar care în realitate nu explică nimic. Se poate spune acelaşi lucru despre mai toate teoriile politice: o ideologie nu capătă influenţă decât în măsura în care se raportează la toate sferele vieţii şi se bagă unde nu-i fierbe oala. Devine astfel o explicaţie universală, un viol universal mai degrabă.

X. Stilul lui: cascadă de adverbe. Ce tic mizerabil! De-ar putea să nu folosească niciunul, sau măcar să nu abuzeze de ele, ar fi agreabil de citit. Numai că prea a frecventat în tinereţe

[1] Sylvano Bussotti (născut în 1931), compozitor italian de avangardă, apropiat de Pierre Boulez şi de John Cage. (N. ed. fr.)

autori care se bat cu pumnul în piept.

„Soarele să nu apună peste mânia voastră”. (Sfântul Pavel) – Mie îmi este adresată această somaţie.

Am remarcat că şi aceia care se gândesc la moarte şi vorbesc neîncetat despre ea (E. I., de exemplu) se comportă ca şi cum n-ar trebui să moară niciodată, exact ca oamenii care nu-i acordă niciun gând.

Zadarnic rumegăm singura problemă care contează, nu tragem nicio concluzie în practică şi trăim ca şi cum n-ar trebui să murim niciodată. Putem să ne închipuim moartea, dar n-o putem *cuprinde.* Iar dac-am cuprinde-o cu adevărat, dacă am putea săvârşi acest act de totală înţelegere, ar fi cu neputinţă să nu tragem ultimele consecinţe: *pustiul.* Monahismul primelor veacuri a fost rezultatul unei asemenea „realizări”.

Ca să ne păstrăm în limitele adevărului, ca să evităm falsul şi paradoxul facil, trebuie să lăsăm loc anumitor banalităţi şi să le amestecăm cu consideraţii mai personale şi mai temerare. Originalitatea cu orice preţ e bună pentru făcătorii de literatură; îndată ce urmăreşti un adevăr de ordin spiritual, nu mai cauţi *efectul,* iar *rostirea* încetează să mai conteze.

Mă apucă uneori o asemenea dorinţă de singurătate că imaginea pustiului îmi răsare spontan în minte. Sfântul Anton a stat douăzeci de ani total rupt de lume. Douăzeci de ani! S-ar putea îndura o atare izolare fără suportul credinţei?

În afara lipsurilor mele spirituale, ceea ce mă face incapabil pentru viaţa de pustnic este *regimul* meu. Nu există restaurante dietetice în desert.

Am terminat de frunzărit două volume groase despre isihaşă, ale teologului bizantin Grigorie Palamas. Dezamăgire, senzaţie de inutilitate, de „tăiere” a firului de păr în patru.

Pagini întregi despre lumina divină, dar nimic concret, hrănitor, fecund. Când compar acest tratat cu *Povestea pelerinului rus,* ce diferenţă, ce savoare în aceasta din urmă, faţă de care cel dintâi nu e decât un talmeş-balmeş, un talmeşbalmeş bizantin totuşi.

Cât priveşte filosofia istoriei, nu văd o diferenţă semnificativă între cea a lui Gioacchino da Fiore şi cea a lui Hegel. Două construcţii la fel de ordonate, la fel de arbitrare şi la fel de caduce.

Dacă la începuturile filosofiei Tales a spus că „totul este plin de zei”, la sfârşitul filosofiei se poate spune, nu numai din nevoia de simetrie, ci şi din respect pentru evidenţă, că „totul e lipsit de zei”.

În ultimă instanţă, există doar două soluţii: *îndoiala* sau *pustiul.*

Cum să alegi? Ambele formule îmi convin în egală măsură. Din nefericire, nu le poţi încerca simultan. Aşa cum mă ştiu, dacă aş adopta-o pe una din ele, aş regreta-o imediat pe cealaltă. Totuşi, să fim sinceri, e mai lesne să fii sceptic decât pustnic.

Scepticismul este aproape punctul central al interogaţiilor mele. Cel care ar vrea să scrie ceva corect despre mine ar trebui să analizeze funcţia pe care a îndeplinit-o în ansamblul preocupărilor şi obsesiilor mele.

24 oct. Mi s-a cerut un scurt text despre imaginar, pentru o carte la care vor colabora scriitori şi pictori. N-am niciun chef să tratez tema asta. Totuşi, trebuie să mă execut.

Iată ce se cheamă *a scrie:* să vorbeşti despre o problemă pe care n-o *simţi.*

Dozajul fericit de paradox şi de banalitate ne vine dintr-un soi de instinct. Ceva care nu se învaţă în nicio artă a scrisului.

29 oct. – Am terminat de scris, pentru o lucrare colectivă, un mic text despre imagine, mai degrabă împotriva ei, care ar putea fi semnat de cel mai drept-credincios dintre credincioşi. Şi totuşi, niciodată n-am fost mai departe de o convertire la ceva, la orice. E vorba de un „puseu” mistic, de o fierbinţeală care mă cuprinde din când în când.

Dacă ar fi trăit în primele secole ale erei noastre, Diogene ar fi rivalizat cu pustnicii cei mai extravaganţi.

Cinicii au fost sfinţii păgânismului.

Ce rămâne dintr-o fiinţă: câteva vorbe smintite, câteva gesturi insolite, fie prin eroismul, fie, mai adesea, prin impertinenţa lor.

Nimic de zis: îmi plac, mi-au plăcut întotdeauna atitudinile extreme şi sentimentele excesive.

30 oct. Primesc scrisori de la tineri care au citit *Tratatul.* Toţi sunt mai mult sau mai puţin dezechilibraţi. Majoritatea, nişte amărâţi (de fapt, titlul cărţii ar fi trebuit să fie: *Manualul amărâtului).*

A-i ajuta pe ceilalţi e foarte bine; necazul e că acest lucru le dă drepturi asupra noastră.

Orice binefacere aserveşte. Te lasă la cheremul beneficiarului.

Nu există relaţii mai contorsionate, mai subtile şi mai perfide ca acelea între cel care dă şi cel care primeşte. Care din doi depinde de celălalt, care e silit să fie delicat şi prevenitor? Binefăcătorul în primul rând.

Este la fel de umilitor să dai şi să primeşti.

Orice formă a relaţiilor între oameni se soldează cu o umilire.

Un amărât e un pisălog pe care trebuie să-l suporţi.

Caritatea ignoră ideea *de pisălog.* Iată de ce e atât de anevoie de practicat.

Cu obsesia că totul e caduc, nu se poate realiza nimic. Obsesia în cauză e deci nocivă, nesănătoasă. Da, fără îndoială, dar corespunde unei viziuni juste, e primejdios de aproape de adevăr. *Actul* ar fi deci minciună şi rod al minciunii? — Da, chiar aşa.

Nu ne apropiem de această viziune justă decât atunci când totul se năruie: în „crizele de depresie", în nenorociri, în

catastrofe, în coşmaruri, în stările de mahmureală, în nopţile albe.

Un text burduşit de citate ce dovedeşte? Modestie, laşitate sau competenţă? Mai degrabă decât toate astea, voinţa de a arăta că subiectul nu ne priveşte direct.

1 noiembrie. Ziua tuturor sfinţilor. Plimbare de-a lungul *Essonnei,* de la Grainville la Malesherbes – de o extraordinară frumuseţe. Parcă n-am văzut niciodată o asemenea toamnă. Totul e aur şi aramă. „Frumosul" nu are sens decât aplicat aparenţelor. Analizaţi asemenea peisaje: nu mai rămâne nimic din ele. Ca să le guşti, trebuie să te laşi în voia senzaţiei şi să te istoveşti în percepţie.

Chiar lângă Malesherbes, cimitirul de la Nanteau care domină satul cu acelaşi nume şi valea. Zăresc în cimitir o tânără însărcinată venită să pună flori la un mormânt. Cum de nu se gândeşte că *poartă* un muritor, un viitor cadavru? Două lucruri de neîmpăcat: imaginea acestei fecundităţi insolente în mijlocul acestor cruci sinistre, pântecele proeminent, agresiv şi mormintele atât de modeste. O speranţă şi sfârşitul oricărei speranţe! Iluzia şi deznodământul.

2 noiembrie – Dac-aş fi avut un fiu, ar fi fost un asasin.

E la mine o foarte veche convingere, care a atârnat asupra mai multor hotărâri importante pe care le-am luat în viaţă.

„... înţelegând că timpul i se apropia de sfârşit..."

Citesc aceste vorbe într-o biografie. Niciodată nu m-a izbit atât de tare expresia asta ca azi-dimineaţă. La drept vorbind, nu mi-a reţinut niciodată atenţia. Totuşi despre asta e vorba cu fiecare dintre noi, despre timpul ce ne este acordat. Ar trebui spus: *Timpul meu se apropie de sfârşit.*

Nu eu mor, timpul *meu* se epuizează – acel timp ce mi-a fost dat...

În cele din urmă, a trăi se reduce la un proces impersonal lipsit de semnificaţie în sine. Exist, *umplu* un interval, ocup o fărâmă de timp – nimic mai mult.

Scrisoare recomandată de la P.M. care mă întreabă de ce n-

am răspuns la scrisoarea lui din septembrie. Îşi închipuie c-am neglijat s-o fac fiindcă era prea *sumbra.* Nu le pot spune vechilor mei prieteni în ce grad m-am detaşat de *ginta*[1] noastră. Pe urmă, era în scrisoarea lui ceva care mi-a stricat buna dispoziţie: spunea acolo că sunt *singurul* lui prieten. Nu-mi place modul ăsta brutal în care cineva se agaţă de mine, în care mă face răspunzător de soarta lui, somaţia asta de a-i fi prieten, dramatizarea asta a relaţiilor care ar trebui să rămână abstracte. Înţeleg, înţeleg singurătatea oamenilor de acolo. M. îmi spune că de peste două luni n-a văzut pe nimeni. E tragic, dar eu *îl invidiez.* Aici, văd aproape încontinuu oameni pe care grozav aş vrea să nu-i fi întâlnit niciodată, trebuie să mă apăr, să-mi păstrez singurătatea, să reduc la minimum întrevederile. Ei îşi închipuie acolo că nu-i avem decât pe ei, că sunt în centrul preocupărilor noastre. Am făcut o mare greşeală reînnodând cu vechii mei prieteni: nu pot decât să-i dezamăgesc. Căci n-am nimic să le ofer, în nicio privinţă, şi nici ei mie, poveştile lor se repetă prin forţa lucrurilor şi sunt, la urma urmelor, mereu aceeaşi poveste. Nu mai pot, sunt sătul până-n gât.

Se spune despre morţi: cei *dispăruţi.* Şi au dispărut, într-adevăr. Fără să lase urme şi de parcă n-ar fi existat niciodată. Credem că folosim un eufemism, dar în realitate *dispărut* e mai tare, mai cumplit decât *mort. Răposat* este şi el un fals eufemism.

În ideea de *dispariţie* există o nuanţă de dezertare, de fugă, de infidelitate, care se potriveşte destul de bine cu faptul de a muri, de-a spăla puţină.

4 nov. „Se spune că un călugăr tehuan (Zen în chinezeşte) a intrat într-un templu şi a scuipat pe o statuie a lui Buddha. Când a fost dojenit, a spus: «Arătaţi-mi, vă rog, un loc în care Buddha să nu fie prezent.» (Pildă despre transmiterea Luminii, *Istoria filosofiei chineze*)

Sentimentul religios se reduce la sentimentul omniprezenţei divinului. Misterul însă nu-l *simţim* întotdeauna. Cel mai adesea nu-l percepem decât intermitent, din când în când. Aşa se face

[1] În româneşte, în original. (***N.t.***)

că avem puseuri de religiozitate. Nu există o *stare* religioasă durabilă. Cel mai adesea credinciosul *îţi aminteşte* că e credincios: ştie că este, chiar când credinţa-i pare stinsă ori pierdută.

În fond, fac tot ce fac ceilalţi, dar n-o mai fac într-un chip *instinctiv.* Este ceea ce am numit altă dată: a trăi *fără convingere.* Te-ncearcă, adică, aproape toate poftele şi toate satisfacţiile obişnuite, dar ceva s-a frânt: iar dacă nu e frângere, e detaşare; nu mai eşti *în miezul lucrurilor,* e cu neputinţă să te identifici cu o faptă oarecare, totuşi le săvârşeşti pe toate, faci parte în chip exterior din societate, din *mulţime* chiar. Dar ai văzut *dedesubtul* lucrurilor, le-ai priceput irealitatea, vacuitatea funciară. Între tine şi faptă, între faptă şi lucru, se cască întotdeauna un gol. Încetezi pe vecie să mai fi *întreg.* Nu vei mai fi niciodată una cu ceea ce faci. Nu va mai exista sudură între tine şi fiinţă. Căci nu va mai exista niciodată *fiinţă* în vechiul înţeles al cuvântului. A devenit totul aparenţă? Nu. Dar nimic nu mai *este,* nimic nu mai seamănă cu ce-a fost înainte. *Nu realul e transfigurat, ci vidul.*

Conştiinţa precarităţii universale a încolţit în mine de timpuriu.

În unii încolţeşte conştiinţa Perenităţii; în alţii, a Precarităţii. A fost şi cazul meu: în toate, n-am sesizat decât ceea ce nu poate dăinui. Primul meu sentiment a fost cel al *Vremelniciei.* De timpuriu, *Vremelnicia* a fost idolul meu. Eram beat de precaritate, sufeream şi în acelaşi timp mă desfătam din pricina ei. Granitul însuşi dezamăgeşte, la fel ca tot ce are un început.

Păstrând proporţiile, Diogene era la fel de detaşat de viaţă ca şi Buddha. (Sau mai degrabă: Diogene era un Buddha cabotin, un Buddha *care se dădea în spectacol.* În chip fundamental, era tot atât de ataşat aparenţelor ca şi înţeleptul indian.)

Cinicul vădeşte veleităţi de mântuitor, voia într-adevăr să-i îndrepte pe oameni. Extravaganţele lui nu erau gratuite. Mulţimea simţea fără îndoială acest lucru, şi rafinaţii de asemeni. Era iubit şi era temut. Superioritatea lui faţă de

Buddha constă în faptul că n-a avut o doctrină coerentă, elaborată, că a vrut doar să-i facă pe oameni *liberi*, şi nimic mai mult. Liberi, nu *eliberaţi.* (Eliberarea nu e poate decât un lanţ suplimentar, cel mai uşor în aparenţă, dar în realitate cel mai apăsător, căci de el nu te descotoroseşti niciodată.)

5 nov. Criză de nervi pe stradă. La chioşcul de ziare, era cât pe ce să mă iau la harţă cu vânzătoarea; la piaţă, am înjurat-o pe precupeaţă care, văzându-mă neatent, voia evident să mă înşele. Ce cumplit! Ştiam că, dacă ies din casă, orice nimic mă va scoate din fire. Când te gândeşti că altă dată aveam ambiţia să fiu emulul lui Buddha!

Un lucru care dă încredere: dispreţul lui Diogene pentru Platon.

(Diogene *înţelesese*; Platon, nu. Cinicul era un înţelept; „divinul", nu.)

Am citit de curând, nu mai ştiu unde (ba da, îmi amintesc acum, în *Journal de Genève*), că e-un noroc faptul că nu sunt şef de stat, dictator sau stăpânul lumii, căci, cu ideile mele, aş arunca neîntârziat totul în aer. Azi-dimineaţă, într-adevăr, dacă aş fi avut puterea să hotărăsc soarta lumii, ei bine, n-aş fi ezitat să-i pun capăt.

(Omul pe care-l urăsc cel mai mult pe lume e Hitler; cu toate astea, nu-mi pot reprima gândul că, în privinţa *nervozităţii,* cu el mă asemăn cel mai mult.)

A simţi impulsuri distructive nu înseamnă că eşti *rău,* înseamnă că eşti doar dezechilibrat.

Poţi să fii *bun* şi *monstru,* înger şi asasin, în acelaşi timp. Puritatea e compatibilă cu instinctele cele mai înspăimântătoare. Feriţi-vă de cei care au fost cât pe ce să fie sfinţi!

Editura a publicat toate paginile pe care i le-am trimis, exceptând una, în care se spunea că „mi-ar fi plăcut să fiu odraslă de călău".

Am suferit întotdeauna că m-am născut din părinţi onorabili. Dar ăsta e un lucru ce nu poate fi spus, fiindcă nu ştii cum să-l

faci înţeles şi acceptat. Aş fi preferat să am monştri drept strămoşi, de n-ar fi decât pentru a-i putea urî. I-am invidiat întotdeauna pe cei care aveau motive să-şi deteste părinţii.

6 noiembrie. Moartea nu are sens decât într-o lume a pluralităţii, a diversităţii. Ea încetează să fie un subiect de fascinaţie sau teroare îndată ce ne ridicăm la viziunea Unităţii. În Unul, nu mai există vii, nu mai există morţi. E o viaţă care nu mai seamănă cu moartea. Poate că asta se numeşte *pace.*

Câtă vreme nu ne-am ridicat mai presus de viaţă şi de moarte, rămânem prizonieri ai *celor mai pernicioase* aparenţe.

Ideea morţii nu-i hărţuieşte decât pe aceia care nu se pot smulge din multiplu şi divers, adică pe aproape toţi muritorii. Tocmai de aceea îşi spun ei înşişi muritori.

De ce un câine, un şobolan, un cal nu sunt numiţi *muritorii* De ce se spune aşa doar despre om?

Desigur, fiindcă doar el ştie că moare. Cel care n-o ştie nu moare. În acest sens era omul nemuritor în Paradis. Murea şi acolo, dar nu ştia că moare. Beatitudinea noncunoaşterii, omul n-o va regăsi niciodată. Veşnicia este privilegiul neştiinţei. Ea e pierdută pentru om, care nu va mai putea s-o atingă şi s-o trăiască, dar va face din ea, cu atât mai mult, obiectul gândurilor sale.

Imaginea nu are realitate şi semnificaţie decât în lumea diversităţii, a cărei expresie adevărată este; în Unul, nu-şi găseşte locul.

Am terminat de parcurs *Jurnalul* lui Klee. Ce decepţie! Şi ce dacă! N-o să uit niciodată senzaţia de plenitudine pe care am avut-o la expoziţia cu opera sa, acum câteva luni.

Criticii confundă vorbăria cu inspiraţia, prolixitatea cu forţa.

Decât să citesc toate romanele astea ilizibile atât de lăudate, aş prefera spânzurătoarea.

Mă irită într-atât tot ce e inutil, tot ce-i prea mult într-o carte, că sunt într-adevăr puţine cele pe care mă apuc să le citesc. La orice pagină aş deschide o lucrare, simt tot ce este de

prisos, mă rog, toată umplutura pe care o numim în mod obişnuit „literatură”.

Dacă le datorez ceva moraliştilor francezi, e cultul conciziunii, oroarea de lăbărţare, conştiinţa imposturii în literatură, în filosofie şi în relaţiile zilnice. Or, pentru mine, vorbăria şi impostura sunt termeni echivalenţi. (Poate chiar toată „literatura” nu e decât impostură. Excepţiile sunt rare. Dar există totuşi.)

Pesimismul – o boală de familie. Toţi ai mei au suferit de ea. Fratele meu este exact în situaţia mea. Tata, un anxios tipic, temându-se de toate, incredibil de onest, modest şi fără anvergură; – mama, ambiţioasă, cabotină, veselă şi amară după împrejurări, activă, încăpăţânată, de o rară vanitate şi extrem de capabilă, cu un spirit mult mai fin decât al tatii, în fond însă răvăşită lăuntric şi dezamăgită. I-am moştenit aproape toate defectele, şi câteva calităţi, dar nu am nimic din energia sau din încrâncenarea ei. Pe lângă ea, nu sunt decât un veleitar, un aspirant, o speranţă (la şaizeci de ani!).

Adineaori, ascultând *Mesia,* repetam întruna: „sentimentul că eşti totul şi certitudinea că nu eşti nimic” (Valéry). În *S* această opoziţie simetrică se epuizează înţelesul a tot ce-am gândit şi simţit. Aceasta îmi e deviza, şi ori de câte ori mi-o spun nu pot să-mi iert că l-am tratat pe Valéry cu aroganţă.

A admira – e tot *ce* putem face mai bun pe acest pământ, mai bun şi mai nobil. E sentimentul cel mai exaltant şi sunt i gurul care înlocuieşte în chip avantajos sentimentul religios. Există în admiraţie o plenitudine care nu există în veneraţie, aceasta din urmă implicând un strop de încrâncenare şi de teamă, pe când cealaltă are ceva autonom, suveran, triumfal.

9 noiembrie

Aristotel defineşte *speranţa*: vis al omului treaz (în Diogenes Laertios)

Tensiunea 14 – graţie homeopatiei!

La Paris, nu mai poţi vedea niciun animal adevărat. Câinele

şi pisica sunt prea umanizate ca să mai merite să fie rânduite printre rivalii sau victimele omului. Şi unul, şi cealaltă fac figură de trădători. Şi chiar sunt. „Colaboraţionişti” zoologiei.

Azi-dimineaţă m-am aşezat din nou în pat şi m-am gândit vreme de o jumătate de oră la Vedānta, cu sentimentul că am înţeles-o sau mai degrabă că am simţit-o. Mi se pare c-am priceput pentru prima oară sensul lui Atman şi-al lui Brahman, comunicarea lor şi totodată posibilitatea identităţii lor. Vedānta e mai exaltantă decât budismul, dar budismul e mai direct, mai cu picioarele pe pământ, şi mai radical totodată; pe urmă, cu el, riscul de a te înşela, de a te închina unei iluzii, e mai mic. Într-adevăr, a spune că *ţi-ai pierdut iluziile* în privinţa budismului nu înseamnă nimic, de vreme ce postulatul pe care se sprijină este că *totul* e iluzoriu; aşadar ce iluzii ţi-ai mai putea pierde, o dată ce aderi la acest postulat? în vreme ce Vedānta, declarând această lume iluzorie, propune în schimb pe Brahman şi pe Atman, aceste două substanţe întruna, ca supremă realitate. Or, tot ce afirmă şi proclamă realul, absolutul dacă vreţi, riscă să fie infirmat sau să trezească îndoieli. E lesne să-ţi pierzi iluziile în privinţa *fiinţei –,* când însă edifici, precum Buddha, fără să-ţi pese de fiinţă şi nici măcar de nefiinţă, nu se prea vede ce iluzii ai avea de pierdut. Doar fiinţa poate dezamăgi; când o înlocuieşti însă cu nimicul, acest nimic, în chip necesar simulacru al fiinţei, cum să dezamăgească de vreme ce de la el nu mai aştepţi nimic?

10 noiembrie
Moartea lui de Gaulle.
Moartea lui Comarnescu.

Recitesc, după treizeci de ani, *La legende de la mort* de Anatole Le Braz şi am aceeaşi impresie ca odinioară: că Bretania seamănă cu România copilăriei mele! Mă gândesc la femeile care veneau la tatăl meu, la Răşinari, să-i povestească visele lor prevestitoare şi spaimele de tot soiul.

Lumea primitivă este o lume a panicii. Viziunea mea despre trecut e falsă: cu cât te apropii de origini, cu atât e mai adâncă spaima.

Dar opusul este şi el adevărat: cu cât te-ndrepţi spre viitor,

cu atât te apropii de o formă de teroare nouă, insolită şi fără îndoială la fel de intensă ca şi cea a începuturilor.

Într-adevăr, nu mai e chip să ştii nimic!

Totul *este* nimic, deci totul *este* într-un anumit fel, totul există *ca* nimic.

(În acest sens, nimicul ţine de sentiment, şi nu de raţionament.)

Îi promisesem lui F.B. să apar într-o emisiune a televiziunii elveţiene care urma să dureze zece minute. F.B. a venit, însoţit de trei tehnicieni care s-au instalat în apartament, l-au măsurat, m-au „manipulat" cum au vrut. Totul va mai dura încă două zile. Mă las în voia lor. Am senzaţia că asist, viu, la propria mea înmormântare.

N-ar trebui să accept nimic. Dar îl iubesc pe F.B. şi nu-l puteam refuza fără să devin grosolan. De altfel, părea stânjenit şi s-a scuzat de deranj etc.

12 noiembrie 1970

În 1937, când am părăsit România, trebuia să mă fi dus în Anglia. N-am nimic în comun cu englezii, sunt oameni stăpâniţi, nu sunt nici expansivi, nici agresivi, le e silă de confidenţe, nu se înfurie. Aş fi dobândit în preajma lor un pic de *ţinută.*

Între parizieni, ale căror cusururi le împărtăşesc, crizele mele de furie se ţin lanţ. Parizienii au darul de a mă scoate din fire, cu iritabilitatea, cu manierele impertinente, cu aerele de superioritate, cu vanitatea lor – defecte care nu-mi sunt deloc străine. În fiecare zi trebuie să fac eforturi să mă stăpânesc – fără efect, cel mai adesea – ca să nu mă iau la harţă cu oamenii, care tocmai asta aşteaptă; sunt chiar dezamăgiţi, nemulţumiţi dacă te stăpâneşti, dacă nu te pretezi la comedia furiei. Cu englezii, m-aş fi bucurat de-o pace, de-o seninătate, de-o detaşare, de-un echilibru simulat poate, sau poate imitat; dar soiul ăsta de contagiune este atât de benefic pentru firile nemulţumite, roase pe dinăuntru, isterice!

La ce-mi va fi servit oare să trudesc, să mă agit, să mă frământ, ca să ajung la aceleaşi concluzii la care au ajuns Ecleziastul, Iov sau Pyrrhon – toate acele spirite care s-au

dedicat îndoielii şi anxietăţii? La ce bun să oferi o versiune nouă unei stupefacţii realizate, „desăvârşite”?

Ce altceva lasă în urma ei o mare patimă, care se epuizează şi dispare, afară de un gust de irealitate? O viaţă, mistuită de patimi sau nu, e acelaşi lucru: nu lasă nimic în urma ei şi, o dată dispărută, nu e nici mai adevărată, nici mai reală decât o patimă depăşită. Am adesea impresia că într-adevăr mi-am *depăşit* viaţa, nu în sensul că-mi supravieţuiesc, ci că nu mai am nimic de trăit, că am înţeles, tocmai, ce înseamnă aceea să trăieşti.

Viaţa este un lucru extraordinar – *care nu are niciun sens.* Acesta este paradoxul pe care-l trăiesc zilnic.

E totuna cu a spune că participă la natura monstrului, că e monstruoasă în esenţa ei.

Am secretat îndoieli ca să-mi neutralizez delirurile. Şi astfel mi-am sabotat menirea şi mi-am paralizat înzestrările.

Forţa lui de Gaulle a fost aceea de a nu fi iertat pe nimeni niciodată.

Un oportunist… îndărătnic, un inflamat… ironic. Închipuiţi-vă un Talleyrand care-şi afişează *convingerile*!

16 noiembrie. Pentru zece minute de emisiune, patru zile de sâcâieli. Aşadar, televiziunea elveţiană în limba germană a venit la mine. Ieri, duminică, portăreasa a urcat şi, pe un ton autoritar, mi-a spus că nu permite să se filmeze imagini din curte şi de pe scară, că e nevoie de autorizaţia proprietarului care nu e de găsit. Ce puteam să fac? Le-am cerut prietenilor mei elveţieni să renunţe să filmeze clădirea. Dar atitudinea acestei *Hausmeisterin*[1] m-a iritat. Pe moment, m-am stăpânit, căci ar fi fost ridicol să izbucnesc. După câteva minute, palid de furie, ca să mă descarc, m-am aşezat să scriu pe o bucată de hârtie insulte la adresa cucoanei. Ceea ce m-a calmat pe dată. Adaug că acest exerciţiu „literar” a fost înlesnit de operator, care mi-a cerut să mă prefac că scriu ca să mă poată prinde în flagrant delict de activitate.

---

[1] Portăreasă. (***N.t.***)

Îmi amintesc că i-am spus unui teolog german adept al lui Teilhard de Chardin, care părea să minimalizeze păcatul originar: *„Bine, dar păcatul originar e sursa dumitale de câştig;* fără el ai muri de foame, căci meseria dumitale n-ar mai avea niciun rost”.

Drept unic răspuns m-a făcut „pesimist”.

„Dar dacă nu există păcat originar, de ce a mai venit Iisus? Ca să mântuiască pe cine şi ce?”

A părut insensibil la această obiecţie. Cine ar spune că azi doar necredincioşii se mai străduiesc să salveze credinţa?

În interviul dat televiziunii elveţiene, am spus că singurii noştri contemporani adevăraţi sunt cei cu care avem afinităţi spirituale şi că, de pildă, Lao zi mi-e mai aproape decât Sartre. În locul înţeleptului chinez trebuia să fi spus: Pascal, pentru simetrie. (Căci se poate spune că Sartre este un anti-Pascal sau mai degrabă că e apascalian, aşa cum eşti apolitic sau amuzical.)

Scepticismul este voluptatea impasului.

În absolut, contează prea puţin dacă eşti escroc sau sfânt.

Spiritul confuz nu e un spirit profund, ci unul care nu ştie ce vrea să spună şi nici unde vrea să ajungă.

(În timpul interviului cu F.B., mă angajasem pe o pistă falsă, nu-mi dădeam seama cum aş putea continua, am simţit că-mi fuge pământul de sub picioare: ceea ce spuneam putea părea profund; în realitate nu avea niciun sens. Mă gândesc la unul şi la altul care cred că pot înşela, şi chiar pot când au de-a face cu imbecili.

Pericolul improvizaţiei este fie să spui opusul a ce voiai să susţii, fie să te încurci, să te împotmoleşti. Cunosc din experienţă acest dublu risc, iată de ce mă tem atât de tare să mă produc în public.)

Mi-e foarte greu să răspund la întrebarea care mi se pune adesea privind motivele interesului meu pentru mistică. De patruzeci de ani mă „ocup” de ea, în chip intermitent, e drept, dar cu o curiozitate pătimaşă, niciodată dezminţită.

Sunt un sceptic *incomplet.* Tot ceea ce în mine n-a fost absorbit sau mistuit de îndoială se îndreaptă către opusul îndoielii. De unde presentimentul extazului, care reprezintă acel sector din fiinţa mea pe care scepticismul n-a reuşit să-l invadeze.

Extraordinarul caz al lui Mollie Flancher. Într-o zi, doctorul ei îi spune că e grăbit fiindcă soţia îl aşteaptă cu un pui care nu trebuie să se răcească. Imediat după asta, bolnava suferă o transformare de personalitate: devine *alta* vreme de *treisprezece* ani! E un gol în viaţa ei: nu-şi aminteşte de nimic, e ca şi cum n-ar fi trăit în toţi aceşti ani. După treisprezece ani, revine la personalitatea ei dinainte şi prima întrebare pe care i-o pune doctorului ei este dacă puiul a fost bun.

Orice stare *intensă* e neapărat morbidă, fie că-i vorba de dragoste, de entuziasm sau de teroare. În mod normal, ar trebui să ne limităm la nevoi, să le satisfacem şi să evităm tot ce le-ar putea complica, tot ce le-ar putea „adânci".

Cred că am trăit o experienţă a „timpului regăsit" mai teribilă decât Proust. Eu nu mi-am revăzut prietenii şi cunoştinţele de altă dată la o recepţie, ci a trebuit să îndur zece ani înspăimântătoarea lor procesiune.

Viziunile – cum ar putea un psihiatru, un ins jalnic, să înţeleagă un asemenea fenomen?

De la douăzeci la douăzeci şi cinci de ani, în timpul perioadei mele de insomnii, puteam înţelege orice fenomen „supranatural", şi asta prin pură introspecţie, căci îl simţeam înăuntrul meu; mă socoteam capabil nu doar să-l simt şi să mi-l închipui, ci şi să-l *produc.* Fără a fi credincios, deci fără sprijinul credinţei, mă puteam pune în pielea misticului cel mai înflăcărat, mai „desfrânat". Ştiam exact ce înseamnă starea de graţie şi reuşeam s-o ating fără să recurg la Dumnezeu, lăsându-mă pur şi simplu în voia impulsurilor şi febrelor mele, în voia nopţilor mele albe mai cu seamă. Ce cantitate enormă de veghe am putut acumula atunci! îi simt încă apăsarea şi oroarea, oroare compensată din când în când de explozii de bucurie greu de îndurat, într-atât erau de puternice, de

răscolitoare (?), într-atât stările extreme către care mă purtau erau disproporţionate faţă de ceea ce puteam suporta. Îmi forţau barierele firii.

18 noiembrie

Sunt un elev al lui Iov, dar un elev infidel, căci n-am putut dobândi certitudinile Maestrului, nu l-am urmat decât în strigăt...

Dostoievski este, după Gogol, cel mai mare geniu satiric al Rusiei. Admirabilul portret grotesc al byronienilor ruşi pe care l-am citit în culegerea *Récits polémiques,* din Pléiade[1] ! E din acelaşi filon cu *Demonii*, pe latura caricaturală, se înţelege.

Există două cunoaşteri: una indiferentă la consecinţele practice, şi alta care le ia în seamă şi ţine cont de ele. Adevărata cunoaştere e cea dintâi: pe ea nimic n-o face să dea înapoi; nu-i pasă de reacţiile „omeneşti"; acceptă „adevărul", chiar dacă e fatal pentru om. — Cealaltă e făcută din menajamente.

E o cunoaştere „inferioară", de ordin secund, o cunoaştere *utilă,* o cunoaştere care te ajută să trăieşti, care *minte,* în consecinţă.

Fiecare cu demenţa lui: a mea este că mă cred omul cel mai lipsit de iluzii care a existat vreodată. Enormitatea acestei pretenţii dovedeşte că e ireală. Şi totuşi, am uneori senzaţia că nimeni nu este şi nu va putea fi mai păcălit decât am fost eu în anumite momente, doar în anumite momente. Căci la mine totul este împrejurare, moment, clipă, adică tocmai *senzaţie.*

Singura revoluţie, singura răsturnare care mă interesează, şi pe care la drept vorbind mi-o închipui, este Apocalipsa.

O mutaţie socială nu e destul de *importantă.*

19 noiembrie. Sfântul Augustin: întreaga retorică a lui Cicero, cu o dimensiune interioară. Prolixitate de orator şi gândire profundă. Ce asociere!

20 noiembrie

[1] Récits, chroniques et polémiques. (N. ed. fr.)

Azi-dimineaţă, în pat, certitudine luminoasă: nu trăim decât *în perspectiva* morţii. Ea este totul; viaţa nu e nimic. Şi totuşi, moartea nu are nicio realitate, vreau să spun că nu există ceva care să fie moartea, independent de viaţă. Dar tocmai această lipsă de autonomie, de realitate distinctă, face ca moartea să fie universală, omniprezentă: e cu adevărat pretutindeni, fiindcă nu are limite şi fiindcă sfidează, ca şi Dumnezeu, orice definiţie.

Ieri, zi destul de euforică. Încercam să-mi provoc tristeţea, să mă gândesc că, în fond, sunt sortit morţii, că în chip virtual sunt mort, ca orice fiinţă vie; certitudinea asta înspăimântătoare n-avea nicio priză asupră-mi, continuam să mă bucur fără motiv, împins de nu ştiu ce forţă misterioasă – şi desigur această jubilaţie de origine misterioasă o resimt toţi cei care trebăluiesc şi se războiesc, car*e produc,* într-un cuvânt. Nu vor şi nici nu pot să se gândească la moarte; şi chiar dacă s-ar gândi la ea, faptul ar fi lipsit de urmări, aşa cum a fost cazul cu mine în această zi „binecuvântată”.

Revăd personajul care am fost prin 1938 – 39, aşa cum reiese el din *Jurnalul* lui Vlasiu, dar el n-are nicio realitate, afară poate de aceea a fiinţelor care ne-au urmărit multă vreme în vis şi care pe urmă s-au evaporat.

Dacă, la treizeci de ani distanţă, viaţa mea de atunci îmi apare astfel, cum să ne mirăm că o dată dispăruţi nu mai suntem nimic pentru cei ce ne supravieţuiesc?

Mă văd mic, fantomatic, aşa cum vezi pe cineva la capătul unui binoclu întors. Sau: pare că sunt la capătul unui tunel, umbră la capătul unei umbre.

Aseară, X voia să ne citească măcar un capitol din memoriile sale. Am făcut totul ca să-l determin să renunţe. Dorinţa de aprobare pe care o simte orice scriitor îl încearcă şi mai puternic pe-un zmângălitor oarecare. Recunosc că o simt şi eu foarte tare, dar mă stăpânesc. Ar trebui să ne obişnuim cu ideea că nu suntem citiţi, sau că, dacă ne citeşte cineva, o face doar superficial şi fără convingere. Să nu manifestăm niciun interes pentru opinia altuia, să scriem ca şi cum nimeni n-ar trebui să ne citească vreodată, aşa ar trebui să ne purtăm. Am fi

mult mai mulţumiţi. Da, fără îndoială, dar am înceta repede să ne mai manifestăm, şi deci să scriem.

Ce-i scriam lui M. acum douăzeci de ani rămâne valabil: sunt un elev al lui Iov şi al lui Chamfort.

Cu toate astea, şi fără ei aş fi fost acelaşi şi aş fi avut exact aceeaşi viziune asupra lucrurilor. Ce le datorez? Nimic, sau doar consolarea unei înrudiri, conştiinţa liniştitoare de a şti că nu eşti singur, că şi alţii au urlat şi au rânjit la fel…

Ieri, duminică, plimbare la Milly.

Capela din secolul al XII-lea, profanată o dată de mâzgăleala lui Cocteau, a fost şi-a doua oară profanată prin înhumarea acestuia: lespedea mare, din mijloc, pusă peste un saltimbanc! Ce ruşine, când te gândeşti că în această capelă oamenii veneau să se roage în timpul epidemiei de ciumă care a urmat cruciadelor.

De îndată ce scrii fără pasiune, plictiseşti şi te plictiseşti. Cu toate astea, tot ce avem de spus ar trebui spus la rece.

M-am exersat în acest sens cultivând *aforismul,* acest foc fără flacără. Aşa se şi face că n-a venit nimeni să se încălzească la el.

Azi după-amiază, Celan va fi comemorat la Institutul german. Avea farmec, nu-i nicio îndoială în privinţa asta. Şi totuşi, ce om nesuferit! După o seară petrecută cu el, erai istovit, căci nevoia de a te controla, de a nu spune nimic care să-l poată răni (şi totul îl rănea), te lăsa stors de vlagă şi total nemulţumit, de el şi de tine însuţi. Nu-ţi puteai ierta că ai fost atât de laş, că l-ai menajat în aşa hal şi că n-ai explodat în cele din urmă.

Omagiu lui Celan la Centrul german. Actorul care i-a citit poemele – aş fi vrut ca actorii care citesc poeme în Franţa să fi fost de faţă ca să vadă cum trebuie citită poezia.

(Un poet francez care a citit trei pagini scrise de el, în chip de introducere la şedinţă, a crezut de cuviinţă să repete de trei ori *exorbitant* cu referire la atenţia cu care trebuie citit Celan. Era cât pe ce să-l fluier, dar nici momentul, nici caracterul

solemnităţii nu se pretau la aşa ceva.)

Sunt uimit să văd în ce măsură chiar şi Celan, care avea ceva de spus, era obsedat de problemele limbajului. Cuvântul era o obsesie la el – şi, pedeapsă meritată, ceea ce are mai puţină realitate în poezia lui ţine de această acrobaţie verbală în care avea să sfârşească.

Poezia actuală piere din cauza limbajului, din cauza atenţiei excesive pe care i-o dedică, din cauza acestei idolatrii funeste.

Reflecţia asupra limbajului l-ar fi ucis chiar şi pe Shakespeare.

Dragostea pentru cuvinte, da; nu însă insistenţa asupra lor. Cea dintâi pasiune generează poeme; cea de-a doua, parodii de poeme.

Cum mă aflu într-o adunare oarecare, nu sunt în apele mele şi simt ispita extravaganţei şi a negării. Aproape întotdeauna iau în răspăr tot ce se spune şi aş fi în stare să-mi reneg convingerile cele mai intime, mai degrabă decât să mă asociez cutărui orator sau interlocutor care ar fi de părerea mea. Toţi cei care m-au cunoscut în lume şi-au făcut o falsă idee despre mine, adică adevărată, în măsura în care am un chip social. Acest chip există, dar nu-mi exprimă nici măcar aparenţele, minciunile. Înţeleg de ce m-a luat unul sau altul drept un impostor, de vreme ce eu însumi mă văd astfel când mă aflu în mijlocul semenilor mei.

Dacă aş fi epurat (?) lăuntric, aş fi cu ceilalţi cum sunt cu mine însumi; impurităţile mele (orgoliu, acreală, vanitate etc.) mă fac să mă simt stingher şi să joc un rol străin de ceea ce pesemne se află cu adevărat în mine.

Dimineaţă splendidă, divină, în grădina Luxembourg. Îi vedeam pe oameni trecând iar şi iar, şi-mi spuneam că noi, cei vii (cei vii!), nu suntem aici decât ca să atingem cu pasul o vreme suprafaţa pământului. În loc să privesc mutrele trecătorilor, le priveam picioarele, şi toţi reprezentau pentru mine doar paşi, paşi care mergeau în toate sensurile, dans dezordonat asupra căruia era zadarnic să zăboveşti… Mă oprisem aici cu reflecţiile mele, când, ridicând capul, îl zăresc pe Beckett, acest om minunat, a cărui prezenţă are ceva extrem de

benefic. Operaţia de cataractă, făcută la un singur ochi deocamdată, a reuşit perfect. Începe să vadă la distanţă, ceea ce nu putea înainte. „Până la urmă o să devin extravertit”, mi-a spus. Rămâne în sarcina comentatorilor viitori să găsească motivul, am adăugat.

B. mă sună la telefon. În pofida hotărârilor pe care le-am luat în privinţa lui, am fost foarte amabil. Dacă mi-a dat un semn înseamnă că are nevoie de mine. În septembrie, l-am zărit cu o fată în cartierul meu. El însă nu ştie. Se poate oare închipui ca eu să mă duc la New York şi să trec pe lângă casa lui fără să-i calc pragul? Se împlinesc zece ani de când traduce texte de-ale mele. Resentimentele mele sunt palide, reuşesc lesne să le înving – *pentru moment,* căci le trag după mine de multă vreme, asta e definiţia lor, şi reapar când te aştepţi mai puţin.

Un sceptic consecvent, profesionist ar trebui să fie incapabil de resentimente.

(De ce „profesionist”? Fiindcă mă-ndrept, în fiecare zi, către îndoială aşa cum alţii se duc la serviciu.)

25 nov. Nu trebuie să scrii decât când ai ceva de spus. Mi se pare că, în mai multe poeme din ultima sa perioadă, Celan a făcut apel doar la cuvinte, cu tot ce implică asta: a-i înşela pe ceilalţi şi pe tine însuţi, a schimba sensuri, a te înconjura de mister, a părea mai profund decât eşti.

Nu ştiu să existe ceva mai inutil decât să scrii despre un poet, despre un pictor, despre un muzician, despre oricine a creat o operă ce nu poate fi gustată decât *fără comentariu.* Orice exegeză este profanare. Un text explicat nu mai e un text, aşa cum un cadavru nu mai e un trup. Istoria filosofiei este negarea filosofiei. Cu o idee te războieşti, nu-i descrii etapele. Erudiţia trebuie proscrisă. La fel şi critica. Să regăsim inocenţa. Să fim distrugători.

Există la Paris un *Centru naţional al catastrofelor.*

L. are toate înzestrările, *deci* nu are niciuna. Vocaţia este o opţiune; or, prin fire, el nu poate opta. Chiar înzestrările lui îl

împiedică. E conştient şi mâhnit de acest fapt.

A încercat să scrie. Eşec pe toată linia. Ca să faci literatură, e necesar un minimum de ferocitate. Lui îi repugnă însă, e incapabil de aşa ceva; personajele lui sunt nişte fantoşe. Tot ce poate realiza se înscrie în genul trist şi agreabil. Cade în convenţional, *din pricina talentelor lui,* care nu se pot afirma fiindcă se neutralizează unele pe altele. Steril din cauza incapacităţii organice de a se specializa, din cauza unui obstacol instinctiv în calea erupţiei, deci a talentului. Nu ştie să-şi impună limite: nu-şi va putea pune pecetea pe nimic.

În *Critica facultăţii de judecare,* Kant tratează despre arte pe care nu le-a practicat niciodată şi pe care, la drept vorbind, nici nu le-a cunoscut; Nietzsche descrie mecanismul pasiunii şi al pasiunilor în general – pe care le-a ignorat ca experienţă trăită – mai bine decât ar fi făcut-o un juisor dezabuzat. Le extrage din sine însuşi, aşa cum a făcut Kant cu Frumosul şi cu celelalte categorii estetice. Avem aici, poate, forma cea mai pură a cunoaşterii.

Adevărul se află în descurajare. *Deci* curajul, speranţa sunt mincinoase, false, nu aduc cunoaştere. A trăi înseamnă să optezi pentru non-real, pentru nonadevăr.

Există un eroism al adevărului şi un eroism al minciunii. Pe care să-l alegi? Sunt oameni care trec întreaga viaţă de la unul la celălalt, fără a se putea fixa. Şi poate că în această oscilaţie rezidă adevărata taină, sau măcar arta de a nu te înşela.

26 noiembrie

Mistica nu este credinţă, e aventura eului către absolut, este itinerariul sufletului sfâşiat între cunoaştere şi bucurie.

Cât de aproape mă simt de scriitorii ruşi, ce bine îi înţeleg! Faptul că mă trag din ei, îl dovedeşte mutra mea, ca şi fiorurile mele cele mai adânci. Aceeaşi nevoie de a simţi că-mi fuge pământul de sub picioare… de a mă otrăvi în rătăcire, de a mă tăvăli în exces, acelaşi prost-gust dureros, crispat.

27 noiembrie. Nu *absurditatea* se opune *misterului,* ci *nimicul.* Misterul este semnul fiinţei. Acolo unde există, el indică

o plenitudine *ascunsă.*

Câtă vreme avem sentimentul misterului, păstrăm implicit o dimensiune religioasă. Căci a fi *religios* înseamnă să *simţi* misterul, chiar în afara oricărei forme de credinţă.

În măsura în care îl încearcă acest sentiment, scepticul *riscă* să iasă într-o zi, printr-un salt, din îndoială.

Trebuie să recunosc că nu simt întotdeauna prezenţa misterului. Câteodată sunt total insensibil faţă de el. Astfel, în *plictis,* totul mi se pare lipsit de adâncime, de posibilitatea de a se revărsa în ceva, în vreo realitate, din fericire inaccesibilă dar *inexistentă.* Ca evaluare globală a realului, plictisul se află la antipodul misterului. În plictis, nu ne mai fascinează nimic, nici măcar *nimicul* plictisului. (Misterul fascinează, căci până şi groaza inspiră ceva fascinant.)

La „rugăciunea neîntreruptă" – aşa cum a fost preconizată de isihaşti – n-aş putea ajunge, chiar dacă mi-aş pierde minţile. De altminteri, nu înţeleg cu adevărat decât laturile negative ale ascezei şi nu m-aş interesa de ea câtuşi de puţin dacă n-ar conţine din abundenţă toate acele lucruri pe care le iubesc şi le practic: „acedia", ispitirea, demonul, senzualitatea, lăcomia, dezgustul de sine însuşi, iubirea perversă a pustiului, oroarea şi nostalgia faţă de lume. Am toate trăsăturile călugărului fără vocaţie.

Îndată ce profesezi îndoiala, aparţii unui *ordin,* cu tot ce presupune acest lucru, inclusiv uniforma. Port sutană de sceptic.

Tăcerea neaşteptată în toiul unei conversaţii te readuce brusc la esenţial, îţi dezvăluie tot ce a pierdut omul inventând cuvântul.

Nu mă pot resemna să nu mai fiu nimic. Cu toate astea, n-am fost niciodată ceva. Lucru adevărat, cu rezerva că multă vreme am vrut *să fiu,* şi nu reuşesc să înăbuş această voinţă: ea există, de vreme ce a existat, mă munceşte în pofida faptului *că eu* n-o mai posed. M-a posedat şi mă posedă însă ea pe mine. Zadarnic mă străduiesc s-o izolez în trecutul meu, ea refuză şi mă domină, căci, nefiind niciodată satisfăcută, împlinită, nu s-a

uzat, s-a păstrat intactă. Eu însă protestez în continuare, nu vreau să mă plec în faţa somaţiilor ei. Ce încurcătură!... Nu voi scăpa niciodată din ea.

30 nov. În publicaţiile franţuzeşti de astăzi, cuvântul „popor" e scris, mai ales de către tineri, cu un tremolo care aminteşte de cea mai proastă retorică de la 1789. Am terminat de citit un articol imbecil şi delirant despre Marat. E aproape de necrezut. Istoria nu se repetă, dar cum numărul iluziilor de care e în stare omul e totuşi limitat, ele revin periodic sub o formă mai mult sau mai puţin mascată.

Detest orice formă de autoritate până într-atât, că aş fi cel mai nefericit om *dacă ar trebui să poruncesc unei muşte.*

A caracteriza „demenţa precoce" drept o „retragere în sine", aşa cum fac tratatele de psihiatrie, e ridicol. Acest gen de demenţi nu se retrag în nimic, neputându-se vorbi de „sine" în legătură cu aceşti subiecţi care trăiesc în stare de prostraţie.

Retragerea în sine poate duce la demenţă, însă demenţa reprezintă încetarea acestei retrageri. S-ar putea spune mai degrabă că ea constă nu în retragerea în sine, ci departe de sine, căci ea înseamnă fugă, ba chiar suprimarea sinelui. O formă radicală de dezertare.

Simt în această clipă că am enorm de multe lucruri de spus, dar că nu voi spune nimic, că voi păstra totul pentru mine, în mine, fiindcă nu-i vorba, totodată, decât de o *senzaţie* de plenitudine şi de atotcunoaştere, fără realitatea plinului şi a cunoaşterii.

Clipele din viaţa mea care contează cel mai mult? Sunt cele în care nu făceam nimic, în care stăteam lungit, atent la trecerea timpului sau rumegând vreo întrebare. Nimic nu valorează cât meditaţia, care e forma supremă a răgazului. Timpul vid al meditaţiei este, la drept vorbind, singurul timp plin. Roşesc pentru tot ce am făcut, dar nu voi roşi niciodată pentru ceea ce n-am făcut, pentru clipele, pentru ceasurile în care nu m-am manifestat, în care n-am avut nevoie să acţionez sau să produc – căci *existam.* Asta înseamnă *y* să meditezi: să nu faci nimic dar să *exişti.*

Omul a trăit multă vreme în starea asta, de care s-a îndepărtat şi pe care nu încearcă s-o regăsească. De altminteri, nici n-ar reuşi. Meditaţia a devenit o *taină,* deşi ar trebui să fie un bun comun şi un dat banal şi evident. Faptul acesta, singur, îl judecă şi-l condamnă pe om.

Cursul de deschidere al lui Raymond Aron la Collège de France. Pentru sociolog, spune el, demonul lui Socrate şi demonul lui Hitler se situează pe acelaşi plan.

Admirabil exemplu pentru ce înseamnă obiectivitatea ştiinţifică şi pentru tragedia acestei obiectivităţi.

Adineaori, lungă conversaţie cu Litaize. Mi-a spus că e încredinţat că trebuie să grăbim evoluţia lumii industriale pentru ca aceasta să ia sfârşit, iar pe ruinele ei să redobândim paradisul, potrivit formulei lui Kleist din *Teatrul de marionete.* I-am replicat că, după părerea mea, ruina aceasta e inevitabilă, că nu-i nevoie s-o grăbim, că e destul de lesne de imaginat, de nu cumva a şi apărut la orizont, şi că mă îndoiesc că după sfârşitul istoriei vom regăsi începutul. Nu, nu-mi pot închipui că la sfârşit vom regăsi paradisul. Ar fi prea frumos; ceea ce cred e că, de la un moment hotărâtor încolo – epuizare sau catastrofă –, nu vor mai exista decât supravieţuitori, foarte probabil câţiva idioţi, ici şi colo. „Fermecător”, a spus L. A avut un *reflex* de franţuz.

7 dec.

Din când în când primesc scrisori deznădăjduite, inspirate mai mult sau mai puţin de *Tratat,* la care trebuie să răspund. Cum de cele mai multe ori e vorba de gânduri de sinucidere, mă străduiesc să-i abat gândul celui care-mi scrie. Căci să-l încurajez chiar nu e cu putinţă, dintr-o groază de motive. Partea proastă e că scrisorile mele, prin forţa lucrurilor edificatoare, sunt cum nu se poate mai convenţionale şi mai opuse gândurilor mele adevărate. Rolul acesta de „sprijinitor moral”, de confesor laic pe care a trebuit să-l adopt nu e chiar cea mai măruntă ironie din viaţa mea. E întotdeauna greu pentru un scriitor să supravieţuiască unei cărţi distrugătoare.

Paul Valet mi-a trimis de curând un mesaj teribil, în care îmi

spune că e pentru ultima oară că se adresează cuiva, că va dispărea fără urmă, respingând totodată, mi se pare, sinuciderea. Disperarea lui e veche, ereditară, etnică aş spune. Este şi el, ca toţi ai lui, victima năruirii Templului.

Tora, legea lui Moise, a fost supranumită o „patrie la purtător”.

Cred că era în Piaţa Panteonului. Îl întrebam pe Armand Robin de ce nu l-a tradus pe Zhuang zi. Mi-a răspuns că-l iubeşte cu patimă şi că nu-l poate compara cu nimic, afară doar de *peisajul golaş din nordul Scoţiei.*

9 dec.

Hitler, Stalin – tirani ieşiţi din rândul poporului, cei mai răi consemnaţi de istorie. Pe lângă ei, tiranii ereditari nu sunt decât simpli cabotini.

Nero *cu o ideologie!*

Am fi preferat Nero şi atât.

Ascultând, la prânz, un foarte frumos coral de Bach, mi-am amintit de insolenţele lui Witold[1], acum mai mulţi ani, şi de imposibilitatea mea de a reacţiona, dat fiind că eram la un dineu; îmi imaginam cum ar fi trebuit să-l pedepsesc etc., etc. Toate astea într-o pornire frenetică şi simţind cum mi se suie sângele la cap. Iată ce trezise Bach în mine! De ruşine şi de scârbă, m-am ascuns în pat şi mi-am tras pătura peste cap ca să nu mai văd lumina.

Îţi trebuie mult curaj şi multă chibzuinţă ca să nu devii anarhist.

10 dec.

Mi-am amintit azi-dimineaţă de începutul şederii mele la Bucureşti (1928 – 1929). Ce lăcomie! Ce poftă în faţa oricărei cărţi! N-aveam niciun prieten, lectura era viaţa mea, şi am citit

[1] Compozitor şi muzicolog, Jean Witold a fost mult timp producătorul emisiunii zilnice „Mari muzicieni" la Radioteleviziunea francezi, în care îl evoca adesea pe Bach, despre care a scris şi o carte: D’oft vient l'art de Bach? (Paris, 1957). (N. ed. fr.)

cum n-a citit nimeni vreodată. Tot ce-am devenit apoi se afla deja în germene în insul care citea cincisprezece ore pe zi. Trăiam *fără dialog.* În vocabularul meu nu figura cuvântul *celălalt.* Nu figurează nici astăzi. (Ba da, din păcate!)

12 dec. — *Variaţiunile Goldberg* m-au răvăşit în aşa hal că am simţit nevoia să ies să mă plimb. Soare fără niciun nor. În Luxembourg, am închis ochii şi m-am lăsat în voia ecoului pe care-l trezea în mine această muzică „superesenţială" (ca să vorbesc ca misticii). Nu mai exista nimic, *y* afară de acea *plenitudine fără conţinut* care e singurul mod de a-l concepe pe Dumnezeu sau acel ceva care-i ţine locul.

Ethics of the Dust[1] de Ruskin – nu voi citi niciodată o carte care e cu siguranţă mai prejos decât titlul, un titlu atât de frumos că-şi este suficient sieşi şi te scuteşte să citeşti cartea.

16 dec. Astă-noapte am găsit răspunsul la întrebarea pe care mi-a pus-o Bondy[2] acum o lună: „Ce sens trebuie atribuit termenilor «Zerfall» şi «Bitternis» din primele dumneavoastră opere?"

Cred că experienţa fundamentală pe care am trăit-o în viaţa mea nu e cea a nefericirii, ci a timpului, vreau să spun sentimentul de a nu *aparţine* timpului, de a-i fi exterior, senzaţia că nu-i *al meu.* Asta mi-a fost „nefericirea", aici trebuie căutată explicaţia „descompunerii" sau a „amărăciunii".

Orice act presupune participarea la timp; acţionezi fiindcă eşti în timp, fiindcă *eşti* timp; dar ce să faci, ce să întreprinzi când eşti rupt de timp? Poţi, desigur, să meditezi şi să te plictiseşti, dar nu poţi omorî timpul, el te omoară pe tine, trecând *pe lângă* tine, pe lângă, adică la mii de leghe. (Am descris deja experienţa asta în ultimul capitol din *Căderea.* Dar astă-noapte, dintr-odată, totul mi s-a părut nou şi am avut senzaţia unei revelaţii.)

---

[1] Etica pulberii. (N. t.)

[2] Înainte să realizeze emisiunea de televiziune despre care a vorbit Cioran (vezi supra pp. 257-259), François Bondy, fost redactor-şef al revistei Preuves, a avut o convorbire cu el în vederea unui articol apărut în Die Zeit, Ia 4 aprilie 1970, „Der untätigst Mensch in Paris" (Cel mai inactiv om din Paris). Vezi Convorbiri cu Cioran (Humanitas, 1994). (N. t.)

17 dec.

Walter Kirchberger îmi trimite câteva fotografii făcute de soţia lui primăvara trecută pe balcon. E una în care am un aer bolnav, sinistru, spectral, rău, terminat. Literalmente m-a speriat. E oare cu putinţă ca individul ăla cumplit să fiu eu? Da, e cu putinţă.

Parcă aş fi un anarhist din secolul trecut ieşit din spital sau din închisoare, care pune la cale o lovitură.

„Vă mărturisesc că încep să cred că nu-i atât de greu să mori cum îşi închipuie lumea" – Ludovic al XIV-lea, pe patul de moarte, către Dna de Maintenon.

Am socotit întotdeauna că această „remarcă" îl reabilitează pe rege şi ne arată că nu era omul insipid care ne este înfăţişat.

18 dec. În Luxembourg, îl întâlnesc pe Orengo, pe care nu l-am văzut de mult. – Ce mai faceţi? mă întreabă. „Mă târăsc încet-încet", i-am răspuns.

A înţeles: „Mă *sfârşesc* încet-încet" – şi, fireşte, a protestat, măcar din politeţe. Dar n-am socotit nimerit să restabilesc cuvântul exact, căci era ceva adevărat în ceea ce înţelesese, iar pronunţia mea defectuoasă, am simţit-o imediat, avea un înţeles tainic.

Există doar două moduri de a ajunge la izbăvire: să crezi că totul e real, sau că nimic nu e real. Lucrul e însă mult mai greu decât ne închipuim, căci noi reacţionăm ca şi cum ar fi vorba de *grade* de realitate, lucrurile fiind în ochii noştri mai mult sau mai puţin adevărate, mai mult sau mai puţin existente. Aşa se face că nu ştim niciodată unde ne aflăm.

21 dec. Singura soluţie: să continui cu seninătate; orice s-ar întâmpla, într-o bună zi vei avea câştig de cauză. Faţă de ce? Nu contează. Ce-i sigur este că, dacă rămâi tu însuţi, dacă ai curajul să-ţi aperi cauza până la capăt, suma înfrângerilor pe care le vei fi suferit va echivala cu o victorie.

Mă dispreţuiesc pentru că n-am puterea de a vrea să fiu dispreţuit de toată lumea.

22 dec. „Cea mai mare ispită este să nu ai ispite”. (Molinos)

Una din propoziţiile condamnate şi care, prin aerul său paradoxal, de concizie provocatoare, aminteşte de Eckhart.

Stilul misticilor oscilează între lirismul nestăpânit şi rigoarea fulgurantă, între prolixitate şi laconism, cum este şi firesc pentru nişte oameni care nu şi-au pus ordine în conflicte şi nici nu şi-au depăşit sfâşierile. Ei ţin de nivelurile de existenţă foarte disparate: diversitate care se regăseşte în modul lor de exprimare. Un stil *unitar* nu s-ar potrivi unor conştiinţe trase încolo şi încoace între lumi opuse.

S-a spus foarte bine că puterea îl dezonorează chiar şi pe Dumnezeu.

Nu pe mine mă plâng, îmi plâng dorinţa de a plânge.

Dumnezeu nu are o aparenţă de realitate decât dincolo de un anumit grad de singurătate. Cum să stabileşti acest grad? Când mă apropii de el, îl ştiu, îl simt, dar nu pot stabili un criteriu. E ca şi cu dorinţa de a plânge. De ce ne vine să plângem? Nu ştim. Tot aşa vine şi Dumnezeu.

23 dec. Ninge. Nu poate exista pentru mine eveniment exterior mai important. Am deodată în faţă toată copilăria mea.

M.L. vorbeşte de „automatismul scepticismului la mine.

Ciudat e că despre un credincios nu se spune că a căzut în „automatismul credinţei”.

Cu toate astea, credinţa implică sigur un caracter *mecanic* mai puternic decât îndoiala, care e căutare, nelinişte, veşnică punere sub semnul întrebării, deci înnoire. Aş spune totuşi despre îndoială că are o energie alterată, o vigoare în declin, o prospeţime de… bătrân.

Singurul motiv pentru care mi-ar fi plăcut să dobândesc credinţa: ca să o pot pierde.

Cred că aş putea să progresez din punct de vedere spiritual, cu o singură condiţie însă: să renunţ la veleităţile mele de autor şi mai cu seamă la regretul şi la remuşcarea de a nu produce. Conştiinţa mea de a fi scriitor e ceea ce mă-mpiedică să merit

mai mult.

A scrie este o decădere; a nu mai scrie ar trebui să fie o eliberare.

27 dec. Două ceasuri de plimbare în parcul Versailles. Mă gândesc la Rilke şi mai cu seamă la unul din poemele sale despre un parc suedez (de nu cumva danez). Poetul parcurilor, al spaţiului circumscris (nu în *Elegii).*

Nu se poate merge multă vreme într-un loc închis, oricât ar fi de frumos. Mă înăbuş în grădina asta care, în ciuda întinderii, îmi dă senzaţia că sunt închis într-o seră. În cele din urmă n-am avut puterea să rămân până la apusul soarelui.

28 dec. G.B. îmi scrie că sunt „singurul autentic mistic al culturii româneşti”[1].

Compatrioţii mei au geniul superlativului. Îţi trântesc un compliment de pe urma căruia nu-ţi mai revii. În acelaşi timp însă, această lipsă de măsură în elogiu te prinde, te stimulează, e lovitura de ciomag din budismul Zen.

Ceea ce ar fi trebuit să-mi scrie G.B. este că, între români, sunt cel care a trăit cel mai intens sentimentul neantului. E adevărat că e vorba aici de un sentiment esenţial în orice experienţă mistică. Dar nu e asimilabil acesteia, pentru că nu este decât preludiul ei. Propoziţia *Totul e nimic* a misticului nu e decât o pregătire pentru cufundarea în acel *tot* care devine în chip miraculos existent, adică cu adevărat *totul.* Această convertire nu s-a petrecut în mine. Latura *pozitivă* a misticii îmi este interzisă. E curios că G.B., care a citit aproape tot ce am scris, nu a sesizat această imposibilitate şi această limită.

Ca să crezi, trebuie să fii croit dintr-o bucată, şi mai trebuie să iubeşti *stabilitatea,* căci Dumnezeu asta este în primul rând. Pe urmă, trebuie să poţi scrie *adevăr* cu majusculă. Un lucru cu care nu mă voi resemna niciodată.

Totul e capitulare, exceptând neliniştea, exceptând setea neostoită de adevăr.

Phidias şi-a sculptat propriul portret pe scutul Athenei –

[1] În româneşte în original. *(N.t.)*

lucru pe care Antichitatea i l-a reproşat de multe ori. Manes Sperber a spus cu multă îndreptăţire că, dacă Phidias s-ar întoarce printre noi, ar distruge pe loc statuia zeiţei şi n-ar păstra decât autoportretul lui. Există oare exemplu mai revelator pentru ce înseamnă arta acestui secol, ca şi pentru ceea ce am devenit noi înşine?

Bloy – m-am îndepărtat de el încă de mult din pricina excesului său de adverbe.

Două evreice extraordinare: Édith Stein şi Simone Weil.
Îmi place *setea* lor şi asprimea lor faţă de sine.

Am tendinţa să confund sentimentul misterului cu religia. Cel dintâi e o realitate, o *origine,* cea de-a doua, o *construcţie,* o realitate elaborată, deci fragilă.

30 decembrie. Citit ieri cu imensă neplăcere într-o revistă englezească o „execuţie" a lui Eliot care seamănă cu cea pe care i-am aplicat-o lui Valéry. E într-adevăr prea comod să fii nedrept. Cum am putut comite cu atâta inconştienţă un atare *păcat de uşurătate*?

Nu mai ştiu în legătură cu ce, dar ieri am avut percepţia clară a subţirimii, a insignifianţei, sau, ca să fiu mai blând cu mine, a limitelor cărţilor mele. Niciodată nu am avut asupra lor o privire atât de limpede şi nici atât de catastrofală. În ochii mei, s-au prefăcut în pulbere într-o clipă, şi-au pierdut orice realitate, prezentă sau trecută.
…Cu toate astea, am pus în ele tot ce e mai bun în / spiritul meu, dacă nu chiar în „sufletul" meu. Lucrul ăsta îmi pare sigur. Dar atunci de unde vine sentimentul că aş fi putut da mai mult?

31 decembrie în Franţa, doar spiritele frivole se realizează, vreau să spun că sunt desăvârşite. Ele sunt capabile de orice, chiar şi de lucruri profunde. Fiindcă în această ţară frivolitatea nu e un accident, ci o dimensiune.
Veţi obiecta însă: Dar jansenismul? Despre el ce se poate spune? S-a născut prin constrângere şi ca o reacţie. *Seriozitatea* este întotdeauna eretică aici.

(Simt cât de factice şi cât de frivol poate suna o generalitate de acest tip. Dar în acelaşi timp nu mă pot împiedica să gândesc că singurele persoane fără cusur, dintr-o bucată, cu adevărat împlinite, pe care le-am întâlnit aici în cursul unei şederi de peste treizeci de ani, erau oameni frivoli.)

Impresiile mele nu mă interesează decât în măsura în care reuşesc să le convertesc în formule. Orice senzaţie este o posibilitate de cugetare. *A trăi* nu înseamnă nimic; oricine reuşeşte să trăiască. Îmi plac aparenţele, şi totuşi sunt opusul unui pictor, căci nu ştiu ce să fac cu perspectivele mele, altceva decât să le falsific vârându-le în vreun concept oarecare.

Pe măsură ce îmbătrânim, uităm toate elogiile ce ni s-au adus şi ne amintim doar de oprobrii şi atacuri. Şi e drept să fie aşa, căci pe cele dintâi nu le-am meritat aproape niciodată, pe când celelalte aruncă o lumină asupra a ceea ce ne era necunoscut din noi înşine.

T.P. ar vrea atât de mult să fie „arian” (ce nebunie!), încât sunt sigur că se visează în SS.

1 ianuarie 1971

Acum douăzeci de ani, la hotelul Majory, îmi făcusem obiceiul să agăţ pe perete pentru două sau trei luni fotografii ale oamenilor pe care-i iubesc. În faţa fotografiei lui Schopenhauer, camerista mi-a spus într-o zi: „E poza tatălui dumneavoastră?”

Bach electronic… (Welt wohin?[1])

Istoria universală: desfăşurarea unei profanări.

(Ceea ce se cheamă „progres” nu e decât o înaintare, un pas în plus făcut de fiecare generaţie împotriva naivităţii, simplităţii, unităţii, purităţii etc.)

A saluta viitorul înseamnă să devii complice al profanatorilor viitori.

Dar trecutul? Sau prezentul? Nu mai puţin, căci nu te poţi mişca fără să tulburi odihna sacră a elementelor.

---

[1] Încotro se îndreaptă lumea? (*N.t.*)

Somnul este activitatea cea mai importantă şi cea mai *profundă* a tot ce-i viu. Când te cufunzi în somn, ai impresia că regăseşti haosul ce precedă naşterea oricărui germene, iar când te smulgi din el, că străbaţi într-o clipă întreaga istorie a vieţii, câteva miliarde de ani adică.

Somnul ca *eveniment.* E esenţial, e semnificativ că majoritatea, dacă nu toate sinuciderile sunt pricinuite de insomnie. Somnul lecuieşte totul: nicio tristeţe nu-i rezistă. Lipsa de somn însă amplifică cel mai mărunt neajuns şi preschimbă o iritare în catastrofă. Nu ne putem închipui un vizionar, adică pe cineva înclinat către exagerarea *extremă*, dormind bine. Lipsa de măsură e rodul nopţilor nedormite.

Critica literară (şi, la drept vorbind, orice critică) este o meserie dezonorantă. A judeca dintr-un fotoliu *sudoarea* altuia, a încerca să vezi dacă e adevărată sau prefăcută, a lucra pe lucrul altuia, sau, ca să reluăm imaginea, a asuda pe sudoarea… (ce imagine!)

Cea mai rea formă de parazitism; criticii simt codoşii literaturii.

Orice credinţă e falsă – văzută din afară. A crede e însă la fel de important ca şi a respira.

(Nu e vorba aici despre credinţa religioasă, ci despre capacitatea de a adera la ceva, orice-ar fi.)

Plătim pentru fiecare credinţă la care am subscris, o *ispăşim* într-o bună zi, ca şi cum faptul de a fi subscris la ea ar echivala cu o crimă.

(Nu vei fi niciodată blamat pentru o lipsă de credinţă, ci întotdeauna pentru o credinţă, sau, dacă vei fi pedepsit pentru lipsa ta de credinţă (în orice), pedeapsa aceasta va fi nespus mai blândă decât aceea care-ţi va fi aplicată din pricina credinţei.)

Sunt chinuit pentru cei câţiva *da* pe care i-am rostit şi sunt aplaudat pentru toate nu-urile mele.

Azi-dimineaţă, am reuşit din nou, tot în pat, să fac gol în mine şi în jurul meu. Nu mai exista nimic, sau exista doar acest nimic. Exaltare calmă. Bucurie a abolirii. Ceea ce se numeşte

absolut ar putea fi această formă a bucuriei. Desfătare de absenţa a tot. Şi totuşi, nimic nu lipseşte, de vreme ce nu doreşti nimic.

Ce voluptate să-ţi spui că nu mai doreşti nimic!

3 ianuarie 1971

Patru ore de umblat. Câmpia Beauce acoperită în întregime de zăpadă. Frig puternic: – 5°. Merg pe un drumeag care abia se deosebeşte de întinderea albă: doar un punct în imensitate. Sunt izbit de stranietatea albului. Se spune, cred, alb ca moartea. Sentimentul că umblu pe o altă planetă. Irealitate totală. Soarele intra şi el în acest joc. Şi el ireal. Dacă întregul univers ar fi împotriva mea, dacă aş fi detestat deopotrivă de oameni şi de zei, nimic nu m-ar putea atinge şi nici zdruncina: ce se poate face împotriva unui punct? Un punct în mijlocul unei întinderi de culoarea neantului? Un nimic în nulitate?

Francezul nu iubeşte ideile, dar se ceartă pentru idei. Cea mai neînsemnată discuţie ideologică aminteşte de războaiele religioase, de care Franţa a fost marcată pentru totdeauna. Ca şi de războaiele civile. Nu reuşesc să pricep cum de oameni atât de inteligenţi pot fi atât de răi în timpul unei discuţii. Ceea ce observi la ei în primul rând e cât sunt de *colţoşi.*

Ori de câte ori văd pe cineva care debitează naivităţi sau lansează diatribe absolut nedrepte împotriva unui regim care îngăduie, tocmai, aceste diatribe, deşi el îl declară opresor, mă gândesc la luările mele de poziţie din tinereţe, şi uimirea mea încetează pe loc. Simţul dreptăţii, vreau să spun simţul discursului just, deci rezonabil, este un simţ târziu, dobândit atunci când ai pierdut cheful să faci pe nebunul. Revoluţiile, de fapt orice schimbare, sunt rodul lipsei de experienţă. Ar trebui să ne naştem *bătrâni,* şi, pe cât posibil, să rămânem aşa.

Am prejudecata singurătăţii.

Mă simt mai aproape de un om singur, chiar dacă apără o cauză necurată, decât de unul care este aplaudat pentru o cauză excelentă.

Citesc în *Weltwocbe:*

Psihanaliză în Germania. Un domn între două vârste nu-şi poate mişca braţul drept. Analizele nu vădesc nicio infirmitate organică: sunt cât se poate de normale. Psihanalistul nu ajunge la niciun rezultat; întrebările lui, sau răspunsurile pacientului, nu duc nicăieri. Derutat, psihanalistul dă o lovitură de maestru: *strigă:* Heil Hitler! Braţul drept al individului se mişcă şi execută la perfecţie salutul nazist.

4 ianuarie 1971

Trezindu-mă azi-dimineaţă, am avut senzaţia că toată noaptea n-am făcut decât să pritocesc peisajul de ieri, că l-am retrăit ore de-a rândul fără să fi dormit.

Nu-i nimic de făcut, viaţa e chimie, o chimie specială. Să facem metafizică: e mai puţin dezolant.

Ne amintim de mojiciile noastre de odinioară, izgonite în cotloanele cele mai ascunse, cele mai întunecoase ale memoriei noastre, atunci când ne copleşeşte urâtul. Urâtul este arheologia ruşinilor noastre.

„La ce bun?" – Cred că vom sfârşi prin a găsi într-o zi un răspuns la toate întrebările, afară de asta. Însă numai ea contează. Celelalte sunt pierdere de vreme.

(De altminteri, e oare o întrebare? Nu e mai degrabă un răspuns care ucide toate întrebările?)

Să ai acest *la ce bun?* în sânge, să te naşti cu el. Există o lumină *tarată* în această întrebare, şi în cel care-o pune. Chiar dacă eşti un imbecil, de îndată ce-o pui, nu mai eşti precum ceilalţi, nu te mai asemeni cu nimeni; eşti unic, şi nu eşti nimic.

5 ianuarie

Model de agitaţie zadarnică: Napoleon. — Cum i-am putut admira atâta vreme pe cuceritori.

Omul e însuşi tipul animalului cuceritor. Întreaga lui istorie este o serie de cuceriri, iar prin cuceriri nu trebuie înţeles doar acţiuni militare, ci orice iniţiativă tehnică, socială, literară etc. De altfel, se spune bine *cuceriri* ştiinţifice; pe drept cuvânt, căci implică *violul,* profanarea enigmei, a necunoscutului, a odihnei

elementelor, în vederea unei puteri sporite. Un animal de pradă care s-a încoronat rege al pământului.

Cărţile de „filosofie” te împacă cu cea mai penibilă formă a spiritului: anecdota pariziană, vorba în doi peri şi chiar sinistrul calambur. Măcar astea par să fie vii şi vor să spună ceva.

Într-una din aceste cărţi (de Levinas) am dat peste analiza urii. În ce jargon! Unde sunt moraliştii francezi!

Tânăr fiind, îi iubeam pe Nietzsche, pe Spengler, pe anarhiştii ruşi din secolul al XIX-lea, îl admiram pe Lenin, şi aş putea lungi lista la nesfârşit. — Îi iubeam pe orgolioşii de toate speţele, şi sunt legiune.

Dar Buddha, pe care-l iubesc acum, n-a fost şi el un mare orgolios, cel mai mare dintre toţi? Să renunţi la lume şi să predici apoi renunţarea, fiindcă trebuie să suferi, să îmbătrâneşti şi să mori – nu înseamnă să refuzi însăşi condiţia omului? Condiţia *în sine*? Ce revoluţionar, ce nihilist a ţintit mai sus? Pe lângă prinţul indian, vizionarul cel mai înflăcărat pare modest. E într-adevăr o inspiraţie nemaivăzută să vrei să *impui* lumii renunţarea, să vrei de asemenea să-i atragi pe toţi semenii tăi, prezenţi şi viitori, pe un alt drum decât acela pe care li-l va fi trasat Natura. — Când mă gândesc la dimensiunile unei atari întreprinderi, mă simt incapabil să urmez orice altă formă de aventură, orice altă voinţă de răsturnare. Cât de meschine pot să pară revoluţiile exterioare fată de revoluţiile interioare! Aşadar Buddha era şi el un cuceritor, dar un cuceritor *sui generis.*

5 ianuarie 1971

Lucrurile se petrec potrivit schemei următoare: îmi dau seama, fiindcă e evident, că *nu exist* ca scriitor pentru aproape nimeni, la Paris mai ales; se naşte de aici în mine o amărăciune care merge uneori până la revoltă; – pe urmă, mă calmez şi-mi spun că e mai bine aşa, că voi avea poate într-o zi… dar gândul ăsta e prostesc şi-l resping pe dată, căci nimic nu-mi place mai mult decât să-mi savurez condiţia de fiinţă trecătoare, după ce am nutrit în tinereţe ambiţii nemăsurate, de o intensitate aproape indecentă.

Îl recitesc pe Tacit: pentru a cincea, pentru a zecea oară? — Niciodată nu s-a întâlnit la un scriitor atâta tărie şi atâta amărăciune. Ca şi o tainică voluptate a ororii. Ce vigoare de îndată ce vorbeşte despre un exces, despre o crimă! E fascinat de orgoliu, pe care-l urăşte în acelaşi timp. – „Agripina, la rândul ei, îşi sporea mai mult poziţia înaltă: urcă pe Capitoliu purtată într-un *carpentum,* această onoare, acordată în vechime doar preoţilor şi chipurilor zeilor, mărea veneraţia pentru o femeie care, fiică de *imperator,* fusese – unicul exemplu până atunci – soră, soţie şi mamă de împărat.”[1]

Se simte că-i place anomalia, că o caută şi-o pune în evidenţă. Dovada însăşi că *instinctul literar* era puternic la el. Şi totuşi, lucru incredibil, nu lasă niciodată impresia că ar exagera. Mare scriitor, niciodată făcător de literatură.

(Detractorii lui spun că opera sa e o ţesătură de minciuni, de exagerări şi de prejudecăţi.

...În ce mă priveşte, mărturisesc că nu mi-am dat niciodată seama de asta şi că nu-mi pot închipui analist mai veridic. Nu zic că spune adevărul, zic că îl caută şi că e de bună-credinţă. Recunosc însă că nu-l poţi iubi cu adevărat decât dacă eşti înclinat spre catastrofă, dacă eşti ceea ce se numeşte în chip vulgar un „pesimist”.)

Dacă Pascal ar fi trăit în secolul al XVIII-lea, ar fi fost Hume.

Interesul *Cugetărilor* stă în incompatibilitatea exprimată în ele. Pascal era născut ca să dizolve adevăruri; s-a străduit să le consolideze. Nu mai interesează decât prin contradicţiile sale şi prin insolubilul aflat în adâncul credinţei sale, o credinţă pe care s-a istovit, s-a omorât să o salveze.

O naţiune viguroasă care adoptă o doctrină revoluţionară îşi face din aceasta însuşi mijlocul ei de expansiune. Franţa după 1789; Rusia după 1917.

O naţiune moleşită se moleşeşte şi mai tare îmbrăţişând o teorie dinamică. Abia dacă supravieţuieşte zguduirii pe care i-o dă o atare teorie.

Chestiunea esenţială nu e deci de ordin ideologic, ci de stadiu, de moment istoric. *Unde a ajuns cutare naţiune?* – iată ce trebuie să ne întrebăm. Dacă e în plină decădere, va continua

[1] Trad rom. de Gheorghe Guţu. (N.i.)

să decadă. Dar dacă convulsiile sunt o expresie a vitalităţii sale, ele o vor ajuta să se înalţe. Numai că o naţiune sau o societate prea coaptă nu va fi niciodată în stare să se învioreze, să se înalţe cu adevărat. Nu va mai putea decât să se zbată alunecând, scufundându-se... (Mă gândesc bineînţeles la Europa occidentală.)

Oricărui profet îi vine ceasul într-o bună zi – chiar şi celui mai stupid. Divagaţia se potriveşte cu viitorul; e chiar singura modalitate de a-l prevedea şi de a-l închipui, căci meditaţia cumpătată e incapabilă să-i prezică sau măcar să-i presimtă monstruoasele găselniţe.

Susţin într-adevăr că un spirit echilibrat, normal alcătuit, e absolut incapabil să-şi reprezinte viitorul sau să-şi închipuie fie şi un aspect, o faţetă a acestuia. Lucrurile au stat dintotdeauna aşa, şi cu atât mai mult vor sta aşa în viitor. Fiindcă un spirit normal nu poate simţi şi nici nu-şi poate închipui de ce e-n stare omul, în bine şi mai cu seamă în rău. A-ţi închipui viitorul înseamnă să-ţi închipui un pas mai departe către sfârşitul omului. E tocmai ceea ce omul refuză să facă. Îl împiedică o înţelepciune josnică. Aici îşi arată profetul superioritatea, care i se trage dintr-un lucru foarte precis: anume că instinctul său de conservare e profund atins. Aceasta e slăbiciunea dar şi forţa lui. Căci dacă şi-ar păstra intacte reflexele de apărare, n-ar avea îndrăzneala să privească dincolo de prezent.

Defectele unui ins se agravează în contact cu o credinţă nouă. Căci aceasta dă un impuls mai puternic cusururilor ce erau aţipite pe vremea când individul respectiv nu făcea nimic cu pasiune. E adevărat că şi calităţile sale ies în evidenţă şi se întăresc. E un lucru pe care-l ştie; ceea ce nu ştie însă e că defectele lui sporesc proporţional. De aici vin iluziile neofitului.

De câte ori cumpăr o mobilă, cât de măruntă ar fi, văd în ea un ersatz de sicriu.

8 ianuarie 1971

Scârbosul stil american ce reuneşte tot ce e mai infect la francezi, la nemţi, la englezi. Dar mai degrabă de stilul nemţesc se apropie cel mai mult. Jargon pretenţios, grotesc. Pfui! Să

citeşti în păsăreasca asta e un chin. Ce catastrofă e continentul zis nou!

Pot suporta orice, afară de faptul de a depinde de oameni.

Iar dacă am fost atât de adesea ispitit de credinţă, e fiindcă ea îmi propunea o umilire de rezervă, căci e preferabil să te afli pe o poziţie de inferioritate faţă de Dumnezeu decât fată de semenii tăi.

Psihanaliza e utilă: ea dovedeşte că se poate susţine orice şi că vor exista întotdeauna destui oameni care să ia totul de bun. O uzină de divagaţii.

Nicicând nu s-a văzut o atare uşurinţă de a emite ipoteze.

9 ianuarie. Am ajuns la un punct de stagnare fără precedent în viaţa mea. E perioada mea „glaciară”. Nu mi-a rămas decât să mă ascund într-o peşteră.

Nu pot să sufăr să *explic*, urăsc până şi cuvântul.

10 ianuarie. Nu trebuie să scrii o scrisoare decât dacă ai chef s-o scrii. Altfel, va fi tot atât de ratată ca şi un poem scris la comandă.

O scrisoare bună se scrie sub imperiul indignării, al admiraţiei sau al urii. Nu există scrisori *neutre.* Sau, dacă există, nu contează, ca tot ce poartă pecetea unei uzuri afective. Când nu mai poţi fi vesel sau trist, trebuie să încetezi să mai scrii, să corespondezi mai cu seamă.

Adineaori, în grădina Luxembourg, m-am gândit la Gide şi Valéry care în tinereţe se plimbau pe acolo plini de orgoliu, şi chiar mai târziu, în plină glorie; dar nu asta mă interesa acum o oră, ci prezenţa lor fizică, *paşii lor.* Îmi spuneam: ce sens poate avea să spui că au trecut pe această alee, prin acest loc? Ce a rămas din toate astea?

Îmi pun adesea întrebarea asta ridicolă şi totuşi tulburătoare. Din trecerea noastră nu rămâne nicăieri nimic. Când privesc, la Paris, hotelurile în care am locuit vreme de ani de zile, nu pot pricepe că locurile acelea au fost centrul vieţii

mele atâta timp. Exact la asta se reduce trecerea noastră pe pământ. Cum de mai putem să ne bucurăm sau să suferim ştiind aceste lucruri? Dar posibilitatea asta coincide cu „taina” şi chiar cu „misterul” existenţei.

O traducere este o judecată, un comentariu, este o oglindă în care autorul poate contempla în voie cusururile spiritului său. O traducere *ne* trădează mai degrabă decât să trădeze textul.

Când susţinem o idee, n-o putem dezvolta decât dacă nu credem cu adevărat în laturile slabe pe care le comportă, decât dacă facem abstracţie de ele. Gânditorul *atacă,* reacţionează ca un cuceritor, căci dacă ar lua prea în serios obiecţiile pe care orice afirmaţie le trezeşte automat, ar sfârşi prin a nu mai susţine nimic.

Viaţa cea mai înaltă rezidă în contemplaţie. Nimic nu mă va face să cred că acţiunea îi este superioară. Spun acţiune, şi nu activitate, căci, în chip evident, contemplaţia este *act.*

14 ianuarie. Trebuie să scriem cu un minimum de căldură sau să încetăm să scriem.

(Am încetat practic să mai „produc” din clipa în care mi-am impus să scriu la rece, să renunţ la mişcare, la umori, la „ebuliţie”, la natura mea, la mine însumi. Trebuie să mă regăsesc, să mă împac cu capriciile mele, cu adevăratele mele cusururi.)

Mă duc la magazinul dietetic. Vânzătorul sporovăieşte cu o fată şi nu ţine deloc seama de prezenţa mea. Îmi propun să nu spun nimic şi îmi calc pe inimă să nu explodez. Reuşesc.

După câteva minute de la plecarea fetei, mă întreabă ce vreau. Iau mai multe lucruri, şi, la sfârşit, îi cer o cremă de alune. Văd că e galbenă şi-i spun că voiam de fapt cremă de migdale. La asta, îmi răspunde: „Ar fi cazul să ştiţi ce vreţi” – pe un ton de o impertinenţă incredibilă. Uitând de hotărârea mea de a rămâne calm, iau borcanul cu cremă de alune şi aproape îl sparg trântindu-l de tejghea: „Dar am dreptul să mă înşel, nu!” – Trebuie spus că vânzătorul are un zâmbet ironic, poate involuntar, care mă scoate din minţi. Am ieşit din magazin cu

dureri de stomac şi cu dureri peste tot. Pentru o dată, teoria potrivit căreia e bine, e sănătos să-ţi laşi mânia să izbucnească mai degrabă decât s-o ţii în tine s-a dovedit falsă. Căci dacă aş fi reuşit să mă abţin, să tac, m-aş fi simţit mai bine decât m-am simţit explodând.

Refularea nu e neapărat morbidă: poate fi chiar un factor de echilibru şi chiar de izbăvire. Căci există nevoi, ba chiar instincte ce nu trebuie satisfăcute decât rareori, în marile ocazii.

O nevoie nesatisfăcută e pierdută pentru spirit. Să ne comprimăm dorinţele în propriul nostru interes; să le dăm curs doar ocazional.

Un om superficial e cineva care şi-a dat frâu liber pornirilor. Nu devenim mai profunzi decât contracarându-le. De aici utilitatea ascezei.

Viaţa interioară e apanajul celor care ştiu să se *stăpânească.* O satisfacţie întârziată, amânată e un triumf spiritual.

Amânată, nu împiedicată, fiindcă trebuie ca refuzul să vină de la *noi.* Dacă e provocat din exterior, duce la acreală şi la sterilitate.

15 ianuarie. Eu şi meteorologia. Doar Maine de Biran a mai trăit cu o asemenea intensitate tragedia de a trebui să îndure *în spiritul său* fluctuaţiile de temperatură, fluctuaţiile *timpului* în sensul cel mai puţin metafizic cu putinţă. Mai cu seamă dezgheţul, tendinţa de îmblânzire a vremii o resimt cel mai cumplit. Seamănă cu o boală ale cărei simptome deconcertante, deşi le cunosc, mă surprind întotdeauna, de parcă ar fi prima oară că se manifestă. Cel mai neplăcut dintre toate este cel care-mi dă senzaţia unui văl pe creier, care îi tulbură funcţionarea. Cel mai bine este atunci să te culci, să *abdici,* este ceea ce am făcut astăzi, căci numai somnul lecuieşte – pentru o clipă – efectele implacabile ale climei.

Singura „consolare” este să uiţi că ai nevoie să fii consolat. — Nimic nu consolează, afară de uitarea motivelor care creează nevoia de consolare. Orice activitate străină eului este factor de consolare.

Eul egal *neconsolate.*

16 ianuarie. Mă gândesc adesea la acel *Nimic* pe care Ludovic al XVI-lea l-a scris în jurnalul său la data care avea să-i marcheze începutul agoniei: 14 iulie. Suntem cu toţii în cazul său, nu distingem exact începutul propriului nostru declin.

Într-o carte de psihiatrie, nu citesc decât ceea ce spun bolnavii, aproape niciodată comentariul autorului.

18 ianuarie. Ieri, duminică, către Mortefontaine, trecând pe lângă un joagăr, mirosul lemnului tăiat mi-a plăcut nespus. Şi mi-am zis că dacă sicriul miroase tot atât de bine, pesemne că nu te simţi prea rău în el.

19 ianuarie. Conversaţie la telefon cu S. St. Despre români. Constatăm că nu există nici măcar o singură operă *universală* produsă de compatrioţii noştri. Poeţi, da; nu însă şi prozatori. Niciun roman important, semnificativ, nimic în niciun domeniu, niciun muzician, niciun filosof, niciun…

S. St. spune că lucrul ăsta se datorează faptului că românului îi lipseşte *convingerea*, că trăieşte în simulacru. Îi răspund că nu i se cer convingeri, dar că mai grav este că-i lipsit de *obsesii.* Dostoievski e o sumă de *obsesii*; – numai dacă eşti bântuit de ceva ajungi să ai un univers al tău şi să-l proiectezi apoi în afară, adică să faci o operă. Fără obsesii nu există decât capricii. Asta şi este românul: *o sumă de capricii.* Dacă ia totul în derâdere, e pentru că, el însuşi nefiind nimic, nu-şi poate închipui că altceva face mai multe parale decât el. Şi de vreme ce nimic nu are realitate pentru el, ce ar putea să-l *obsedeze*? Nimic nu *merită* această demnitate, nimic nu merită osteneala atenţiei, a examinării, a gândului statornic, insistent, *orbit. Nimicul universal* este climatul în care trăieşte, este fundamentul metafizic al existentei sale cotidiene.

Dacă aş fi trăit la începuturile creştinismului, am unele motive să cred că m-aş fi lăsat sedus de el.

De vreme ce am fost în stare să mă ambalez pentru G. de F.[1], o sectă în fond, cum să n-o fi făcut pentru o religie? îl urăsc pe creştinul ipotetic, pe fanaticul care aş fi putut fi acum două

[1] Garda de Fier. (*N. ed. fr.*)

mii de ani, nu-mi *iert* un act de adeziune pe care nu l-am comis niciodată.

„Tot ce a făcut mai bun legea eternă este că ne-a oferit atâtea căi de a ieşi din viaţă…

Există un singur punct pentru care nu putem acuza viaţa: anume că nu reţine pe nimeni cu de-a sila”. (Seneca)

E justă ideea stoică potrivit căreia a muri este una din *datoriile* vieţii.

Răul îmi apare ca o realitate atât de plină, încât a-l socoti doar ca pe o *lipsă* a binelui, aşa cum îl socotesc teologii, mi se pare o *impietate.*

De îndată ce publici, intri într-o situaţie echivocă.

S-ar putea spune chiar că *nu publicăm decât din dragoste pentru echivoc.*

Miezul nopţii sub arcadele de la Palais-Royal. Nimeni. Linişte incredibilă (la Paris!): se auzeau norii trecând.

C.A. a scris pe bună dreptate că dacă producţiile mele servesc la ceva, servesc anume la *trezirea* metafizică: îi scutură pe adormiţi.

…Aşadar o activitate esenţialmente necaritabilă. Căci cu ce drept să tulburi somnul celorlalţi?

„Ticăloşii” nu admiră decât fiinţele absolut ireproşabile. Astfel, X, care se pretează la toate compromisurile, care a uitat chiar că are o conştiinţă, a scris recent că dispreţuieşte pe toată lumea, în afară de Gandhi.

(Mai jos, face o excepţie pentru Lenin: ca şi cum ai putea fi în acelaşi timp pentru violenţă şi pentru refuzul violenţei.)

Potrivit unei legende gnostice, Iisus s-a urcat la ceruri ca să tulbure aşezarea sferelor, astfel încât *prezicerea* să nu mai fie cu putinţă. Această perspectivă eretică exprimă într-un mod cum nu se poate mai explicit aversiunea noii generaţii pentru *fatum. În fond, creştinismul n-a fost decât o insurecţie* împotriva

fatum-ului. El a reuşit să-l substituie cu Providenţa, această formă impersonală a lui Dumnezeu.

(Orice aş face, mă simt mai aproape de păgâni, şi de credinţele lor, decât de creştini. Şi totuşi, ce diferenţă există între *Destin şi hotărârile lui,* pe de o parte, şi *planurile de nepătruns ale Providenţei,* pe de alta? Nu văd niciuna, afară poate de faptul că în al doilea caz în spatele hotărârilor Providenţei se ascunde o persoană, Dumnezeu, deci ceva care poate fi înduplecat prin rugăciuni, deşi…)

Ideea de Destin îmi *place*, m-a sedus întotdeauna. Cum ar fi putut să nu mă îndepărteze de Dumnezeul creştinilor?

Unul din lucrurile adevărate pe care le-am scris e cel în legătură cu succesul şi eşecul (e şi firesc). În vreme ce în cazul primului suntem aşa cum ne vedem, în cel de-al doilea, suntem aşa cum ne vede Dumnezeu.

Marion, poloneza – notasem că psihiatrii nu pot face nimic pentru ea, fiindcă e dincolo de mobilurile care ne fac să trăim. Nu poţi vindeca o fantomă şi cu atât mai mult un izbăvit în viaţă. Nu-i putem vindeca decât pe cei care ţin de pământ, care mai au încă rădăcinile înfipte în el, oricât de superficiale ar fi acestea.

Îmi detest compatrioţii aproape la fel de mult cum îşi detesta Simone Weil coreligionarii. Nu din aceleaşi motive, evident. Căci compatrioţii mei, trebuie spus, nu reprezintă nimic, *sunt* nimic. Nu-i poţi acuza din pricina valorilor pe care le apără, fiindcă nu apără niciuna.

Îi spuneam ieri Sandei S. că au reuşit turul de forţă de a-i face pe evreii de la noi superficiali, de a le lua acel mister ce aparţine „rasei” lor, de a-i lipsi de dimensiunea lor religioasă. De aceea evreii de la noi, în ciuda nivelului lor intelectual mult mai ridicat decât al indigenilor, nu au produs nimic cu adevărat important. S-au molipsit de superficialitatea ambiantă. Un Kafka n-ar fi fost cu putinţă la noi. Mediul l-ar fi făcut frivol, „jurnalist”, diletant, sceptic într-un chip vulgar. Asta şi e trăsătura dominantă a neamului nostru: scepticismul vulgar. Mediocri total dezamăgiţi, nulităţi, oameni de nimic lipsiţi de orice iluzie.

Un lucru care s-a mai văzut, dar nu la scară atât de mare poate. Neant colectiv.

(Dacă mă înverşunez atâta împotriva ţării mele, e fiindcă aş vrea să mă detaşez de ea, să nu mai sufăr din pricina ei; am pierdut o groază de timp aplecându-mă asupra neajunsurilor ei, şi la ce mi-a folosit, afară de a mă fi cufundat în frământări fără ieşire şi fără sfârşit? Cel mai bine este s-o deteşti; odată cu trecerea furiei, detaşarea va veni de la sine. Cât aş vrea să mă rup de originile mele şi să le uit!)

Ceea ce-i lipseşte Simonei Weil este umorul. Dar dacă ar fi fost înzestrată cu umor, n-ar fi făcut asemenea progrese în viaţa spirituală. Căci umorul te face să ratezi experienţa absolutului. Mistica şi umorul nu merg împreună.

Mai rea decât umorul este ironia. Umorul minimizează valoarea tuturor experienţelor noastre. Dar, la rigoare, îngăduie anumite incursiuni în mister. Au existat chiar câţiva sfinţi care n-au dispreţuit căile umorului. Să zicem că sfinţenia se potriveşte cu rare accese de umor şi chiar de ironie. Ceea ce însă sfinţenia nu poate tolera fără să se autodistrugă este ironia sistematică, ironia ca obicei al spiritului, ca *dar,* ca talent şi ca automatism. Căci ea e antipodul însuşi al extazului.

Mi-e groază să citesc o carte care nu se potriveşte cu preocupările mele de moment. De-ar şti prietenii noştri ce tulburare *provoacă,* atunci când ne trimit operele lor exact în momentul cel mai nepotrivit.

La drept vorbind, orice carte sosită e inoportună şi indiscretă, ne încalcă intimitatea, ne violează singurătatea. Sigur e că tocmai pe ea n-am fi ales-o pentru lectura noastră de moment.

Tânăr fiind, îmi plăcea să ridic toată lumea împotrivă-mi; acum că am îmbătrânit, nu mai am puterea să-mi cultiv duşmanii, să le ascut şi să le întreţin ura. Împăcarea mea cu Goldmann a fost un exemplu răsunător în acest sens. Avea să moară curând după aceea: n-a putut supravieţui împăcării noastre.

27 ianuarie 1971

R. de R., după moartea primei sale soţii, a hotărât să se sinucidă. S-a dus să-şi cumpere un revolver, dar i s-a părut prea scump, şi a rămas în viaţă.

Zgârcenia e folositoare câteodată.

Argumentul zdrobitor împotriva ţării mele este că n-a dat niciun mistic. Pe nimeni care să fi făcut o experienţă mistică cu adevărat profundă. Să ne înţelegem: nu vreau să spun că nimeni n-a atins experienţa mistică. Ce vreau să spun e că nimeni n-a *creat* pornind de la această experienţă, că nimeni nu şi-a asociat numele cu ea, n-a inovat în acest domeniu, fie şi numai prin câteva formule.

28 ianuarie

Săracul, tot gândindu-se la bani, fiind obsedat de ei, ajunge să piardă foloasele spirituale ale nonposesiunii, rivalizând astfel în josnicie cu bogatul.

Trebuie să ai un minimum de afinitate cu ceea ce ataci, sau, dacă e o persoană, ea trebuie să fie antipodul exact a ceea ce eşti tu însuţi; prin asta însă ne asemănăm cu el, deşi nu e vorba de afinitate, ci de simetrie. Simetria este o asemănare.

Adineaori, Eugen, venind de la Academie unde şi-a încercat uniforma pentru primirea din luna februarie, se declara impresionat de atmosfera prăfuită care domneşte acolo: bătrâni care aşteaptă să moară şi a căror moarte e pândită. Se teme de ceremoniile care însoţesc discursul. Ce nebunie că a acceptat o asemenea poveste! Acum regretă şi invocă drept scuză faptul că în perioada în care a acceptat, adică acum un an, trecea printr-o criză de depresie, simţindu-se abandonat, şi că a văzut în Academie un loc de retragere, o protecţie, un *azil.*

Ce eroare reprezintă în cele două Testamente personalizarea divinităţii! Creând un dumnezeu după chipul şi asemănarea noastră, l-au făcut fragil, vulnerabil, efemer. Budismul e mult mai aproape de adevăr.

Tragedia Habsburgilor e la fel de impresionantă ca şi cea a

Atrizilor.

Vai! nu mai există barbari puri. Pretutindeni, chiar şi în junglă, un putregai mai mult sau mai puţin civilizat.

Să meargă până la capătul artei sale şi, mai mult încă, al vieţii sale – iată legea celui care se crede cât de cât *chemat.*

1 februarie 1971

„... nu-mi mai aparţin" – iată definiţia omului contemporan.

A înceta să-ţi aparţii este exact ceea ce vrea să spună cuvântul *alienare,* cel mai demonetizat cuvânt din câte sunt.

Christabel îmi spunea aseară că e uimită cum reuşesc, cu „vitalitatea" mea, să am o viziune atât de sumbră despre viaţă. I-am replicat că nu e sumbră, că de altminteri am spus limpede că mai cu seamă în bucuria maximă ne incriminăm naşterea, că în gândul de a nu ne fi născut intră întotdeauna un grăunte de voluptate.

Silindu-ne să reacţionăm şi să ne recăpătăm cumpătul, tot ce ne tăgăduieşte ne şi entuziasmează, prin chiar acest fapt. Ce este mai benefic decât o palmă primită sau una iminentă?

Una din cele mai reconfortante clipe ale istoriei contemporane: Brandt, la Auschwitz, îngenunchind înlăcrimat în faţa monumentului ridicat în amintirea victimelor nazismului.[1]

Am terminat de citit o cărticică în aparenţă inactuală. Însă nimic din ce priveşte iudaismul nu e perimat. E vorba despre o scurtă autobiografie a unui evreu din secolul al XII-lea din Renania, care s-a convertit la creştinism. Coreligionarii lui au vrut să-l lapideze. În cele din urmă scapă şi intră într-o mănăstire. Novicele se numea „Iuda din Köln" – iar cartea sa, *Povestea convertirii mele.*

Fanatismul evreilor depăşeşte înţelegerea. Dar cel puţin dovedeşte că poţi fi fanatic şi subtil; ceea ce la celelalte popoare

[1] În decembrie 1970, cu ocazia vizitei sale în capitala Poloniei, cancelarul Willy Brandt a îngenuncheat în faţa monumentului ghetoului din Varşovia. [N. ed. fr.)

nu se întâmplă niciodată. Singularitatea evreilor e totală. Ei există ca să demonstreze că paradoxul de a fi om este inepuizabil şi că incompatibilităţile curente nu-i privesc, că ei le fac cu putinţă, le fac să existe prin exemplul lor în care coabitează toate contrariile.

Dacă ar fi fost *toleranţi,* ar fi dispărut de mult. Perenitatea lor se datorează incredibilului lor sectarism. Două mii de ani de pasiune şi de ură nu le-au uzat vitalitatea.

Oriunde aş merge, mă simt străin. Toţi oamenii mi se par prea *pozitivi,* prea *profesionişti.* Nu fac parte din societate, şi tare aş vrea să evadez din cadrul speciei.

„El nu e de aici" – e singura vorbă despre mine care mă atinge, care *mă exprimă.* Dacă e rostită sau o citesc din întâmplare, exult. În sfârşit, am scăpat de congeneri!

4 februarie

Dionisiac şi *apolinic*: Nietzsche a făcut carieră cu această schemă. Toţi istoricii de artă, şi toţi profesorii din toate timpurile, se folosesc de acest gen de opoziţie factice ca să înjghebe contraste în serie, la toate nivelurile spiritului.

Când o teorie are succes, poţi fi sigur că e vorba de o formulare nouă a unei scheme vechi *(Le cru et le cuit*! a lui Lévi-Strauss). Este triumful spiritului geometric.

Am suspectat întotdeauna filosofia de *naivitate,* mai bine zis de *orgoliu naiv.* Nimic mai facil decât să alcătuieşti discursuri despre opoziţii cu ajutorul categoriilor. *Dualismul* ca formulă bună la orice e greţos. Mă gândesc la filosofia lui X. Cum deschizi una din cărţile lui, dai de la prima pagină peste schema-refren din care derivă totul.

A gândi înseamnă cu siguranţă altceva. A gândi înseamnă să cauţi nuanţa, nu să simplifici. Or, nuanţa este ostilă categoriei.

„... mulţimea are prea mulţi ochi ca să mai poată privi" (Hugo).

De câte ori citesc un text de-al lui Freud, scrisorile sale îndeosebi, sunt izbit de capacitatea lui de a crede. El se declară necredincios. Dar tonul cu care vorbeşte despre descoperirile

sale, despre metoda, despre şcoala sa e tonul unui întemeietor de sectă. În secolul al XVIII-lea, în Galiţia, ar fi fost rabin hasidic.

Dacă a reuşit vreodată să vindece, nu datorită *analizei* lui a reuşit, ci datorită *lui,* prezenţei sale, puternicei sale personalităţi. Cu cât îl citesc mai mult, cu atâta cred mai mult în el, în timp ce îndoielile mele privind temeiurile exagerărilor lui devin tot mai serioase. Spirit subtil şi totodată mărginit, avea toate avantajele şi toate tarele unui mântuitor, deghizat în om de ştiinţă. De altfel, marele său şiretlic e că a prezentat drept *ştiinţă* ceea ce nu era decât o teorie, un corp de ipoteze şi ficţiuni.

Freud citează cazul unui psihanalist danez care suferea de migrene rebele şi care urmase, fără rezultat, un tratament la un alt psihanalist. Câteva luni petrecute în preajma lui Freud i-au adus vindecarea. – E de crezut. Era un discipol, şi contactul zilnic cu Maestrul nu putea avea decât rezultate benefice. Ce cură poate fi mai bună decât să vezi că acela pe care-l socoteşti cel mai mare geniu al tuturor timpurilor se interesează de dificultăţile, de conflictele, de mizeriile tale! Nicio boală n-ar rezista unei euforii atât de teribile. Un taumaturg extrem de abil şi totuşi prizonier al propriului său joc şi al propriilor sale iluzii. Să facă miracole *în stilul epocii sale* – iată un lucru ce nu-i este dat oricui.

Nu atât ideile cât trăirile mă interesează la un gânditor: nu ce a gândit, ci ce a suferit.

N-am dreptate, ştiu.

Îi datorez lui Valéry faptul că am renunţat la orice formă de jargon.

Alain nu era în această privinţă mai puţin exigent: nu accepta cuvinte precum *mintal, emotiv.*

(De asta filosofii oficiali nu l-au luat niciodată în serios.)

5 februarie 1971

Impas.

Impasul nu e tragic. Căci tragedia *duce* la prăbuşire. Ea înaintează către sfârşit, se zbate *în vederea* ruinei. Nu e statică,

în vreme ce impasul este inevitabil static.

În tragedie, există o desfăşurare şi un deznodământ: timpul joacă în ea un rol capital, în vreme ce este absent în impas, care ţine de lumea identităţii.

Ceea ce izbeşte la Freud este refuzul metafizicii, al oricărei metafizici. Într-o scrisoare către un german care scrisese o teză despre vise, spune că n-are încredere în înclinaţia nemţilor pentru metafizică: ea nu e, spune el, decât o *supravieţuire* de vechi credinţe, o *survival*[1] şi o *nuisance*[2] ceste cuvinte englezeşti sunt citate de Freud).

Gândul te duce imediat la *Cercul de la Viena,* la Schlick şi la ceilalţi, adepţi ai pozitivismului logic, duşmani neîmpăcaţi ai oricărei speculaţii metafizice. Austria – e un fapt – nu pare deloc înclinată către asta: a dat ea oare măcar un singur metafizician? Freud, ca şi principalii membri ai acestui *Wiener Kreis,* erau evrei. Austria le-a luat acestor evrei, veniţi în majoritate din Galiţia, dimensiunea religioasă, i-a făcut mai puţin profunzi, dar mai *ageri.*

Citesc o carte a lui Alain despre Lagneau. E subtilă, dar nu spune nimic. Secretul anumitor francezi de a se învârti în jurul cozii.

Acum multă vreme am citit undeva această vorbă despre Alain: „Alain gândeşte profund despre nimic”.

E adevărat; şi totuşi, ce spirit subtil, independent, liber! îi lipseşte o anumită substanţă. Este retorică fără elocinţă:ceea ce dă impresia de spirit aşezat. Aşezat este, dar e steril în fond şi deloc tulburător, răscolitor, fecund. Cât regreţi însă că nu i-ai fost elev!

8 februarie

Un text al lui Genet despre Giacometti, în care admiraţia frizează idolatria. Ton excelent dar lipsit de măsură, *pe de lături.* Atâta respect pentru un sculptor minor uimeşte. Şi încă din partea unui iconoclast.

S-ar zice că autorul îl contemplă pe Michelangelo şi se întreţine cu el. În sfârşit, trebuie să ne bucurăm că întâlnim

[1] Rămăşiţă. (*N.t.*)

[2] Rău. *(N.t.)*

naivitate la cei care declară sus şi tare că sunt lipsiţi de ea.

Am terminat de citit o scrisoare a lui Freud către Thomas Mann despre Napoleon. Rar am citit ceva mai arbitrar, mai evident fals, mai fantezist. E pur şi simplu stupefiant. Să-l explici pe Napoleon prin invidia pe care a nutrit-o faţă de fratele său *Joseph,* invidie convertită apoi în tandreţe, pe urmă prin transferul acestei tandreţi asupra *Iosefinei,* şi apoi să atribui repudierii acesteia cauza implicită a declinului său… toate astea sunt de-o gratuitate delirantă.

Era să uit paragraful despre ataşamentul pentru mama sa, rămasă văduvă de timpuriu… Tot tacâmul. E de-a dreptul uluitor.

Psihanaliza este o întreprindere nebunească: de aceea a reuşit, şi tot de aceea se va prăbuşi. Ce e mai interesant în această aventură e Freud, personajul, eroul, nu savantul.

Tot făurind ipoteze şi întemeind pe baza lor o terapeutică, sfârşeşti prin a obţine rezultate, adică iluzii de însănătoşire – căci la asta se reduce psihanaliza.

Se vorbeşte despre „stilul” meu. Dar stilul meu nu mă interesează deloc. Am ceva de spus, o spun şi de contat contează ceea ce spun; modul în care o spun e secundar. Idealul ar fi să scriem fără stil; mă străduiesc s-o fac, şi am să reuşesc. Numai gândul contează. Restul e pentru făcătorii de literatură.

Nu-mi place să definesc cuvinte (să lăsăm treaba asta în seama filosofilor), ci senzaţii, fioruri, pârjoluri. Ideile mele? Suspine degradate în formule.

Semn de slăbiciune: nu mă bucur destul de inactivitatea mea, nu rămân netulburat în faţa randamentului celorlalţi. Nimic nu otrăveşte mai tare ca resturile de ambiţie, drojdia omului cel vechi.

Rusia, Spania, Italia şi chiar Franţa. Popoare ispitite de anarhie, în care regimurile autoritare reprezintă regula.

Exerciţiul libertăţii nu e posibil decât la naţiunile disciplinate.

În Franţa, chiar şi bogaţii privesc statul ca pe un duşman. Trăiască Anglia! eşti ispitit să exclami. Spiritul de turmă şi totodată liber, rutina din consimţământ, prejudecata acceptată în chip deliberat, refuzul colectiv al impertinenţei – iată condiţiile care fac viaţa suportabilă şi care nu se întâlnesc din păcate decât în câteva ţări (în Scandinavia, în Elveţia, în…).

Trăiască ţările fără imaginaţie, ţările în care nu se amestecă teatrul cu viaţa, în care cetăţenii nu *joacă* de dimineaţa până seara! Pitorescul şi comedia sunt bune pentru turist, dar nefaste pentru cel care urmăreşte vreun proiect inactual.

Nietzsche s-a lansat cu supraomul – o tâmpenie. E de-a dreptul o pată pe reputaţia lui. Când te gândeşti că un spirit capabil de elanuri cinice de o rară anvergură s-a putut lăsa ispitit de o viziune atât de neghioabă! Entuziasmul nu face doi bani în materie de profeţie. Atrage mulţimile şi-i irită pe sensibili. *Orice idee prea pozitivă e de-a dreptul grosolană,* chiar dacă provine de la un spirit subtil şi profund.

16 februarie. Indispoziţia, orice indispoziţie, este auxiliarul preţios al gânditorului. Indispoziţia mai degrabă decât boala, fiindcă aceasta din urmă, cotropitoare, dominatoare, tinde să se substituie gândirii, mai mult: *să gândească* EA ÎNSĂŞI.

Heidegger şi-a creat o limbă a lui: o *sumă. De ticuri.* Mai exact: a proiectat un suflu de poezie asupra jargonului fenomenologiei.

Un abuz de terminologie filosofică asezonat cu un grăunte de poezie.

Despre fiecare din operele sale îţi vine să spui: o mare carte ilizibilă.

Trakl este tratat de parcă ar fi un presocratic.

Heidegger şi Céline – filosoful şi scriitorul care, după Joyce, s-au aplecat cel mai mult asupra limbii ca s-o plămădească, s-o tortureze, *s-o facă să vorbească*…

Torţionari ai limbii.

Mi-ar plăcea să scriu un eseu pe tema: „Hitler – contemporan al expresionismului”, despre un analfabet obsedat

de *Weltuntergangstimmung*[1].

Mi s-a întâmplat *să persecut* limbajul, să-l maltratez şi chiar să-l fac să sufere, dar niciodată până într-acolo încât să-l fac să urle.

N-am cerut niciodată cuvintelor să facă un efort disproporţionat faţă de capacitatea lor firească, nu le-am cerut niciodată să dea tot ce pot. Sunt împotriva *surmenării cuvintelor,* şi i-aş reproşa oricând poeziei contemporane lipsa de milă faţă de ele. Exigenţa ei este pe cale să le epuizeze. Să le cruţăm, de teamă că, istovite, nu vor mai fi bune de nimic!

Privind sălbăticiunile la Grădina Zoologică: ceea ce e cuşca pentru ele e Timpul pentru noi. Fiecare dintre noi este închis înapoia unor grilaje mai mult sau mai puţin vizibile.

Oamenii merg înainte numai fiindcă n-au învăţat nimic. Dacă experienţa generaţiilor precedente, ar face parte din patrimoniul obligatoriu al fiecăruia, Istoria ar fi încetat de mult. Norocul – şi nenorocul – omului este că nu s-a născut fără iluzii.

Orice „sistem" este caduc. Viabil la un gânditor este ceea ce se abate de la linia generală a gândirii lui, *uitările* sale, contradicţiile cu sine însuşi, ispita ateismului la credincios, veleităţile mistice ale raţionalistului. Căci niciodată nu suntem mai mult noi înşine ca în momentele în care scăpăm de cel ce suntem socotiţi a fi.

Fiinţa are la Heidegger o valenţă mistică de care el nu e conştient.

Nu poţi pronunţa cuvântul *fiinţă,* cu sau fără majusculă, fără să dovedeşti prin chiar acest lucru că eşti, în felul tău, un credincios. Căci trebuie să ai înclinaţii religioase ca să poţi rosti acest cuvânt cu convingere, cu siguranţă. Poate chiar trebuie să *crezi* pentru a spune pur şi simplu despre un obiect că este una sau alta, căci acest *este* particular trimite automat la *El este.*

24 februarie. Patru zile splendide. Nohant – valea Creusei – Sologne.

---

[1] Sentiment al sfârşitului lumii. (N.t.)

În patru zile aproape o sută de kilometri de mers pe jos. Sentiment de viaţă adevărată, de realitate, de ceva care nu mai există.

Nu se mai poate călători decât iarna, anotimp în care întâlneşti cel mai puţin chipul hâd al turistului. Sate pustii, drumuri goale, ce fericire!

27 februarie. Starea de sterilitate se confundă cu starea de clarviziune. Înţelegi totul, dar nu înaintezi. E cunoaştere, e adevărat, dar o cunoaştere... sterilă.

Ceea ce face cunoaşterea să progreseze este entuziasmul şi mai cu seamă oroarea. Deci spiritul în mişcare. Sterilitatea este imobilitate.

De ce oare, după ce am săvârşit o faptă bună, avem chef să urmăm un drapel, indiferent care?

Pornirile noastre generoase sunt primejdioase, căci ne fac să ne pierdem minţile. De nu cumva suntem generoşi tocmai fiindcă ne-am pierdut minţile, generozitatea fiind o stare de beţie înveterată.

Marii mistici dau impresia că l-au *epuizat* pe Dumnezeu şi că, deopotrivă decepţionaţi şi nesăţioşi, caută apoi ceva care să-i depăşească. De aici cufundarea în deitate, în esenţa *anterioară* lui Dumnezeu.

6 martie

Lui Roger M., care mă întreba ce naiba fac toată ziua, i-aş fi putut răspunde, fiindcă şi el cunoaşte daoismul:

„Practic *wu-wei,* nonacţiunea".

9 martie

Filosofia istoriei a lui Hesiod şi Herodot merge mai departe decât cea a lui Hegel sau Marx. Antichitatea timpurie era în mai mare măsură capabilă să priceapă tot ce e incurabil în destinul omenesc decât epoca modernă coruptă de ideea de progres.

Nu-mi plac decât primele intuiţii ale lumii (Homer şi ceilalţi, Upanişadele, folclorul) şi ultimele (budismul târziu, stoicismul

roman, chietismul). Fulgerele primitive şi lucirile ostenite. Trezirea conştiinţei şi oboseala de a fi treaz.

Înţelepciunea greacă se rezumă în maxima: „Muritorule, gândeşte ca un muritor”.

(Ori de câte ori uită că e muritor, omul se simte îndemnat să facă lucruri mari şi câteodată reuşeşte: dar în acelaşi timp, uitarea asta e cauza tuturor nenorocirilor sale. El nu se înalţă fără să fie pedepsit. *A renunţa* nu înseamnă nimic altceva decât a-ţi cunoaşte limitele şi a le accepta. Dar asta înseamnă să mergi împotriva pornirilor *fireşti* ale omului, care-l împing la depăşire de sine şi la ruină.)

9 martie. Omul nu e om decât în măsura în care nu se acceptă, adică în care îşi asumă ruina.

Indivizii care au clasă nu sunt deosebit de inventivi în materie de limbaj. Manifestă aptitudini şi originalitate în acest domeniu oamenii vorbăreţi, vulgari aproape, sau cel puţin aceia care împing vioiciunea până la impostură, sau la abjecţia aproape delirantă.

Talentul verbal este adesea apanajul *plebeilor.*

Educaţia dăunează prospeţimii, vigorii limbajului.

Céline nu provine dintr-un salon. Aproape toţi oamenii înzestraţi cu geniu verbal pe care i-am cunoscut n-aveau maniere: erau *naturi,* trăiau limbajul pe viu.

Va veni o zi în care franceză nu va fi citită mai mult decât e latina astăzi. (Sentimentul bizar de a mânui o limbă aproape moartă.)

De când mă aflu în ţara asta nu fac decât să constat lipsa ei de viitor. Drama popoarelor care au un trecut! Există însă şi o altă dramă: cea a popoarelor care n-au nici trecut, nici viitor. România, de pildă, al cărei neant este atât de clar, atât de vizibil, că e indecent.

Zapraţan, Sorin Pavel, Petre Tuţea, sau Crăciunel, şi Nenea de asemeni – ca şi atâţia alţii –, atât de reprezentativi pentru neamul meu! Vieţi irosite, şi din această pricină interesante. Nu puteau, ba chiar nu trebuiau să se realizeze – poate pentru a

rămâne fideli geniului unui popor nerealizat, pentru a rămâne fideli unei sterilităţi native, originare.

Secretul ţării mele? Să trăieşti şi să mori fără rost. În timpul ultimului război, sute de mii au căzut luptând împotriva ruşilor şi nemţilor. Nimeni n-o ştie. Mai multe pierderi decât au avut americanii, sau englezii şi francezii la un loc. În zadar…

Uneori am senzaţia că „demonul" m-a părăsit. Iată unde duc abuzul de calmante, frecventarea budismului şi voinţa de înţelepciune. Împotrivindu-mă înclinaţiilor mele, luptând împotriva cusururilor mele, era inevitabil să-mi pierd din substanţă, să-mi sleiesc poftele şi ambiţiile, să mă scufund într-o secătuire deznădăjduită, stupidă, „nobilă".

12 martie. Ceea ce m-a atras întotdeauna la evrei e refuzul lor orgolios de a se accepta, chinul desăvârşirii lor, al singularităţii lor, visarea perpetuă la o condiţie diferită, *imposibilitatea* itinerarului lor.

Când lucrurile nu merg şi când suntem nemulţumiţi de soarta noastră, ne putem oricând spune că am fi putut fi unul dintre ei. Consolarea şi umilinţa de a nu fi evreu.

Timpul „meu"

Trăiesc deopotrivă de pe o zi pe alta (în toate sensurile cuvântului) şi dincolo de toate zilele: măsura elementară şi supremă a timpului. Coexistenţă dificilă, cauză a tuturor indispoziţiilor, ca şi a tuturor mângâierilor.

Ieri-seară. Pe o străduţă din apropierea Halelor. Bucăţi de zid negre ale unei case igrasioase. Şi sus de tot, o gaură prin care se putea zări o stea.

P.S. mi-a spus aseară, în timp ce umblam pe străduţe înguste, un lucru care m-a izbit: „Cineva ar trebui să scrie într-o zi ceva despre raporturile dumneavoastră cu Parisul, fiindcă e sigur că există o relaţie între atmosfera Parisului şi felul dumneavoastră de a vedea lucrurile".

Foarte adevărat: eu, care nu mai am rădăcini, m-am *înrădăcinat* totuşi la Paris. Este oraşul *meu.* Ceea ce avem în comun e un anumit sentiment al urâtului. Un urât metafizic, să

spunem, altoit pe urâtul parizian.

Mândria de a nu fi mărşăluit niciodată în urma unui drapel.

Soare, „glorious day” etc.

„Primăvara mi-a adus râsul de idiot”, lucrul cel mai bun pe care i-a spus Rimbaud, potrivit lui Pierre Lapparent.

Ne simţim câteodată atât de pierduţi în mijlocul unei bucurii intense că trebuie să facem eforturi ca să nu strigăm: Ajutor!

Aş vrea să fiu lipsit de orice legături, ca un Crist lipsit de caritate, fiinţă liberă, liber ca un zeu pyrrhonian.

Nu poţi căuta Adevărul dacă n-ai trăit vreme îndelungată dezgustul de viaţă.

E un dezgust exigent, pe care doar pasiunea adevărului îl poate mulţumi şi linişti.

Toată viaţa, Adevărul (e ruşinos totuşi să foloseşti, în acest caz, majuscula) a fost singura mea grijă – sau mai degrabă teama de a mă înşela, de a trăi în iluzie, care, nefiind decât o căutare indirectă a Adevărului, explică de ce n-am fost în stare să-l întâlnesc.

Lucrul care secătuieşte, care sterilizează cel mai tare este să urmezi o doctrină, o religie, un sistem, mai cu seamă pentru un scriitor; asta dacă nu trăieşte, cum se întâmplă adesea, în contradicţie cu credinţele de la care se revendică. Această contradicţie, sau mai degrabă această infidelitate îi stimulează, îi hrăneşte talentul, îl menţine într-o stare de nesiguranţă, de stingherealã şi de ruşine, deosebit de propice creaţiei literare.

Mă cunosc destul de bine, şi dacă nu mă dispreţuiesc în totalitate e fiindcă sunt prea dezamăgit şi prea obosit ca să mă pot deda unor sentimente extreme.

16 martie – Să excelezi în nedesăvârşire.

Trebuie spus cum stau lucrurile: mai cu seamă cu evreii mă

înţeleg în profunzime, fiindcă, la fel ca ei, mă simt exclus din umanitate.

Nu sunt reacţionar, admit toate reformele şi toate revoluţiile pe care le doriţi. Dar nu-mi cereţi să cred că Istoria are un sens şi că omul are un viitor. Omul va trece din dificultate în dificultate; şi aşa se vor petrece lucrurile, până va pieri din pricina asta.

Omul e *liber* în măsura în care poate să nu acţioneze imediat. Doar sincopa reflexelor sale îi asigură libertatea. Căci această sincopă îi dă răgazul să reflecteze, să cântărească, să aleagă. Ea creează un interval, un gol între actele sale. Acest *vid* este spaţiul şi condiţia libertăţii. Omul e om prin insuficienţele sale. Dacă n-ar fi ceva stricat în reacţiile sale fundamentale, n-ar fi decât un automat.

Groaza de viaţă nu e un semn al lipsei de vitalitate, ci mai degrabă de energie prost folosită, îndreptată împotriva ei înseşi.

La pictori, lipsa de înnoire e şi mai vizibilă decât la scriitori. De ce repetă unul şi altul aceeaşi expoziţie, vorbind de fiecare dată despre „opere recente”, în loc să declare pe faţă că nu va exista nicio surpriză? Singura justificare a repetiţiei este, în toate, aprofundarea, adică să faci acelaşi lucru, dar *la un alt nivel.* Acolo unde acest fenomen nu există e vorba pur şi simplu de o impostură mai mult sau mai puţin conştientă.

Esenţialul se iveşte adesea la capătul unor lungi conversaţii. Marile adevăruri se spun în pragul uşii.

17 martie. Beckett mi-a povestit ieri că o studentă de la Nisa i-a scris ca să-i ceară să protesteze împotriva modului în care îi este interpretată opera în facultăţile de litere, că e un mod nedemn etc. Cu siguranţă e vorba de critica structuralistă practicată în universităţi.

A citi o carte pentru plăcerea de a o citi şi a o citi ca s-o comentezi reprezintă două operaţii radical deosebite. În primul caz, te îmbogăţeşti, îţi adaugi substanţa a ceea ce citeşti; e o

activitate de asimilare; în cel de-al doilea, rămâi exterior, ba chiar ostil cărţii (chiar dacă admiri!), căci nu trebuie s-o pierzi din vedere nici măcar o clipă, trebuie, dimpotrivă, să te gândeşti neîncetat la ea şi să *transpui* tot ce citeşti într-un limbaj care n-are nimic de a face cu cel al autorului. Crideul nu-şi poate permite luxul să uite de sine; trebuie să fie conştient în fiecare clipă; or, această exacerbare a conştiinţei înseamnă în cele din urmă o sărăcire. Criticul ucide ceea ce analizează. El se hrăneşte, desigur, dar cu cadavre. Nu poate înţelege o operă sau obţine un profit de pe urma ei decât după ce i-a extirpat principiul vital. Socotesc un blestem faptul de a trebui să contempli un lucru pentru a vorbi despre el. Să priveşti *fără a şti că priveşti,* să citeşti fără a judeca ceea ce citeşti, iată secretul. Tot *ce* e prea conştient e funest pentru faptă, pentru oricare faptă. Nu faci dragoste cu un tratat de erotică alături. Şi totuşi, asta se întâmplă aproape pretutindeni astăzi. Importanţa enormă dobândită de critică ţine de acelaşi fenomen.

Singura utilitate a lui Dumnezeu (sau a ideii de Dumnezeu) este aceea că îţi îngăduie să te rupi de oameni fără să cazi în narcisism, în delir, în dezgust, în păcatele Eului. Eşti normal, cu iluzia unui sprijin *obiectiv.* În plus, a crede în Dumnezeu te scuteşte să crezi în orice altceva: avantaj nepreţuit. Iată de ce i-am invidiat întotdeauna pe cei care cred, fiind totodată incapabil să pricep cum reuşesc. Mi se pare mai lesne să te crezi Dumnezeu decât să crezi în Dumnezeu.

Din o sută de scrisori primite de un autor, una singură merită atenţie. Aproape toate îţi sunt adresate doar fiindcă se vorbeşte despre tine în ziare sau reviste. Ele sunt inspirate nu de ceea ce scrii, ci de ceea ce se scrie despre tine. În toate sectoarele, totul este de mâna a doua. Să ne dedăm modestiei!

(M-am străduit să fiu modest, cu mai mult sau mai puţin succes. Nădăjduiesc totuşi că voi reuşi într-o bună zi. Pentru asta avem în faţă moartea.)

18 martie. Sibylle m-a înştiinţat aseară că Mircea Eliade a avut pe 9 martie o criză cardiacă (pericardită?) şi că abia pe 16 medicii au declarat că e în afară de pericol. Criza a avut loc într-un oraş din Michigan unde se afla cu Christinel. M-am gândit

toată noaptea la acest accident neaşteptat. – Căci în ochii mei, avea o rezistenţă fără egal. De câte ori nu mi-am spus că dacă aş fi lucrat pe sfert cât lucra el, aş fi murit de mult! Rareori am văzut pe cineva care să se *dedea surmenajului*, dacă pot spune aşa, cu o ardoare ca a lui. În totul, opusul unui înţelept, înţelepciunea fiind refuzul de a abuza de forţele, de capacităţile, de timpul tău. Ceea ce M.E. ar fi trebuit să înveţe e *arta de a se plictisi.* Nu cunoaşte plăcerea de a nu face nimic. Sper s-o înveţe acum.

Patru ore de conversaţie *în franceză* cu un prieten al fratelui meu. Nicio frază, nu zic corectă: măcar acceptabilă. O avalanşă de solecisme. Ar fi trebuit să-i spun că nu ştie franţuzeşte. M-am abţinut, fiindcă *surpriza* ar fi fost de nesuportat pentru el.

Am crezut întotdeauna că orice glorie trebuie ispăşită, că trebuie să plăteşti pentru faptul de a o fi întâlnit, că no poţi cunoaşte fără să-ţi primeşti pedeapsa. Cel care o posedă nu se va mai putea lipsi de ea, şi cum, mai devreme sau mai târziu, gloria trece, el va încerca s-o păstreze cu orice preţ, se va agăţa de ea şi va fi efectiv un damnat, fie că o păstrează, fie că o pierde.

Doar un *necunoscut* poate să comunice într-adevăr cu Dumnezeu. Oamenii nu se interpun între el şi obiectul rugăciunilor sale. Avantajele metafizice ale anonimatului sunt imense…

A fi necunoscut de oameni înseamnă să nu ai obligaţii faţă de ei, să trăieşti fără responsabilităţi, adică să fii gata să dispari în esenţial.

„Eu sunt cel ce sunt…”

Lui Dumnezeu îi place laconismul. Ar fi un motiv ca să fii credincios.

Nimic nu e mai rău decât un zeu – sau un scriitor – vorbăreţ. *Totul e prea lung.* Iată singura maximă pe care ar trebui s-o avem în minte când ne apucăm să „creăm”.

Citit cu stupoare într-o revistă „reacţionară” un articol

foarte violent împotriva lui Pascal, prezentat ca un individ dintre cei mai dubioşi, căruia, după trei secole, nu i se iartă *Provincialele.* Franţa este ţara clanurilor, a coteriilor, a sectelor, a revoluţiilor şi războaielor civile, *deci* a dictaturilor. Discuţia nu e posibilă aici decât până la un anumit punct. Când spiritele se încing, adio argumente.

În acelaşi articol, jansenişti sunt trataţi ca o bandă de tâlhari. Când te gândeşti la soarta pe care iezuiţii le-au rezervat-o acestor tâlhari, te întrebi cum de mai îndrăzneşte cineva să ia apărarea unei Companii care are neobrăzarea să se revendice de la Iisus.

Am frunzărit ieri o carte de „cugetări" a lui François Rostand, prefaţată de nu ştiu care abate. Stilul, genul, întorsăturile de frază sunt ale tatălui său[1], dar conţinutul este exact opus. Ceea ce tatăl a demolat, fiul repune în drepturi; îndoielilor unuia li se substituie certitudinile celuilalt. Aşchia neputând sări departe de trunchi, fiul a schimbat direcţia, ba nu, a parcurs drumul în sens invers, l-a citit pe taică-său în răspăr. Tot ce a combătut acesta, celălalt celebrează, ridică în slăvi. E drept să adaug că în cazul tatălui negaţia se baza pe angoasă, pe luciditatea excesivă, tremurătoare aproape. O posibilitate de rugăciune exista. Dar pentru o altă generaţie.

Se pare că Pierre Loti a tradus *Regele Lear!* Ei şi!

Îngrămădirea asta de banalităţi! Ceea ce nu frapează nu există. *A scrie* ar trebui să fie sinonim cu *a grava.*

21 martie. Câmpia Beauce. Cer acoperit, vreme ceţoasă. Pâlcuri de copaci: pete negre, în mijlocul unei stepe brune. Câtă poezie la doar o oră de Paris!

22 martie. Nu sunt un exilat, ci un *expatriat.*

În timpul războiului, Breton a refuzat să înveţe engleza ca să nu-şi strice franceza. Lucru prin care a făcut dovada unui puternic instinct literar.

---

[1] **Biologul şi scriitorul** Jean Rostand (1894-1977). *(N. ed. fr.)*

N-ar trebui să părăsim o limbă decât ocazional. Ori de câte ori citesc în engleză sau în germană, simt că franceza mea se clatină. Trebuie să ne rezumăm la un singur idiom şi să aprofundăm cunoaşterea lui de dimineaţa până seara. Pentru un scriitor francez, o conversaţie în propria-i limbă cu o slujnică este mai de folos decât discuţia cu un mare savant într-o limbă străină.

Indignarea este un semn de vitalitate – şi de infantilism. Ori de câte ori mă încearcă, mă bucur şi mă întristez deopotrivă. Aş vrea să ajung să accept totul cu lipsa de uimire a unui idiot.

În fond, moartea nu-i decât sfârşitul unei lungi indignări.

Şi-a dat sufletul, adică a încetat să mai fie indignat.

Din milioanele de parizieni, sunt poate singurul care iubeşte cu patimă ţinutul Beauce, care socoteşte drept o şansă faptul de a-l avea atât de aproape, la doar un ceas de mers cu trenul.

Născut în Carpaţi, era inevitabil să fiu fascinat, prin contrast, de câmpie, al cărei neant orizontal invită mai mult chiar decât muntele la reflecţii de tot soiul.

Pretenţiile mele de înţelepciune, ce farsă! – când nu trece zi să nu simt impulsuri ucigaşe, absolut gratuite de altfel, prezente însă, şi cu atât mai grave cu cât nu vin dintr-o nevoie de răzbunare legitimă, dintr-o umilire suferită, din necesitatea unei compensaţii. Ele provin din „eul” meu, din cel care-şi oferă de dimineaţa până seara comedia detaşării. Pofta de a distruge e neîndoielnic vie în mine; nu mai puţin vie este însă credinţa într-un grotesc la scară cosmică ce contrabalansează totul, inclusiv respectiva poftă.

Mă simt ca un Raskolnikov care, pornit să-şi comită fărădelegea, se opreşte în drum ca să frunzărească Ecleziastul sau pe Epictet.

Fiind organice, aşadar insolubile, contradicţiile mele m-au predestinat eşecului. Mă îndrept spre el fără remuşcare, în chip aproape triumfal.

Sunt fără îndoială vlăstarul părinţilor mei; dar nu ei sunt

vinovaţi de ceea ce sunt, ci încercările prin care am trecut la douăzeci de ani, durerile şi insomniile din acea vreme, care, toate, au conferit tarelor mele moştenite o dimensiune de care părinţii mei nu sunt răspunzători, căci ei mi-au transmis chinuri suportabile şi modeste, iar nu aceste convulsii şi aceste ţipete, aceste cazne indecente, lipsite de măsură.

Azi-dimineaţă, la radio, Roland B., spirit subtil dar funciarmente fals, s-a complăcut să preamărească ideile lui Fourier, ba chiar şi stilul lui, pe care-l găseşte frumos şi căruia îi laudă neologismele. Îmi amintesc dezgustul cu care m-am îndepărtat de divagaţiile ilizibile ale acestui utopist. Rareori un text m-a iritat într-atât. Filosofie de imbecil. Un André Breton se extazia în faţa elucubraţiilor acestui ins lamentabil.

În grădina Luxembourg, după-amiază divină. E cu neputinţă de închipuit cer mai pur şi lumină mai eterată. Senzaţie de dincolo de fericire. Şi totuşi, îmi spuneam că e cu neputinţă să te mărgineşti la lumea asta fără să te cuprindă deprimarea.

A explica amănunţit un vis înseamnă a face literatură foarte proastă. A-l povesti pur şi simplu este cu totul altceva. Dar cine îşi mai povesteşte astăzi visele, fără să le comenteze? Progresele profanării, în toate domeniile, sunt aiuritoare.

Să dezarticulezi un vis cum ai dezarticula un mecanism.

Văd Paradisul ca pe un loc unde se ştia totul, dar nu se explica nimic.

L. ăsta, câtă vitalitate la el! Până şi jargonul pe care-l foloseşte capătă un anumit farmec de pe urma ei. Sub toate astea, există un soi de nebunie gâfâită, nu mai puţin molipsitoare, măcar pe timpul lecturii, atât de anevoioasă, altminteri!

Nu pot uita că provin dintr-un sat în care, la terminarea fiecărui an şcolar, elevii, împărţiţi în două tabere pe cele două maluri ale cătunului ce se înşiră de-a lungul unui râu, aruncau cu pietre unii în alţii, ca două forţe duşmane. Nu-mi mai aduc aminte dacă erau răniţi, dar, chiar copil fiind, spectacolul nu înceta să mă fascineze şi să mă uimească.

Am observat că, după miezul nopţii, mi se face milă de mine. Ar trebui să mă obişnuiesc să mă culc mai devreme.

24 martie

Fourier a marcat secolul al XIX-lea. (Dostoievski a fost trimis în Siberia ca fourierist.) Gânditorii mediocri (gen Teilhard) au avut întotdeauna mai multă influenţă decât ceilalţi. Ei se află la originea revoluţiilor. Un mare gânditor a fost, în secolul al XVIII-lea, Hume. În numele ideilor sale, prea subtile, şi prea profunde, nu se pornesc răzmeriţe: îndoiala nu duce la răzvrătire. Duc în schimb divagaţii în genul lui Rousseau, spirit mărginit dar plin de căldură.

Nu apreciez decât impasibilitatea şi nu mă atrage decât nefericirea. Să fii atât de înclinat spre detaşare şi să ai înclinaţie pentru tragedie înseamnă să faci dovada că nu eşti chemat să faci nici cel mai neînsemnat progres spiritual.

În timpul Revoluţiei franceze, Anacharsis Cloots, un prusac, a declarat: „Popor, lecuieşte-te de indivizi”.

Să te naşti – supremă indiscreţie.

Eroarea de a exista e pentru mine o evidenţă atât de sufocantă încât capătă în ochii mei un caracter pozitiv. Ai spune că e o boală necesară şi stimulatoare.

27 martie – Ady a vorbit despre „blestemul de a fi maghiar”.

Foarte bine, dar ce reprezintă el faţă de acela de a fi român?

Ungaria există sau a existat: România n-a existat şi nici nu există. Iată de ce numai în legătură cu ea se poate spune: *„nenorocirea de a fi român.*

Aş putea spune despre Sibiu sau Paris ceea ce Ana Ahmatova spunea despre Leningrad: „Umbra mea stăruie pe zidurile tale”.

Ceea ce-i lipseşte poeziei franceze, exceptându-l pe Baudelaire, este instinctul nefericirii şi suflul profetic.

28 martie. *Vârsta de aur precedă* Istoria sau îi *urmează.* Ambele viziuni condamnă procesul istoric.

Îmbătrânind, fiecare generaţie are dreptate să regrete „vremurile de altă dată”. Din regret în regret, refacem cursul Istoriei şi ajungem la *cel dintâi* regret – cel după vârsta de aur.

Poate că acest regret merge şi mai departe: nu exprimă el oare nostalgia după acele vremi în care omul nu era încă om? în care nu existau decât dobitoace şi… zei? în care *conştiinţa* nu era pe cale să se separe?

Fiindcă, în sinea lui, omul trebuie să fie nemângâiat de faptul că şi-a părăsit condiţia originară şi a lăsat baltă restul Creaţiunii. În taină, se căieşte că e om, nu îndrăzneşte să-şi dea pe faţă remuşcarea şi nici să facă ceva pentru a reveni la începuturi. Cum să procedeze? N-ar reuşi. De aceea cel mai simplu este să meargă înainte până la istovire, până la naufragiu.

Destinul omului seamănă cu cel al lui Rimbaud. Geniu fulgurant, repede epuizat. Omul va supravieţui geniului său. N-o să mai poată continua multă vreme astfel. O să se mai târâie câteva mii de ani. Pe urmă… Deosebirea între ceea ce este şi ceea ce va deveni va fi la fel de mare ca aceea dintre poetul *Iluminărilor* şi omul zdrobit de la sfârşit care, la spitalul din Marsilia, era înscris ca „negustor”.

Omul va trebui să plătească pentru toate înzestrările sale, pentru cariera sa strălucitoare. E de neconceput, şi ar fi nefiresc, să sfârşească *bine.* Spectacolul pe care-l va oferi unui observator ideal? „Să măturăm acest gunoi!” Omul se va scufunda în mediocritate şi groază. Această asociere, s-o recunoaştem, îi va conferi un plus de originalitate. Nu va reuşi niciodată să fie complet nul.

Nimic nu mi se pare mai deprimant decât să văd apărând iar şi iar aceleaşi iluzii, uneori cu aceleaşi formule.

Cu toţii am fost nebuni, aşadar capabili de iluzii, într-un anumit moment al vieţii noastre. Ceea ce explică de ce toate

vechile erori, pe care le-am crezut moarte pentru totdeauna, reînvie până în clipa când sunt din nou îngropate, omul neputând să-şi înnoiască la nesfârşit capacitatea – sau rezerva – de nebunie.

30 martie

Deznădejde, oboseală, dureri de cap. Spiritul mi-e gutunărit.

Să suferi de un guturai ereditar! Am răcit de la naştere.

Apropo de „blestemul de a fi maghiar" al lui Ady, am scris deunăzi că cel de a fi român e mai mare.

Nu de blestem e vorba în cazul nostru, ci de *nenorocire*, adică de o stare pasivă, în vreme ce în blestem există ideea unei *alegeri de-a-ndoaselea,* aşadar de grandoare, neîntâlnită în nenorocire.

31 martie

Magnificat de Bach.

Răscolit până la lacrimi. E cu neputinţă ca ceea se exprimă acolo să nu aibă decât o realitate subiectivă. „Sufletul" trebuie să aibă aceeaşi esenţă cu absolutul. Vedānta are dreptate.

Citesc într-o veche Istorie a Literaturii engleze acest lucru care-mi merge la inimă: „Hume era democrat în felul lui Voltaire: voia fericirea poporului fără a-i îngădui să se amestece".

Expresia: *a-ţi asculta viaţa* – o cunosc din experienţă. Numai că nu viaţa mea am ascultat-o, ci viaţa pur şi simplu; iată de ce mi-am depăşit propria mizerie pentru a înţelege mizeria universală.

Ce puţini sunt profeţii care nu sunt nătărăi! Profeţii optimişti sunt nătărăi cu toţii.

Ca să suporţi viaţa, trebuie să fii cinic sau naiv.

Când nu ai privilegiul să fii cinic sau naiv, viaţa este o încercare de fiecare clipă, o rană de nelecuit.

Orice glorie este o nedreptate, ea nu se naşte decât pe seama celorlalţi. Exact la fel cum e cu averea: n-o poţi face decât în detrimentul celor mai puţin favorizaţi. Averea, ca şi gloria, este efectiv o *favoare.*

Mâine, ziua mea de naştere. ŞAIZECI de ani. Sper să mă gândesc la altceva.

E mai bine să nu mă gândesc prea mult la ce am făcut în aceşti şaizeci de ani. O viaţă! Am o viaţă în urma mea! E înspăimântător.

N-am realizat aproape nimic din ce aş fi vrut. Dar dac-aş fi făcut-o, ce-aş fi câştigat? Aş fi astăzi mai mulţumit? Cu siguranţă nu. Reproşul pe care mi-l fac este de a nu fi devenit aşa cum mă visam: mai prejos de toate sau mai presus de toate. Pornit să ajung departe, la o extremă oarecare, m-am oprit pe drum şi am început să mă îndoiesc de menirea mea, şi de orice menire.

Mă înfund în sobrietate. Care e antipodul inspiraţiei. Nu mai pot ridica glasul. Patetismul mi-a devenit duşman. N-a fost întotdeauna aşa.

8 aprilie. Şaizeci de ani aşadar. Aduc mulţumirea mea tuturor clipelor de plenitudine pe care le-am trăit în această perioadă de timp atât de lungă sau atât de scurtă.

Timpul pe care l-am îndurat fiecare este singurul timp real. Celălalt, cel în care n-am fost sau în care nu vom fi, ţine de speculaţie şi de ipoteză aproape.

Şi totuşi, în aceste două timpuri am trăit, mult mai mult decât în propriul meu timp. Atât de mare este forţa, atotputernicia aviditătii îndreptate împotriva noastră, că ne impune orice clipă, afară tocmai de clipa în care ne aflăm. M-am lăfăit în mileniile de dinaintea mea şi m-am stins după mileniile de după mine. Ce simplu ar fi fost să mă rezum la modestul interval în care m-a aruncat soarta!

La vârsta mea, aproape toţi oamenii pe care-i admir erau morţi. Niciunul n-a avut prostul-gust s-o lungească până la

şaizeci de ani.

La douăzeci de ani, îmi puteam închipui totul: începutul şi sfârşitul lumii, nu însă şi faptul că într-o zi, sexagenar fiind, voi privi anii pe care i-am acumulat cu un pic de detaşare şi un pic de stupoare, ca şi cum ar fi vorba de un fragment de timp despre care nu ştiu ce să cred şi care deja nu mai interesează pe nimeni.

Societate „permisivă" – adică societate *fără interdicţii.* Dar o societate fără interdicţii se dezagregă pe termen lung. Căci *societate* şi *interdicţie* sunt termeni corelativi. Iată de ce o societate se împacă mai bine cu teroarea decât cu anarhia. Lipsa de libertate e compatibilă cu o anumită prosperitate: libertatea totală însă e sterilă şi autodistructivă. Asta e tragedia.

La fel se petrec lucrurile cu refularea pentru viaţa individuală. Ea are neajunsuri: dar neajunsurile sunt mult mai mari când nu mai există refulare, când nimic nu mai este ascuns, îngropat, *interiorizat.* Vrând să-i elibereze pe oameni, psihanaliza n-a făcut decât să-i înlănţuie – de suprafaţa, de aparenţele lor. I-a golit de secrete, i-a deposedat de conţinut, de substanţă. Refularea are partea ei bună. Iar psihozele consecutive suprimării sale sunt mult mai grave decât cele rezultate din refularea însăşi.

Strette de Paul Celan – *Elegiile duineze* reduse la schelet şi la ţipăt, la un *Krampf* [1] verbal.

Istoria în general invită la scepticism, iar cea a Franţei în mod special, căci, între toate, este sângeroasă şi declamatorie.

10 aprilie
Orice boală este o iniţiere.

În toiul nopţii m-am gândit la sinuciderea nepotului meu. L-am socotit întotdeauna un om de nimic pe acest nefericit: iată-l acum sporit în ochii mei, dobândind o statură nemeritată poate, dar ce contează! „Asta e sfârşitul", a spus, prăbuşindu-se pe podea. Ani de-a rândul trebuie să se fi pregătit pentru această

[1] Spasm. *(N.t.)*

clipă, iar dacă s-a sinucis în acea zi anume, e fiindcă nu mai putea continua, *îşi* atinsese limita (la fel ca Celan). Ce nebunie, să-i compar! Şi totuşi, e aceeaşi dramă, drama insuportabilului, a neputinţei de a continua, a agoniei, a zidului ce ţi se înalţă dinainte până la cer: nu-l poţi arunca în aer; dar nu-i nimic: închei socotelile cu tine însuţi.

Acum aproape şapte ani, cineva care-l zărise pe nepotul meu îmi spunea că, în singura odaie pe care o ocupau cu toţii (erau *şase),* el stătea retras într-un colţ, palid, taciturn, slab, cu un aer de schizofrenic. Semăna cu soră-mea, o nebună, o nefericită, o fiinţă imposibilă. Pentru amândoi, moartea nu putea fi decât o binecuvântare. Aşa cum e de altfel pentru toată lumea. Doar că nu îndrăznim s-o recunoaştem. Căci teama are o misiune de îndeplinit, şi o îndeplineşte cu o perfecţiune ştirbită doar de sinucideri…

A scrie un eseu, un roman, o nuvelă, un articol înseamnă să te adresezi celorlalţi, să scrii pentru ei; tot ce este gândire continuă presupune un cititor; gândirea discontinuă însă nu presupune aproape deloc, ea nu-l mulţumeşte decât pe cel care o concepe şi nu se adresează decât indirect celorlalţi. Ea nu caută ecoul; de aceea şi este tăcută, abia articulată: o oboseală reflectând la sine însăşi.

Când vorbeşte despre o realitate (moartea, istoria etc.), francezul nu se gândeşte la acea realitate anume, ci la cuvintele care o exprimă. De aceea gândirea lui este exclusiv verbală. Mi se va obiecta: dar aşa se întâmplă pretutindeni. Fără îndoială, dar nicăieri acest fenomen nu mi se pare mai evident ca în Franţa. De aici provine impresia că tot ce se face şi se gândeşte în Franţa nu pătrunde în miezul lucrurilor, ci se reduce la un joc de oglinzi, la surprizele spiritului care, în orice împrejurare, nu se întâlneşte decât pe sine.

B. dă perfect iluzia profunzimii. Tot ce spune pare să atingă esenţialul. Dar îndată ce priveşti mai de aproape, rămâi uimit de capacitatea lui de a nu spune nimic înveşmântând totul în aparenţe contrarii. E vid… poleit, neant cu nespus de multă ţinută.

11 aprilie. La ora 5 dimineaţa, complet treaz, mi-am adus aminte de următoarea scenă, cu o precizie a detaliilor absolut halucinantă (mai puţin anul):

În 1935, cred, am plecat pentru câteva zile să facem o excursie în Carpaţi, Dna T., deşteaptă şi curvă cât cuprinde, fiică-sa (şaisprezece ani, inocentă, naivă, drăguţă), fratele meu şi cu mine. Ajunsesem într-un loc pustiu.

Nu erau decât două case de lemn care-i aparţineau pădurarului. Seara, după cină, o apucam toţi patru pe o cărare; noaptea era fantastic de frumoasă. Pesemne făcuserăm trei sau patru kilometri, când se iscă un vânt uşor. Brazii înalţi şi deşi încep să... (fără poezie!). Mă rog, după o vreme, auzim freamătul caracteristic al unei păduri atunci când o boare mişcă vârfurile copacilor. La un moment dat, acelaşi freamăt pare să vină din imediata apropiere, ca şi cum o sălbăticiune ar fi stat la pândă nu departe de noi. Vorbeam despre orice, în afară de *asta.* Dar ascultam şi eram neliniştită fără să vrem s-o recunoaştem. Şi cu cât conversaţia se îndepărta de ceea ce simţeam, neliniştea creştea. Deodată, tânăra fată izbucneşte în lacrimi şi strigă: „Nu vreau să mor, nu vreau să mor”. Încerc s-o calmez, ne străduim cu toţii. „Pentru voi, nu contează. Ce vă pasă dacă muriţi, *voi aţi cunoscut dragostea.* Dar eu n-am cunoscut-o, nu vreau să mor!”

Văzând că nu putem s-o liniştim, o luăm în grabă înapoi, zguduiţi de această scenă şi aproape la fel de speriaţi ca fata. Am ajuns repede la adăpostul nostru. Nicio întoarcere dintr-o plimbare n-a semănat vreodată mai mult cu o derută, cu o fugă ruşinoasă.

Gestul nepotului meu nu-mi iese din minte. Când mă gândesc că am scris *„Despre necesitatea sinuciderii*” şi că sunt atât de impresionat când cineva se sinucide! E adevărat că nu-l credeam deloc în stare de aşa ceva pe acel nefericit şi că sunt uluit că s-a hotărât s-o facă. L-am socotit întotdeauna un imbecil; am greşit şi-mi pare rău acum. L-aş fi putut ajuta şi eu un pic mai mult; dar ce ar fi făcut cu banii? I-ar fi cheltuit prin cârciumi şi poate că ar fi ajuns la sinucidere mult mai devreme.

În familia mea, nimeni, afară de mama, nu s-a dovedit în stare să înfrunte viaţa cu încredere şi curaj. Cu toţii au fost mai

mult sau mai puţin disperaţi şi timoraţi, începând cu mine. Descurajarea unui neam întreg.

Sunt stupefiat să constat măsura în care m-am îndepărtat de poezie, de spiritul oricărei poezii. Nu mă mai prinde decât proza scurtă, amară şi dură.

Citit fragmente ale lui M.B. despre moarte. Nu spun nimic. Vorbărie admirabil adusă din condei. Are evident ceva de spus, dar nu reuşeşte s-o facă, se încurcă în frazele lui minunate, oraculare şi goale. Un splendid exemplu de neputinţă şi – să recunoaştem – de prezumţie aproape delirantă. Simbol perfect al anemiei franţuzeşti, al rafinamentului pur. Nu e permis să fii atât de lipsit de vlagă.

Disponibilitatea mea pentru oboseală mă îngrozeşte. O oboseală înnăscută, ca un talent.
Am darul oboselii.

Un student kamikaze îi scrie tatălui său, înainte să plece în misiune: „Îngăduie-mi să te rog să spui tuturor că trebuie să ne gândim adesea la moarte”.

Ce carte să iau de la bibliotecă? Am ezitat mult şi apoi, cum aveam chef să citesc un autor jalnic, plin de mizerii comparabile cu ale mele, am luat *Corespondenţa* lui Baudelaire.

16 aprilie. Mă gândesc la elveţianca germană pe care o întâlneam înainte de război la... quakeri şi care mă întreba invariabil: „Lesen Sie immer Pascal und Baudelaire?”[1]
La drept vorbind, nu i-am citit prea mult nici pe unul, nici pe celălalt, dar ei au fost dintotdeauna cei doi francezi fată de care am simţit cele mai multe afinităţi. Mai exact:sunt cei doi francezi la care mă gândesc cel mai mult, fără să am câtuşi de puţin nevoie să-i recitesc. Mai mult decât pe scriitori, îi iubesc pe *oameni,* dramele lor, lipsa de sănătate şi acel simţ, ce le e propriu, al decăderii *bine spuse.*
(Alături de ei, Mallarmé apare supărător de „preţios” şi de neesenţial. De aceea şi place atâta lepădăturii rafinate de

[1] „Tot îi mai citiţi pe Pascal şi pe Baudelaire?" (***N.t.***)

astăzi.)

Sunt incapabil să mânuiesc limbajul curent într-o limbă, oricare ar fi ea, începând cu a mea. Nu reuşesc să mă exprim decât în termeni vagi şi generali.

Suportăm destul de bine o mâhnire, dacă suntem sănătoşi din punct de vedere fizic. Dar dacă nu, cea mai mică iritare devine mâhnire şi orice mâhnire devine un chin.

(E ceea ce mi se întâmplă de o săptămână cu povestea nepotului meu. În vremuri normale, aş fi reacţionat cu moderaţie.

În acest moment, din cauza stării mele, trăiesc cu multă intensitate o dramă previzibilă, nu în forma asta, e adevărat, căci despre nepotul meu se putea crede orice, afară de faptul că ar fi în stare de o cruzime atât de deznădăjduită faţă de sine.)

Sinuciderea ar trebui să fie monopolul celibatarilor.

Am întors spatele „patriei" mele, dar târâi după mine, departe de ea, toate obsesiile pe care mi le-a lăsat moştenire, pe care mi le-a inoculat de la naştere, ba chiar dinainte de ea.

„Sunt înspăimântat de convingerea ce domneşte în jurul meu". (Fontenelle)

17 aprilie. „Nu cred în Dumnezeu decât când mă dor dinţii", ne-a spus acasă într-o zi o slujnică ce ne asculta vorbind la masă despre teologie…

Schopenhauer este „filosoful nostru naţional". Dintre toţi filosofii străini, el a exercitat cea mai mare influenţă la noi. Nu m-am îndoit niciodată că există un „pesimism" românesc.

Tudor Vianu traduce *„Schwermut"* cu *„inimă grea"*[1]. E mult mai bine decât „melancolie"!

Din fericire, nu mi-a fost dată credinţa. Căci, aşa cum mă

[1] În româneşte în original. *(N.t.)*

cunosc, aş trăi veşnic cu frica să n-o pierd. De aceea, departe de a-mi fi de ajutor, mai rău mi-ar face.

Motivul adânc pentru care am încetat să scriu: mi-am pierdut genul de credinţă pe care o aveam în limba franceză. Exista o luptă între mine şi ea, o iubeam şi o detestam; mi-a devenit indiferentă, nu mai există neînţelegeri între noi, nu mai există drame.

Am încercat – zadarnic – să-l conving pe Jerry că nu pot merge în SUA să ţin cursuri, că nu văd despre ce aş putea vorbi şi că însăşi ideea de a *preda* mi se pare de neconceput, unde mai pui că la vârsta mea nu te poţi lansa într-o carieră universitară etc.

Comedia asta durează de zece ani! Dar cum să convingi pe cineva care este *legat* că nu mai ai aproape nicio legătură cu nimic?

Să nu mai ai limbaj comun decât cu Dumnezeu, cu marele Mut.

I-am spus lui Jerry că nu pot vorbi decât la masă. Mi-a răspuns că în America, la seminarii se pot mânca sandvişuri şi se poate bea bere.

Inocenţa americană nu are margini!

Mi-am pierdut oare toate ambiţiile? Uneori înclin s-o cred. Dar dacă ar fi adevărat, ar fi trebuit să-mi pierd şi amărăciunile ce le sunt inerente. Or, nu e cazul, deci mai am încă ambiţii. Din păcate!

Plictisul este o suferinţă, aparent independentă de organe.

Plictisul este tipul însuşi al suferinţei nelocalizate: se află pretutindeni şi nicăieri.

Oamenii impertinenţi dau impresia de inteligenţă. Reuşesc aproape întotdeauna să înşele. De aceea şi abuzează de impertinenţă, ca să-şi menţină reputaţia. E adesea cazul francezilor.

E un mare cusur acela de a vrea să pari mai inteligent decât eşti.

Să fii exasperat de vanitatea altora înseamnă să dai dovadă că ai şi tu la fel de multă vanitate ca şi ei.

Oamenii cu cusururi identice şi mai ales apropiate nu se pot suporta unii pe ceilalţi. Francezul îl tolerează pe german, nu însă şi pe spaniol sau pe englez, de care se simte dispreţuit.

Trebuie să ne cultivăm dispreţul şi să nu-l distribuim prea uşor.

18 aprilie

Miezul nopţii. Adineaori îi spuneam lui S. St. Că am încercat totul în materie de experienţă mistică şi că, nereuşind să o ating cu adevărat, am *eşuat* în înţelepciune.

20 aprilie – „Carnetul meu de adrese e un cimitir". Vorbă a unui bătrân muzician.

(Cu strângere de inimă bifez întotdeauna, în propriul meu carnet, numele şi adresa unui „dispărut". Am impresia că-l omor a doua oară, că „reduplic" moartea, că o sporesc.)

Ceea ce numesc la mine înţelepciune nu e în realitate decât letargie. O letargie îndulcită, deghizată, camuflată de teorii.

Când nu mai ai nici voinţă, nici ambiţie, sfârşeşti prin a-ţi fi tu însuţi spectator, *asişti* la propriu-ţi spectacol. Stranie reprezentaţie!

Am pierdut totul, chiar şi propriile-mi impertinenţe.

Nu poţi face metafizică decât dacă ai nimicit în tine bunul-simţ sau cinismul. Orice viziune grandioasă şi aparent profundă se naşte din iluzie, din naivitate, dintr-un exces de imaginaţie şi de entuziasm.

Nu pot să sufăr ura, aşa cum o citeşti, pentru a da doar un exemplu, în ochii negrilor americani. E unul din motivele pentru care nu vreau să merg în Statele Unite.

Spectacolul urii mă îmbolnăveşte literalmente. De cum o percep în vorbele sau pe chipul cuiva, am senzaţia că am luat otravă, atât îmi face de rău, indiferent dacă o resimt eu însumi

sau dacă o contemplu.

Singurul „progres” real pe care l-am făcut cu vârsta este acela de a urî mai puţin ca înainte. Cauza e poate o scădere semnificativă a vitalităţii mele, detaşarea de oameni, declinul ambiţiilor mele. Ce contează! Urăsc mai puţin, iar când voi fi murit – progresul va fi atunci total – nu voi mai urî nimic şi pe nimeni. (Să fii mort e un mare avantaj. Nu mai ai resentimente faţă de nimeni, de nimic. E aşadar de-ajuns să nu mai fi ca să atingi perfecţiunea spirituală.) Să fie oare moartea o soluţie facilă? Să nu aprofundăm aceste lucruri.

Deschid un volum masiv dintr-o gramatică savantă şi cad peste această expresie fără noimă: „fiinţaţiune adjectivoasă”[1]. Închid pe loc volumul.

De ce să porţi o mască, dacă nu mai ai chip?

Înainte, puteai purta mască, fiindcă aveai un chip; acum, când chipul a dispărut, masca nu mai are rost.

Nu-mi iese din minte ce mi-a spus soţia lui Fischer-Barnicol. A fost anul trecut la Mamaia şi a vizitat câteva sate din Dobrogea. „Acolo, oamenii au chip. În Germania noastră de Vest, nu mai au”.

Poate că e exagerat spus, dar e adevărat: civilizaţia este sfârşitul omului; al omului ca fiinţă înconjurată de arbori şi de dobitoace. Acum e înconjurat de maşini. E o nenorocire ce-l va marca pe veci, o calamitate ce-l va urmări până la sfârşit. Da, omul nu mai are chip. Trebuie să mergi în Dobrogea ca să-i mai afli unul! Blestemul însoţeşte tot ce face omul civilizat. Trebuie ţinut bine minte acest lucru ori de câte ori suntem surprinşi sau izbiţi de ceea ce se întâmplă. Totul e în ordine, o ordine blestemată. Trebuia, trebuie să se întâmple aşa.

Am frunzărit o carte despre „măştile populare” din România. Parcă ai fi mijlocul unui trib african. Tot ce la noi este original, mai degrabă viu, vine de dinainte de Istorie, dacă se poate vorbi de Istorie când la mijloc este poporul nostru, singurul din Balcani care practic nu are *trecut.*

---

[1] În original, „étance adjectiveuse". (*N.t.*)

Nimic nu e mai deprimant după ştiinţa mea decât să citeşti o analiză detaliată a propriei tale opere, să asişti la propria ta disecţie.

Ţelul către care am aspirat întotdeauna – şi pe care l-am şi atins – este de a nu fi plasat niciodată în rândul oamenilor importanţi.

Un impostor conştient că-i impostor e negreşit mai înaintat în cunoaştere decât un om serios, plin de merite şi dintr-o bucată.

22 aprilie – Azi-dimineaţă, într-o scrisoare al lui Baudelaire către Sainte-Beuve, în care spune că tocmai a descoperit „Stanzas written în **dejection** ne-ar Naples" [1] ale lui Shelley…

Multă vreme, în orice caz în perioada *Tratatului,* a fost poetul meu preferat.

Pentru a scrie o scrisoare e nevoie de un minimum de inspiraţie. Iată de ce e atât de greu să te adresezi cuiva când eşti *pradă* detaşării.

M.E., după o criză de pericardită, îmi scrie că se simte fericit că a scăpat de ea, fiindcă are intenţia să scrie o lucrare voluminoasă despre religie, de la neolitic la Nietzsche.

N-am cunoscut niciodată pe cineva care să iubească atât cât iubeşte el cartea pe care o scrie sau citeşte. Mi se pare că dacă aş scăpa de o boală gravă, nu m-aş gândi deloc că mi s-a acordat un răgaz ca să scriu. E drept că, şi aşa, mi-e scârbă să mă manifest, să aştern în scris puţinele cugetări de care sunt în stare!

A face o operă înseamnă să *te năpusteşti,* să calci în picioare faptele. Lucru adevărat nu doar despre istoric, ci despre toată lumea, despre filosof în primul rând. O idee este un atentat împotriva faptelor. Cât despre o ideologie, mai bine să nu mai vorbim.

Reproducând o convorbire cu Talleyrand, Lamartine îi

atribuie acestuia o expresie cu alură romantică (ceva ca un flux care, retrăgându-se, te îneacă!) – lucru de neînchipuit în gura personajului. (Este ceea ce face Malraux în zilele noastre cu de Gaulle.)

Nu trebuie să ne încredem într-un scriitor care relatează vorbele unui om politic.

23 aprilie. Cumnatul meu, care a supravieţuit dezastrului familiei sale, îmi scrie: „Mângâierea mea nu poate veni decât din credinţa în bunătatea lui Dumnezeu. Mă rog, aşadar, să-mi dea puterea sufletească de a nu cădea în răzvrătire şi de a nu socoti că ceea ce mi s-a întâmplat sunt lovituri, căci toate vin din voinţa Sa şi din bunătatea Sa".

Eşti ispitit să iei în derâdere, apoi îţi spui că e totuşi cea mai bună alegere. Căci la ce ar sluji să te „răzvrăteşti" la şaptezeci de ani? Ideea de Dumnezeu şi-a dat măsura! Nu prea se vede cu ce am putea-o înlocui. De ce n-ar face oamenii totul ca s-o păstreze, să se agaţe de ea? Oricum nu vor găsi ceva mai bun. Iată de ce e totdeauna un lucru rău să sabotezi o credinţă, oricât de prostească, de obscură ar fi. Căci mângâierea ne-o găsim în credinţă, nu în raţionamente. Cum să-i vorbeşti unui om care a pierdut totul? Limbajul cel mai *imprecis* va fi întotdeauna cel mai eficace.

Senzualitatea şi urâtul copleşitor se potrivesc de minune.
Când nu mai credem în nimic, putem crede încă în *asta.*

„Pace şi odihnă de veci"[1] – cum scrie cumnatul meu că doreşte pentru fiul lui.

Pacea, odihna de veci – azi după-amiază, în pat, ceasuri în şir, m-am gândit la acest somn fără sfârşit şi pentru prima oară în viaţă am *realizat* pe deplin ce poate însemna moartea, privită ca odihnă. Căci pentru mine ea reprezenta orice altceva, orice afară de odihnă. Aveam despre ea o idee mai fantezistă. Îmi dau seama însă că adevărul despre ea se află în inscripţiile funerare şi în reflecţiile ocazionale ale oamenilor loviţi de un necaz, ale oamenilor oarecare.

Da, azi după-amiază, cred că i-am înţeles pe morţi: am

[1] În româneşte în original. *(N.t.)*

mers la fel de departe ca ei.

Corespondenţa lui Dostoievski şi cea a lui Baudelaire îmi plac atât de mult fiindcă în ele e vorba în principal despre bani şi despre boală, singurele subiecte „arzătoare”. Restul abia dacă mai contează.

Meister Eckhart, Bach, Hölderlin – (dacă ar trebui să-i numesc pe germanii cei mai însemnaţi).

24 aprilie. Asselineau povesteşte că Baudelaire, bolnav, adus de la Bruxelles, în clipa când, coborând din tren, a observat oraşul, a izbucnit într-un râs lung, sardonic.

A citi despre tine însuţi îţi lasă întotdeauna o senzaţie de oboseală şi dezgust. La ce bun aceste disecţii? Critica este o activitate demnă de dispreţ, ba chiar dăunătoare. Citiţi operele! Restul e inutil.

Scriem despre cineva fiindcă n-avem nimic de spus (sau fiindcă nu putem spune ce am vrea să spunem decât prin intermediul altuia).

Orgoliul ridicol al celui mai neînsemnat comentator: un ins care nu e croit să conceapă o singură idee personală te judecă aşa cum numai Dumnezeu ar avea dreptul s-o facă. Această prerogativă pe care şi-o arogă criticul îl face să creadă că e cineva şi că totul îi este îngăduit.

Cineva a spus cu multă îndreptăţire: „Sunt ceea ce n-am făptuit”.

Lucru prin care trebuie să înţelegem că actele pe care nu le-am săvârşit datorită faptului că ne gândim neîncetat la ele sunt singurul conţinut al fiinţei noastre. Cu alte cuvinte, eu *sunt propriile mele regrete.*

Clavecinul bine temperat

(După ce l-am ascultat, mi-am amintit un conflict pe care l-am avut de mult cu fiscul şi m-am înfuriat. Experienţa sublimului e întotdeauna urmată la mine de o experienţă meschină. După Bach – sordidul e cumplit. Lucru explicabil, dar nu mai puţin

penibil.)

Acum câţiva ani, deplângeam slăbiciunile voinţei mele; acum, acest neajuns a devenit atât de firesc pentru mine că am încetat să mă mai plâng. E oare un progres? Da, atunci când mă cufund în chietism; nu, atunci când ambiţiile mele se trezesc şi când mă gândesc iar la visurile mele din tinereţe.

Inactivitatea mea (sau mai degrabă: activitatea mea... pasivă, lectură aproape neîntreruptă) se explică din nefericire destul de bine: trăiesc de mai bine de douăzeci de ani cu calmante, aşa cum alţii, cei care produc, trăiesc cu excitante. Cum să supravieţuieşti unui asemenea regim de abrutizare?

R.M. îmi trimite un excelent text despre R. Char. Reproşul pe care aş fi ispitit să i-l fac acestuia din urmă este că *practică fulgurantul.*

O proză care diferi prea mult de limba vorbită este iritantă în cele din urmă. De aici îndepărtarea mea de orice proză poetică sau filosofică.

Între banalitate şi preţiozitatea sistematică, trebuie să alegem banalitatea. E mai adevărată.

27 aprilie

Dintotdeauna, raporturile mele cu ţara mea au fost doar negative, adică o fac răspunzătoare de toate slăbiciunile şi de toate eşecurile mele. Ea m-a ajutat să nu mă realizez, mi-a favorizat cusururile, e cauza degringoladei mele. Greşesc fără îndoială gândind aşa. Dar acest fel de a gândi îl datorez tot ţării mele...

Vis lung şi imbecil. Un ins îmi povesteşte că a ucis pe un ştiu cine. Nu e căutat de poliţie, fiindcă nimeni nu-l bănuieşte. Numai eu ştiu că e un asasin. Ce să fac? Mă aflu cu i el într-un bistro. Se duce până la toaletă, iar eu profit ca să-i spun patronului să anunţe poliţia. Acesta însă mă ia drept un nebun şi nu face nimic. N-am nici curajul, nici lipsa de loialitate (căci omul ăsta mi-a încredinţat o taină, cea mai mare din câte pot fi divulgate) de a mă duce să-l denunţ eu însumi. Mă simt complicele lui; de aici o stare de nelinişte. Mă resemnez cu

gândul că într-o zi voi fi arestat pentru complicitate. Îmi spun însă că ar fi o prea mare prostie; poate că totuşi o să-l denunţ – şi tot aşa până la trezire.

(Nehotărâţii sunt specialişti ai viselor lungi şi penibile. Cum să tranşeze lucrurile în vis, când în viaţă nu reuşesc niciodată s-o facă? Astfel, ei îşi perpetuează în vis şovăielile, laşităţile şi scrupulele. Sunt candidaţii ideali ai coşmarului.)

Vechea mea ură pentru Rousseau. Urăsc personajul mai mult chiar decât îi urăsc ideile.

Baudelaire: poetul începe să se demodeze, de nu cumva s-a demodat deja; personajul, dimpotrivă, creşte în importanţă. Capodopera lui – ce ironie! – sunt scrisorile (în vreme ce ale lui Mallarmé sunt exasperante). Mallarmé însă nu e demodat ca poet. Nenorocirea poetului Baudelaire: extrema sa claritate, excesul său de rigoare.

28 aprilie

Când vorbim de rău Biserica, nu trebuie să uităm rolul pe care l-a jucat în Spania în cruciada împotriva maurilor, iar în Rusia împotriva mongolilor.

Ambele ţări sunt „produse” ale religiei. În cele ce au urmat, şi într-una şi în cealaltă, ea avea să joace un rol prea important, adesea opresiv, aşa cum se întâmplă întotdeauna când o credinţă se instaurează şi în cele din urmă îşi supravieţuieşte sieşi.

Ce cred.

Cred că omul va sfârşi prin a lecui toate bolile, prin a pătrunde tainele „vieţii”, prin a concepe nemaivăzutul şi a-l înfăptui, dar nu cred că va reuşi vreodată să facă să dispară nedreptatea, căci nu văd cum s-ar putea instaura echitatea pe pământ. Ea nu va triumfa niciodată, sub niciun regim, pentru simplul motiv că e un lucru imposibil. De aici ostilitatea mea împotriva utopiei.

Spiritul utopic a existat dintotdeauna. Este o căutare permanentă, o manie care se exacerbează în epocile revoluţionare (ca a noastră) şi care se calmează după revoluţii,

din pricina decepţiilor inerente exceselor.

E ridicol să credem că avem monopolul spiritului revoluţionar. În Evul Mediu, conflictele teologice, lupta împotriva ereziilor, toate astea erau revoluţii, fiindcă „Ereticul”, nu trebuie uitat, era un „revoluţionar” în vremea aceea şi voia să-i răstoarne obişnuinţele… intelectuale. Toate aceste conflicte şi răsturnări aveau să-i dea pe Luther şi pe Calvin, care au zguduit o lume aşa cum au zguduit-o Robespierre şi Lenin. Nu trebuie să exagerăm însă cu similitudinile între o revoluţie spirituală şi o revoluţie socială. Sigur este că şi una şi cealaltă presupun explozia unei imense vitalităţi. Popoarele „sleite” nu fac revoluţii, le imită pe ale altora.

Fericirea generală nu e cu putinţă decât în sânul unei lumi total dezabuzate, dar în acelaşi timp nu prea amară, o lume *încântată* de faptul că şi-a pierdut orice iluzie…

Să nu te sinucizi e un semn de complicitate.

Să te scoli în toiul nopţii, ca să faci exerciţii de respiraţie până la totala îndobitocire a creierului – de ce? ca să-ţi redobândeşti somnul, inconştienţa, pacea, animalitatea, ca să scapi de întrebările din zori, de teroarea primei gene de lumină.

Louis de Broglie vede o înrudire între „tendinţa, adesea futilă şi uneori iritantă, de «a fi om de spirit» şi căile – atât de austere când sunt privite de departe – ale descoperirii ştiinţifice. Această relaţie există totuşi. Ce înseamnă, într-adevăr, să ai spirit dacă nu a fi în stare să stabileşti dintr-odată apropieri neaşteptate care instruiesc şi amuză?”

…Din această perspectivă, nemţii ar fi mai puţin potriviţi să facă descoperiri ştiinţifice decât francezii. Se ştie însă că adevărul e mai degrabă pe dos. Swift se minuna că un popor atât de greoi a putut face atâtea descoperiri. Asta fiindcă spiritul inventiv nu este spiritul ingenios, sprinten; e spiritul răbdător, profund, care adânceşte, care stăruie. Inspiraţia, scânteia e rezultatul dârzeniei, nu al mobilităţii. Nemţii se plictisesc mai puţin ca alte popoare. Or, o idee nu e urmărită până la capăt decât dacă eşti imun la plictiseală.

(Apropo de plictis, de rana vieţii mele, din pricina lui mi se

pare atât de fastidios să mă înham la o treabă, să „fac” (ce cuvânt!) o carte. După câteva pagini, mi se pare mereu că am spus destul. La ce bun să continui? Şi e foarte adevărat că cea mai mare parte a cărţilor s-ar putea opri la prima pagină.)

Am un fler special pentru a ghici cruzimea la semenii mei.

(Paul Celan era unul dintre aceşti oameni cruzi, fiind totodată foarte blând. Cruzimea lui era morbidă, deci scuzabilă.)

Am nenumărate motive să cred în viitorul sinuciderii. Într-o bună zi, oamenii vor vedea în ea singura lor ieşire. Tot acumulând probleme insolubile, vor ajunge atât de încolţiţi încât se vor întoarce împotriva lor înşile cu o patimă turbată. Vor găsi atunci, în fine, soluţia, singura ce le va fi rămas.

Astă-seară, pe străzile aproape pustii, m-am lăsat invadat de Bach – tot *Variaţiunile Goldberg.* Cea mai mare, cea mai pură beţie pe care mi-a fost dat s-o trăiesc.

30 aprilie. Datorez sănătăţii mele precare faptul că am priceput anumite lucruri. A fi bolnav înseamnă a *înţelege.*

În lipsa bolii nu înţelegem ceea ce e mai important. Putem însă înţelege foarte bine tot restul…

Cea mai mare plăcere pe care o am este să mă recuz, să refuz să mă asociez cu cineva, oricine ar fi. Mi-aş putea da şi viaţa pentru o cauză, cu condiţia să nu trebuiască s-o apăr. De cum îmi cere cineva să mă înhăitez, să subscriu la o acţiune pe care o conduce, fie ea filosofică sau de alt ordin, prefer să rup relaţiile cu el mai degrabă decât să-i fac pe plac. Poate cere de la mine orice, în afară de acea capitulare spirituală care constă în a intra într-un grup şi a mărşălui împreună. Nu mai am în comun cu oamenii decât faptul de a fi om…

Adineaori, privind nişte cărţulii vechi, dau peste *Conversaţie cu o umbră.* Titlu stupid şi demodat care mi-a dat un soi de fior. E foarte adevărat că totul depinde de dispoziţia noastră interioară, mai cu seamă când e vorba de impresii funebre.

De câtăva vreme, se transmite în fiecare zi, pe France

Musique, integrala lucrărilor pentru clavecin ale lui Bach. Prezentatorul, care nu pare foarte doct, repetă înainte de fiecare emisiune: „sublim, sublim”. E stupid. Şi totuşi are dreptate.

Înfrângerea mea nu este de a fi singur, ci de a mă *simţi* singur.

1 mai. Ascultat la BBC o emisiune remarcabilă despre de Gaulle, francezul pe care englezii îl apreciază cel mai mult de la Napoleon încoace. Fapt simptomatic: toţi participanţii l-au lăudat pentru calităţile lui nefranţuzeşti. „Avea, ca şi noi, simţul umorului”. – „Nu-i plăcea «small talk»[1], trăsătură a compatrioţilor săi”. Şi tot aşa. Aici mi-am dat seama ce proastă părere au englezii despre francezi. Aproape la fel de proastă ca a francezilor despre italieni.

Când mă îndoiesc prea tare de mine, îmi revin gândindu-mă că nu am discipoli: nu cunosc certitudine mai reconfortantă.

Atât de mare e câteodată setea mea de singurătate, încât, chiar şi în lumea de dincolo, mă văd căutând cu înfrigurare pustiul.

Seneca, al cărui stil era, potrivit lui Caligula, lipsit de *liant,* este un moralist-retor care a înţeles totuşi câteva lucruri; şi asta nu din pricina afilierii sale la stoicism, ci din pricina celor opt ani de exil petrecuţi în Corsica, insulă extrem de sălbatică pe vremea aceea. Respectiva încercare a conferit unui spirit frivol o dimensiune pe care, în mod normal, nu ar fi dobândit-o niciodată. L-a scutit de ajutorul pe care i l-ar fi putut da o boală, a jucat pentru el rolul pe care-l joacă pentru alţii infirmităţile.

„Să aducem slavă zeilor, care nu reţin pe nimeni în viaţă cu de-a sila”. (Seneca)

5 mai – De ce citesc atât?

Fiindcă strămanii mei străbuni nu aveau habar de acest soi de activitate; ca să-i răzbun, aşadar, ca să câştig timpul pierdut. Căci, în trecutul nostru, găseşti tot ce vrei, în afară de cărţi.

[1] Trăncăneală. (***N.t.***)

Dacă mă gândesc bine, e minunat să-ţi închipui că toţi acei oameni nu citeau nimic şi-şi petreceau lungile ierni pălăvrăgind sau tăcând…

(Cred de asemenea – de data asta însă nu ca o reacţie, ci în linia tradiţiei – că plăcerea mea pentru munca manuală vine de la ei, care nu trăiau decât de pe urma propriilor mâini, prin propriile mâini. Ori de câte ori *mânuiesc* ceva, mă simt împlinit: fac ceea ce ei au făcut dintotdeauna, ceea ce trebuie să fac şi eu. A fi „intelectual” este o eroare şi un viciu…)

Îndată ce citesc ceva despre ereditate, sunt copleşit de urât. „Codul genetic” îndeamnă la o modestie incompatibilă cu statutul de individ.

De vreme ce crizele mele de urât n-au fost în stare să mă ducă la credinţă înseamnă că nimic nu mă va duce vreodată la ea.

(Şi totuşi! Nu mă pot ruga, dar n-aş vrea să trăiesc într-o lume în care rugăciunea ar fi de neconceput. Căci posibilitatea, *ideea* rugăciunii mi-a fost un mare reazem în clipele grele.

Probabil că omul a început să se roage chiar înainte de a fi descoperit cuvântul: cum ar fi putut suporta angoasele pe care le va fi trăit când a părăsit starea de dobitoc, când a fugit de ea mai degrabă, fără gemetele şi ţipetele sale, prefigurări, semne prevestitoare ale rugăciunii?)

În principiu, mă cred în stare să fac orice pentru oricine. Singurul căruia sunt absolut convins că nu-i pot fi de niciun ajutor sunt eu însumi.

6 mai – Noapte cumplită. La ora 4 dimineaţa eram mai treaz ca în plină zi. M-am gândit la Celan. Într-o noapte ca asta trebuie să se fi hotărât s-o sfârşească. (*Hotărârea* însă o purta în el de multă vreme.)

Teribil în nopţile de veghe e faptul că ai cvasicertitudinea absurdă că somnul e inaccesibil, că e cu neputinţă să-l regăseşti, nu doar în noaptea asta, ci în toate nopţile. Senzaţia aceasta că nu vom mai adormi niciodată, că *a readormi* e un

verb ce nu mai are niciun sens pentru noi, iată ce-l împinge pe marele *veghetor* către un gest fără întoarcere. Momentul cel mai înfricoşător este acela în care te scoli în capul oaselor, cu gândul să iei otravă – sau să *ieşi din casă.* Ambele intenţii ţin de aceeaşi stare, şi ajung la aceeaşi concluzie. Insomniacul care nu vrea s-o sfârşească trebuie să se ferească să aibă la îndemână vreo otravă, căci mai devreme sau mai târziu va recurge la ea cu siguranţă. Nu mai suntem stăpâni pe noi înşine când ne dăm jos din pat sub imperiul unei crize de furie: avem un aer de *fanatic...* Tabloul e complet: paloare, chip de spectru, crispare, agresivitate.

7 mai. Citit câteva scrisori răscolitoare ale lui Kafka către Felice Bauer.

„Adevăratul motiv al temerilor mele – nu există ceva mai cumplit de spus şi nici de auzit – este că nu te voi putea poseda niciodată". (1 IV 1913)

Ce profanare să pui la îndemâna tuturor asemenea mărturisiri, scrise pentru o singură persoană! Care ar fi fost reacţia lui Kafka, în clipa când încredinţa unei tinere fete – pe care abia o cunoştea, căci n-o întâlnise decât o dată sau de două ori – o taină atât de dureroasă şi de înfricoşătoare, dacă ar fi prevăzut că după cincizeci de ani drama lui personală va fi etalată în ziare?

Spiritul: un cumul de nenorociri.

11 mai. De la 8 mai, degetul mare de la mâna dreaptă, prins în portiera unei maşini, mă împiedică să scriu.

În durerea intensă, ca şi în voluptate, timpul se restrânge la dimensiunile clipei; nu depăşeşte orizontul senzaţiei.

Dacă nu-mi reneg obârşia este fiindcă, la urma urmei, e mai bine să fii român, adică nimic, decât un simulacru de ceva.

Discuţie cu un tânăr din ţara mea: mi-a îndrugat numai minciuni, exagerări, ifose, în care intrau enorm de multă retorică şi nesiguranţă. Îndoielile despre sine nu duc totdeauna la modestie: adesea te fac să te umfli în pene. E cazul

compatrioţilor mei.

Pe marginea unei cugetări a lui Bertrand Russell.

Tânăr fiind, a scris că trebuie exterminaţi cât mai mulţi oameni cu putinţă, pentru a *scădea* suma de conştiinţă din univers.

Iată cu siguranţă o cugetare minunată, cea mai frumoasă şi mai puternică pe care a produs-o. Pentru mine, are mai multă greutate decât tot restul operei sale, considerabilă totuşi. (Douăzeci şi cinci de mii de articole!)

Cum de a mai putut totuşi, după ce-a conceput-o, să se angajeze în campanii umanitare? Ar fi trebuit să moară după acest acces de inspiraţie. Cu o asemenea „cugetare" nu poţi face o operă. Dar ce contează opera? Viaţa nu se justifică decât prin străfulgerările care o depăşesc şi o neagă. O atare străfulgerare te răscumpără şi te legitimează.

Poţi să suporţi, să înfrunţi sau să depăşeşti moartea; să te împaci cu ea, în schimb, nu reuşeşti decât în clipe privilegiate, adică rare, foarte rare.

12 mai. Angoasă insuportabilă în timpul… micului dejun.

Scrisori răscolitoare ale lui Luther despre ispitele sale, de genul celor de la Wartburg.

Abstinenţa este, pentru o fire senzuală, un chin de nedescris. Ascetismul nu are sens decât dacă eşti înclinat spre autotortură.

Pustiul este de neînchipuit fără masochism.

Citesc într-un manifest al tinerilor: „Societatea actuală ne împiedica să ne trăim utopiile".

E ridicol. Dar nu e mai ridicol decât atacurile mele împotriva României, în care o făceam răspunzătoare de neajunsurile şi de neîmplinirile mele.

13 mai. Cochin[1]. M-am dus pentru o consultaţie. Vreme de o jumătate de oră am fost trimis de la un ghişeu la altul.

[1] Spital de Ia Paris întemeiat în secolul al XVIII-lea de preotul Jacques Denis Cochin. (N.t.)

Când în sfârşit ajung la ghişeul potrivit, mi se spune că trebuia să trec pe la cutare altul să mă înscriu. Scos din fire, trag o înjurătură românească şi plec. Atmosferă de exod, harababură de nedescris, haos şi bâlci. Francezul are darul dezordinii. Cum îmi mai amintesc toate astea de tara mea!

Iar dacă detest ceva e înclinaţia către debandadă (debandadă pe care o am totuşi în sânge, ca orice balcanic).

Am scris despre catastrofa naşterii fără să-l citez pe Calderón şi fără să fi citit *Viaţa e vis,* în care e vorba despre „delictul de a te fi născut”. Omisiune de neiertat.

14 mai. Potrivit lui Hegel, „omul nu va fi cu totul liber decât atunci când se va înconjura de o lume în întregime creată de el”.

Ce eroare! Este exact ceea ce a făcut omul, şi n-a fost niciodată mai înlănţuit ca acum. Omul a substituit naturii tehnica, devenind sclavul acesteia în mult mai mare măsură decât fusese sclavul naturii.

De fapt, e de două ori sclav, căci de natură nu s-a eliberat complet. Dacă e să alegi între două sclavii, cea veche era de preferat.

Telefon de la Caz., care-mi spune că i-ar face plăcere să mă vadă, fiindcă se simte prea „umflat în pene” şi ar avea nevoie să fie „descurajat”.

Dacă am înţeles bine, specialitatea mea ar fi aceea de a coborî moralul oamenilor.

Ascultând o cantată de Bach în care una dintre arii se învârtea în jurul versului „Heiland, Ich sterbe”[1], am avut acum câteva clipe viziunea unei lumi în care germana va fi dispărut de tot, în care doar câţiva eruditi vor mai putea s-o descifreze.

Orice salt în viitor e cum nu se poate mai demoralizant.

Dispariţia limbilor, a naţiunilor, a omului, a vieţii, a…

În ziua în care am citit că peste 500.000 de ani Anglia va fi complet acoperită de ape, m-am lungit în pat în semn de abdicare şi de doliu.

---

[1] „Mântuitorule, mor.“ *{N. t.*

Telefonul te face să fii la cheremul primului venit. În fiecare zi, eşti ţinta unei noi agresiuni. *Posesorul de telefon* este omul cel mai nenorocit de pe lume, lipsit de orice apărare – dat pe mâna tuturor nepoftiţilor de pe pământ, el nu are nicio soluţie, în afară de impoliteţe, ba chiar de grosolănie, care însă nu e lesne de pus în practică. Pentru asta trebuie să ai daruri speciale şi o tradiţie de impertinenţă, de tupeu. Or, părinţii mei m-au crescut în cultul timidităţii şi al reţinerii. Tupeul nu e punctul meu cel mai tare, iar insolent nu sunt decât atunci când mă apucă, din înclinaţie către paradox – ceea ce nu deranjează pe nimeni. Agresivitatea *teoretică* merge rareori mână în mână cu fapta, cu practica. Se pierde în formule…

15 mai. Adineaori, euforie pe stradă. Mi se întâmplă rareori; dacă celorlalţi însă li se întâmplă des, cum să te miri de bucuria lor de a exista?

N-aveam de fapt niciun motiv să exult. Totuşi lucrurile stăteau cam aşa: un tânăr logodnic n-ar fi fost mai cuprins de neastâmpăr decât eram eu. Zadarnic încercam să mă calmez, să-mi repet că sunt o biată râmă, mergeam printre oameni ca şi cum m-aş fi îndreptat spre propriul meu triumf. Suveranitate a senzaţiei… Nu-i nimic de făcut împotriva supremaţiei trăirii.

Adineaori, ieşind să-mi fac plimbarea nocturnă, criză: urât sau disperare? N-am putut niciodată să le deosebesc, şi totuşi trebuie să existe între ele o diferenţă de esenţă, nu şi de manifestare. De necrezut ce mult se aseamănă ca *senzaţii.* Se întâlnesc în aparenţe şi se îndepărtează în adânc.

16 mai

Un admirator al lui Goethe i-a cerut într-o zi frizerului acestuia să-i dea o şuviţă din părul marelui personaj. I s-a răspuns că toate meşele erau reţinute de mult şi plătite de admiratori.

Nu avem experienţa a ceea ce se cheamă „neant” decât în clipele de insuportabilă fericire. Pe culmile ei, nimic nu mai rezistă, nimic nu mai este. În esenţa ei, fericirea e mult mai distrugătoare, mai „metafizică”, decât nefericirea.

În nefericire, luptăm, reacţionăm; ne oţelim; dar fericirea

care ne inundă, ne striveşte, ne taie puterile şi ne lasă fără apărare, buimăciţi, frustraţi.

Plouă fără oprire de câteva ceasuri. E singura... activitate reală, „cosmică”, originară, în acest oraş năpădit de chipuri.

Toate oraşele sunt abstracte. Iată de ce când un *element* se manifestă la oraş, te cuprinde bucuria. În sfârşit, apă! Te face să uiţi milioanele de chipuri.

Chipurile mă plictisesc. Tot ce aminteşte de om este insuportabil.

Detest creştinismul fiindcă omul ocupă în cadrul lui un loc central. Budismul face mai puţin caz de el, din fericire.

Ori de câte ori avem de rezolvat o problemă dificilă şi ne aflăm la o răscruce, cel mai bine este să ne întindem în pat şi să *aşteptăm.* Hotărârile luate în poziţie verticală nu fac două parale. Sunt pripite, fiindcă sunt dictate de orgoliu sau de teamă. E adevărat că şi culcaţi cunoaştem aceste două racile, dar într-o formă mai pură, mai... atemporală decât în picioare.

18 mai. Câţiva prieteni răspândiţi prin lume, de naţionalităţi diferite. Foarte puţini români. Trebuie să ne eliberăm de sentimentul apartenenţei la un neam. La ce bun să dăm importanţă hazardului naşterii, spaţiului în care am văzut lumina zilei? N-ar trebui să ne revendicăm obârşia de la nicio ţară, de la niciun popor, de la nicio rasă. Înţelepciunea e cosmopolită: lucru pe care l-au înţeles foarte bine stoicii... şi Goethe care, după înfrângerea de la Jena, a refuzat să se asocieze înflăcărării patriotice a ţării sale. I-a interzis fiului său să se înroleze în armata de eliberare, şi el însuşi se ocupa cu clasificarea gravurilor sale... Potrivit lui, „cele mai rele ţări au cei mai buni patrioţi”.

Nu pot să-mi iert că am pus la inimă prea tare nenorocirile ţării mele. Oricum nu puteam face nimic pentru ea. Chinuri zadarnice, care m-au istovit şi din care nu m-am ales cu nimic, afară de faptul că m-au înăcrit şi mai mult. Dacă e să suferim pentru tot ce se întâmplă, mai bine s-o sfârşim pe loc.

O pictoriţă venită din ţară prezintă o expoziţie pe strada mea, în faţa casei mele. Mă invită să iau parte printr-o misivă

bine adusă din condei. Mă duc. Mă întreabă dacă n-aş putea să mai trec până la închiderea expoziţiei. Îi răspund că nu sunt sigur… „Nici dacă vă mai scriu un bileţel?” îmi spune.

În fond, nu-i vorba aici de linguşeală, ci mai degrabă de un soi aparte de ironie… alintată.

„Ţara e frumoasă, dar avem părinţi răi”, mi-a spus X, româncă, la câteva minute după ce am cunoscut-o. E mult mai frumos decât dacă ar fi spus „conducători”.

Să poţi spune ceva important instantaneu, şi pentru vecie.

Nu pot să sufăr dezvoltările. Nu-mi plac ideile extensibile. În asemenea condiţii, scrisul nu mai are niciun rost…

19 mai

Goethe sau la antipodul Ratării. De aici profunda sa inactualitate.

Ratarea sau legea viitorului.

Omul a ratat fără îndoială totul, dar până acum îşi urma legea, se păstra în limitele proprii; de acum înainte se va micşora tocmai încercând din ce în ce mai mult să se depăşească; va fi redus la neant prin voinţa de a deveni superior sieşi. Asta înseamnă că ratarea va deveni felul său de a fi, şi mai ales de a *evolua.*

Multă vreme, am nutrit un soi de ură împotriva lui Goethe. Cu vârsta însă, îmi dau seama că-mi voi nuanţa judecata. Mai întâi din punct de vedere politic, mă simt foarte aproape de ideile lui (gen „despotism luminat”); pe urmă, rezistenţa lui în faţa înflăcărărilor şi nebuniilor epocii sale nu-mi displace. Nu-l voi citi niciodată cu entuziasm, dar personajul are, în ciuda afectării, elemente care nu-mi mai inspiră oroare.

Dacă trebuia să-mi dovedesc mie însumi că m-am schimbat şi am îmbătrânit, nu se putea semn mai bun decât *îngăduinţa* (?) mea faţă de Goethe. Îl *înţeleg*: e tocmai ceea ce refuzam până acum.

20 mai

Cât de bine se aplică ţării mele de baştină ceea ce a spus

Custine despre ruşi, anume că aveau *deprinderea,* nu *experienţa* nefericirii!

În vitrinele librăriilor, două volume enorme ale lui Sartre despre Flaubert. Vor urma încă două. Milă, dezgust şi aproape stupoare.

Iată un ins care n-a înţeles nimic şi care s-a refugiat în prolixitate, ca alţii în tăcere.

Am aflat de curând că în Israel nu există căsătorie civilă! Rabinii, care simt stăpâni acolo, nu-i recunosc drept evrei pe cei doar pe jumătate evrei. Acest rasism, bazat pe religie, explică dăinuirea acestui popor.

Goethe sau arta de a evita ireparabilul.

Prefer un asasin stilat unui sfânt fără maniere.

Aş vrea să fiu canibal, mai puţin pentru plăcerea de a-l devora pe imbecilul de X, cât pentru a-l putea voma apoi.

Exclamaţii. Ce titlu minunat!

Am fost oare făcut ca să exclam sau ca să rânjesc?
Pentru amândouă, pentru o sinteză irealizabilă.

22 mai. Dispreţul profund seamănă cu durerea.

În timp ce mă bărbieream, mi-am amintit de familia Barcianu din Răşinari, şi mai cu seamă de unul dintre fraţi, al cărui prenume l-am uitat, mare chefliu, care spre patruzeci de am s-a amorezat de o tânără tuberculoasă şi, la două-trei luni de la căsătorie, a trimis-o la Davos. Ca să-i poată plăti sanatoriul, a intrat casier la un spital, el care nu muncise niciodată. Nevastă-sa a murit în Elveţia la doi-trei ani după asta. Cam tot atunci s-au descoperit lipsuri mari în gestiune: hanii deturnaţi îi trimisese la sanatoriu ca să plătească întreţinerea nevestei. Ştiind că va fi arestat, s-a sinucis. — Toţi membrii familiei respective au avut o soartă tragică. Erau fermecători; copil fiind, când mergeam să-i văd, dus de tata, îmi bătea inima.

Ştiam că intru într-un teritoriu straniu.

Numesc poezie ceea ce loveşte ca un cuţit în inimă (după lectura poemului lui Juan Ramón Jiménez: *Yo no soy yo*[1]*).*

Tot ce se adresează celorlalţi, tot ce e conceput pentru ei, poartă stigmatul epocii, al modei şi al stilului. Cel mai puţin datează reflecţia intimă, tocmai fiindcă nu e făcută să acţioneze, să convingă sau să emoţioneze. Poemele mor; fragmentele, fiindcă n-au trăit, nu mai pot muri.

Mai mult decât preliminariile, la o operă mă interesează eşecurile, *rămăşiţele.* Dintr-un scriitor citim scrisorile, mărturisirile, amintirile lui şi amintirile *despre el*; tot ce ilustrează caducitatea operei, oricât de splendidă ar fi, şi vitalitatea, permanenţa accidentului, a anecdotei, a fiorului în stare de improvizaţie şi de lucru neelaborat (opera fiind obligatoriu ceva elaborat).

Mi-a trebuit multă vreme ca să scap de fascinaţia pe care o exercita asupră-mi jargonul filosofic. În fine, m-am eliberat de ea. Stilul ăsta profesoral, pedant, laborios, care se învârteşte în cerc şi al cărui ţel esenţial este de a ascunde, de a îndepărta problema, este până la urmă insuportabil. E de înţeles însă că-i seduce pe tineri şi-i satisface pe profesori. Dacă Hegel n-ar fi predat şi ar fi refuzat să construiască un sistem, ar fi putut să fie pandantul filosofic al lui Goethe. Şi ar fi putut avea alura liberă şi meditativă a acestuia, în loc să se lanseze în elaborări greoaie, care-i încântă pe universitari şi-i aduce la disperare pe oamenii de gust. (A vorbi despre *gust* când în joc se află Hegel e o aberaţie. Chiar Goethe a spus foarte nimerit despre el că a „pervertit" gândirea nemţilor.)

Orientarea mea „filosofică" a fost influenţată de această vorbă a lui Simmel din micul său eseu despre Bergson pe care l-am ciut prin 1931: „Bergson n-a sesizat caracterul tragic al vieţii care, pentru a dăinui, trebuie să se nimicească".

Goethe sau arta de a îmbătrâni.

[1] Eu nu sunt eu. *[N . l)*

Goethe a fost un virtuoz în arta de a îmbătrâni. L-am neglijat prea multă vreme. E timpul să recâştig tot ce-am pierdut. Iată un personaj care mă poate învăţa câte ceva în privinţa detaşării. Şi am mare nevoie de aşa ceva. Nu te poţi lecui de la sine (căci orice sine, şi cu atât mai mult orice eu! e o boală) decât frecventându-i pe cei ce-ţi sunt opuşi. Te izbăveşti doar prin ceea ce te neagă.

I-am frecventat prea mult pe „romantici". Ei m-au împins spre catastrofă, spre mine însumi. Aş fi putut însă ajunge aici şi singur, fără efort. Nu merita să le cer ajutorul.

Fiinţa căreia, după Dumnezeu, îi datorez cel mai mult este Bach, fără îndoială.

Fără el, aş fi fost mai sărac, mai sterp, mai neajutorat. El mi-a dat un nou suflu, m-a înălţat mai presus de mine însumi, în clipele în care eram în contact cu el, se înţelege, căci după aceea… a urmat prea adesea o cădere jalnică.

Nu există în Istorie crimă care să nu fi fost reabilitată într-o bună zi. Şi nici criminal. Dar Nero? Răbdare: o să vină şi ceasul său cândva. Dacă până acum a fost lăsat puţin deoparte, e fiindcă nimeni n-a vrut să se atingă de martirii creştini. Dar amintirea acestor martiri se va pierde odată cu dispariţia creştinismului.

Celui care şi-a pierdut majoritatea iluziilor nu-i este prea plăcut să trăiască în sânul unor popoare agitate. El visează la naţiuni placide, în care nu se comit gesturi, în care nu se spun impertinenţe, în care chiar şi vanitatea e calmă şi pare să se odihnească.

În copilăria mea, la Răşinari, aveam multă admiraţie pentru un ţăran care a murit pe la patruzeci de ani, după ce şi-a risipit averea în cârciumi şi bordeluri. Îl chema Ion (numele de familie îmi scapă acum). Câteva zile după înmormântarea lui, pe la miezul nopţii, un alt ţăran, care căra lemne, a trecut pe lângă mormântul lui (cimitirul era tăiat în două de o stradă). Cineva, în întuneric, fuma. Cine-i acolo? – a întrebat omul cu lemnele. — Sunt eu, Ion, am ieşit din mormânt ca să fumez o ţigară, a sunat răspunsul.

Ce se întâmplase? Un tovarăş de petreceri al defunctului,

după o beţie, venise să se reculeagă la mormântul prietenului său şi a avut ideea trăsnită să se dea drept defunctul.

Se zvonea, în copilăria mea, că celălalt ţăran s-a întors acasă îngrozit şi că a fost cât pe ce să înnebunească.

Blestemat fie oricine a intervenit în curgerea vieţii noastre, pentru a o schimba sau opri.

Eu însumi voi fi blestemat, căci, având mania să dau sfaturi, am făcut mai mult rău decât bine – nimeni, fie el şi sfânt, neputând interveni în viaţa altuia fără urmări

Orice formă de ataşament e un păcat împotriva clarviziunii.

Am citit de curând un lucru foarte just în corespondenţa unui critic englez. După Aristotel, n-a mai existat poezie în Grecia.

Filosofia ucide inspiraţia.

(Hölderlin era contemporan cu Hegel. Dar după Hegel, n-a mai existat un poet de talia lui Hölderlin şi niciun filosof de talia lui Hegel.)

Orice lucru dus până la capăt e un impas, în viaţă ca şi în artă.

În toate, trebuie să lăsăm deschisă către viitor portiţa nedesăvârşitului.

Sunt atât de pătruns de ideea zădărniciei, încât e pur şi simplu de neconceput că mai sunt încă în stare să săvârşesc cel mai neînsemnat gest. Şi totuşi continuu, măcar pentru faptul, tocmai, că fiecare gest are pentru mine farmecul unei minuni, al unui lucru de neconceput. Nu ne întâlnim cu existenţa decât după ce am negat-o până la capăt. Căci negarea totală ne readuce în prima zi a lumii.

1 iunie

Am început să scriu o scrisoare şi m-am oprit după prima frază. M-am trezit deodată în imposibilitatea de a mai adăuga ceva.

Oroarea de accesoriu mă paralizează. Or, accesoriul este

esenţa comunicării (şi deci a gândirii). E carnea şi sângele verbului si scrisului. A vrea să renunţi la el — e totuna cu a-ţi închipui că faci dragoste cu un schelet. Numai că nu e vorba de voinţă, ci de o stare de fapt, mai exact de o *oroare.*

Bunul-simţ şi metafizica sunt absolut ireconciliabile.

(Am ajuns la această observaţie ori de câte ori am avut o conversaţie cu un gânditor angajat în elaborarea vreunui sistem, filosofic sau de alt ordin. Marile perspective nu sunt doar compatibile cu obnubilarea, provin din ea.)

Am hotărât să adun laolaltă cugetările risipite în aceste treizeci şi două de caiete. Abia în două sau trei luni voi vedea dacă pot alcătui substanţa unei cărţi (al cărei titlu ar putea fi „Interjecţii" sau „Eroarea de a te naşte").

Istorie şi ură: cea din urmă este motorul celei dintâi. Ura face să meargă lucrurile pe acest pământ, ea împiedică Istoria să-şi piardă suflul. A suprima ura înseamnă să ne privăm de *evenimente.*

Ura şi evenimentul sunt sinonime. Unde există ură se petrece ceva. Bunătatea, dimpotrivă, e statică: ea păstrează, *opreşte,* e lipsită de virtute istorică, frânează orice dinamism. Bunătatea nu-i e complice timpului; ura în schimb îi este esenţă.

6 iunie

Eliberare, eliberare –

Să suprimi interdicţii, să scapi de ele e un lucru foarte bun, dar nu riscăm cu acest joc să ajungem într-o bună zi să nu mai avem de ce să ne eliberăm? De când s-au constituit, societăţile n-au făcut decât să elaboreze interdicţii, graţie cărora se puteau bucura de oarece stabilitate: *zeii* au fost născociţi în acest scop. O furie a lichidării a pus stăpânire pe umanitate. Îi vor trebui timp şi răbdare ca să găsească lanţurile unor noi superstiţii.

Tot ce am scris nu slujeşte la nimic şi nu duce la nimic. Iată de ce nu sunt pe de-a-ntregul nemulţumit de ce-am făcut. Am urmărit adevărul. Or, ce este adevărul, dacă nu ceea ce stânjeneşte viaţa, ceea ce o contrazice chiar? Sau mai degrabă: ceva de care ne putem lipsi ca să trăim.

Ştiu foarte bine că ideea de „ţel” e lipsită de sens. Ca să mă pun de acord cu inutilitatea ordinii şi a dezordinii universale, mă străduiesc şi eu să trăiesc fără un ţel, numai că în chip conştient. Reuşesc adesea, nu fără efort. Isprava asta e mai rară decât se crede. Păcat că n-o putem împlini fără să ne împăunăm.

Dostoievski îi scrie fratelui său, în chiar ziua în care, după simulacrul de execuţie din piaţa Semionovski, îşi vede pedeapsa comutată în patru ani de muncă silnică la ocnă, după care urma să fie simplu soldat.

„Să fie oare cu putinţă să mai reiau pana? Cred că peste patru ani va fi posibil… Da, dacă nu voi fi lăsat să scriu, voi pieri. Mai bine cincisprezece ani de ocnă, dar cu pana în mână!”

Stranie reacţie din partea cuiva care a scăpat de la moarte, în aceleaşi împrejurări, sunt sigur că acest gând ar fi fost ultimul care mi-ar fi venit în minte. Iată de ce e limpede că nu sunt scriitor, că ambiţia mea se limitează la a cunoaşte, *a înţelege,* şi nicidecum la a reda, a exprima, a inventa.

13 iunie – Spre deosebire de ceea ce se crede, discuţiile interesante, în care se abordează marile probleme, nu sunt fecunde, fiindcă în ele se spune totul, iar apoi nu mai avem niciun chef să reluăm pe îndelete aceleaşi teme şi să le desluşim. Un dialog cuprinzător ne goleşte pentru multă vreme, fiindcă ne împiedică să explodăm în scris.

Îi spuneam aseară lui R.M. că Georges Bataille a fost un om interesant, un dezechilibrat complex, ciudat, dar că nu-mi place felul lui de a scrie, că nu era înzestrat pe măsura dezechilibrului său.

Sunt omul post-Istoriei. De fapt, nu mă mai interesează decât timpul *fără evenimente,* Istoria *de după* Istorie. Timpul istoric propriu-zis nu mai are sens pentru mine.

Meritul meu nu este de a fi absolut ineficace, ci de a fi vrut să fiu.

Sunt un învins, n-am reuşit să descurajez pe nimeni; la fel

ca prietenul meu Molinié[1], care n-a reuşit să convertească pe nimeni.

E mai bine să trăieşti după o revoluţie decât înaintea ei.

Momentul cel mai prielnic este acela în care un ideal se şubrezeşte fără a se epuiza, în care dăinuie fără a mai avea puterea să-şi impună tirania. Dezagregarea extrem de lentă a unui sistem, imediat după ce a trecut beţia care i-a dat naştere.

Ne zbuciumăm şi ne frământăm ca să putem fi dezamăgiţi. Totul, dar absolut totul în istorie sfârşeşte prin a dezamăgi. Nu-i vorba aici de o constatare, ci de o lege. Foarte puţini sunt aceia care încep cu Decepţia şi stăruie în ea.

30 iunie. Când sunt singur, sunt nemulţumit de lume, iar când ies în lume, sunt nemulţumit de mine.

Am văzut astăzi expoziţia Proust, la muzeul Jacquemart-Andre. La început, fotografiile atâtor paiaţe mondene m-au umplut de scârbă; pe urmă, fără voia mea, au sfârşit prin a se impune, au dobândit realitate. Când am ieşit, eram mişcat.

În fond, amintirea tuturor acelor mondeni care-l dispreţuiau pe „drăguţul" Marcel a dăinuit doar datorită lui. Care ar fi fost reacţia contesei Greffulhe dacă pe vremea când abia catadicsea să-l primească pe Proust, i s-ar fi spus că, graţie lui, peste cincizeci de ani rochiile ei vor fi expuse pentru toată lumea? Mă rog, un lucru este cert: una din rochiile ei, cu adevărat somptuoasă, este obiectul cel mai impresionant din expoziţie.

Ceea ce e caduc la Proust e poezia, izul stilului simbolist, acumularea de efecte, saturaţia poetică. E ca şi cum

Saint-Simon ar fi suferit influenţa Preţioaselor[2]. Mi-e teamă că peste cincizeci, peste o sută de ani, volumele din *în căutarea o* să devină ilizibile.

2 sept. Am ascultat o înregistrare: Dinu Noica citind Iov şi Psalmii!

---

[1] Molinié era călugăr dominican. (*N.ed.fr.)*

[2] Nume dat în secolul al XVII-lea femeilor care au adoptat o atitudine nouă şi rafinată faţă de sentimentele omeneşti, exprimându-se într-un limbaj căutat; au fost ţinta ironiilor lui Molière în Preţioasele ridicole. (N.t)

Totul e posibil cu un om dat naibii cum e el. Ce spirit derutant, extraordinar vreau să spun.

17 sept. – Oamenii au inventat *viitorul* ca să nu fie nevoiţi să-i spună morţii pe nume.

Ideea de progres este o idee inevitabilă, chiar indispensabilă, dar care nu înseamnă nimic. Nu ne putem lipsi de ea şi totuşi nu merită să ne oprim asupra ei. E ca şi cu „sensul" vieţii. *Trebuie* ca viaţa să aibă un sens; însă ce sens, ce conţinut să-i dăm, care să nu fie derizoriu?

Să-ţi începi ziua cu o criză de descurajare nu este poate o metodă atât de rea. Ai cel puţin împotriva a *ce* să lupţi în ceasurile următoare; îţi faci de lucru, eşti sigur că scapi de criza de urât.

Am încercat să citesc *Imperiul semnelor* de Roland Barthes. Ce stil! Lucruri simple prezentate într-un scris sibilinic, de-o afectare delirantă, de-o preţiozitate care-ţi întoarce stomacul pe dos. Cu toate astea, individul e inteligent şi subtil, şi deloc gol. Dezgust fără margini.

Tot ce evocă ideea de fatalitate are pentru mine ceva seducător şi voluptuos.
Tragedia îmi ţine de cald.

Nimic nu e mai rău decât preţiozitatea combinată cu jargonul ştiinţific.

25 sept. Dezgustul de sine este o disperare năruită, istovită, lamentabilă.

26 sept. Bois-le-Roi. Duminică superbă.

Nu toată lumea are privilegiul unei copilării nefericite. A mea a fost mai mult decât fericită: *desăvârşită.* Nu găsesc un adjectiv mai bun care să exprime ce a fost sublim în ea, ce a fost triumfal până şi în spaimele ei. Aşa ceva trebuia plătit, nu putea rămâne nepedepsit.

Să te calomniezi e o plăcere cu mult mai mare decât să fii calomniat.

12 oct. Progresăm numai în treburile practice, numai în ele avem un ţel spre care tindem. În treburile inutile, să spunem metafizice, nu înaintăm, ne învârtim inevitabil în cerc. Pe acestea nu le aprofundăm, le rumegăm aşa cum se rumegă o nenorocire.

13 oct. Am primit azi-dimineaţă o scrisoare de la o prietenă din Sibiu, pe care am văzut-o ultima dată în 1937, cred. De atunci, niciun semn de viaţă. Îmi spune cum o duce şi-mi zice că moartea nu-i departe, că se pregăteşte să intre în Necunoscut.

Clişeul ăsta, nu ştiu de ce, m-a făcut să tresar. Nu intrăm în nimic prin moarte, nu e limpede *în ce* am putea intra, în orice caz nici în cunoscut, nici în necunoscut. Orice afirmaţie e abuzivă aici. Moartea nu e o *stare*; nu are nicio realitate în afara vieţii. Tot ce putem afirma este: sunt viu, adică sunt prezent deopotrivă în viaţă şi în moarte. Nu există viaţă diferită de moarte. Iată de ce *muritor* e singurul calificativ inatacabil când vrem să definim ceea ce este viu.

Regentul. Corupţia agreabilă. Era mai *liber* ca Voltaire, mai „înaintat”. Acest grad de libertate prevesteşte întotdeauna un sfârşit. Toleranţa împinsă până la autodistrugere. Pasiunea pentru desfrânaţi, fiindcă desfrânaţii nu au păreri.

Cel mai mare sceptic aflat vreodată în fruntea treburilor statului în Franţa. Mult mai sceptic decât un Talleyrand care avea slăbiciunea de a crede în aparenţe, în maniere, în ceremonial.

Fascinaţia pe care o exercita asupra lui Saint-Simon – om cu principii, intransigent, soţ fără cusur, legat de casă, evlavios când îi cădea bine – un om ca ducele de Orléans – spirit nestatornic ca nimeni altul, schimbător la culme, lipsit de convingeri şi incapabil de a avea. Dezgustat, excedat, *pierdut,* refuzând regula jocului. Lipsit de orice prejudecată (deşi întreaga societate, întregul corp social şi politic e doar o sumă de prejudecăţi), îşi submina raţiunea de a fi, se îngrijea de

propria lichidare, şi de cea a regimului pe care-l reprezenta.

Saint-Simon era pradă unei duble fascinaţii: sfâşiat între Regent şi Rance, între diletantism şi rigoarea trapistă.

El, care ştia ce înseamnă să iubeşti şi să urăşti, se simţea atras de un om fundamental incapabil de iubire şi ură, căci Regentul ăsta era: *sila nemărginită.* Nu înţeleg de ce un Baudelaire n-a fost interesat de un personaj cu care avea puncte comune.

Am avut întotdeauna o pasiune pentru Regent. Treburile importante, le rezolva cu *pungaşii* dând cu banul. Totul pentru el era *joc.* De aici şi toleranţa cârmuirii sale. În timpul ei, revocarea edictului de la Nantes n-ar fi putut avea loc. Venea după o lungă domnie în care „convenţiile" făcuseră ravagii. Cu el, se trecea la dezinvoltură, la toleranţă; iar cine spune toleranţă spune *dizolvarea credinţelor.* Regentul avea toate viciile antifanatismului.

Nimic nu este mai ridicol decât doi profeţi *contemporani.* Unul dintre ei trebuie să se dea deoparte şi să dispară, dacă nu vrea să devină ridicol. Afară doar dacă nu se prăbuşesc amândoi – ceea ce ar reprezenta soluţia cea mai echitabilă.

Pofta de a demola e atât de adânc sădită în om că nimeni, nici măcar un sfânt, nu reuşeşte s-o stârpească. Este cu siguranţă inseparabilă de condiţia fiinţei vii. Fondul vieţii e demonic.

Demolarea are rădăcini atât de profunde în fiecare dintre noi, încât e foarte probabil că n-am putea trăi fără ea, vreau să spun fără *dorinţa* de a-i ceda. Ea face parte din datele noastre originare. Naşterea fiecărei fiinţe înseamnă naşterea unui alt demolator.

În fiecare fiinţă văd un demolator.

Înţeleptul e un demolator domolit, tras pe linie moartă. Ceilalţi însă sunt demolatori *în acţiune.*

14 oct. În scrisoarea vechii mele prietene de la Sibiu, o expresie revine de trei ori: „fără noroc"[1]. Pentru român, *nenorocul* este un dat consubstanţial fiinţei. Ne naştem fără noroc şi aşa rămânem.

[1] În româneşte în original. *(N.t.)*

A scrie înseamnă a *îndrăzni.*

Când răsuceşti în minte ideea naşterii, tot ce faci pare o aiureală, căci e lipsit de sens. Eşti ca un nebun care, vindecat, n-ar reuşi nicio clipă să-şi uite nebunia; s-ar gândi la ea întruna, şi, din pricina asta, vindecarea nu i-ar sluji la nimic, fiindcă nu s-ar putea bucura de ea.

15 octombrie. Deunăzi, vizită a lui J.B., douăzeci şi doi de am. E obsedat de sinucidere, nu poate face nimic în viaţă etc. Aproape toţi tinerii care vin să mă vadă sunt dezechilibraţi mintal, vrednici de plâns, cei mai mulţi „deşeuri”, însă doar pe plan social, căci altminteri au înţeles; ba au înţeles atât de bine că au devenit inutilizabili.

De cum se interesează cineva de cărţile mele, ştiu că e „terminat”, că ceva s-a frânt în el, că nu va fi în stare să se „descurce” în viaţă. Nu strâng în jurul meu decât învinşi.
Patronul învinşilor.

18 oct. Nu comitem o faptă josnică pentru a ne umple de voluptate, ci de suferinţă.
Căci dorinţa de a suferi înseamnă pentru unii ceea ce înseamnă mirajul câştigului pentru alţii.

19 octombrie. Ori de câte ori mă gândesc la *esenţial,* mi se pare că-l întrevăd în tăcere sau în izbucnire, în consternare sau în ţipăt. Niciodată în cuvânt.

Am observat că acei – sau acele – care se interesează cât de cât de ceea ce scriu au o trăsătură comună: neurastenia (ca să simplificăm).
Nimeni să nu deschidă această carte dacă n-a fost bântuit de anxietate – iată ce ar trebui să scrie pe banderola fiecăreia dintre cărţile mele.

Când comiţi o josnicie, pe moment simţi că trăieşti, sângele ţi se pune în mişcare, eşti mulţumit şi plin de elan. De parcă ţi-ar fi reuşit o ispravă. Curând însă buna dispoziţie dispare, iar

euforiei îi urmează ruşinea şi crisparea.

22 octombrie. Îi spuneam ieri Doinei G. că am devenit „fatalist", că l-am regăsit pe ţăranul român – la Paris! Aş fi putut la fel de bine să rămân acolo, având în vedere rezultatul!

23 octombrie. Surâsul lui Buddha. Buddha surâde când, la capătul unei serii de întrebări despre înţelesul ultim al dorinţei, al dezgustului, al seninătăţii, este întrebat: Care este telul, înţelesul ultim al nirvānei?

Buddha socoteşte această întrebare *exagerată,* excesivă; ea nu comportă niciun răspuns. Şi atunci *surâde.* S-a glosat mult asupra acestui surâs. De ce n-am vedea în el o reacţie normală în faţa unei întrebări stânjenitoare, chiar indiscrete, în orice caz *imposibile*? Este ceea ce facem ori de câte ori cineva ne pune întrebări care nu comportă răspuns. Este comportamentul nostru în faţa *de* ce-ului absurd al copiilor sau necioplţilor, al indiscreţilor. Surâdem fiindcă răspunsul este imposibil, şi asta fiindcă întrebarea e lipsită de sens.

Mecanismul meu e atât de stricat încât suport durerile mai bine decât remediile.

Fără eşec nu există împlinire spirituală.

Trecerea timpului este cumplită în sine. Dar cu cât ar fi mai cumplit un timp încremenit! Dacă s-ar opri pentru totdeauna! Moartea însă tocmai asta înseamnă. Iată poate motivul profund al spaimei pe care o inspiră. *Distruge,* nimiceşte timpul, îl împiedică pe vecie să mai curgă...

Îi spuneam adineaori lui Roger Munier că Franţa n-a avut poate Inchiziţie, cum a avut Spania, dar că şi-a scos pârleala cenzurând limba...

29 octombrie. Vizita lui Brejnev la Paris.

Deschizând azi după-amiază o carte despre Rasputin, în care apare o fotografie ce-l reprezintă pe călugărul blestemat bându-şi ceaiul împreună cu ţarina, am înţeles pe dată de ce e B. aici în acest moment. Ca să înţelegi Revoluţia rusă nu e

nevoie să-l citeşti pe Lenin. E de-ajuns să citeşti o biografie a acestui straniu şi abject călugăr.

Am cunoscut scriitori obtuzi şi chiar proşti; dar toţi traducătorii pe care i-am întâlnit, fără excepţie, erau inteligenţi şi adesea mai interesanţi decât autorii pe care-i traduceau. (Traducerea comportă mai multă *reflecţie* decât „creaţia”.)

Duminică 30 oct.

Canalul Ourcq de la Crouy la La Ferté-Milon. Lumină divină, care dădea peisajului o măreţie supranaturală. La un moment dat mi-am spus că mă bucur că n-am murit înainte, căci aş fi dispărut *fără să fi trăit o asemenea zi.*

Toată ziua am rumegat un detaliu mărunt dar extraordinar. Când vorbeşte despre om, Pascal spune: ce haos, ce contradicţii etc. Omul, *ce noutate*! „Noutatea”, ce cuvânt minunat pentru a defini caracterul anormal al apariţiei omului, tot ce e neprevăzut şi deconcertant într-un atare fenomen. Omul este, în natură, o noutate într-adevăr, o noutate catastrofală.

Când vrei să studiezi o revoluţie, ca s-o înţelegi nu trebuie să te interesezi de cei care au făcut-o, ci de cei care au îndurat-o. Aplecaţi-vă asupra abuliei lui Ludovic al XVI-lea şi mai mult încă asupra celei a lui Nicolae al II-lea, şi opriţi-vă la un amănunt ca ăsta: ţarina căzând în genunchi în faţa lui Rasputin! – veţi înţelege totul. Nu merită să citiţi literatura revoluţionară.

În ţara mea de baştină, în oraşe, domneşte o melancolie vulgară, iar la ţară, o melancolie surdă, continuă, sporită de o deznădejde nostalgică.

(Nu, nu e asta – dar cum să defineşti sentimente inevitabil lipsite de contur?)

7 noiembrie. „Omul superior e întotdeauna fericit; omul de nimic e trist”. (Confucius)

Îmi place expresia asta *om de nimic*, mai cu seamă de când ştiu că sunt şi eu unul.

Ori de câte ori sunt întrebat ce profesie am, abia mă abţin să răspund: *Escroc multilateral.*

Apocalipsa, da; revoluţia, nu. Pot să colaborez la un sfârşit sau la o geneză, la o catastrofă finală sau iniţială, dar nu la o schimbare, la un mai bine sau un mai rău oarecare.

Neurastenia e o stare de depresie nedeclarată, o depresie fără criză de depresie.

Un regim dispare când reprezentanţii lui nu mai cred în ei înşişi. Tot astfel, omul va dispărea când râu va mai crede în destinul său. Clipa se apropie, de nu cumva a şi sosit. Nu va mai avea nevoie de puteri adverse ca să-l doboare; se va prăbuşi de la sine.

13 nov. De ani de zile, în fiecare zi, la sculare, iau calmante ca să-mi domolesc indignarea.

Când eşti nemulţumit din naştere, tuni şi fulgeri împotriva a tot, bun sau rău, nu ca să îndrepţi ceva, ci ca să-ţi cheltui rezerva zilnică de indignare.

17 nov. Nefericirea de a fi român.

Drama insignifianţei.

18 nov. Aseară, pe la miezul nopţii, plimbare pe insula Saint-Louis. Ultimele frunze ce cădeau într-un dans de albine zănatece.

23 nov. Văzut expoziţia Valéry la Biblioteca Naţională. Ce m-a impresionat mai mult e telegrama fiicei lui Mallarmé care anunţa moartea tatălui ei.

Apoi vine ultima pagină din *Caiete.*

24 nov. Trezit în miez de noapte. M-am gândit la planeta asta suspendată în gol, şi la noi toţi lipsiţi de temelie ca şi ea. Dacă legile naturii ar intra în grevă, cu câtă voioşie ne-am întoarce în haos!

Când citim despre societăţile primitive, ceea ce frapează mai mult e rolul pe care-l joacă interdicţiile în cadrul lor. Ele n-au fost inventate din superstiţie, ci fiindcă sunt absolut

indispensabile bunei funcţionări a unei societăţi, a unui clan, a unei familii. O societate fără interdicţii e o contradicţie în termeni. Oamenii nu pot trăi împreună decât în măsura în care acceptă să nu facă anumite lucruri. E vorba în majoritatea cazurilor de interdicţii fără rost, ridicole? Şi ce dacă! Important este că-i stânjenesc pe indivizi şi le impun o disciplină. Anarhia este suprimarea *tabuurilor.*

La expoziţia Valéry m-am oprit îndelung în faţa unui document: o temă de şcoală a elevului Valéry, pe marginea căreia profesorul scrisese *prost construit.* E vorba de o frază, dar ce contează. Şi mi-am spus că eu a trebuit să învăţ şi să rezolv aceste probleme ale scrisului, *în franceză,* pe la patruzeci de ani, şi că această anomalie trebuie să fie una din cauzele randamentului meu scăzut.

25 nov. Dineu după dineu, palavre etc. Sunt sătul până-n gât. Toţi oamenii ăştia cărora n-am nimic să le spun şi pe care trebuie să-i *distrez.* Am vrut să trăiesc la Paris, îmi merit soarta.

1 dec. Expoziţie Francis Bacon. Sinistru cât pofteşti şi superb.

2 dec. Să savurezi *absenţa gândurilor* – ce desfătare! Numai că a fi conştient că nu gândeşti înseamnă tot gândire. Vidul care se ştie vid nu este vidul. Altminteri, trebuie să închipuim o *idioţie lucidă...*

Cu toate astea, *senzaţia* golului de gânduri există; e reală, oricare ar fi dificultăţile teoretice pe care le suscită.

În grădina Luxembourg, după ce am citit în grabă un text al lui B., am scuipat pe jos de scârbă. Omul ăsta pretenţios, confuz, atins de constipaţie verbală, mă calcă pe nervi. Când te gândeşti că e călăuza în materie de gândire şi de... scris a tinerilor de azi!

„Sfântul Duh nu e sceptic”. (Luther) Păcat!

Anti-revoluţionar *din nihilism.*

5 dec. Am terminat de parcurs câteva cărţi de etnologie. N-o să-i mai invidiez în veci pe indigeni. De groaza „civilizaţiei” îmi închipuisem că trăiesc în pace şi seninătate, într-un soi de paradis. În realitate, tremură mult mai mult ca noi. Trăiesc cu o teamă egală, dacă nu mai mare, cu a dobitoacelor. Concluzia este că răul e înscris în condiţia fiinţei vii ca atare şi că e inutil să invidiezi ceva, indiferent ce. Afară doar de cazul că părăseşti regnul ăsta blestemat care e regnul animal.

I-am văzut pe X şi Y care iubesc banul cu patimă, cu furie. E zeul lor. Abia când vezi asemenea înverşunaţi înţelegi cât e de important să n-ai nimic.

Un câine de pripas face mai mult decât un bogătaş.

Vizită a lui G. şi a soţiei sale. El – profet evreu, vizionar confuz şi sublim, ea – ţărancă romîncă, înduioşătoare, fără să scoată un cuvânt şi, pare-se, bună poetesă. N-au un sfanţ, sunt puri, gata să accepte orice situaţie. Ce contrast cu vizita de ieri.

G. spune lucruri extraordinare înecate într-un potop de cuvinte. Trebuie să-l laşi să vorbească despre toate cele şi despre Dumnezeu, şi să încerci să desprinzi cele câteva vorbe fulgurante pe care le scapă. Cel mai adesea, ceea ce spune n-are nicio noimă; e o irupţie verbală fără sens, un vulcan de cuvinte, izbucnire a unui suflet încins şi cu siguranţă profund. Ar fi trebuit să trăiască în secolul al XVIII-lea, într-un sat sau un ghetou polonez, pe lângă un Rabin hasidic, şi să joace un rol de sfânt histrion sau de nebun.

G. îl iubeşte nespus de mult pe Mâşkin. E limpede că au puncte comune. G. Este Idiotul *inepuizabil.*

Mi-a spus lucruri răscolitoare despre Mâşkin, dar nu mi le mai amintesc… A fost ca o conversaţie postumă, între spectre pătimaşe.

I-am spus şi eu că toate cărţile mele se învârt în jurul unui naufragiu spiritual, i-am explicat cum era cât pe ce să ating absolutul şi cum, trezindu-mă în faţa unui zid, a trebuit să dau înapoi, nefiindu-mi sortit să-l străpung ori să-l arunc în aer. Tot ce am scris este un comentariu asupra retragerii şi a înfrângerii mele.

Îi spuneam lui G. că misticii n-ar trebui să scrie.

Când i te adresezi lui Dumnezeu, nu scrii, spui rugăciuni, nu

le scrii. Dumnezeu *nu citeşte.*

8 dec. Vorbeam de persecuţii, de martiri, de încercările ce i-au fost date unuia sau altuia. La ce slujeşte atâta suferinţă? La ce slujeşte orice suferinţă? m-ai întrebat.

Suferinţa nu are decât un singur ţel: acela de a deschide ochii, de a trezi spiritul, de a face să avanseze cunoaşterea. „A suferit, deci a înţeles", e tot ce putem spune despre cineva care a îndurat boala sau nedreptatea, sau orice altă formă de nenorocire.

Să crezi însă că suferinţa are o valoare în sine sau că-l face pe om mai bun... Toate vorbele despre valoarea morală a suferinţei sunt simple baliverne: ea nu face pe nimeni mai bun (afară de cei care erau deja *buni);* n-are nicio valoare absolută; se uită, aşa cum se uită toate lucrurile; nu dăinuie, nu intră în „patrimoniul umanităţii"; se pierde, aşa cum se pierde totul.

Numai că, încă o dată, te face să vezi lucruri pe care altfel nu le-ai fi văzut. Deci suferinţa nu e utilă decât cunoaşterii şi, în afară de asta, nu face decât să otrăvească viaţa. Ceea ce, în paranteză fie spus, favorizează tot cunoaşterea.

Nu m-au interesat cu adevărat decât înfrângerile. Fără îndoială fiindcă nu te poţi înţelege în adânc decât cu un înfrânt. Orice victorie, indiferent de ce natură, aduce după sine o obnubilare spirituală, adică uitarea a ceea ce eşti.

Singurul lucru pe care l-am înţeles vreodată până la capăt: drama conştiinţei.

A fi conştient este o dramă care se încheie odată cu moartea. Să tragem nădejde măcar.

Extraordinară linişte la gândul că, fiind om, eşti născut sub o stea nenorocoasă, şi că tot ce-ai întreprins, şi tot ce va să întreprinzi, va fi legănat de nenoroc şi, mai devreme sau mai târziu, va trebui să eşueze.

Credeam că fac bine. M-am apucat să citesc cărţi despre „sălbatici", despre moravurile şi obiceiurile lor. Mi-am pierdut toate iluziile în ceea ce-i priveşte. Sunt cruzi, neîndurători, odioşi. Totul la ei este reglat prin teroarea cutumei, printr-o

serie de interdicţii incomparabil mai severe decât cele care înfloresc într-un stat poliţienesc. Dezgustat de civilizaţie, mă apucase simpatia pentru canibali. Dar vai! aveau şi ei să mă dezamăgească.

Omul a pornit-o cu stângul. Păţania din Paradis a fost cea dintâi consecinţă. Restul avea să urmeze.

10 decembrie. Pretutindeni unde şi-au făcut apariţia pentru întâia dată, albii au fost socotiţi de indigeni drept fiinţe răufăcătoare, strigoi, spectre. Niciodată drept *fiinţe vii*! Intuiţie fără egal, străfulgerare profetică cum nu e alta.

Mi-am amintit adineaori de o întâmplare petrecută într-o cafenea de pe bulevardul Saint-Michel, acum aproape douăzeci şi cinci de ani. Inginerul C. îmi explica, în româneşte, cum inventase el un nou tip de elice de avion. Fireşte, nu înţelegeam nimic din explicaţiile lui, dar mă prefăceam că ascult. Lângă noi, un tânăr îşi pune pe masă o imensă foaie de hârtie albă. Îl observ; ia un aer meditativ, îşi sprijină bărbia în mâini, adoptă o poză de gânditor şi rămâne mult timp cu privirea pierdută în depărtare. Nu era stânjenit de monologul tovarăşului meu, care se desfăşura, cum spuneam, în româneşte. Privea în continuare în gol, când deodată, şi-a luat stiloul aşezat pe foaie şi a scris pe ea cu litere mari: „Viaţa, ce mister insondabil!” Asta a fost tot. Şi-a reluat atitudinea visătoare de mai înainte doar pentru câteva minute. Apoi, şi-a împăturit hârtia şi a ieşit.

Trecuse printr-un *moment filosofic.*

Motivele pentru care problemele abstracte ale limbajului îmi sunt indiferente sunt extrem de simple: am trudit atâta pentru a reuşi să scriu în altă limbă decât a mea proprie, încât nu văd cum m-aş mai ocupa acum de limbaj în sine.

Necazurile concrete pe care le-am întâlnit îmi simt de-ajuns, la ce bun să le înfrunt pe cele abstracte?

În apropiere de capul Horn, în largul coastelor chiliene, există o insulă: *Insula Dezolării.* Sunt obsedat de ea.

Pe când eram student la Bucureşti, îmi căzuse cu tronc altă insulă: *Tongarewa*, în Polinezia, dacă nu mă înşel.

14 dec. M-am întrebat astă-noapte dacă e cu putinţă să existe măcar o fiinţă care să nu fi fost atinsă niciodată de gândul că ar fi fost mai bine să nu se fi născut. Nu cred, adică nu pot să cred că este cu putinţă să trăim fără să fi cunoscut niciodată un *moment metafizic.* Apoi, nostalgia după o lume anterioară propriei noastre naşteri constituie un regret visceral, nemărturisit. Nu scria nicăieri că fiinţa trebuie să existe. E un lucru pe care fiecare îl simte în chip nelămurit şi nu şi-l spune decât rareori. Ori de câte ori şi-l spune, trăieşte un *moment metafizic.*

Scrisorile „literare", dintre şaisprezece şi optsprezece ani, ale lui Rimbaud sunt scrisorile unui *cuceritor.*

Faptul că reuşim să trăim ştiind că nu suntem eterni, iată un lucru care mă depăşeşte.

De vreme ce nu suntem eterni, orice moment e bun ca s-o ştergem, ca să ne pierdem în absenţa imemorială, *cealaltă faţă* a veşniciei.

Îmi place avangarda, cu condiţia să nu fie plicticoasă. Cel mai adesea însă, este.

Oare Nietzsche sau Pascal se revendicau de la vreo avangardă?

Cel mai rău lucru este să *vrei* să fii în avangardă.

Ca toate marile evenimente de pe pământ, „sfârşitul lumii" va fi opera unui ins „rudimentar", a unui nebun… mediocru.

Ceremonia de înmânare a spadei lui R.C. — Spada – foarte frumoasă – părea, în cutia ei, întinsă pe un catafalc.

P.R. îmi povesteşte că, în avionul care-l ducea la Bucureşti, o stewardesă s-a pornit pe plâns din pricina dispariţiei unei linguriţe *de aluminiu*, de care era răspunzătoare. Toată lumea s-a apucat s-o caute şi în cele din urmă a fost găsită. Amănuntul ăsta e mai grăitor despre starea de lucruri din ţara mea decât o întreagă carte.

De îndată ce abordează problema „socială”, francezul îşi pierde orice bun-simţ, devine *inspirat.*

Gaston Gallimard are nouăzeci de ani. Îmi povesteşte că memoria îl cam lasă, dar îşi aminteşte foarte bine lucrurile de demult… Astfel, când era mititel, a avut o guvernantă nemţoaică. Germana a fost deci prima lui limbă, pe care ulterior a uitat-o complet. Acum îi vin în minte cuvinte nemţeşti. Altceva. Pe când era tânăr, începuse un Diogene, pe care l-a abandonat. Ar vrea să-l reia acum…

Toate astea spuse cu un zâmbet ironic. Mi-a mai spus că nu mai poate citi poezie. Ce bine îl înţeleg! După o anumită vârstă, nu mai poţi s-o iubeşti, mai cu seamă în Franţa.

18 dec. Eram nu mai ştiu unde; la un bal? la un dineu? într-un salon? Succes pe toată linia. Femeile, una mai frumoasă ca alta, îmi făceau curte, fiecare sperând la un gest din partea mea.

Când m-am trezit, dezgustul meu a fost atât de mare că era cât pe ce să strig: „*Trăiască coşmarurile!*”.

Visele „favorabile”, măgulitoare trebuie îndurate ca o pedeapsă.

Dumnezeu: o boală de care te crezi lecuit fiindcă nimeni nu mai moare din pricina ei şi care te surprinde din timp în timp, când afli că mai există încă.

19 dec. Hoinăreală: Sermaise – Angervilliers – Saint-Chéron. Vânt necontenit. Ce-ţi poţi dori mai mult? Vântul este poezia *imediată.*

Porfir povesteşte că un discipol al lui Plotin, Amelius, „era nelipsit de la ceremoniile de lună nouă şi celebra toate sărbătorile ciclului. Într-o zi a vrut să-l ia şi pe Plotin cu el; dar Plotin i-a răspuns: «Zeii trebuie să vină la mine, nu eu să mă duc la ei.» Care i-o fi fost gândul când a rostit aceste vorbe atât de trufaşe? N-am fost în stare să înţelegem ce-a vrut să spună şi nici n-am îndrăznit să-l întrebăm”.

(de comparat cu *surâsul* lui Buddha)

Mort, „această silabă”, cum spune Montaigne.

Văzând cine sunt cei care triumfă, nu pot să nu mulţumesc Providenţei că mi-a dat gustul pentru înfrângere.

Adineaori, am ascultat muzică ţigănească ungurească. M-am gândit la părinţii mei cărora le plăcea, m-am gândit la sosirea mea la Sibiu, în 1920, la melodiile sfâşietoare ce se cântau acolo în cafenele şi restaurante, şi m-am gândit iarăşi la părinţii mei şi la copilăria mea, aşa cum nu mă mai gândisem niciodată, şi am avut o criză de plâns. Fiindcă nu poţi să plângi decât evocându-ţi copilăria, şi cum a mea a fost extraordinară, tot ce-mi aminteşte de ea mă răvăşeşte.

În vreme ce muzica populară românească, cu excepţia doinei, mă lasă rece, mă oripilează chiar, cel mai banal refren maghiar mă răscoleşte cum nimic nu mă poate răscoli. În mod normal, dacă „România” n-ar fi existat, mi-aş fi făcut studiile la Budapesta şi la Viena; sunt un om al Europei centrale şi am în sânge tot fatalismul acestui popor fără noroc, dar în acelaşi timp sunt austro-ungar, aparţin vechii monarhii. Refrenele pe care le auzeam în copilărie îmi aduc aminte că aproape toţi cei cu care le ascultam sunt morţi.

La Sibiu, seara, pe la ora 11, prindeam radio Budapesta, şi această muzică ţigănească mă înnebunea de melancolie.

Nu ştiu să existe ceva mai sfâşietor; prin ea mă întâlnesc cu toţi morţii *mei.*

Drama, catastrofa celei mai neînsemnate amintiri! Să-ţi aminteşti lucruri, *amănunte* de acum *cincizeci* de ani, cu o acuitate alarmantă. De parcă le-aş fi trăit ieri! Cincizeci de ani, o viaţă. Nimica toată. Singurii filosofi pe care-i aprob sunt cei care reduc viaţa la un vis. Ceea ce m-a împiedicat poate să-i pun capăt e faptul că nu mi s-a părut util să atentez la un lucru care nu există. Nu poţi ucide irealul.

Această lume este ireală, sub orice aspect am privi-o, chiar dacă există.

Chiar dacă aş fi văzut toate imaginile posibile ale Sibiului, nu m-ar fi mişcat deloc; muzica însă, cea pe care o ascultam în vremea aceea, are puterea de a readuce la viaţă toţi morţii.

N-am plâns când a murit tata, nici mai târziu când a murit

mama, am plâns astăzi gândindu-mă că nu mai sunt, fiindcă ascultam un refren care le plăcea.

Sunt răscolit, chiar întors pe dos, ori de câte ori dau peste un *inocent.* De unde vine? Ce caută printre noi? Apariţia lui indică oare o cotitură, anunţă vreo nenorocire?

Asemenea inocenţi sunt rari, se înţelege, totuşi am întâlnit câţiva. Dar nu s-a întâmplat nimic. Afară de tulburarea atât de neobişnuită simţită în faţa unei fiinţe pe care n-ai putea în ruptul capului s-o numeşti aproapele tău.

Refuzul viitorului. (Titlu)

26 dec. Eugen, revenit de la Graz, după şase săptămâni de absenţă, arată mai obosit ca de obicei. Îmi spune că aceste şase săptămâni i s-au părut extrem de lungi. Şi adaugă: „*Dacă mai am încă şase săptămâni de trăit, tot înseamnă ceva*".

M-a luat cu frig pe şira spinării. Avea o *faraway look*[1]*.* (Este expresia folosită de Churchill când evoca ultima lui întrevedere cu Roosevelt.)

În curgerea Timpului, viaţa nu reprezintă decât un episod, cel mai cumplit dintre toate.

Ceea ce mă caracterizează în chip specific este *furia.* Şi apoi apatia. N-am reuşit să găsesc o cale de mijloc. Cu atât mai rău pentru mine!

29 dec.

N-avem interes să ne naştem, e lucru hotărât. Dar ataşamentul faţă de existenţă e anterior existenţei, e mai puternic decât fiinţa însăşi. Şi în zadar ne spunem că n-ar trebui să depăşim în longevitate un născut-mort, la cel dintâi prilej, în loc să ne dăm deoparte, ne agăţăm ca smintiţii de o zi în plus.

În fiecare noapte, revizuirea generală a valorilor.

Luciditatea nu extirpă dorinţa de a trăi, ne face doar incapabili să trăim.

---

[1] O privire pierduta, detaşată. (*N.t.*)

30 dec. Astă-seară, vizită la Notre-Dame. Când te gândeşti că francezii au fost în stare, în secolul al XII-lea, să conceapă şi să execute proiectul unui asemenea monument! Pe atunci era un popor dăruit cu suflet, pe care l-a păstrat multă vreme. Acum însă, e pe cale să-l piardă.

(Totuşi nu acesta e locul în care m-aş converti. E de neînţeles că Claudel a putut trăi aici răscolirea care l-a marcat pentru tot restul vieţii.)

Vizita tânărului S. Drama băieţilor fără vocaţie. S-a dat trup şi suflet pe mâna psihanalizei. Trei şedinţe pe săptămână: tot ce câştigă ca supraveghetor se scurge aici. Când i-am destăinuit rezervele mele asupra acestei terapeutici, mi-a replicat că am o concepţie „primitivă" despre ea. Aparţine evident unei secte. În sfârşit, e mai bine să trudeşti pentru psihanalist decât să-ţi cheltui banii ca să-ţi cumperi droguri. E total descumpănit, şi asta după un an şi jumătate de tratament.

Regentul sau dezgustul.

31 dec. Astă-noapte, coşmar grandios, disproporţionat, delirant. M-am trezit strigând-o pe mama să-mi vină în ajutor…

Cât despre conţinutul coşmarului, nu mă simt în stare să spun nimic.

1 ianuarie 1972. Criză de urât pe care mi se pare inutil s-o analizez.

Am ascultat un interviu cu X care vorbea despre *oamenii răi,* fără să-şi dea seama nicio clipă că face parte dintre ei. Naivitatea filosofilor depăşeşte înţelegerea. Vorbesc tot timpul despre „cunoaşterea de sine", în chip abstract, şi nu în practică.

Dacă mă gândesc bine, toate defectele pe care le-am denunţat la alţii le-am găsit în mine; şi numai *ascultându-mă* am putut să le descriu.

2 ianuarie 1972

Plimbare înspre canalul Saint-Martin şi Saint-Dénis.

Urâţenia, când devine fantastică, încetează să mai fie urâtă.

(Dacă aşa stau lucrurile, ar trebui să am curajul de a merge să mă plimb pe-acolo noaptea.)

Dacă toată lumea ar fi „înţeles", Istoria ar fi încetat de mult. Numai că este biologic cu neputinţă să „înţelegi".

Şi chiar dacă într-o zi toţi ar ajunge să înţeleagă afară de unul singur, Istoria ar continua din pricina lui. Din pricina unei *singure* iluzii!

5 ianuarie

„El [omul] ştie acum că, aidoma unui ţigan, se află la marginea universului în care îi e dat să trăiască." (Jacques Monod, *Hazardul şi necesitatea)*

Iată o imagine pe care ar fi trebuit s-o întrebuinţez, care-mi aparţinea de drept, căci cine vorbeşte la Paris despre ţigani mai mult ca mine ?

După război, prin 1955 (?), Laurence Olivier şi trupa sa au fost la Moscova să joace *Romeo şi Julieta.* La încheierea spectacolului, spectatorii, în culmea emoţiei, s-au îmbrăţişat ca în noaptea de Paşti.

Iată ce înseamnă să ai un *suflet.*

Să fii naufragiat undeva între epigramă şi suspin!

10 ianuarie

Omul a spus ce avea de spus. Ar trebui să se odihnească acum. Dar el nu se lasă, şi, cu toate că a intrat în faza de supravieţuitor, se agită de parcă ar fi în pragul unei cariere formidabile.

Hinduşii ăştia au totuşi clasă. La Dacca, după încheierea ostilităţilor, ofiţerii pakistanezi sunt adunaţi laolaltă. Au armele asupra lor. Comandantul suprem al armatei indiene ţine un mic discurs lipsit de orice aroganţă, pe care îl încheie cu: *Jocul* s-a sfârşit".

În Vedānta, existenţa e asimilată unui joc (lila?).

19 ianuarie. Am făcut prostia să accept ca *Lacrimi şi Sfinţi*

să fie reeditată la Paris[1]. Corectez şpalturile în acest moment. Ce chin! E rău scris (e în ardeleneşte, nu în româneşte) şi e de demult. Din ce dereglare interioară au ieşit divagaţiile astea! Mă văd, la Braşov, în casa cocoţată pe deal, cufundat în vieţile sfinţilor! Această parte a vieţii mele mi s-a şters din memorie; acum o retrăiesc din nou, aşa că (se cuvine s-o spun) *încercarea*[2] n-a fost cu totul inutilă.

Mai degrabă decât înger, omul este un animal căzut, sau, în cel mai bun caz, rătăcit.

Voinţa de distrugere este expresia dinamică a tristeţii.

Corectând şpalturile la *Lacrimi şi Sfinţi* în vederea reeditării, trec, cu fiecare pagină, de la admiraţie la dezgust. Ce individ! Mă văd la Braşov, în cabana de pe vârful dealului, Livada Postii, scriind inepţii despre Dumnezeu, despre sfinţi şi despre mine însumi. Şi-mi amintesc de refrenele sfâşietoare ale slujnicelor unguroaice. De altfel, nu le-am uitat în cartea mea.

Mai e şi cultul pentru Rilke, pe care îl aşezam pe vremea aceea mai presus de toţi poeţii. Ne *demodăm* mai puţin prin dezgusturile decât prin entuziasmele noastre. Aproape toţi poeţii din care am citat şi-au pierdut „situaţia” pe care o aveau la vremea aceea. Nu trebuie să ne raportăm decât la Dumnezeu. Dar chiar şi el se demodează.

28 ianuarie. Sunt pe cale să termin corectura şpalturilor la *Lacrimi şi Sfinţi.* Ultima parte e mai bună decât prima. Sunt însă îngrozit de atâta tristeţe, de atâta cruzime, de atâta disperare. Cum am putut să sufăr în aşa hal? Când mă gândesc că am scris această carte acum treizeci şi cinci de ani, şi că de atunci am îndurat suferinţe morale şi fizice la fel de mari ca înainte, mă încearcă un sentiment faţă de propria mea persoană în care intră tot ce vrei, de la milă la orgoliu.

(Şi îmi mai spun prosteşte că, dacă aş fi scris această carte într-o limbă cunoscută, n-ar fi trecut neobservată. Dar să ne oprim aici.)

---

[1] E vorba despre reeditarea cărţii în limba română, apărută la Editions de l'Herne. (N.t.)

[2] Joc de cuvinte intraductibil între épreuves (= şpalturile unei cărţi) şi épreuve (= încercare). (N.t.)

E o carte cumplită. Jenny Acterian îmi spusese, într-o scrisoare, că nu există pe lume alta mai cumplită. Avea dreptate. De altminteri, a fost singura care n-a denigrat-o.

Sunt „întors pe dos" de *Lacrimi şi Sfinţi,* de singurătatea care se desprinde din ea. Încă puţin, şi aş izbucni în plâns.

(Nu cartea m-a întors pe dos, ci amintirile pe care le-a trezit în mine. E vorba acolo, la un moment dat, despre bradul ce se înălţa în faţa cabanei în care locuiam pe înălţimile de la Livada Postii. Dintr-odată, imaginea acelui brad, a cărui amintire o pierdusem cu desăvârşire, mi-a apărut cu o extraordinară claritate. Aceste amănunte ne răscolesc şi declanşează emoţiile, nu frazele mai mult sau mai puţin frapante.)

1 februarie. Azi-dimineaţă, în pat, am avut viziunea cum nu se poate mai precisă a trupului meu aşa cum va arăta atunci când viermii îl vor fi luat în stăpânire.

Cum se mai poate merge înainte după experienţe atât de… definitive?

Dar nici nu merg înainte!

2 februarie. Totul poate fi iertat cuiva, afară de faptul de a fi plicticos. Trăiască vulgaritatea! Măcar e distractivă.

Până acum eram *străin* în toate sensurile cuvântului, adică un non-cetăţean. Acum, nici nu mă mai definesc faţă de această lume. Am încetat să mai joc vreun rol în sânul ei. În fiinţă, nu mai sunt decât un fost.

7 februarie 1972. Am frunzărit ieri o traducere recentă din Meister Eckhart. Niciun chef s-o citesc. Îndepărtarea mea de mistică e uluitoare. O întreagă parte din trecutul meu este pe veci pierdută.

Nu ştiu ce-aş mai putea face cu Dumnezeu (dacă oi fi ştiut vreodată).

17 februarie

Trei zile în Jura. Lacul Saint-Point, valea râului Loue.

Am pierdut pofta de a scrie, am pierdut mai ales pofta de a

cultiva stilul. Adică am încetat să mai fiu scriitor. Cu atât mai bine.

21 februarie. A exista înseamnă să zămisleşti trecut.

23 februarie. M-am gândit astă-noapte la o perioadă nefericită din viaţa mea. În pensiunea săsească de la Sibiu (în care am locuit de la zece la paisprezece ani), stăteam cinci într-o odaie mare. Patru dintre noi dormeau în paturi… normale; eu, care nu plăteam pensiunea completă, fiindcă părinţii mei erau săraci, aveam un pat de campanie care era adus seara şi era strâns a doua zi. Acest regim „special” de dezmoştenit era extrem de umilitor pentru mine. Mi-am adus aminte de el astă-noapte…

„Ajuns în Place de la Concorde, gândul meu era să mă nimicesc”. (G. de Nerval)

E fraza cea mai mişcătoare din toată literatura franceză…

Se spune *Fiinţă* – şi cuvântul e repetat în toate împrejurările, fiindcă e mai puţin uzat decât cel de Dumnezeu.

Şi cei care spun: Revoluţie, tot pe acesta din urmă îl înlocuiesc. În orice caz, acţionează ca şi cum l-ar invoca.

27 februarie. Cinci ore de plimbare prin ceaţă, între Êtampes şi Dourdan.

Ceaţa, singurul lucru care nu m-a dezamăgit niciodată, lucrul cel mai izbutit de pe faţa pământului.

Schopenhauer e singurul filosof german care are umor, singurul care mă face să râd. Exploziile lui de mânie, indignările lui. Asemănarea lui cu Swift.

Ar fi putut fi englez. Nietzsche, niciodată.

1 martie. Am remarcat că pofta de răzbunare îmi vine în toiul muzicii celei mai pure sau în mijlocul unui peisaj de un farmec supranatural.

Orice adevăr dă o senzaţie de libertate în clipa când îl descoperi; apoi devine o servitute. Se poate spune acelaşi lucru

despre un zeu; la început, când te ataşezi de el, respiri, apoi te sufoci.

În toate merită atenţie doar începutul şi sfârşitul; şi unul, şi celălalt reprezintă un moment de libertate: facerea şi desfacerea, ambele sunt mişcări. Calea ce duce către fiinţă şi cea care ne scoate în afara ei; asta e „viaţa”, asta e libertatea. Dar starea de fiinţă este o piedică.

Există doar o regulă de aur în literatură şi în artă: să laşi o imagine incompletă despre tine.

5 martie. Reacţia mea de ieri, din grădina Luxembourg, a fost într-adevăr o reacţie de bătrân. Senzaţia că sunt „depăşit”, că am ieşit din joc. Straniu e însă faptul că mi-a provocat o anumită amărăciune, deşi situaţia în care mă aflu e tocmai cea pe care „ideile” mele au pus-o întotdeauna mai presus de orice.

Îţi supravieţuieşti din clipa în care nu mai faci decât să înregistrezi evenimentele. Acestea nu te mai privesc. Ai devenit *iremediabil* spectator. Un spectator întristat, să spunem, tristeţea fiind singura stare care te mai leagă de viaţă.

S-a spus că înţelepciunea antică se rezuma la acel *Taci* în faţa destinului. Acel *Taci,* trebuie acum să-l redescoperim şi să-l reînviem, căci împotriva lui s-a răzvrătit victorios creştinismul. Muţenia în faţa hotărârilor sorţii… iată care trebuie să fie obiectul strădaniilor noastre, iată care e lupta noastră, dacă e potrivit cuvântul când e vorba despre o înfrângere prevăzută şi acceptată.

8 martie. În tot freudismul, doar Freud este interesant.

P.V., întrebat de ce şi-a închis cabinetul de medic, răspunde: „Din pricina alcoolismului”.

De altminteri ăsta-i adevărul. Datorită brutalităţii lui, răspunsul are avantajul că taie pofta de a fi indiscret. După aşa ceva, nu se cer explicaţii.

9 martie

După ce a băut cucuta, cum discipolii lui se jeluiau, Socrate

le-a amintit dictonul potrivit căruia trebuie să părăsim viaţa cu vorbe de bucurie.

Ce actor! Şi ce regie! Cel mai renumit dintre înţelepţi trăgând, în ceasul morţii, cu ochiul către galerie!

Detest înfloriturile, subtilităţile inutile, graţia falsă a stilului preţios. Ce greşeală am făcut citindu-l atât de mult pe Valéry! Să fugim de anemia salonardă. Să fugim de retorică, dar nu şi de pasiune, de prolixitate, dar nu şi de izbucnire.

Iată însă că de izbucnire nu mai sunt în stare. Sunt prea detaşat de lucruri pentru asta.

11 martie. Cazul lui G. mă impresionează. Mă fascinează. Iată un ins mai inutil decât mine. Nu există pe întreaga planetă nicio situaţie, niciun post care să-i convină.

Totalmente neadaptat la orice. Nu e făcut pentru nicio muncă, n-are nicio înzestrare, niciun talent, niciun viciu şi nicio virtute. E confuz, nu ştii niciodată unde vrea să ajungă, e prolix, e în plină irupţie. Se compară el singur cu un vulcan, e chiar cuvântul ce revine cel mai des în izbucnirile sale verbale, în acel potop de cuvinte al căror înţeles rămâne aproape întotdeauna de nepătruns, fiindcă nu există niciun înţeles în ele. E o apariţie, un fenomen nemaivăzut, un neant unic.

Au ales libertatea.

Ea are talent; el nu are niciunul. Dar îşi închipuie că o să poată scrie, acuma că e *liber.* Este o iluzie, ba nu, o minciună cu care a trăit ani de-a rândul. A te minţi pe tine este un subterfugiu clasic, mijlocul cel mai sigur de a-i înşela pe ceilalţi înşelându-te pe tine.

Culmea în treaba asta este că ea, care e dotată, crede că el va putea în fine să se exprime. Pentru el, şi numai pentru el, a ales libertatea. Iluzie inimaginabilă, iluzie răscolitoare. Deci nu e vorba aici despre Don Quijote şi Sancho Panza, ci de *doi Don Quijote.* Dublă nesăbuinţă, dublă iluzie, dublă sminteală.

Sunt un violent. Dar din pricina *ideilor* mele, nu pot să mă dedau violenţei, nici măcar în *ce* scriu – de aici indispoziţia permanentă în care trăiesc.

Mă gândesc iar la smintitul de G. Credea, încă mai crede că nu se putea realiza în România. De parcă trecând graniţa ai dobândi talent!

Acum câţiva ani, neputând să lucrez, credeam că e din pricină că nu găsisem un creion adevărat, un creion care să alunece pe hârtie, care să mă „ajute”… în fiecare zi cumpăram unul nou, cu formă şi culoare diferite de cel luat înainte. Dar inspiraţia nu mi-a venit.

Mă gândesc şi la Benjamin Fondane care, cu câteva luni înainte de Eliberare, spunea că sfârşitul Ocupaţiei nu va însemna, cu siguranţă, şi sfârşitul ulcerului său. Fondane era lucid. Dar nu e toată lumea. G. Nu e deloc. Căci toate raţionamentele lui sunt la polul opus celor ale lui Fondane. G. era încredinţat că înfrângerea nemţilor înseamnă pentru el eliminarea tuturor obstacolelor.

Numai iluzia este inepuizabilă.

Se vorbea altă dată, în stil pompos, de „făclia” transmisă noilor generaţii. *Iluzie* ar fi trebuit spus, nu făclie. E adevărat că iluzia nu trebuie s-o transmitem, de vreme ce ne naştem şi murim cu ea.

Toată viaţa am dat sfaturi în stânga şi-n dreapta. Nimeni n-a ţinut seama de ele vreodată. Curios e să vezi însă că, după ce-au comis greşeala de care-i preveneai în ajun, oamenii vin iar în ziua următoare să-ţi ceară sfatul.

Situaţia mea de scriitor: e ca şi cum aş fi murit de cincizeci de ani. Cel puţin în Franţa. În faţa acestei stări de lucruri, am, ca în toate împrejurările vieţii mele, o senzaţie de amărăciune şi de satisfacţie deopotrivă. Ceva se lamentează în mine; ceva exultă, cu aceeaşi intensitate. N-am avut niciodată (sau foarte rar), şi faţă de nimic, un sentiment neamestecat. N-a fost înfrângere care să nu mă bucure, nici succes care să nu mă întristeze, în parte, fireşte, într-un caz ca şi în celălalt.

(Orice succes este dezonorant: nu-ţi mai revii niciodată în totalitate de pe urma lui.)

Chinurile prilejuite de adevărul despre tine însuţi sunt cu

neputinţă de îndurat. Cel care nu se mai minte pe sine (dacă există o asemenea fiinţă) este cu adevărat vrednic de plâns!

În faţa unuia din articolele lui Claude Roy, scris acum circa zece am: *De la Leopardi la Sartre,* am avut un şoc din care nu mi-am revenit nici până azi. E ca şi cum ai spune de la Iisus la Mauriac.

Nu ştiu să existe vreo carte în care deriziunea să fie împinsă atât de departe ca în *Iliada.* În ea, omul pare o jucărie, mai puţin decât o jucărie, un nimic, un nimic extraordinar, e adevărat, fiindcă respectă regula jocului ştiind că nu face două parale. Un vârtej de acţiuni smintite pentru amuzamentul galeriei, în speţă al Olimpului.

12 martie – Adineaori, la piaţă, priveam la o tânără (mulatră?). Avea în expresie ceva trist, crâncen şi de demult. Şi mi-am spus că figura *ei* venea din urmă cu două sau trei milioane de ani, că suntem toţi în fond de o vechime înspăimântătoare şi că e foarte greu de crezut că cromozomii noştri nu sunt istoviţi! Dacă e să judec după mine, „viaţa” va mai dura multă vreme, firește, dar n-are viitor.

13 martie. Am încercat pentru a treia oară să repar uşa de la balcon. Mi-am petrecut toată dimineaţa cu treaba asta. Imposibil de făcut ceva. Am distrus totul. E nevoie de altă uşă. Nu ştiu de unde poate veni o asemenea încăpăţânare la o fiinţă atât de indecisă ca mine. Puţinul pe care am reuşit să-l realizez în viaţă, îl datorez acestei înverşunări care nu încetează să mă uimească şi pe care o atribui antecedentelor mele transilvane. (Ar fi mai potrivit să vorbesc de dezechilibrul şi de tarele mele. Căci înverşunarea mea e a unui smintit, nu a unui sârguincios.)

În fiecare zi, un incident oarecare, un fapt divers, o amintire, o plimbare pe stradă mă fac să cred, pentru o clipă, că viziunea mea despre lucruri nu e atât de falsă. Orice confirmare face plăcere, chiar şi atunci când ne deserveşte, ca în cazul de faţă.

Văd numele meu pe un plic şi-mi vine să vomit.

Ce păcat că *greaţa* e un cuvânt compromis din pricina folosirii pe care i-a dat-o Sartre!

Un scriitor celebru pângăreşte cuvintele de care abuzează. Ele devin la rândul lor la fel de cunoscute ca şi el, ceea ce le face inutilizabile pentru altcineva decât marele public.

Scrisorile pe care le primesc din când în când ar fi trebuit adresate unui psihiatru. Marea mea greşeală e că răspund la ele. Şi astfel sporesc numărul pisălogilor din jurul meu.

Prin încrâncenare reuşim, şi tot prin ea ne pierdem.

Nu *cred* în nimic, nu am nicio convingere fermă. Sunt opusul unui om angajat. Unii îmi invocă totuşi numele. Ce nebunie!

Nu suntem mulţumiţi de noi înşine decât atunci când socotim propria noastră moarte drept o avansare.

Tot potrivit tratatelor de asceză, călugării cei mai înaintaţi, cei mai aproape de „desăvârşire”, sunt şi cei căzuţi pradă orgoliului, trufiei, viciu spiritual, cel mai grav dintre toate.

De ce mai perseverăm în istorie? Ca să avem din ce în ce mai clară conştiinţa abisului spre care ne îndreptăm.

Îi spuneam aseară lui Christabel că iubesc „viaţa”, dar asta nu mă împiedică să socotesc că ar fi fost mai bine, pentru mine şi pentru toată lumea, să nu fi existat niciodată. Nu e de acord, şi-mi răspunde că fiecare fiinţă e unică şi deci că…

Am remarcat că oamenii sunt incapabili să-şi pună naşterea în discuţie în chip radical. De ce? Fiindcă fiecare se priveşte *din interior*, crezându-se necesar, indispensabil, se simte ca un tot, simte că este totul; de îndată ce te identifici cu tine însuţi într-un mod absolut (şi asta fac aproape toate fiinţele), reacţionezi ca Dumnezeu, *eşti* Dumnezeu. Atunci cum să accepţi ideea că ar fi fost mai bine să nu fi fost nicicând?

Numai atunci când trăieşti deopotrivă în interiorul şi în marginea fiinţei tale, poţi trăi simultan sentimentul unicităţii şi al nulităţii tale şi poţi admite totodată, fără urmă de deprimare, că,

la urma urmei, era mai bine să nu fi fost nicicând.

Să fii profetul sfârşitului.

Aş vrea să fiu un profet dispreţuit şi uitat, de care să nu-şi amintească decât ultimul om.

În clipele mele de megalomanie, îmi spun că e cu neputinţă ca avertismentele, prezicerile mele să fie dispreţuite la nesfârşit, că ceasul meu va veni inevitabil într-o bună zi, că nu trebuie decât să aştept venirea ultimului om.

Lui F.B., care m-a invitat să particip la un colocviu despre Boală, i-am răspuns că nu pot, fiindcă n-am fost niciodată destul de sănătos ca să pot vorbi despre Boală.

Avantajele spirituale incontestabile ale proscrierii. Ce-ar fi fost Dante dacă n-ar fi fost surghiunit din Florenţa?

Un scriitor nu are influenţă asupra noastră fiindcă l-am frecventat, ci fiindcă ne-am gândit la el. Nu i-am citit în mod special nici pe Pascal, nici pe Leopardi, nici pe Baudelaire. Însă n-am încetat să mă gândesc la ei, iar mizeriile lor m-au însoţit la fel de fidel ca ale mele.

Expoziţie Van Gogh. Iată-l pe adevăratul *contemporan* al lui Nietzsche. M-am gândit la acesta din urmă în faţa acelor pânze de foc.

Lan de grâu cu corbi de la Auvers-sur-Oise.

Îţi trebuie pasiune ca să scrii. Or, eu m-am străduit să sfărâm acest resort, spre marea mea pagubă. N-o să-i mai citesc pe înţelepţi. Îmi fac prea mult rău. Ar fi trebuit să mă las în voia instinctelor, să-mi las sminteala să se desfăşoare. Am făcut taman pe dos, mi-am pus masca detaşării, iar masca a sfârşit prin a se substitui chipului.

Oriunde m-aş afla, senzaţie de singurătate ce copleşeşte spiritul.

A înţelege nebunia dinlăuntru, prin aceste senzaţii de singurătate, de creier pustiit.

Trebuie să ne izbăvim de viaţă fără s-o detestăm.

Mă gândesc iarăşi la ce mi-a spus Eugen, acum mai mult de două luni: „Eşti vesel şi ai scris cărţi pesimiste; eu sunt trist, şi am scris cărţi vesele”.

Dacă cei care ne cunosc de patruzeci de ani se înşală în privinţa noastră în aşa hal, ce să mai spunem despre ceilalţi.

Rămâne totuşi adevărat că eul meu real nu se manifestă în faţa nici uneia dintre persoanele pe care le frecventez, nici măcar a prietenilor. Înclinaţia mea spre turuială biruie întotdeauna şi înşală pe toată lumea. Când mă gândesc că nu există infern în care să nu fi coborât! Căci în infern coborâm din pricina tristeţii, lucru în care am fost mai bine înzestrat ca orişicine.

Veşnicele mele crize de furie mă fac ridicol în propriii mei ochi.

Ceea ce ar trebui să învăţăm în viaţă este modestia, care nu e nimic altceva decât un fel de a fi acordat cu sentimentul „neantului”.

29 martie 1972

M-au consultat astăzi trei medici. Hipertrofia prostatei. Boală de bătrân. Hipertensiune arterială, hipertrofia ficatului etc., etc.

Beteşugurile vârstei. Din nenorocire, ele au început pentru mine încă din adolescenţă, din copilărie. Bătrâneţea le cumulează, nu e nimic altceva decât depunerea lor, contabilizarea lor – bilanţul lor.

Ori de câte ori intru într-un spital pentru o consultaţie, am impresia că iau o lecţie de înmormântare.

Să-i spunem mai simplu: de umilinţă. După o întrevedere în timpul căreia ţi s-a umblat prin măruntaie, ce misiune să-ţi mai arogi? Cum să mai crezi în tine însuţi? în spital facem experienţa *sordidă* a propriului nostru neant. Iată ce înseamnă să fii mai puţin decât nimic.

30 martie. Nimic nu te dezgustă mai tare de viaţă decât mizeriile fiziologice. Bătrâneţea este o umilire de fiecare clipă. A spune despre ea că e „senină” este un nonsens ridicol. Orice bătrân încă stăpân pe judecata lui va regreta că n-a murit în floarea vârstei.

La toate vârstele, semne mai mult sau mai puţin vizibile ne avertizează că a venit vremea să ieşim din scenă. Noi însă amânăm, încredinţaţi că, odată cu venirea bătrâneţii, aceste semne vor fi în fine atât de limpezi că ezitarea ar fi necuviincioasă. Ele simt limpezi, într-adevăr, dar noi nu mai avem destulă forţă ca să comitem actul decent prin excelenţă.

O boală nu e cu adevărat a noastră decât din clipa în care ni s-a spus numele ei, în care ni s-a legat piatra de gât.

Nu se poate respira – şi urla – decât în regimurile putrede. Dar nu ne dăm seama de asta decât după ce am contribuit la năruirea lor şi nu ne-a mai rămas altceva de făcut decât să le regretăm.

30 martie

Dacă am reuşit s-o duc până acum, e fiindcă beteşugurile mele, atât de numeroase şi de contradictorii, s-au neutralizat reciproc.

Întotdeauna mi-au inspirat teamă, şi admiraţie, oamenii care dorm prost.

Am citit că Lenin suferea de insomnie. Acum îi înţeleg mai bine excesele, obsesiile, intoleranţele.

Azi după-amiază, după un pui de somn, mi-a venit în minte numele *Dita Parlo,* o stea a anilor treizeci. Ce bătrân sunt! am exclamat. Acum… patruzeci şi cinci de ani, îmi plăcea cinematograful. Cine-şi mai aminteşte *încă* de actriţa asta? Acesta este genul de amănunte care ne dezvăluie, mai bine decât o reflecţie filosofică, cumplita realitate şi irealitate a timpului.

Mă străduiesc zadarnic să-mi închipui acest univers fără... mine. Din fericire, moartea e pe aproape ca să suplinească insuficienţa închipuirii mele.

Nietzsche e complet lipsit de umor.
E unul din motivele succesului său la tinerii de ieri şi de azi.

Dacă vrem ca numărul decepţiilor şi furiilor noastre să scadă, ar trebui să ne amintim că existăm ca să ne facem nefericiţi unii pe alţii şi că e ridicol să ne ridicăm împotriva acestei stări de lucruri, la fel de veche ca societăţile şi ca tot ce-i viu, pur şi simplu.

Trebuie să fii de partea oprimaţilor, chiar când nu au dreptate, fără a pierde totuşi din vedere că au acelaşi fond cu opresorii.

3 aprilie. Fratele meu îmi scrie că în Bucovina, în timpul cununiilor, se repetă această vorbă cu referire la miri: „Să se rabde unul pe altul”.
Îmi scrie asta vorbind despre dispariţia feţei, a chipului omenesc în pictură: nu ne mai putem suporta.

Păi, cu atât mai bine că *omul* este exclus din arte; să sperăm că va fi exclus şi din realitate.

Ori de câte ori nu mă simt ispitit de resemnare, sunt un monstru ca oricare altul.

Orice naştere este o capitulare.

Ceea ce-mi place la Meister Eckhart este *exagerarea.*
(După ce m-am ocupat câteva zile de Lenin, m-am cufundat din nou în Meister Eckhart. Două lumi ireductibile. Cu toate astea, *exagerarea*, înclinaţia spre exces, spre refuzul total al lumii la mistici, al cerului la revoluţionari, fac ca amândoi să se asemene în privinţa virulenţei şi intensităţii reacţiilor lor.)

5 aprilie. Câte josnicii, câte mojicii, câte acte inumane voi fi

comis din *timiditate*!

Plimbare obişnuită astă-seară. Violenţă insuportabilă. M-am certat cu toată lumea, am declarat război universului – în gând.

Toate gândurile mele sunt îndreptate către resemnare, şi nu trece zi să nu trimit un ultimatum către Dumnezeu sau către ceea ce ţine loc de Dumnezeu.

Remuşcarea: extraordinară căldură *în stările de indispoziţie.*

Tot ce e viu este înfrânt, naşterea nefiind decât începutul unei capitulări.

Am greşit lăsând deoparte filosofiile detaşării, nemaicitindu-i pe înţelepţii care mă ajutau să-mi înving mâniile cotidiene. Ca orice furios nemulţumit de faptul că-i furios, ar trebui să încerc să mă îndobitocesc frecventându-i pe cei care au aflat liniştea.

Câtă vreme am crezut în Diavol, tot ce se întâmpla era clar şi inteligibil. De când nu mai credem în el, trebuie să căutăm, pentru fiecare eveniment, o explicaţie nouă, inevitabil ocolită şi arbitrară, care intrigă pe toată lumea şi nu mulţumeşte pe nimeni.

Pentru cel ce caută *adevărul,* arta nu e decât un accident, iar el împărtăşeşte prejudecata lui Pascal împotriva picturii sau ura lui Tolstoi, spre bătrâneţe, împotriva literaturii.

Nu se apropie de adevăr decât ceea ce emană din emoţie sau din cinism.

Nimic nu te ajută mai bine să eviţi confuzia decât un strop de emoţie turnat în cinism.

Ce manie, în biografiile actuale, să se vorbească despre viaţa sexuală a oamenilor! Citesc o carte despre Pavese în care, din primul capitol, se insistă asupra neajunsurilor ejaculării precoce, infirmitate de care suferea Pavese. – în *Le Monde,* articol al lui M.R. Despre impotenţa lui Kafka. Psihanaliza a poluat totul. În orice caz a distrus genul numit „biografie

interioară”.

8 aprilie. Şaizeci şi unu de ani. Sănătate compromisă – dintotdeauna, la drept vorbind. Ştiu prea bine ce-mi rezervă viitorul.

O toleranţă prea mare anulează râsul, căci acceptă deosebirile de orice fel.

Moda călugăriei la începutul erei noastre. Imperiul pârâia din toate încheieturile, barbarii îşi făceau simţită prezenţa sau aşteptau… Ce altceva era de făcut decât să evadezi din lume?

…Fericite vremi în care puteai să fugi de lume, în care spaţiile vaste nu aparţineau nimănui, în care erai liber să pleci când vrei! Am fost deposedaţi de toate, chiar şi de pustiu.

11 aprilie. Ori de câte ori citesc ceva despre oarecine, am o senzaţie de fals şi de grotesc.

…Când te gândeşti că de mii de ani îndrăznim să scriem despre Dumnezeu!

Singurul lucru pe care-l citesc cu plăcere sunt confesiunile.

Senzaţia încercată adineaori că pot rivaliza cu orice zeu… Simultaneitate a tuturor momentelor timpului. Viitorul şi trecutul topite laolaltă cu prezentul într-o plenitudine alarmantă.

Şi toate astea fără niciun rânjet din parte-mi.

Am cunoscut remuşcarea în stare pură, lipsită de motiv şi de folos, remuşcarea fără început.

Nu se prevede nicio pedeapsă pentru refuzul de a ajuta o fiinţă aflată pradă remuşcării.

Am terminat de citit câteva conferinţe despre moarte ţinute de teologi. N-am reuşit să scot nimic din ele, pesemne fiindcă, despre acest subiect, creştinismul poate oferi doar consolări şi nicio privire *dezinteresată.* Oricare dintre cei vechi e mai mulţumitor în acest domeniu.

Nu mai poţi să *mergi înainte,* vreau să spun să înduri viaţa,

cu atari baliverne. Cei vechi nu-ţi cereau să *crezi,* ci să *iei în considerare.* Or, despre moarte, se pot face consideraţii şi nimic altceva. Nu mai am, cu adevărat, nicio legătură cu creştinismul, nici măcar aceea pe care o mai ai cu o credinţă detestată. Am *părăsit* această religie, dacă oi fi fost vreodată adeptul ei.

Sunt de partea *Qoheleth-ului,* a tânguirii fără de speranţă.

12 aprilie. Dacă e să-l credem pe Maxime Du Câmp, în Egipt, Flaubert nu se arăta interesat nici de peisaje, nici de monumente, ci se gândea tot timpul la obiceiurile normande şi la personajele din *Madame Bovary,* aflat în stare de proiect. Iată *ce* înseamnă un scriitor adevărat: nimic nu există în afara operei sale. A crea înseamnă să *excluzi.* Fără o enormă capacitate de refuz, nu poţi face nimic. *Suntem* doar în măsura în care nimic nu există pentru noi, afară de noi înşine, nu în sens moral ci, să spunem, metafizic.

Am încercat să recitesc *Filocalia.* Cu neputinţă. *Vreau să mă rog, dar fără să mă adresez nici unui zeu.*

Să urmezi drumul invers al Genezei, să joci rolul unui anti-Dumnezeu – nu cunosc vis care să mă umple de o mai mare bucurie.

H.B., tânăr cam ţicnit, îmi spune că nimeni nu vorbeşte despre mine. Îi răspund că nu sunt apreciat. Nu, îmi răspunde, nu e asta. Sunteţi necunoscut, chiar numele vă e necunoscut.

Oamenii pe jumătate nebuni au simţul nuanţelor şi gustul preciziunii. Sunt *exacţi,* în vreme ce nebunii de-a binelea sunt doar brutali.

13 aprilie. Pe de o parte, respins şi lipsit de legături, pe de alta agăţat de aparenţe cum numai un spirit frivol poate fi.

Distrugându-mi toate rădăcinile, ar trebui să am o senzaţie de libertate.

Am o asemenea senzaţie, într-adevăr, dar atât de puternică încât nu îndrăznesc să mă bucur de ea.

Păcatul originar, Diavolul, izgonirea din Paradis – fie că le

luăm ca atare, fie că le transpunem în limbaj ştiinţific – sunt de-ajuns ca să explice Istoria în ansamblul ei. Pentru amănunte, n-avem decât să-i citim pe istorici…

N-ar trebui să vorbim niciodată despre ceea ce facem. Miroase a propagandă.

Un om pe care-l preţuim în mod deosebit ne devine mai *apropiat* când face un act nedemn de el. Prin asta, ne scuteşte de calvarul veneraţiei. Şi abia din acea clipă simţim faţă de el o adevărată afecţiune.

15 aprilie. Întreaga istorie nu e decât o suită de confuzii. Aş spune chiar că *orice schimbare este o confuzie.* Ne înşelăm, *vrem* să ne înşelăm; fără această dorinţă, cel mai adesea inconştientă, lucrurile ar rămâne ceea ce sunt: nesmintit rele, în loc să fie rele dar să-şi schimbe chipul.

Confuzia ca *resort* al Istoriei. Istoria ca suită de confuzii. Orice revoluţie este o confuzie. Şi orice antirevoluţie la fel.

Pentru cel care a căpătat prostul obicei să privească dincolo de aparenţe, *confuzie* şi *eveniment* sunt sinonime. A merge în adâncul lucrurilor înseamnă să depui armele.

Caietele lui Wittgenstein. De îndată ce abordează etica, devine vulnerabil şi… îndoielnic. Nu e de-ajuns să fii subtil ca să ataci adevărurile omeneşti.

18 aprilie. Pentru fiecare individ, există un soi de limită, pe care din decenţă n-ar trebui s-o depăşească. Vorba „i-a trecut timpul” e valabilă la orice vârstă. A continua, după aceea, înseamnă să dai dovadă de prost-gust. Un prost-gust universal, de vreme ce toată lumea merge înainte. Pretutindeni supravieţuitori… Motivul profund al dispreţului de sine constă în faptul că nu te-ai dat deoparte când trebuia, la primul avertisment. Să fii unul din aceşti nenumăraţi supravieţuitori – iată ruşinea, laşitatea, oprobriul.

Gândirea discontinuă convine numai gânditorului obosit.

Cât priveşte oboseala, nu mă tem de nimeni. Am acumulat prea multă oboseală, nu mai ştiu unde s-o *plasez.*

În toiul nopţii, un ochi care se dilata, căpăta dimensiunile lumii – devenea la fel de vast ca spaţiul însuşi... o privire care străpungea spaţiul.

Să laşi lucrurile aşa cum sunt, în loc să alergi după noi erori – iată ce înseamnă izbăvirea.

E lesne de înţeles de ce adevăratul Mesia întârzie. Sarcina care-l aşteaptă nu este uşoară: cum va face să izbăvească omenirea de *mania mai binelui*?

22 aprilie. Dejun cu B. O cunosc de treizeci de am. Cusururile ei, atât de evidente, nu fac decât să se agraveze. Ceilalţi, ale căror cusururi sunt mai puţin perceptibile, trebuie să sufere o evoluţie asemănătoare. Frumoasă perspectivă!

Dar propriile mele cusururi? S-au diminuat în măsura în care am intrat în declin.

Par să devină mai buni cu vârsta doar aceia care au ştiut întotdeauna să-şi ascundă cusururile.

23 aprilie. *Corbreuse* – lângă Dourdan.

Îmi spuneam, în pădure, că nimic nu mi-a dat vreodată senzaţia de *realitate* pe care mi-o dă un copac.

24 aprilie. Am terminat de parcurs o carte a lui X, cu cea mai mare scârbă. Nu mai pot să sufăr inflaţia poetică. Fiecare frază se vrea o chintesenţă de poezie. Asta dă un aer artificial, nu *exprimă* nimic. Te gândeşti tot timpul la zădărnicia cuvintelor căutate. – încă de multă vreme detest toate „stilurile”; dar cel care mi se pare de departe cel mai rău este stilul poeţilor care nu uită niciodată că sunt poeţi.

„Veşnica năpastă a oboselii”. (Kafka)

Oboseala mea vine de mii de ani.

Singurul mod de a suporta o înfrângere după alta este să iubeşti înfrângerea în sine. După aceea, nu mai ai surprize: eşti mai presus de tot ce se întâmplă, eşti stăpânul eşecurilor. O victimă invincibilă.

Tot ce seamănă mai mult sau mai puţin cu o victorie mi se pare o asemenea dezonoare, încât, în orice împrejurare, nu pot lupta decât cu scopul neabătut de a fi biruit. Am depăşit stadiul în care fiinţele contează şi nu mai văd niciun motiv să lupt în lumile ştiute...

Gramatica vindecă de melancolie.

Mama care nu se potoleşte degenerează în angoasă, astfel încât se poate spune că angoasa este o *complicaţie* a furiei.

Mila de sine are rădăcini tot atât de adânci ca şi orgoliul, poate că e vorba chiar de aceleaşi rădăcini pentru amândouă.

După milenii de orgoliu, omul va folosi timpul ce i-a mai fost dat ca să-şi plângă de milă.

„*Omul cade pradă dorinţei doar fiindcă nu vede lucrurile aşa cum sunt.* „(Dhammapada)

Dacă aş fi întrebat ce este Adevărul, aş cita această sentinţă budistă, la care nu mai e nimic de adăugat.

Nu poţi să trăieşti şi să ştii că trăieşti. Trebuie să alegi: dar această alegere înseamnă deja o imposibilitate.

Cu cât ai mai multe iluzii, cu atât ai mai mult curaj.

Curajul nu este compatibil cu o prea mare clarviziune.

Câtă dreptate aveau „părinţii" noştri să înceapă fiecare zi cu o rugăciune! Căci fără o chemare în ajutor, fie ea adresată zeilor sau demonilor, cum să înfrunţi trecerea orelor?

„Ai lungit-o destul, e timpul să-ţi iei tălpăşiţa", mi-am spus întruna toată dimineaţa. — Pe urmă, fără să ştiu cum, am reuşit să intru în curgerea timpului şi să-mi regăsesc, intacte, grijile şi accesele de furie.

Cunosc mai bine ca oricine nefericirea de a te naşte cu o sete de viaţă aproape morbidă. E un dar otrăvit, o răzbunare a Providenţei. În aceste condiţii, nu puteam reuşi nimic, în plan

spiritual firește, singurul care contează. Deloc accidental, eșecul meu se confundă cu ființa mea, îmi e consubstanțial.

Senzația de precaritate generală n-a încetat să crească. Și încă mai crește, în chip primejdios. Nu e departe de *cota de alarmă.*

Singurul lucru pe care l-am urmărit pe acest pământ a fost să devin la fel de indiferent față de viață și față de moarte. N-am reușit.

M-am obișnuit prea tare cu mine însumi, ca să mă pot detașa de mine fără să sufăr. De asemenea, m-am detestat prea mult – și asta e rău, căci legăturile cele mai trainice sunt cele ale urii.

Am trăit în compania sinuciderii zi de zi: ar fi nedrept din partea mea s-o vorbesc de rău. Ce poate fi mai puțin morbid, mai firesc, mai normal? Nesănătoasă este dorința înverșunată de a exista, viciul cel mai grav de care poate fi afectat un muritor, viciu prin excelență, viciul meu.

Conștiința acută de a avea un trup, iată ce înseamnă să nu dispui de sănătate. Cu alte cuvinte, pot spune că n-am fost niciodată sănătos.

M-am gândit azi-dimineață din nou la Emily Brontë. Ce exemplu! Refuzul ei de a se lăsa îngrijită. Ce bine-l înțeleg! Să te abandonezi în liniște morții! *Nu există tărie sufletească decât în resemnare.*

În culmea unei crize de furie, îți spui câteodată că nu lipsește mult ca să devii egalul unui zeu *în plină activitate.* Iar unei asemenea crize, ca să se manifeste, îi trebuie galaxii, iar nu o biată, o mizerabilă planetă.

Bolile ne sunt la îndemână ca să ne aducă aminte că, dacă nu ne este interzis să facem proiecte, nu trebuie totuși să credem prea mult în ele.

Perceperea precarităţii ridicată la rang de viziune, de experienţă mistică.

1 iunie. Am recitit portretul pe care i l-am făcut Sfântului Pavel în *Ispita de a exista.* N-aş mai putea să scriu cu aceeaşi frenezie, sunt prea obosit pentru aşa ceva. Mi-am păstrat vechea nebunie, dar fără pasiunea care o făcea interesantă. Fără lirism, mai degrabă. Nebunia mea actuală e o nebunie *în proză.*

6 iunie. Noapte albă. Dureri precise – şi generale.

În durerile foarte puternice, mai mult decât în cele slabe, rămânem mereu *observatori.* Vrem să ne dovedim nouă înşine că nu suntem copleşiţi de senzaţii, oricât ar fi ele de insuportabile. Astfel, ne rămânem exteriori nouă înşine, chiar dacă urlăm de durere.

Nu există clipă extremă care să nu-l trezească în noi pe *psiholog.*

Buddha e mai important decât orice reformator politic. Datul fundamental nu e revoluţia, ci boala, nu *viitorul,* ci moartea.

Ce reprezintă nedreptatea în raport cu boala? E adevărat că putem socoti nedrept faptul de a fi bolnavi. De altminteri, aşa reacţionează fiecare, fără să-i pese dacă are dreptate sau nu.

Boala *este*: nimic nu e mai real decât ea. Dacă o declarăm nedreaptă, trebuie să avem curajul să facem acelaşi lucru şi pentru fiinţă, să vorbim în fond de nedreptatea de a exista.

9 iunie

Vremea cuiva se poate încheia la orice vârstă. Fiecare existenţă are o limită, un *plafon.* (Astă-noapte, îmi spuneam că am atins plafonul existenţei mele.)

12 iunie. Bat la maşină *Despre neajunsul*[1]*.* – Mi se pare proastă, dar continuu. Luat individual, fiecare „aforism” e facil,

[1] Despre neajunsul de a te fi născut (1973). (N. ed.fr.)

decepţionant, dar simt totuşi că ansamblul are oarecare pondere. Dacă nu e decât o iluzie, cu atât mai rău pentru mine.

17 iunie. În seara asta, după *treizeci* de ani, am auzit din nou (la telefon) vocea lui Dinu Noica. M-a întors pe dos.

19 iunie. Îl aştept pe Dinu Noica. Ne cunoaştem de patruzeci de ani! Ultima oară ne-am văzut în ianuarie 1941.

Nu pot să cred că suntem fiinţe vii. Am senzaţia unei întâlniri între două spectre.

După treizeci de ani de despărţire, nu ne mai revedem *în viaţa asta,* ci într-o altă viaţă. Nu mai suntem aceiaşi; rămân amintirile, şi ele sunt cele care creează legăturile profunde.

Peste o anumită limită, subtilitatea dă inevitabil senzaţia de falsă subtilitate.

Subtilitatea e falsă prin definiţie.

Nu e decât o ispravă verbală.

M-am zbătut[1] – cum să traduc această expresie? Sărăcia limbii franceze mă înspăimântă.

Să treci de la limba română la limba franceză e ca şi cum ai trece de la o *rugăciune* la un *contract.*

Lucru greu de explicat. *Irlanda este una din ţările în care oamenii se sinucid cel mai puţin.*

Să fie catolicismul cauza?

24 iunie

Variaţiunile Goldberg

...După aşa ceva, nu mai e nimic de făcut.

Dumnezeu *este,* chiar dacă nu este.

Adineaori, am citit nişte istorii amoroase în legătura cu câteva personaje secundare ale epocii romantice din Germania. Toate astea au dispărut fără urmă, cum fără urmă vor dispărea

---

[1] În româneşte, în original. *(N.t.)*

încurcăturile şi suferinţele noastre.

Nu-i nicio umbră de îndoială: viziunea cea mai profundă asupra lucrurilor este cea a jocului universal şi a irealităţii funciare.

Cei cu care ne înţelegem cel mai puţin sunt vechii prieteni. Ne cunosc prea bine ca să-i putem convinge de profunzimea şi de sinceritatea trăirilor noastre. Pentru ei rămânem aşa cum eram când ne-au cunoscut.

29 iunie

Mai mult de o jumătate de zi în pat. Cu neputinţă să intru în curgerea timpului.

X – Are un suflet de discipol. De discipol perfid. E lunecos, nestatornic: imposibil de prins.

Nevoia lui de a se băga, de a se vârî în treburile tale. E subtil şi indiscret, nu îndrăznesc să spun nedelicat, fiindcă e fin, prea fin.

Voinţa de originalitate care nu se sprijină pe o nebunie reală cade în grotesc. Acolo însă unde există nebunie, originalitatea nu este voită; căci nebunia *este* originală în chip spontan şi inconştient.

Cum funcţionează spiritul lui N. – Exagerări peste exagerări debitate pe un ton simpatic şi dezarmant. Exagerări stupefiante, care dezvăluie un oarece dezechilibru sau oarece naivitate... gravă.

N. îşi atribuie responsabilităţi. E activ şi vrea să-şi impună ideile sale despre eficacitate. Îl las să vorbească, ştiu că dacă i-aş spune ce cred în adâncul sufletului, l-aş întrista. Cum ar putea să înţeleagă că am abandonat tot ce apără el, că nimic nu mă mai priveşte cu adevărat? Nu mai pot dialoga cu cineva care predică iluzia, care nu suferă din pricina trecerii timpului şi nu trage nici cea mai mică învăţătură de pe urma ei. *Le cer prietenilor mei să-mi facă hatârul să îmbătrânească.*

Nu-l întrerup, îl las să cântărească meritele fiecăruia, aştept

să-mi vină rândul. E uimitor cât de puţin înţelege oamenii. Subtil şi naiv deopotrivă, te judecă în absolut, de parcă ai fi o entitate sau o categorie, fără să-i pese niciun pic de vârstă sau de împrejurări. Neatacat de timp, nu poate admite că mă aflu în afara tuturor lucrurilor pe care le susţine, că nimic din ce predică nu mă mai priveşte.

Dialogul cu cineva inalterabil, care scapă de perindarea anilor, devine lipsit de obiect. Le cer acelora la care ţin să-mi facă plăcerea să îmbătrânească.

7 iulie

Azi-dimineaţă, la biserica românească, slujba de înmormântare pentru Bazil Munteanu.

...„În deşert se tulbură tot pământeanul”[1] (În van se agită (se tulbură) fiinţa plămădită din pământ... din lut sau simplu: terestrul...?)

De câte ori aud acest „pasaj” în româneşte sunt adânc mişcat. Se află în el tot ce-am gândit, tot ce-am simţit vreodată. Nu mai am nimic de adăugat. Pot spune că întreaga mea „operă” nu e decât diluarea acestui *„în deşert”.*

Umbră, *şi vis.*[2]

D. e incapabil să asimileze Răul. Îi constată existenţa, dar nu-l poate încorpora gândirii sale. Chiar dacă s-ar întoarce din infern, n-am şti-o, într-atât se află, prin ce spune, mai presus de tot ce-l vatămă.

A suferit mult. Dar am căuta zadarnic o urmă de amărăciune în reflecţiile lui. Nu are decât *reflexe* de om rănit, de care, evident, abia dacă-şi dă seama. E închis faţă de tot ce este negativ, faţă de tot ce subminează integritatea fiinţei. Cu toate astea, are gesturi care dezvăluie un spirit demonic. Distrugător fără s-o ştie. Un distrugător obnubilat de Bine.

Cu cât conştiinţa sporeşte, cu atât se ridică împotriva lucrurilor şi fiinţelor. Ea tinde spre opoziţia absolută.

---

[1] În româneşte, în original. (N.t.)
[2] Idem.

C.N. a mai spus că de la mine nu se învaţă, se *dezvăţă*[3]*.*

Curiozitatea de a vedea până unde se poate coborî, până unde se poate merge în decădere, e singurul motiv pe care-l avem ca să înaintăm în vârstă. Ne credeam ajunşi la limită, credeam că orizontul s-a astupat pentru vecie, ne lăsam pradă deznădejdii. Şi pe urmă ne dăm seama că se poate cădea şi mai jos, că apar lucruri noi, că nu e pierdută orice speranţă, că primejdia încremenirii, a împietririi poate fi îndepărtată. Câtă vreme ne mai înfundăm un pic, scăpăm de marasm, de scleroză. Căci pentru a ne menţine în formă, nimic nu e mai potrivit decât asigurarea unui lung naufragiu.

17 iulie

E cald, foarte cald. Căldura îmi aminteşte de Ibiza şi de crizele de deprimare provocate de căldură, această vrăjmaşă a speranţei, a inocenţei, a *râsului.*

31 august. Beteşugurile mi-au irosit existenţa, dar graţie lor exist, vreau să spun *ştiu* că exist.

1 sept.

Nu există poziţie mai falsă decât aceea de a fi înţeles totul şi de a rămâne încă în viaţă.

1 sept. Vizită a fiicei verişoarei mele Zorită. Îmi povesteşte toate tragediile petrecute în familia mea din partea mamei. Orori, nedreptăţi, umilinţe monstruoase şi, fireşte, boală peste boală. Totul spus fără emoţie, fără patetism. La un moment dat, evocând casa uneia dintre mătuşile mele, îmi spune că toţi copacii din faţa casei au fost doborâţi, şi izbucneşte pe dată în hohote de plâns.

Hitler: neantul înzestrat cu un *glas.*

Totul este real. Totul este ireal.

Aflăm un egal echilibru dacă subscriem fără echivoc la una sau alta din cele două propoziţii. Dar dacă, ispitiţi de amândouă, le adoptăm pe rând sau deodată, sfârşim într-o zi în

[3] În româneşte în original. (N.t.)

ambiguitate.

Neacceptarea morţii este cea mai mare tragedie a muritorului.

Ideea că, odată cu moartea noastră, totul, dar absolut totul, încetează pentru totdeauna este ideea cea mai mângâietoare şi cea mai imorală. Ce ne mai pasă de imaginea pe care lumea şi-o va face despre noi, de vreme ce vom fi pentru vecie în afara oricărei imagini? Moartea e providenţa celor care au avut gustul şi darul înfrângerii, este înalta recompensă, triumful celor care n-au reuşit nimic, care s-au *străduit* să nu reuşească. Ea le dă dreptate, îi încununează. Pentru ceilalţi, pentru neghiobii viteji care s-au zbătut, ea reprezintă dezminţirea a tot ce au făcut.

Faptul de a muri este extraordinar. Cel care moare ne insultă: nimic nu mai contează pentru el; iată-ne reduşi la zero în ochii lui, aşa cum şi el este în ochii noştri.

Cu moartea noastră, totul moare, încetează pentru vecie. Ce privilegiu, ce abuz e moartea! Fără niciun efort din partea noastră, iată-ne stăpâni ai universului, de vreme ce-l luăm cu noi în dispariţia noastră. Faptul de a muri este imoral.

Scepticul este un martir al lucidităţii.

A şti să dozezi banalitatea şi paradoxul, iată la ce se reduce arta fragmentului.

Când privim la rece fragmentul de durată ce revine fiecăruia, el pare deopotrivă complet şi derizoriu, fie că e vorba de o zi sau de un secol.

„Mi-a trecut timpul” – nu există expresie care să trimită mai direct la orice clipă a vieţii, inclusiv cea dintâi.

Silă – am scris acest cuvânt şi deja nu mai ştiu în legătură cu ce; într-atât se aplică tuturor celor ce gândesc şi simt, tuturor lucrurilor pe care le iubesc şi tuturor celor pe care le urăsc, ba chiar şi silei înseşi.

Să-ţi denigrezi ţara, s-o ponegreşti, s-o reduci la neant, s-o

faci praf, să te loveşti pe tine însuţi la rădăcină, să-ţi ataci temeiurile, să-ţi nimiceşti punctul de plecare, să te pedepseşti pentru obârşia ta… Ce eliberare!

Să-i frecventezi pe Părinţii Deşertului şi să te laşi totodată tulburat de ultimele ştiri!

Trebuie doar puţină răbdare, va veni clipa în care nimic nu va mai fi posibil, în care omenirea va rămâne singură faţă în faţă cu ea însăşi, cu absoluta-i lipsă de viitor. Nu va mai putea face niciun pas mai departe, în nicio direcţie.

Deşi ne putem reprezenta în mare acest impas, am vrea cu toate astea câteva detalii… Iată de ce regretăm totuşi că nu suntem martori ai unui spectacol atât de important.

Scris cu majusculă sau nu, cuvântul *fiinţă* nu spune nimic, absolut nimic. E de necrezut că un om cu bun-simţ îl poate folosi.

La douăzeci de ani nu aveam în minte decât exterminarea bătrânilor; continuu să cred că e urgentă, dar i-aş adăuga acum exterminarea tinerilor; cu vârsta, capeţi o viziune mai completă asupra lucrurilor.

Gandhi îşi lua masa la ora 6 după-amiaza, invariabil. Dacă se afla în faţa unui public, i se aducea de mâncare la oră fixă, iar el îşi consuma laptele bătut şi fructele în faţa tuturor. Iată cum şi-a formulat principiul: „*Cine vrea să se înalţe în sfera binelui trebuie să-ţi regleze fără milă actele materiale ale existenţei*".

21 sept. – Sinuciderea lui Montherlant. S-a răscumpărat în ochii mei. Gata cu atitudinile, cu poza. Sau mai degrabă: atitudinea supremă, poza supremă.

Să încetezi să fii om… să visezi la o altă formă de decădere.

Deunăzi, ducându-mă la R., ştiam că, potrivit obiceiului său, o să mă îngroape în complimente, cu neputinţă de suportat de faţă cu martori, mai cu seamă faţă de W., critic englez bine cunoscut. Seara începe bine, cu discuţii oarecare. Am vorbit de

una şi de alta. La un moment dat, discutam despre limba franceză. R. a profitat ca să-mi spună: „Domnule Cioran, dumneavoastră care sunteţi unul din cei mai mari…” – Roşu de furie, mă ridic şi îi tai vorba: „Fără complimente, vă implor”.

Cred că am răcnit. Această intervenţie, această izbucnire a uimit pe toată lumea, cu atât mai mult cu cât mi-a fost imposibil să ofer vreun motiv.

În *Jurnal din exil,* printre consideraţii politice care datează inevitabil, Troţki intercalează această observaţie, care răscumpără tot restul: „*Bătrâneţea e lucrul cel mai neaşteptat din toate câte i se întâmplă omului*”.

„Speranţa este visul omului treaz”. (Grigore din Nazianz)

Octombrie de o strălucire nemaiîntâlnită. Nu sunt făcut pentru atâta lumină. Criză de urât ucigătoare. În paradis, n-aş rezista un „anotimp”, nici măcar o zi. Cum să explic atunci nostalgia pe care o am pentru el? N-o explic, m-am născut cu ea, o târâm după mine chiar înainte de a mă fi născut.

Nimic nu merită să fie desfăcut, desigur fiindcă nimic nu merită să fie făcut. Astfel, ne detaşăm de toate deopotrivă, de obârşie şi de sfârşit, de înălţare şi de prăbuşire.

Îl preţuiam pentru clarviziunea lui agresivă, pentru ansamblul refuzurilor lui. În acea noapte, pe străduţa unde vorbeam de una şi de alta, mi-a spus, cu un strop de emoţie absolut neaşteptat, că ideea dispariţiei omului îl tulbura întrucâtva…

Auzind asta, l-am părăsit, ştiind că nu-i voi ierta niciodată această înduioşare şi această slăbiciune.

T. pregăteşte caiete despre M. Ernst, Eliade, Dorothea Tanning. Îmi cere *trei* texte. Fac o criză de furie.

Dorinţa ca alţii să scrie despre noi mi se pare inacceptabilă. N-am cerut nimănui să-mi celebreze… meritele. Nu, nu am această slăbiciune, am altele, evident, dar măcar acestea nu mă deranjează decât pe mine.

Să ceri să fii tămâiat, ce indiscreţie. Temperamentul mă

face mai degrabă pamfletar decât lingău. Şi toată lumea mi se adresează doar pentru… complimente, osanale, salamalecuri!

Am văzut în librărie (la Didier) un raion întreg de cărţi despre Keats, una mai groasă decât alta. Oamenii care le citesc nu-l vor citi pe Keats însuşi; or, numai el contează. Comentariile pe marginea lui nu slujesc absolut la nimic.

…Mai încolo, am zărit un cărţoi voluminos despre Mrs. Gaskell, romancieră pe care probabil n-o mai citeşte nimeni azi. La ce bun atâtea sute de pagini? A scris poate cea mai frumoasă biografie a surorilor Brontë, dar asta nu justifică o carte despre ea. Cea mai mare parte a acestor lucrări sunt scrise de profesori. Sunt deci inutile şi nule. În cel mai bun caz, nocive.

Durerea se învârte la nesfârşit în jurul ei înseşi. Tot aşa şi gândul care se inspiră din ea.

Tot ce e profund e monoton.

Când nu mai credem în noi înşine, încetăm să mai producem sau să mai polemizăm, încetăm chiar să ne mai punem întrebări sau să le dăm răspuns; deşi ar trebui să se întâmple tocmai pe dos, de vreme ce abia de-acum încolo, detaşaţi, suntem capabili să cuprindem adevărul, să deosebim ce e real şi ce nu. O dată însă ce credinţa în propriul nostru rol, sau în propriul nostru destin, a încetat, devenim indiferenţi faţă de toate, chiar faţă de „adevăr”, în ciuda faptului că suntem mai aproape de el ca niciodată.

Unui compatriot, J.M., care îmi cere un interviu, îi răspund că nu trebuie să-şi piardă timpul cu scriitorii, „conversaţia cu o târfă sau cu un şofer de taxi e mult mai fecundă”.

La asta îmi răspunde cu injurii şi anateme şi cu consideraţii despre situaţia peripateticienelor şi a şoferilor. Mai tare ca un neamţ! Hotărât lucru, umorul nu se găseşte pe toate drumurile… Credeam însă că Balcanii sunt mai sensibili la el.

Mă gândesc dintr-odată la M. care, la mănăstire, nu ieşea decât ca să se ducă la notar…

David:
„*Dumnezeu, a risipit oasele celor ce plac oamenilor*. „(Ps. 52, 7)

Dacă aş fi fost în Deşert în primele veacuri ale erei noastre, aş fi făcut parte dintre călugării despre care se spune că, după o anumită vreme, au „obosit să-l caute pe Dumnezeu”.

Nu mă satur să citesc despre pustnici, de preferinţă despre aceia care, cum s-a spus, au „obosit să-l caute pe Dumnezeu”. Sunt obsedat de *rataţii* Deşertului.

Am oroare de „filosofie”: nu iubesc decât metafizica şi anecdota.

Ora 11 seara

Am trecut adineaori pe lângă cimitirul Montparnasse. Mi-am spus: să fii mort e totuşi un lucru nu tocmai banal.

21 oct. Călătoream într-o ţară necunoscută. Prin faţa mea treceau peisaje pe care niciun pictor n-ar putea, în *mod normal*, să şi le închipuie. Nu-i om mai puţin imaginativ ca mine: cum se face că în vis dau dovadă de atâta imaginaţie? Nenumărate imagini pe care nu le-am văzut niciodată treceau prin faţa ochilor mei uluiţi. Sau poate că-mi veneau de la strămoşi, iar ceea ce numesc eu invenţie nu e decât o moştenire.

Să umbli printr-o pădure între două şiruri de boscheţi de ferigă luminaţi de toamnă, iată un *triumf.* Ce înseamnă pe lângă asta aprobările şi ovaţiile?

Să mergi mai departe decât Buddha, să te ridici mai presus de nirvāna, să înveţi să te lipseşti de ea. Să nu te mai oprească nimic, nici măcar izbăvirea, s-o consideri o simplă etapă, o constrângere, o înfrângere provizorie…

A înţelege înseamnă să fi înţeles timpul.

O carte nu e demnă de interes decât dacă se distruge pe sine.

Îi spuneam prietenului meu R.M. că fiecare casă ascunde taine nebănuite, că nu ne putem închipui mulţimea frământărilor jalnice sau impunătoare dintr-o asemenea aglomeraţie. Căzând de acord asupra acestui truism, ne-am despărţit şi am luat metroul – ultimul, cel al confidenţelor şi al debandadei. Trecând prin faţa ghişeului, am auzit-o pe casieriţă spunându-i pe un ton patetic unei colege cu care părea cufundată într-o conversaţie aprinsă: „Ce destin am mai avut şi eu! Ce destin!”

...Te-ai fi crezut pe Sfânta Elena.

A fi legat pe veci de cineva, fie şi din admiraţie, echivalează cu o moarte spirituală. Ca să scapi, trebuie să-l ucizi, aşa cum se spune că trebuie să-l ucizi pe Buddha. A fi iconoclast e singurul mod de a te face demn de un zeu.

Este extravagant să credem că Rimbaud ar fi putut „continua”. Ni-l *putem* oare închipui pe Nietzsche după *Ecce Homo*?

Totul este de neînchipuit, totul e anormal la Rimbaud, în afară de „tăcerea” lui. A început cu sfârşitul, a atins dintr-odată o limită pe care n-ar mai fi putut-o depăşi decât tăgăduindu-se. Dac-ar fi trăit până la optzeci de ani, ar fi sfârşit prin a-şi comenta izbucnirile, prin a le explica şi a se explica. Sacrilegiu în ambele cazuri.

Ar trebui să citim şi să recitim o carte, fără s-o cântărim. Tot ce iubim într-un chip *conştient* este sterilizant.

Extazul este o extremitate *atinsă.* Ceea ce vine după el pare lipsit de sens şi de savoare. Interesul textelor mistice constă în descrierea acestor momente de după uluire, a acestei degringolade consecutive trăirii celei mai înalte. Să ne închipuim perioada de efervescenţă a lui Rimbaud ca un extaz de o durată neobişnuită dar care, o dată epuizat, nu putea în niciun caz să reînceapă. „Tăcerea” lui nu e nimic altceva decât intrarea într-o ordine diferită a existenţei, într-o stare pe care o cuprindem mai bine în categoriile ascezei decât ale literaturii.

Aşa cum s-a spus că nu poţi iubi în acelaşi timp Italia şi Spania, aş spune şi eu că nu poţi fi deopotrivă pentru

Baudelaire şi pentru Rimbaud. Am fost întotdeauna pentru Baudelaire, şi, oricât aş dori, nu reuşesc să-l neg.

N-am aprofundat decât o singură idee, respectiv că tot ce face omul sfârşeşte prin a se întoarce împotriva lui. Ideea nu e nouă, dar mă îndoiesc că a existat vreodată muritor care s-o fi trăit cu o intensitate asemănătoare şi cu o forţă de convingere de care nu s-au apropiat nici fanatismul, nici delirul. Nu e martiriu şi nici dezonoare pe care nu le-aş fi îndurat pentru ea, şi n-aş schimba-o pentru niciun alt adevăr, pentru nicio altă revelaţie.

Compatrioţii mei – escroci elegiaci.

Slăbiciunea mea pentru dinastiile osândite, pentru imperiile în pragul prăbuşirii, pentru acei Montezuma dintotdeauna, pentru cei sătui de ei înşişi şi de lume, pentru cei ce cred în inevitabil, pentru sfâşiaţi şi taraţi, pentru Romanovi şi Habsburgi, pentru toţi cei ce-şi aşteaptă călăul, pentru cei aflaţi în primejdie, pentru mistuiţii de pretutindeni.

Să trăieşti cu o intensitate fără pereche şi să nu împlineşti nimic! Să te consumi în zadar.

29 oct. Am traversat cimitirul Montparnasse. Mormântul lui Sainte-Beuve, pe care nu-l remarcasem până acum. Mutra schimonosită de satir bătrân mă indispune. Aici se află aşadar rămăşiţele unui scriitor căruia i-am consacrat un număr considerabil de ore! îmi amintesc că citeam una dintre *Lunile* lui în Scoţia… Apoi mă gândesc la Vacuitatea din Madhvāmika, a cărei doctrină se verifică atât de bine într-un atare loc.

Diocleţian. Carol Quintul.
Aş vrea să scriu o *Istorie a Abdicărilor.*

Trec fără să mă opresc prin faţa mormântului acelui critic ale cărui vorbe amare le-am rumegat adesea. Nu mă opresc mai mult înaintea mormântului acelui poet care, în viaţă fiind, nu se gândea decât la dispariţia lui finală. Mă urmăresc alte nume, nume de aiurea, legate de o învăţătură neîndurătoare şi

mângâietoare, de o viziune anume făcută ca să scoată din minte toate obsesiile, chiar şi pe cele funebre. *Nāgārjuna, Śandrakirti, Śantideva* – luptători fără egal, dialecticieni mistuiţi de izbăvire, acrobaţi şi apostoli ai Vacuităţii... înţelepţi între înţelepţi, pentru care Universul era doar un cuvânt...

Viziune profetică a lui Blok (Aleksandr): „Noi suntem ultimii arieni", scrie el la 11 ianuarie 1918.

Şi adaugă: „Europa [tema ei] este *arta şi moartea.* Rusia este viaţă".

1 noiembrie

M-am dus în parcul de la Secaux, între orele 12 şi 2. Aproape nimeni. Ultima oară am fost acolo acum vreo cincisprezece ani.

Două ore „sublime". Frunzele arămii pe cerul azuriu. Din pricina căldurii poate, senzaţie de oboseală, de indiferenţă deprimată, de bătrâneţe. Da, de bătrâneţe.

Nu există decât o singură cale de a avea totul: să nu doreşti nimic.

3 noiembrie 1972

În grădina Luxembourg, frunzele platanilor cad cu o iuţeală care mă răscoleşte. Am în urma mea şaizeci şi una de toamne; o mie de-aş avea, şi tot nu m-ar lăsa vreodată indiferent acest spectacol.

Spectacolul acestor frunze atât de grăbite să cadă, degeaba îl observ de nenumărate toamne, de fiecare dată sunt surprins şi simt „un fior pe şira spinării", care m-ar copleşi dacă n-ar izbucni, în ultimul moment, o bucurie căreia nu i-am aflat încă originea.

5 nov. În pădurea Dourdan, patru tinere fete cântau atât de fals că nu m-am putut abţine să mă întreb, pentru a nu ştiu câta oară, prin ce miracol negativ acestui popor atât de înzestrat i-a fost refuzat totalmente darul pentru cântec.

Nu „creăm" pornind de la admiraţie, ci de la încredinţarea

că predecesorii noştri imediaţi sunt nişte cadavre – şi că trebuie deci înmormântaţi.

6 nov. L-am întâlnit ieri la miezul nopţii, pe strada Vavin, pe Sam. Am stat două ceasuri la Closerie. Mi-a vorbit de ultima lui piesă, *Not I,* cu o pasiune aproape juvenilă. Despre un chip din care nu se vede decât gura care rosteşte gâfâit nişte cuvinte. Un personaj îmbrăcat în burnuz ascultă şi reacţionează.

Mi-a spus că spectacolul îl stimulează şi că e foarte bucuros să meargă pentru trei săptămâni la Londra ca să asiste şi să colaboreze la repetiţii.

9 nov. *Eul,* iată obstacolul. Nu pot să-l depăşesc. Sunt ţintuit de el, fără scăpare.

Timpul, bogat în resurse, mai inventiv şi mai caritabil decât credem, are o remarcabilă capacitate să ne vină în ajutor, să ne dăruiască în fiecare ceas câte o nouă umilinţă.

Avantajul de a îmbătrâni este că poţi să observi îndeaproape lenta şi metodica degradare a organelor; toate încep să pârâie, unele în chip izbitor, altele, discret. Se desprind de trup, aşa cum trupul se desprinde de noi: ne scapă, ne trădează, nu ne mai aparţine. E un dezertor pe care nici nu-l putem denunţa, căci nu se opreşte nicăieri şi nu se pune în slujba nimănui.

Există clipe în care, oricât de departe am fi de orice credinţă, nu putem concepe alt interlocutor decât Dumnezeu. A ne adresa altcuiva ni se pare o imposibilitate sau o aberaţie. Singurătatea, în stadiul ei extrem, cere o formă de conversaţie nu mai puţin extremă.

14 nov. Trei zile în Jura. Grotele de la Oselle.

Orele nu voiau să curgă. Ziua părea departe, de neînchipuit. De fapt, nu ziua o aşteptam, ci uitarea acelui timp ce refuza să înainteze. Fericit condamnatul la moarte, îmi spuneam, care, în ajunul execuţiei, e măcar sigur că va petrece o noapte liniştită!

C.R., care se întoarce din România, îmi spune că n-a înţeles harababura care domneşte acolo decât fiindcă a stat multă vreme în Congo…

Îmi mai spune că H.B., care a făcut cincisprezece ani de închisoare, i-a povestit următoarea întâmplare: într-o zi propune să cureţe singur celula în care stăteau cincisprezece oameni. Ceilalţi acceptă şi, ca să-l răsplătească, îi cedează porţia lor de mămăligă. El renunţă însă pentru o huidumă, ins cam mărginit, care se pune îndată pe înfulecat. Înainte să termine îl întreabă: „Dar de ce mi-ai cedat toată asta? — Fiindcă ai mai multă nevoie decât mine”. La care individul nu spune nimic, dar îl priveşte straniu câteva ore în şir. Pe urmă, până la sfârşitul detenţiei, nu i-a mai adresat niciodată cuvântul.

Uneori mă scol în chip de Lucifer şi-mi sfârşesc ziua în chip de laş; alteori, invers.

Oricine îşi supravieţuieşte se dispreţuieşte fără s-o recunoască, şi uneori fără s-o ştie.

Ce este un înţelept? Un Lucifer ramolit.

Când obiceiul de a privi lucrurile în faţă devine manie, plângem după nebunul care am fost şi nu mai suntem.

L-am revăzut după un sfert de veac. E neschimbat, intact, mai proaspăt ca niciodată, pare chiar că s-a întors la adolescenţă.

Unde s-a pitit şi ce-a urzit pentru a se sustrage acţiunii timpului, pentru a scăpa de smochinire şi riduri? Şi cum a trăit, dacă a trăit cumva? E un strigoi mai degrabă. Cu siguranţă a trişat, nu şi-a făcut datoria de fiinţă vie, n-a respectat regulile jocului. Un strigoi, da, şi un parazit. Nu disting niciun semn de distrugere pe chipul lui, niciuna din acele urme ale ruinei care atestă că suntem fiinţe reale, indivizi, nu apariţii. Nu ştiu ce să-i spun, mă simt stânjenit, mi-e chiar teamă. Într-atât ne descumpăneşte oricine scapă timpului, sau doar îl eludează.

Nu există ceva mai rău pe lume decât linguşitorul. Despre

el, putem fi siguri că, la cel dintâi prilej, o să ne dea o lovitură, o să se răzbune fiindcă s-a umilit în faţa noastră. Şi cum se umileşte în faţa tuturor…

Linguşitorii sunt trădători, fără excepţie. I-am dispreţuit întotdeauna, dar nu m-am ferit destul de ei.

Spre nenorocul nostru, suportăm mai bine pe cineva care ne face complimente decât pe cineva care ne spune lucruri adevărate, deci dezagreabile, despre noi. Aşa că noi înşine îi favorizăm, îi încurajăm pe cei mai mari duşmani ai noştri.

Omul pe care l-am putea ucide fără regret: un „prieten” care ne-a linguşit de fiecare dată şi care ne-a părăsit nu se ştie de ce.

X. care m-a îngropat în complimente vreme de ani de zile şi care, acum, nu catadicseşte să-mi răspundă la scrisori.

Linguşitorul nu e un viitor calomniator; e un calomniator deghizat; în timp ce ne cântă osanale, îşi pregăteşte loviturile.

Duşmanii noştri mor după ce răul a fost săvârşit, când nu ne mai pot vătăma.

Fără ideea unui univers ratat, spectacolul nedreptăţii sub toate regimurile l-ar aduce chiar şi pe un indiferent în cămaşă de forţă.

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării ediţia întâi-1934 / prima ediţie postbelică, Humanitas-1990

Cartea amăgirilor 1936 / 1991

Schimbarea la faţă a României 1936 / ediţie revăzută de autor-1990

Lacrimi şi sfinţi 1937/ 1991

Amurgul gândurilor 1940 / 1991

Îndreptar pătimaş Humanitas - 1991

Mon Pays/Ţara mea
Humanitas - 1996

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition	Tratat de descompunere
Gallimard - 1949	Humanicas - 1992
Syllogismes de l'amertume - 1952	Silogismele amărăciunii - 1992
La Tentation d'exister - 1956	Ispita de a exista - 1992
Histoire et utopie - 1960	Istorie şi utopie - 1992
La Chute dans le temps - 1964	Căderea în timp - 1994
Le Mauvais démiurge - 1969	Demiurgul cel rău - 1995
De l'inconvénient	Despre neajunsul
d'être né - 1973	de a te fi născut - 1995
Écartèlement - 1979	Sfârtecare - 1995
Exercices de l'admiration - 1986	Exerciţii de admiraţie - 1993
Aveux et anathèmes - 1987	Mărturisiri şi anateme - 1994
Afon Pays/Ţara mea Humanités - 1996	

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENŢĂ, CONVORBIRI
Singurătate şi destin
Humanitas - 1992
Convorbiri
Humanitas - 1993
Scrisori către cei de-acasă
Humanitas-1995

Descrierea CEP a Bibliotecii Naţionale a României CIORAN, EMIL
Caiete / Cioran.
— Bucureşti: Humanitas, 2005 3 vol.
ISBN 973 – 50 – 0855 – 6
Voi. 3: 1969 – 1972. – 2005. – ISBN 973 – 50 – 0858 – 0
821.135.1 – 94
E. CIORAN *CAHIERS 1969 – 1972* e fiditions Gallimard, 1997
© HUMANITAS, 1999, 2003, pentru prezenta versiune românească
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/311 23 30, fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, Bucureşti e-mail: cpphumanitas.ro www.librariilehumanitas.ro
ISBN 973 – 50 – 0855 – 6 ISBN 973 – 50 – 0858 – 0

La preţul de vânzare se adaugă 2%, reprezentând valoarea timbrului literar ce se virează Uniunii Scriitorilor din România.
Cont nr. R092 RNCB 5010.0.000 0171 0001. B.C.R. Filiala sector 1, Bucureşti
Redactor
VLAD ZOGRAFI
Tehnoredactor
DOINA ELENA PODARU
Corector
IOANA CUCU
Apărut 2005
BUCUREŞTI – ROMÂNIA
Lucrare executată la „ACCENT PRINŢ” – SUCEAVA